T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK BASININDA WINSTON CHURCHILL İNGİLTERESİ (1940 - 1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURHAN ARSLAN

İSTANBUL 2016

T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK BASININDA WINSTON CHURCHILL İNGİLTERESİ (1940 - 1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURHAN ARSLAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ŞERAFETTİN CAN ERDEM

İSTANBUL 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Burhan ARSLAN'ın "Türk Basınında W. Churchill İngilteresi (1940-1945)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Doç. Dr. Bülent BAKAR Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Yrd. Doç. Dr. Kürşat KARACAGİL Dumlupınar Üniversitesi	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...21.../...03.../ 2016 tarih ve 2016/06-05..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... I-III

ÖNSÖZ IV

ÖZET V

ABSTRACT VI

KISALTMALAR VII

GİRİŞ

WINSTON CHURCHILL'İN HAYATI VE İKTİDAR'A GELİŞİ

1.1. Churchill Ailesi 1

1.2. Churchill'in Yetişme Yılları 2

1.3. Churchill'i İktidar'a Götüren Süreç 6

1.3.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Churchill 10

1.3.2. İki Cihan Harbi Arasında Churchill 12

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Başlangıç'tan Milli Mücadele'ye Türk–İngiliz İlişkileri 28

2. Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk–İngiliz İlişkileri 43

3. Cumhuriyet'ten İkinci Dünya Savaşı'na Türk–İngiliz İlişkileri 49

İKİNCİ BÖLÜM

WINSTON CHURCHILL DÖNEMİ TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

2.1. İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Yılları ve Türkiye'nin Denge Politikası ……... 66

2.1.1. Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması …… 68

2.1.2. İtalya'nın Savaş'a Katılması ve Yansımaları ……. 69

2.1.3. İngiltere'nin Türkiye Üzerindeki İlk Baskıları …….. 70

2.1.4. Türk-Bulgar Antlaşması ……. 73

2.1.5. İngiliz Heyeti'nin İlk Ankara Ziyareti ……... 75

2.1.6. Türk-Alman Antlaşması ……. 77

2.1.7. Almanya'nın SSCB'ye Saldırması ……. 79

2.2. Müttefik Devletlerin Türkiye'yi Savaşa Sokma Girişimleri …….. 82

2.2.1. Casablanca Görüşmeleri …… 84

2.2.2. Adana Görüşmeleri …… 85

2.2.3. Washington Görüşmeleri ……... 93

2.2.4. Ouebec Görüşmeleri …….. 94

2.2.5. Moskova Konferansı …….. 95

2.2.6. Kahire Görüşmeleri …… 97

2.2.7. Tahran Konferansı …….. 99

2.2.8. Kahire Konferansı …… 101

2.2.9. Krom Sorunu …… 106

2.2.10. Boğazlar Sorunu ……... 110

2.2.11. Türk-Alman İlişkilerinin Kesilmesi ……. 112

2.2.12. Almanya'nın Çöküş Süreci'ne Girmesi ……... 115

2.3. İkinci Dünya Savaşı'nın Son Yılları ve Türkiye'nin Savaşa Girmesi ……. 115

2.3.1. Dumbarton Oaks Konferansı ……... 116

2.3.2. Ouebec Görüşmeleri …… 117

2.3.3. Moskova Görüşmeleri …….. 117

2.3.4. Türk-Japon İlişkilerinin Kesilmesi ……... 119

2.3.5. Yalta Konferansı …….. 120

2.3.6. Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne Savaş İlan Etmesi …….. 124

2.3.7. San Francisco Konferansı …… 126

2.3.8. Potsdam Konferansı ……. 127

2.3.9. Hitler Almanyası'nın Çöküşü ve Savaşın Sona Ermesi ……..... 130

SONUÇ ……... 133

EKLER ……... 134

KAYNAKÇA …….. 152

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Winston Churchill İngilteresi'nin dünya siyasetindeki rolünü ve Türkiye ile olan ilişkilerini Türk basınında siyasi ve askeri yönleriyle ele almayı amaçlayan bu çalışmamız, bir giriş ve iki ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, 20. yüzyılda İngiltere ve dünya siyasetinde önemli rol oynayan Churchill'in soyu, hayatı ve İngiltere devlet başkanı olma sürecindeki siyasi faaliyetlerine yer verilmiştir. Giriş bölümünün ardından Birinci bölümde, Türk-İngiliz ilişkilerinin başlangıcından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda benimsediği dış politika anlayışına, Müttefik devletlerin Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'na sokma girişimlerine ve son olarak Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmesi ve savaşın sona ermesine değinilmiştir.

Bu çalışmamızın oluşmasında Churchill ve İkinci Dünya Savaşı hakkında yazılan Türkçe ve İngilizce eserlerden, ilgili döneme ait diplomat ve gazetecilerin anılarından, 1940-1945 yılları arasında Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerden istifade edilmiştir. İlgili kaynakların derlenmesinde ise Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Atatürk Kitaplığı, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanelerinden faydalanılmıştır.

Çalışmamızın oluşma sürecinde önemli desteği ve katkısı olan değerli danışmanım Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM'e, tavsiye ettiği kaynaklarla çalışmamıza rehberlik eden bilim dalı başkanım Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU'na ve İngilizce kaynaklardan istifade etmeme yardımcı olan Martin GİLBERT'e bilimsel katkılarından dolayı yürekten teşekkür eder, saygılar sunarım. Ayrıca çalışmamızın kaynaklarının tasnifi ve maddi hatalarının giderilmesi hususunda önemli katkısı ve yardımı olan kıymetli arkadaşım Ayşe Bihter KÜÇÜKERDEM'e, çalışmamı ilgiyle takip eden arkadaşlarım Ayçin DEMİR, Merve DİŞİAÇIK ve Taha Alperen BEKTAŞ'a, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme çok özel bir teşekkürü borç bilirim.

Burhan ARSLAN

İstanbul / 2016

ÖZET

Bu tez çalışmasında 1940-1945 yılları arasında Winston Churchill İngilteresi'nin Türkiye ile olan ilişkilerini Türk basınında siyasi ve askeri yönleriyle incelemek amaçlanmıştır. Selçuklular döneminde başlayan Türk-İngiliz ilişkileri, tarihin birçok döneminde her iki devletin dış politikasında önemli yer tutmuştur. Bu ilişkiler, Selçuklular döneminden Soğuk Savaş dönemine kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyaseti benimseyen İngiltere, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik bir dış politika anlayışı benimsemiş ve bu anlayışını Lozan Barış Antlaşması'na kadar devam ettirmiştir. Bu antlaşmayla Anadolu'da kurulan yeni Türk devletini resmen tanıyan İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarına kadar Türkiye'yle olan münasebetlerinde bir yakınlaşma siyaseti izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başlaması üzerine, bu yakınlaşma siyasetinin bir sonucu olarak İngiltere, 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanan Türk-İngiliz-Fransız üçlü ittifak Antlaşması'yla savaşın sonuna kadar Türk Dış Politikası'nı etkisi altına almıştır. Türk basınında ise, Türk-İngiliz ilişkileri, genel olarak Türk Dış Politikası'na paralel olarak değişim göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından Almanya'nın savaştaki etkinliğini yitirmeye başlaması ve Türk-Alman ilişkilerinin kesilmesine kadar İngiltere aleyhtarı ve Alman yanlısı bir tutum sergileyen Türk basını, bu kırılma noktasından savaşın sonuna kadar ise İngiltere ve Müttefik devletler lehinde bir tavır benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler:

Türkiye, İngiltere, İkinci Dünya Savaşı, Winston Churchill, Türk Basını

ABSTRACT

In this thesis between the years of 1940-1945, it's aimed to examine relationship between Turkey and Winston Churchill, England with the political and military aspects in Turkish press. The Seljuk period started in Turkish-British relations has an important place in the foreign policy of both in many periods of history. These relations pursued a course from The Seljuk period to The Cold War Period bumpily. Until 1877-1878 Ottoman-Russian war, England embraced the politics of the protection of the territorial integrity of the Ottoman Empire but after that it embraced for comprehension foreign policy the disintegration of the Ottoman Empire and it sustained this comprehension until Lausanne Peace Treaty. With this Treaty, England recognized the independence of the new Turkish state which is founded in Anatolia and it has followed a policy of rapprochement with Turkey until early years of World War II. With the footsteps of the Second World War, as a result of the politics of intimacy, England has been under the influence Turkish foreign policy until the end of the war which was signed on 19 October 1939 Turkish-English-French triple Alliance Treaty. However In Turkish Media, Generally, relations between Turkey and England showed variation as parallel to Turkish foreign policy. Turkish press has exhibited an attitude against England and pro Germany from the early years of Second World War to beginning to lose effectiveness in the war of Germany and the German-Turkish relations until cut up them, but the Turkish press embraced an attitude in favor of England and the Allied Powers from the end of the war until the breaking point.

Key Words:

Turkey, England, Second World War, Winston Churchill, The Turkish Press

KISALTMALAR

a. g. e.	**:**	Adı Geçen Eser
a. g. m.	**:**	Adı Geçen Makale
ABD	**:**	Amerika Birleşik Devletleri
BCA	**:**	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	**:**	Bakınız
CHP	**:**	Cumhuriyet Halk Partisi
Com.	**:**	Company
Çev.	**:**	Çeviren
DİA	**:**	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	**:**	Doktor
Ed.	**:**	Editör
Ltd.	**:**	Limited
Mr.	**:**	Mister
No	**:**	Numara
s.	**:**	Sayfa
S.B.F.	**:**	Siyasal Bilimler Fakültesi
SSCB	**:**	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	**:**	Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K.	**:**	Türk Tarih Kurumu
TBMM	**:**	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vol	**:**	Volume

GİRİŞ

WINSTON CHURCHILL'İN HAYATI VE İKTİDAR'A GELİŞİ

1.1. Churchill Ailesi

Churchill'in soyu, baba tarafından 1702 yılında İspanya Veraset Savaşları sırasında önemli askeri başarılar kazanmış ve İngiltere Kraliçesi Anne tarafından Marlborough dükü olarak ödüllendirilmiş John Churchill'in yedinci torunu Lord Randolph soyundan gelmektedir [1]. Anne tarafından ise Amerika'nın New York eyaletinde borsa simsarı ve New York Times gazetesinin sahibi[2] Leonard Jerome'un kızı Jennie Jerome soyundandır[3].

1.2. Churchill'in Yetişme Yılları

Randolph, yirmi dört yaşında iken on dokuz yaşında bir Amerikan vatandaşı olan Jerome ile İngiltere'de tanışmıştır[4]. Randolph ve Jerome çifti tanıştıktan kısa bir süre sonra 15 Nisan 1874 tarihinde evlenmişlerdir[5]. Bu evlilikten ise 30 Kasım 1874 tarihinde Churchill dünyaya gelmiştir[6].

Churchill'in doğumundan iki yıl sonra dedesi John Churchill, 1877 yılında İrlanda genel valisi olarak atanmıştır. Churchill'in babası Randolph da O'nun özel sekreteri olmuştur. Bunun üzerine iki yaşındaki Churchill anne, baba ve dadısı Elizabeth Everest ile İrlanda'nın başkenti Dublin'e gitmiştir[7].

Dört yaşına geldiğinde Churchill, İrlanda'da patates kıtlığından ötürü şiddetli bir açlık yaşanmış ve başını Fenianların[8] çektiği bir takım milliyetçi kargaşalara şahitlik etmiştir. Churchill, İrlanda'da çektiği açlığı ve Fenianlar ile karşılaşmasını anılarında *"...ilk siyasetle karşılaşmam böyle oldu..."* şeklinde ifade etmiştir[9].

---

[1] İhsan Dinç, **Winston Churchill**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006, s. 11-12. Bakınız; Martin Gilbert, **Churchill**, Çeviren; Süha Sertabiboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s.1. ; Lewis Broad, **W. Churchill'in Siyasi Hayatı**, Çev. Cihad Baban, Vatan Matbaası, İstanbul 1945, s. 3-4.
[2] L. Broad, **a. g. e.** , s. 5.
[3] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 1. Bkz; **The Life Of Winston Churchill: Soldier, Correspondent, Statesman, Orator, Author, Inspirational Leader**, The Churchill Centre, England 2007, s. 2.
[4] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 12.
[5] Anita Leslie, **Jennie: The Life of Lady Randolph Churchill**, Arrow Books, London 1969, s. 127.
[6] M. Gilbert**, a. g. e.** , s. 1.
[7] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 1.
[8] Fenianlar, İrlanda ve Amerikalı Fenian kardeşler tarafından kurulmuş olup, ABD'yi İngiltere'ye karşı kışkırtarak İrlanda'nın İngiltere'den bağımsızlığını sağlamayı amaçlayan ancak ayaklanması bastırılan silahlı bir örgüttür. Bkz; Hereward Senior, **The Last Invasıon of Canada; The Fenian Raids (1866 – 1870)**, Dundurn Press Limited, Canada 1991, s. 11-22.
[9] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 2.

Şubat 1880 tarihinde Churchill'in Jack Churchill adında bir erkek kardeşi dünyaya gelmiştir. O, kardeşinin dünyaya gelişini altmış beş yıl sonra anılarında *"...Babam, Dublin'deki genel valilik lojmanında yatak odama gelip, beş yaşındaki bana 'Bir erkek kardeşin oldu' dedi..."* şeklinde yorumlamıştır[10].

Jack Churchill'in doğumundan kısa bir süre sonra Churchill ailesi Londra'ya dönmüştür. Churchill, Londra'ya dönüşünün hemen ardından eski Muhafazakâr Başbakan Benjamin Disraeli'nin ölümcül bir hastalığa yakalandığını duymuş ve bu durumu anılarında; *"...Lord Beaconfield'ın öleceğini hep biliyordum..."* şeklinde ifade etmiştir. Churchill, daha sonra da tekrar anılarında *"...ve nihayet o gün geldiğinde, karşılaştığım herkes üzüntülüydü, çünkü dediklerine göre, ülkemizi seven ve Rusları yenen mükemmel bir devlet adamı, radikallerin kendisine yaptığı nankörlük yüzünden, kalbi kırık bir halde ölmüştü..."* şeklinde kaleme almıştır[11]. Disraeli öldüğünde, daha altı yaşında bir çocuk olan Churchill'in anılarında ifade ettiği bu şeyler onun ileride siyasete ve toplum olaylarına ne kadar duyarlı bir İngiliz vatandaşı olacağını açıkça ortaya koymaktadır.

Sekiz yaşına bir ay kala Churchill, İngiltere'nin Ascot eyaletindeki St. George yatılı okuluna başlamıştır. Yatılı okulu sıkıcı bulan Churchill, bu durumu anılarında *"...ve oyuncaklarımla çok mutluydum. Ne harika oyuncaklarım vardı; Gerçek bir buharlı lokomotif, sihirli bir fener ve yaklaşık bin oyuncak askerden oluşan bir ordum. Şimdiyse derslerden başka bir şey olmayacaktı..."* şeklinde ifade etmiştir[12]. Churchill'in anılarında ifade ettiği bu durum onun ne kadar hareketli bir yaşamı sevdiğini açıkça göstermektedir.

St. George yatılı okulundaki ilk yılında Churchill, sınıfında sonuncu olmuş, zamanını ders çalışmaktan çok haylazlıkla geçirmiştir. Churchill, başarısız bir eğitim yılının ardından dedesi John Churchill'i kaybetmiştir[13]. Randolph, babasının ölümü üzerine teselliyi Avrupa seyahatinde bularak, ailesi ile birlikte seyahate çıkmıştır.

[10] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 2.
[11] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 2-3.
[12] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 4.
[13] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 6.

Avrupa seyahatinin ardından Churchill, St. George yatılı okuluna geri dönmüştür. Bir önceki yıla göre daha başarılı olmasına rağmen Churchill yine haylaz bir öğrenci olarak eğitimine devam etmiştir[14].

St. George yatılı okulundaki ikinci yılından itibaren Churchill, sık sık hastalanmaya başlamıştır. Churchill ailesinin doktoru Robson Roose, çocuğun sağlığının deniz kenarında bir okula giderse düzeleceğini söylemesi üzerine Churchill, Brigton yatılı okuluna kayıt ettirilmiştir. Churchill, yeni okulu hakkında annesine yazdığı mektupta; *"...burada çok mutluyum..."* demiştir[15].

Churchill'in on yaşına girdiği günlerde babası, Hindistan'da muhafazakârlar yeniden iktidara gelirse orada bakanlığa getirilmeyi umut ederek, Hindistan'ın sorunlarıyla ilgilenmek üzere Aralık 1884 tarihinde Hindistan'a gitmiştir[16].

Brigton yatılı okulundaki ilk yaz tatilini Graphic'te geçirirken Churchill, okuduğu bir makalede babasının Hindistan'a bakan olarak atandığını öğrenmiştir[17].

Mart 1887 tarihinde yüksek ateş sonucunda zatürree geçirerek Temmuz 1877 tarihine kadar okula devam edemeyen Churchill'i yaklaşan seçimler heyecanlandırmıştır. Seçimler hakkında annesine yazdığı mektupta; *"...dilerim muhafazakârlar kazanır..."* demiştir[18].

2 Temmuz 1887'de seçmenlerinin huzuruna çıkan Randolph, South Paddington'da seçimi 769'a karşılık 2576 oy alarak kazanmıştır. Seçimin sonucunda, İrlanda Özerk Yönetimi'ne karşı çıkarak Liberallerden ayrılan, kendilerine Liberal Birlikçiler diyen ve Muhafazakârları destekleyen Joseph Chamberlain ile yetmiş yedi arkadaşının oynadığı rol önem kazanmıştır. Bu ittifak sonucunda Lord Salisbury, ikinci hükümetini kurmuştur[19]. Muhafazakâr ve Birlikçi Parti olarak kurulan bu yeni partinin elli üç yıl sonraki lideri ise Churchill olacaktır.

[14] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 6.
[15] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 8.
[16] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 8.
[17] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 10.
[18] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 13.
[19] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 13.

Randolph, otuz yedi yaşında Maliye Bakanı olmuştur[20]. Ancak Randolph, İngiliz parlamentosunda Almanya ve Avusturya ile daha sıkı ilişkilerin kurulmasını ve İngiliz Silahlı Kuvvetlerinin bütçesinin azaltılmasını istemesinin ardından görüşleri kabul görmeyince beş ay sonra Maliye Bakanlığı görevinden istifa etmiştir[21].

Brigton yatılı okulundaki son eğitim yılı olan 1888 yılının Şubat ayında Churchill, annesine eğitimi hakkında yazdığı mektupta; *"...Horrow için çok çalışıyorum..."* demiştir[22]. Churchill'in annesine yazdığı bu mektupta belirttiği Londra yakınlarındaki Horrow yatılı okulunda okumak istemesinin en önemli sebebi ise, hoşuna gitmeyen derslerin yerine spor ve at binme derslerinin olması olmuştur[23].

Churchill, sıkı bir çalışmanın ardından 15 Mart 1888 tarihinde Horrow yatılı okulu giriş sınavını başarıyla geçmiştir[24]. Churchill, St. George ve Brighton yatılı okullarının ardından Nisan 1888 tarihinde Horrow yatılı okuluna başlamıştır[25]. Okulun ilk günlerinde Churchill, askeri öğrenci birliğine katılarak, askeri öğrencilerle beraber Rickmansworth eyaletindeki Haileybury okuluyla bir savaş tatbikatına katılmıştır. O, bu savaş tatbikatını Horrow yatılı okulundan annesine yazdığı ilk mektupta; *"...Üniformam olmadığından ben sadece mermileri taşıdım. Savaşın en yoğun zamanında yüz sefer mermi taşıdım ve yaptığım iş sayesinde, tüm savaş alanını gördüm. En heyecanlı tarafı, dumanların ötesinden düşmanın giderek yaklaştığını ve geri çekilmek zorunda kalışını görüyorsun..."* demiştir[26].

Horrow yatılı okulundan bir eylem adamı olarak yetişen Churchill, 1894 eğitim yılının sonunda yüz elli öğrenci arasından sekizinci olarak mezun olmuştur[27]. Churchill, mezuniyet sevincini çok fazla yaşayamadan 24 Ocak 1895 tarihinde annesi ile dünya turuna çıkan babasının çağın en büyük hastalıklarından birisi olan sifilisten öldüğü haberini almıştır[28].

[20] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 13.
[21] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 15.
[22] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 20.
[23] L. Broad, **a. g. e.** , s. 7.
[24] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 20.
[25] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 23.
[26] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 23.
[27] L. Broad, **a. g. e.** , s. 7.
[28] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 15-16.

St. George, Brighton ve Horrow yatılı okullarındaki eğitimi ve babasının ölümünün ardından Churchill, 20 Şubat 1895 tarihinde yayınlanan resmi gazete kararıyla Kraliçe Victoria tarafından Aldershot eyaletindeki Dördüncü Hafif Süvari Birliğine teğmen olarak atanmıştır[29].

Churchill, yirmi yaşında teğmen olarak görevini yaparken bu yaşına kadar tarihten öğrendiklerini canlı olarak görmek ve denemek amacıyla arkadaşı Reginald Barnes eşliğinde Ekim 1895 tarihinde İspanyolların baskısı altında bulunan Küba'ya askeri muhabir sıfatı ile gitme kararı almıştır[30]. Churchill, Küba seyahatine karşı çıkan annesine yazdığı mektupta; *"...önemli olan benim gitmeye karar vermiş olmam..."* demiştir[31].

İlk askeri deneyimi olan Küba'da Churchill, önemli gözlemler yaparak Savrola isimli bir roman yazmaya başlamıştır. Bu roman, Churchill'in hem kendi hayatını anlatan hem de siyasi görüşünü ortaya koyan önemli bir eser olmuştur[32].

Küba deneyiminin ardından Churchill, 31 Ağustos 1897 tarihinde Afganistan sınırı yakınlarındaki Malakand Geçidi'ni kontrol etmekte olan İngilizlere isyan başlatan Afganlı asilere karşı İngiliz kuvvetlerine katılmanın yollarını aramıştır. Churchill, İngiliz kuvvetlerine katılmak için Malakand İngiliz Kuvvetleri komutanına mücadeleye katılmak istediğini bildirmiştir. Malakand İngiliz Kuvvetleri komutanı Churchill'in mücadeleye savaş muhabiri olarak katılmasını kabul etmiştir. Churchill, isteğinin kabul edilmesi üzerine kendi alayından izin alarak Malakand İngiliz Kuvvetlerine katılmıştır[33].

Malakand İngiliz Kuvvetlerinin Afganlı asiler karşısında fazla zayiat vermesi Churchill için yeni bir görev imkânı sağlamıştır. Malakand İngiliz Kuvvetleri komutanı tarafından savaş muhabirliğinden komutanın karargâhında irtibat subaylığı görevine getirilmiştir[34].

Afganistan'daki Malakand mücadelesinin ardından Churchill, Hindistan'ın Bangalore şehrinde Savrola romanını kaleme alırken Mısır'a gidecek İngiliz süvarilerine katılmayı düşünmüştür.

---

[29] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 61.
[30] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 20.
[31] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 67.
[32] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 21.
[33] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 23. ; M. Gilbert, *a. g. e.* , s. 89.
[34] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 24.

Churchill, bu seferde Mısır İngiliz Kuvvetleri komutanı Wood Kitchener'a süvarilere katılmak istediğini bildirmiştir. Kitchener da Churchill'in süvarilere katılma isteğini kabul etmiştir. Bunun üzerine Churchill, Afganistan'dan harekete geçerek Nil Nehri'nin güneyinde Yirmi Bir Mızraklı Alay'ına 11 Ağustos 1898 tarihinde katılmıştır[35].

Yirmi Bir Mızraklı Alay'a Churchill'in katılmasının ardından alay Omdurman[36]'ın bir eyaleti olan Hartum'a doğru ilerlemiştir. Kitchener'ın alayı 1 Ekim 1898 tarihinde Hartum'a girip, Derviş'in ordusunu Nil nehrine dökerek Omdurman'ı ele geçirmiştir[37].

Churchill'in Küba, Afganistan ve Omdurmam İngiliz birliklerinde göstermiş olduğu önemli askeri başarıları ve bu yıllarda yazmış olduğu kitapları onun hem maddi durumunun düzelmesini hem de İngiltere'de ün kazanmasını sağlamıştır.

1.3. Churchill'i İktidar'a Götüren Süreç

Küba, Afganistan ve Omdurmam seferlerinin ardından Churchill, 1898 yılının sonbaharında Londra'ya döndükten kısa bir süre sonra askeri görevinden ayrılarak siyasete girme kararı almıştır. Churchill'in siyasete girme kararı almasındaki en önemli faktörlerden birisi babasının izinden gitmek istemesi olmuştur[38].

Churchill, siyasete Muhafazakâr Parti'de başlamak için Kasım 1898 tarihinde partiye üyelik müracaatında bulunmuştur[39]. Churchill'in bu müracaatı parti meclisi tarafından kendisinin partiye bağış yapmaması nedeniyle kabul edilmemiştir. Muhafazakâr Parti Meclisi, Churchill'i kendi bünyesinde tutmak için ona parti sözcülüğü teklif etmiştir. Churchill, bu tekliften on beş gün sonra partiye üye olmaya yeterli para bulamadığı için parti sözcülüğü teklifini kabul etmiştir[40].

Muhafazakâr Parti sözcüsü Churchill'in ilk yıllardaki nutukları, Küba, Afganistan ve Omdurmam seferlerinde savaş muhabirliği yaptığı ve mensubu olduğu Morning Post gazetesinde geniş yer bulmuştur. Churchill, mensubu olduğu gazetenin reklamları ve haberleri sayesinde çok kısa sürede İngiliz halkının dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır[41].

---

[35] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 28. ; M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 107.
[36] Omdurmam bugün ki Sudan ülkesi olup, Hartum ise başkentidir. Bkz; Ahmet Kavas, " Sudan ", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 459-461.
[37] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 108.
[38] L. Broad, **a. g. e.** , s. 15. ; İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 35.
[39] L. Broad, **a. g. e.** , s. 15.
[40] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 36.
[41] L. Broad, **a. g. e.** , s. 16.

Aralık 1898 tarihinde Daily Mail gazetesinin genç değerleri ortaya çıkarmayı amaçlayan konferansında Churchill, geniş bir halk kitlesine hitap ederek kendisini kanıtlamıştır[42].

Daily Mail gazetesinin düzenlemiş olduğu konferanstan birkaç ay sonra Churchill, Oldham seçim çevresinde nutuk vermeye başlamıştır. Churchill'in bu nutukları, saygın bir milletvekili ve aynı zamanda da büyük bir dokuma fabrikasının hukuk danışmanı olan Ascroft tarafından beğenilmiştir. Ascroft, Muhafazakâr Parti'den istediği desteği bulamayan Churchill'e destek vererek onu bağımsız milletvekili adayı yapmıştır. Churchill'in mücadeleci ve yırtıcı halinden hoşlanan Ascroft, onun seçim bölgesindeki ilk nutuklarını dinleme fırsatı bulamadan hayatını kaybetmiştir. Ascroft'un hayatını kaybetmesi üzerine Oldham seçmeni Ascroft'un anısına sadık kalmak amacıyla Churchill'i yeniden aday göstermiştir[43].

Churchill, seçim bölgesi olan Oldham'da nutuklarındaki hırslı davranışları ve seçmenlerine karşı kullandığı *" sizin gibi düşünmüyorum "* şeklindeki ifadelerinden dolayı seçimleri rakibi Runciman'a karşı binlerce oy farkla kaybetmiştir[44].

İlk siyasi deneyiminin ardından Churchill, Kasım 1899 tarihinde Morning Post gazetesinin savaş muhabiri sıfatıyla Güney Afrika'daki Boerler[45]'in kuşatması altında bulunan İngiliz askerlerinin yanına gitmek üzere Cape Town'a hareket ederek yeniden orduya katılmıştır. Orduya katıldıktan kısa bir süre sonra Churchill, Durbane istikametine iki bölük İngiliz askeri taşıyan bir trene binerek bu trenin keşif komutanı Haldane ile Colenso çevresinde yeni yerler keşfetmeye çıkmıştır. Colenso istikametinde ilerleyen tren, yolculuğundan kısa bir süre sonra Boerler'in tren yoluna büyük bir kaya yerleştirmeleri sonucunda pusuya düşürülmüştür. Churchill, Boerler'in elinden savaş muhabiri kimliği sayesinde kurtulacağını düşünürken aksine diğer tutsaklarla birlikte Pretorya'da bir esir kampına götürülmüştür. Churchill, üç haftalık esaretin ardından trenin keşif komutanı Haldane ve Güney Afrika dilini konuşan Başçavuş Brockie ile bir kaçış planı hazırlayarak Pretorya'dan firar etmiştir[46].

---

[42] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 36.
[43] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 37. ; L. Broad, **a. g. e.** , s. 16-17.
[44] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 37. ; Lewis Broad, **a. g. e.** . , s. 17.
[45] Boerler, Güney Afrika'da Hollanda kökenli ve Felemenk lehçesi ile konuşan bir halktır. Bkz; **http://tr.wikipedia.org/wiki/Afrikaner**, 10.06.2015, 02.05.
[46] L. Broad, **a. g. e.** , s. 18.

Churchill, Pretorya'dan bir trene binerek önce Portekiz Limanı yakınlarındaki Lurenço'ya oradan da Durban'a giden bir buharlı gemiye binerek İngiliz bölgesine dönmüştür[47].

Pretorya esareti ve firarı Churchill'in hem savaş tecrübesi kazanmasına hem de Oldham seçimlerinde kaybettiği İngiltere halkının güvenini tekrar kazanmasını sağlamıştır.

Pretorya esareti ve firarının ardından Churchill, 1900 yılının yaz sonlarına doğru İngiltere'ye gelmiştir. İngiltere'de halkın büyük ilgisiyle karşılaşan Churchill, zaman kaybetmeden bir önceki seçimde rakibine karşı binlerce oy farkla kaybettiği Oldham seçim bölgesinden yeniden milletvekilliğine aday olmuştur[48].

1901 yılının başlarında Churchill, liberallere karşı büyük mücadele ettiği Oldham seçim bölgesinden liberal Emmot'tan sonra en çok oyu alarak yirminci yüzyılın ilk parlamentosunda kendisine ayrılan milletvekili koltuğuna oturmuştur. Churchill, aktif siyasetteki ilk nutkunu 23 Ocak 1901 tarihinde Avam Kamarası'nda açılan ilk celsede Güney Afrika'daki Boer Savaşı üzerine vermiştir[49].

Churchill, genç bir milletvekili olarak babası Randolph'un benimsediği siyasi strateji ve üslubun aynısını kullanmıştır. O da babası gibi Muhafazakâr Parti'nin yaramaz çocuğu olmuştur. Muhafazakâr Parti'nin akıllı ve saygın milletvekilleri arasından hareketliliği ile ön plana çıkmıştır[50].

Avam Kamarası'ndaki ilk nutkundan sonra Churchill, babası Randolph'un Maliye Bakanlığı'ndan istifasına sebep olan İngiliz Silahlı Kuvvetlerinin bütçesinin azaltılması hususundaki görüşünü tekrar parlamentonun gündemine getirerek babasının intikamını almak istemiştir. Ancak Churchill, bu görüşünü hem kendi partisine hem de liberallere kabul ettirememiştir[51].

İngiliz Silahlı Kuvvetlerinin bütçesinin azaltılması hususundaki görüşünün kendi partisi ve liberaller arasında kabul görmemesinin ardından Churchill, siyasi havanın sakin olduğu 1903 yılında partisinden ve dava arkadaşlarından ayrılmıştır[52].

---

[47] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 38-45.
[48] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 47. ; L. Broad, **a. g. e.** , s. 25.
[49] L. Broad, **a. g. e.** , s. 25-30.
[50] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 51.
[51] L. Broad, **a. g. e.** , s. 33-38.
[52] L. Broad, **a. g. e.** , s. 39.

İngiltere'de 1903 yılında yaşanan siyasi sakinliği Muhafazakâr Parti'nin ileri gelenlerinden Chamberlain bozmuştur. Chamberlain, İngiltere için vergi reformu yapılmasını ve imparatorluğa bağlı olan ülkelere bazı vergi ayrıcalıklarının uygulanmasını istemiştir. Churchill de babası Randolph'un 1880'lerde serbest üreticiye destek verdiğini düşünerek bu reformdan yana bir politika izlemiştir[53].

5 Aralık 1905 tarihinde Churchill, Henry Campbell başkanlığında Liberal hükümetin kurulmasının ardından Güney Afrika'yı, Hindistan'ı ve Kanada'yı çok iyi tanıdığından dolayı Sömürge Bakanlığı'nın siyasi danışmanlığı görevine getirilmiştir[54].

Churchill, Sömürge Bakanlığı'ndaki görevini yaptığı yıllarda birçok liberal gibi imparatorluğun feodal bir düzen içerisinden devam etmesinden yana olmuştur. Churchill, hayalindeki imparatorluğu ise şu sözler ile tanımlamıştır;

"Dünyanın her yerindeki küçük halklar daha rahat nefes alabilmek için geniş alanlara yayılacaklar ve her yerdeki büyük imparatorluklar bizim örneğimizden hareket ile daha yaşanılır ve cömert bir çağın güneşinin altına gireceklerdir[55]."

1908 yılının başlarında Liberal hükümetin başkanı Campbell'ın sağlık durumu bozulmuştur. Bu durum karşısında Campbell, 7 Nisan 1908 tarihinde başkanlığı Maliye Bakanı Lord Asquith'e bırakarak görevinden ayrılmıştır. Campbell, görevinden ayrıldıktan on yedi gün sonra da hayatını kaybetmiştir. Liberal hükümetin kabinesinde yapılan bu zorunlu değişikliğin ardından ise Churchill, Sömürge Bakanlığı'ndaki görevinden alınarak Ticaret Bakanlığı'na getirilmiştir[56].

Churchill, Asquith kabinesinde hararetli davranışlarıyla Liberal siyasetçilerin önüne geçmiştir. Kabinesinde bulunan ve kendisinden otuz beş yaş büyük olan John Morley'den önemli siyasi dersler almıştır[57]. Bu durum, Asquith'in dikkatini çekmiştir. Asquith, siyasette sürekli kendisini geliştiren Churchill'e İrlanda Bakanlığı'nı teklif etmiştir. Churchill, birçok İngiliz siyasetçinin siyasi hayatını bitiren bu görevi kabul etmemiştir. Churchill'in İrlanda Bakanlığı'nı kabul etmemesi üzerine Asquith, Churchill'i 1910 yılında İçişleri Bakanlığı'na getirmiştir[58].

[53] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 55.
[54] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 57.
[55] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 60.
[56] L. Broad, **a. g. e.** , s. 47.
[57] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 65.
[58] L. Broad, **a. g. e.** , s. 52. ; İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 65.

Herkes tarafından gazeteci, asker, siyasetçi, devlet adamı, komutan, büyük strateji uzmanı, liberal ve tutucu birisi olarak bilinmesine rağmen Churchill'in çok az bilinen istihbaratçı yönü de vardır. Churchill'in bu istihbaratçı yönünü David Stafford'un *Churchill ve Gizli Servisler* araştırmasında görmekteyiz[59].

Churchill'in istihbarata olan ilgisi devlet adamı olmasından ve iki büyük dünya savaşından çok daha öncelerine dayanmaktadır. Churchill'in en büyük zevklerinden biri şifre ve yazışmaları çözmek olmuştur. Güney Afrika Savaşı sırasında İngilizler, Boerler'in şifresini Churchill sayesinde çözmüştür[60].

1909 yılında gizli servisler kurulduktan sonra İçişleri Bakanlığı sırasında Churchill, istihbarat başkanı Vernon Kell'e Alman casusların izlenmesi için gerekli olanakları sağlamıştır. Onun istihbaratçı yönü, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda hakkında çeşitli komplo teorilerinin üretilmesine yol açmıştır[61].

1.3.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Churchill

Alman Hükümeti'nin Ağustos 1911 tarihinde Panthere isimli savaş gemisini Fas'taki Agadir Limanı'na göndermesi İngiltere açısından Birinci Dünya Savaşı'nın habercisi olmuştur. Asquith Hükümeti Almanya'nın bu tehditkar hareketine karşılık Churchill'i İçişleri Bakanlığı'ndan alarak Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na getirmiştir[62].

Osmanlı Devleti'nin 31 Ekim 1914 tarihinde Almanya'nın yanında savaşa girmesi, Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi karşı karşıya getirmiştir. İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill, Osmanlı Devleti'nin bu kararına karşılık Osmanlı Devleti'nin İngiliz tersanelerinde üretilen Reşadiye ve Sultan Osman isimli gemilerine İngiliz acil durum planını bahane ederek el koymuştur[63]. Churchill, böylece Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı uygulayacağı düşmanca siyasetin ilk adımlarını atmıştır.

Churchill'in kötü niyetinin kısa sürede farkına varan Osmanlı Devleti, İngiltere'den el konulan gemilerini geri istemiştir. Churchill, Osmanlı Devleti'nin bu isteğini yerine getirmeyerek İngiliz güvenlik güçlerinden Türk denizcilerin gemilere binmesine engel olmalarını ve gemilerden Osmanlı bayrağının indirilmesini istemiştir[64].

---

[59] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 71.
[60] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 71.
[61] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 72.
[62] L. Broad, **a. g. e.** , s. 58.
[63] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 89-92.
[64] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 90-92.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesini Boğazlar açısından önemli gören Churchill, Çanakkale Boğazı'na bir harekât planı hazırlıklarına başlamıştır. Churchill bu plan dâhilinde ilk olarak Deniz İstihbarat Başkanı Albay Hall'e İstanbul'daki ajanlarının durumunu sorarak İstanbul ve çevresi hakkında bilgi almıştır[65]. Churchill, edindiği bilgilerin ardından hem Rusya'ya yardımcı olmak hem de Osmanlı Devleti'ni savaşta bir an önce saf dışı bırakmak amacıyla kendisine yapılan tüm eleştirilere rağmen Çanakkale Boğazı'na yönelmiştir[66].

Eylül 1914 tarihinde Churchill, donanmasıyla Çanakkale Boğazı'nı geçerek Boğazların işgalini öngören bir plan hazırlamıştır. Churchill, hazırladığı bu planı Asquith'e sunmuştur. Asquith, Churchill'in planını çeşitli incelemelerden geçirdikten sonra onaylamıştır. Churchill, planının onaylanmasının ardından Şubat 1915 tarihinde Fransız ve İngiliz gemilerinden oluşan bir donanmayla Çanakkale Boğazı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı geniş çaplı saldırı başlatmıştır. En etkili saldırılarını 18 Mart 1915'te yapan İngiliz ve Fransız donanmaları Osmanlı Devleti tarafından ağır yenilgiye uğratılmıştır[67].

Churchill, deniz harekâtıyla Boğazları ele geçiremeyince bir kara harekâtı ile Boğazları ele geçirmenin planlarını yapmaya başlamıştır. Çanakkale Boğazı'ndaki Osmanlı Devleti'ne ait topçu bataryalarını ele geçirmeyi planlayan Churchill, İngiliz ve Fransız kuvvetleri ile 25 Nisan 1915 gecesi Gelibolu Yarımadası'nın güneyindeki beş noktaya çıkarma yapmıştır. İngiliz ve Fransız çıkarma kuvvetleri ne kadar mücadele ettilerse de Osmanlı Devleti'nin inatçı savunmalarına ve zaman zaman giriştikleri karşı taarruzlarına dayanamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Tüm bu gelişmelerin ardından İngiltere ve Fransa deniz harekâtından sonra kara harekâtında da başarılı bir sonuç alamayarak Aralık 1915 tarihine kadar Boğazları tahliye etmiştir[68].

On beş yıl boyunca kendisini devlet hizmetine vakfetmiş olan Churchill, on beş yıl önce çıkarttığı askeri üniformayı Çanakkale Cephesi'nde tekrar giymiştir. Çanakkale Cephesi'nde istenilen başarıyı gösteremeyen Churchill, önce Fransa Cephesi'ne gönderilmiş ardından da 1916 yılının sonbaharında tekrar Avam Kamarası'ndaki görevinin başına dönmüştür[69].

---

[65] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 107-108.
[66] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 109.
[67] L. Broad, **a. g. e.** , s. 116-120.
[68] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 110-115.
[69] L. Broad, **a. g. e.** , s. 115.

Churchill, Çanakkale Cephesi'ndeki başarısızlığından dolayı Avam Kamarası'nda kaybettiği itibarını Mayıs 1917 tarihinde Avam Kamarası'nda düşman denizaltılara karşı alınması gereken tedbirler hakkında söylediği bir nutku ile geri kazanmıştır. Churchill, 7 Aralık 1916 tarihinde kurulan Lloyd George kabinesinde, 18 Temmuz 1917 tarihinde Mühimmat Bakanlığı görevine getirilmiştir[70].

Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Mühimmat Bakanlığı görevine getirilen Churchill, 1918 yılında Almanların artık savaştan çekileceğini açıkça görüyor olmasına rağmen savaşın 1919 yılından sonra da devam edeceğini düşünerek yeni bir silah olarak ortaya çıkan tankların İngiliz Silahlı Kuvvetlerine kazandırılması için önemli çalışmalar yapmıştır. Churchill, yapmış olduğu bu çalışmaların ardından Amerika'daki Ford firmasından on bin adet tank sipariş etmiş ve bu tankların kullanılması için de yüz bin kişiyi eğitime almıştır[71].

20. yüzyılın en önemli gelişmelerinden birisi olan Birinci Dünya Savaşı, 30 Ekim 1918 tarihinde başını İngiltere'nin çektiği İtilaf Devletleri ile başını Almanya'nın çektiği İttifak Devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile son bulmuştur. Avrupa'dan Asya'ya kadar birçok coğrafyayı doğrudan etkilemiş ve bu coğrafyalardaki siyasi sınırları ve hâkim güçleri önemli ölçüde değiştirmiş olan Birinci Dünya Savaşı, İngiltere'nin Avrupa'da ve Ortadoğu'da nüfuzunu güçlendirirken Almanya'nın ise bu coğrafyalardaki nüfuzunun giderek zayıflamasına neden olmuştur.

1.3.2. İki Cihan Harbi Arasında Churchill

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Churchill, George Hükümeti tarafından 9 Ocak 1919 tarihinde Savaş ve Hava Kuvvetleri Bakanlığı görevine getirilmiştir[72]. Bu görevi sırasında Churchill, İngiliz Silahlı Kuvvetlerinin tank sorununu çözdükten sonra İngiliz Hava Kuvvetlerinin gelişmesi için de önemli çalışmalar yapmıştır. Churchill, 1919 yılında kendi kullandığı uçağıyla Croydon'a inişi sırasında bir kaza geçirmiştir. Churchill, bu kazadan burnu bile kanamadan kurtulmuş ve kazadan iki saat sonra da Avam Kamarası'nda hiçbir şey olmamış gibi nutuk vermiştir[73].

[70] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 443.
[71] L. Broad, **a. g. e.** , s. 120.
[72] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 480.
[73] L. Broad, **a. g. e.** , s. 126.

Savaş ve Hava Kuvvetleri Bakanlığı görevinin ardından Churchill, Lloyd George Hükümeti tarafından 7 Ocak 1921 tarihinde Sömürgeler Bakanlığına getirilmiştir[74].Onun bu görevindeki ilk işi İngiltere'nin Ortadoğu'daki hâkimiyetinin maliyetini önemli ölçüde düşürecek bir yöntem arayışı içine girmesi olmuştur. 1920 yılında Filistin, Irak ve Arabistan'da İngiliz vergi mükelleflerine düşen 37 milyon sterlinlik maliyeti yarıya kadar düşürmek istemiştir[75].

Churchill, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi sınırlarına çekilmesini, Avrupa devletlerinin ise Suriye ve Filistin başta olmak üzere diğer Ortadoğu devletleri üzerindeki iddialarından vazgeçmesini istiyordu. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü korunmalı ancak çok sıkı bir uluslararası denetime tabi tutulmalıydı[76].

Churchill'in İngiltere'nin 19. yüzyılda izlemiş olduğu Ortadoğu politikasının devam ettirilmesinden yana olduğunu şu sözlerinden anlamaktayız;

"Türk ve Müslüman güçleri yabancılaştırmamak için Mustafa Kemal'le anlaşmalı ve Türkiye ile iyi bir barış yapılmalıydı. Böylece şimdiye kadar bizim için çok önemli olan Rus emellerine karşı yeniden bir Türk engeli yaratmış olunacaktı[77]."

İngiltere'nin Ortadoğu bölgesindeki hâkimiyetinin maliyetini önemli ölçüde düşürme politikası gereği Churchill, Lloyd George'un Türk karşıtı siyaseti uğruna parlamentodan büyük paralar istemesine şu sözleriyle karşı çıkmıştır;

"Dünya'nın en Türk aleyhtarı ve en Bolşevik yanlısı devleti olmak üzereyiz; Oysa bence, bunun tam tersi bu durumda olmamız gerekir[78]."

İngiltere'nin Ortadoğu politikasının ne olması gerektiğini Churchill, kabinesinde yaptığı konuşmada şu sözlerle özetlemiştir;

[74] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 508. ; İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 176.
[75] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 509.
[76] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 176-177.
[77] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 177. Bkz; David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, Çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1989.
[78] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 177.

"Olayların talihsiz gidişi bizim Ortadoğu'da yerel etkinliği olan dört devletle - Ruslar, Yunanlılar, Türkler ve Araplarla- görüş ayrılığına düşmemize neden olmuştur. Başarılı politika, yerel devletleri bölmek ve muhalifimiz olsalar bile dostumuz olmalarını sağlamak olabilirdi. Geçmiş tarihimizde yapılagelen hep bu olmuştur. Rusya düşmanımızken Türkler dostumuzdu; Türkiye düşmanımızken Ruslar dostumuzdu[79]."

Churchill'e göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki hedeflerine ulaşması ne Lenin Rusya'sının ne de Kral Konstantin'in yardımları ile mümkündü. Ona göre, tek çıkar yol Türkler ve Araplar ile ittifak yapmak olmuştur.

İngiltere Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson, Churchill'in İngiltere'nin Ortadoğu politikası hakkındaki düşüncelerini onaylayarak şu sözleri ile ona destek vermiştir;

"Churchill kabineye iyi bir muhtıra yazmış ve şu anda Bolşeviklerin, Türklerin, Yunanlıların ve Arapların bizden nefret ettiklerini göstermiştir. Kendisine göre bu politika kötüdür ve biz Araplarla ve Türklerle dost, Bolşeviklerle düşman olmalıyız, Yunanlıları da önemsememeliyiz. Benim görüşüm baştan beri bu olmuştur[80]."

Wilson'un da desteğini alarak Churchill, İngiltere'nin Ortadoğu bölgesindeki hâkimiyetini güçlendirmek ve bölgedeki hâkimiyetin maliyetini önemli ölçüde düşürmek için Kahire'ye giderek 12 Mart 1921 tarihinde Ortadoğu'nun kaderini çizen Kahire Konferansı'nı başlatmıştır[81]. Kahire Konferansı'na Arabistanlı İngiliz casus Thomas Edward Lawrence ile katılan Churchill, toplantıya katılan Arap ülkelerinin temsilcilerine benimsediği Ortadoğu politikasının ana hatlarını kabul ettirmeyi hedeflemiştir. Churchill, hedefleri doğrultusunda İngiltere'ye önemli maliyeti olan Irak ve çevresinin geleceğini bu konferansta belirlemek istemiştir. Irak'ın geleceği için Lawrence aracılığıyla önemli girişimlerde bulunan Churchill, ülkenin yönetiminin İngiliz mandaterliğinde Arap asıllı Emir Faysal'a bırakılmasına karar vermiştir. Irak'ın Faysal yönetimine bırakılması, İngiltere'nin bölgedeki vergi maliyetini önemli ölçüde azaltmıştır[82].

[79] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 177.
[80] İ. Dinç, **a. g. e.** , s. 177.
[81] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 512.
[82] L. Broad, **a. g. e.** , s. 135.

1922 yılının ortalarına gelindiğinde İngiltere için en önemli sorun Çanakkale Krizi olmuştur. Çanakkale Krizi, Ankara Hükümeti'nin tam bağımsızlığa ulaşma yolunda Ağustos 1922 tarihinde İngiltere'nin Yakın Doğu Siyaseti gereği arkasında durduğu Yunanlıları Türk ordusunun Batı Anadolu'dan temizlemeye başlaması ve Boğazlara doğru ilerlemesiyle başlamıştır. Bu durum, Türklerin Avrupa'ya geçerek İstanbul'u ve Trakya'yı ele geçirmesinden korkan Lloyd George Hükümetini telaşa düşürmüştür. 7 Eylül 1922 tarihinde Lloyd George Gelibolu'yu; "*dünyanın stratejik olarak en önemli bölgesi*" olarak tanımlamıştır[83]. Churchill ise onu destekleyerek; "*Türkler Gelibolu ve İstanbul'u alırsa, zaferimizin tüm meyvelerini yitiririz*" demiştir. Yine aynı kabine toplantısında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon da İngiltere'nin, 1918 yılında işgal ettiği İstanbul ve Gelibolu Yarımadası'nın Türklere bırakılmamasını istemiştir[84].

9 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusu İzmir'e girerek Batı Anadolu'daki Yunan hâkimiyetine tamamen son vermiştir. Bu durum üzerine, 11 Eylül 1922 tarihinde toplanan Lloyd George kabinesi İngiliz kuvvetlerini Boğazların Anadolu yakasından çekme, fakat Türk ordusu Avrupa yakasına geçmeye çalışırsa direnip savaşma kararı almıştır. Türk ordusunun ilerleyişinin devam etmesi üzerine 15 Eylül 1922 tarihinde yeniden toplanan Lloyd George kabinesi, Boğazların her iki yakasında da birer tarafsız bölgenin oluşturulması konusunda karar alarak Boğazlara İngiltere'nin himayesi altındaki egemen bölgelerin hükümetlerinden asker takviyesi talebinde bulunmuştur[85].

16 Eylül 1922 tarihinde Lloyd George ve Churchill, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın Türklerin şiddetli ve düşmanca saldırılarına karşı acilen savunulması gerektiğini bildiren bir basın bildirisi hazırlamıştır. Bu basın bildirisi İngiltere ve egemen olduğu bölgelerdeki gazetelerde ve dünya basınında hemen ertesi gün yer almıştır. Ancak Avusturya, Kanada, Fransa ve İtalya hükümetleri başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi İngiltere'nin bu talebine olumlu yanıt vermeyerek İngiltere'yi bölgede yalnız bırakmıştır[86].

[83] Mustafa Çulfalı, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi (Eylül-Ekim 1922)", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 45, Ankara 1999, s. 801, 804.
[84] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 531.
[85] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 531-532.
[86] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 532.

20 Eylül 1922 tarihinde toplanan Lloyd George kabinesinde Churchill; İstanbul, İzmit ve Çanakkale'nin üçünü birden savunmaya kalkmanın İngiltere'nin Boğazlardaki hâkimiyeti açısından tehlikeli olacağına "*Geçmişteki bütün talihsizliklerimiz, gücümüzün yetmediği şeyleri yapmaya kalkışmaktan geldi"* sözleriyle dikkat çekmiştir[87]. Bunun üzerine George kabinesi, Churchill'in uyarılarını dikkate alarak sadece Çanakkale'nin savunulmasına karar vermiştir. Ancak George kabinesinin bu kararının hemen ardından Daily Mail gazetesi, İngiliz kamuoyunda giderek artan tedirginliği "*Çanakkale'den Çekilin"* manşetiyle Lloyd George Hükümetine duyurmuştur[88].

22 Eylül 1922 tarihinde Lloyd George, İngiliz kamuoyunun ve basınının baskısına boyun eğmeyerek Churchill'i birliklerin, gemilerin ve uçakların Çanakkale'ye hareketini günü gününe kontrol edecek bir Bakanlar Komisyonu'nun başına getirmiştir[89].

27 Eylül 1922 tarihinde Churchill, Çanakkale'deki güç dengesinin İngiltere'nin aleyhinde olduğunu görerek Lloyd George'a Çanakkale'deki garnizonu boşaltıp Avrupa yakasına geçmeyi ve Gelibolu'da yoğunlaşmayı önermiştir. Ancak George, Çanakkale'nin savunulmasında diretmiştir. Churchill, onun diretmesine karşılık "*yenilgi, çekilmekten çok daha büyük bir felaket olur"* cevabını vermiştir[90].

29 Eylül 1922 tarihinde Lloyd George, İstanbul'daki kıdemli İngiliz subayı General Harington'a, İngiliz Savaş Bakanlığı tarafından Türklere, General tarafından belirlenecek bir saatte Çanakkale çevresinden çekilmezlerse İngiliz kuvvetlerinin ateş açacağının bildirilmesi talimatını vermiştir. Churchill, onun bu ültimatomunun savaş ile değil karşılıklı görüşmelerle sonuçlanacağına inanıyordu. Karşılıklı olarak yapılan görüşmelerle de toprak konusunda Türk tarafına tamamen kötü olmayan bir çözüm önerisinde bulunulmasından yana olmuştur[91].

Harington, İngiliz Savaş Bakanlığı tarafından Türklere gönderilecek olan ültimatomun ulaştırılma zamanıyla ilgili inisiyatifini kullanarak geç gönderme kararı almıştır[92].

---

[87] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 533.
[88] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 533.
[89] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 533.
[90] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 533.
[91] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 533-534.
[92] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 534.

30 Eylül 1922 tarihinde ise Avusturya Hükümeti önceki kararından vazgeçip Çanakkale'ye kuvvet gönderme kararı almıştır. Avusturya Hükümeti'nin bu kararının hemen ardından Mustafa Kemal Paşa, İngilizlere, Asya kıyılarını terk edip Avrupa yakasına geçmeyi kabul ederlerse Çanakkale'nin hemen yakınındaki bölgeden geri çekilmeyi teklif etmiştir[93].

1 Ekim 1922 tarihinde Harington, İnönü Muharebeleri'nin komutanı İsmet Paşa ile bir araya gelerek krizin sona erdiğini Lloyd George Hükümeti'ne bildirmiştir. Harington'ın Türklere vermesi gereken ültimatomu George Hükümeti'ne danışmadan vermekten kaçınması hem savaşa yol açabilecek bir krizin önüne geçmiş, hem de gerçekten büyük bir cesaret örneği olmuştur[94].

3 Ekim 1922 tarihinde İngiltere, Fransa, İtalya ve Türkiye'nin temsilcilerinin katıldığı Mudanya Konferansı başlamıştır. Mudanya Konferansı'nda Türkiye'nin karşısında Yunanistan'ın değil de başını İngiltere'nin çektiği İtilaf Devletleri'nin olması Yunanistan'ın sadece görünen bir yüz olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye adına İsmet Paşa'nın, İngiltere adına da Harington'ın katıldığı Mudanya Konferansı, Doğu Trakya'nın Türklere bırakılması kararının alınmasının ardından 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan ateşkes antlaşmasıyla son bulmuş ve 14-15 Ekim gecesi yürürlüğe girmiştir[95].

Çanakkale Krizini sağlam tavrın korunarak saldırının nasıl durdurulacağı ve sonra görüşmelere nasıl başlanacağı konusunda başarılı bir politika geliştirmesine rağmen Churchill, bu politik düşüncesini kabinesinin üyesi olduğu Lloyd George'a tam anlamıyla kabul ettirememiştir. Bu durum, hem Churchill'in düşünmeden davranmakla suçlanmasına hem de George Hükümeti'nin düşmesine neden olmuştur. George Hükümeti'nin 19 Ekim 1922 tarihinde düşmesinde sadece Çanakkale Krizi değil, hükümet içi Liberal-Muhafazakâr çekişmeleri, İrlanda sorununun çözümü ve hükümetin tarım politikası da etkili olmuştur[96].

[93] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 534.
[94] M. Çulfalı, " a. g. m. ", s. 812-813.
[95] S. Akşin, **a. g. e.** , s. 172-173.
[96] Winston Sir Churchill, **2. Dünya Savaşı Hatıraları (Savaştan Savaşa 1919-1939)**, Editör; Ö. Andaç Uğurlu, Çev. Mehmet Ali Yalkın, Yaylacık Matbaası, İstanbul 2004, s. 40-41.

Lloyd George Hükümeti'nin düşmesinin ardından 23 Ekim 1922 tarihinde Muhafazakâr Parti'nin lideri Andrew Bonar Law başbakan olmuştur. Ancak, Law'un başbakan olmasından üç gün sonra parlamento feshedilerek, 15 Kasım 1922 tarihinde İngiltere'de genel seçim yapılacağı ilan edilmiştir. İngiltere'deki genel seçimi yine Law kazanmıştır[97]. Law'ın yeniden başbakan olmasının ardından o dönemde liberal kimliğiyle ön plana çıkan Churchill, yirmi iki yıldan sonra ilk kez parlamento dışında kalmıştır[98]. O, parlamento dışında kaldığı zamanı Londra'da Ritz Oteli'nde geçirmiştir. Ritz Oteli'nde kaldığı dönemde "*Dünya Krizi*" adında beş ciltlik bir eser kaleme almıştır. Bu eserinde, Birinci Dünya Savaşı anılarına yer vermiştir[99].

15 Kasım 1922 tarihinde İngiltere genel seçimlerinde başbakan olan Law Hükümeti, Başbakan Law'un hastalığı yüzünden 20 Mayıs 1923 tarihinde kendisini fes etmiştir. Law'un istifasının ardından da 23 Mayıs 1923 tarihinde Stanley Baldwin başbakan olmuştur[100]. Bunun üzerine Baldwin, Kasım 1923 tarihinde İngiltere'de genel seçim ilan edeceğini ve seçilmesi halinde gümrük koruma kanununu yeniden çıkaracağını duyurmuştur. Liberal görüşleriyle tanınan Churchill, Baldwin'in gümrük koruma kanununu yeniden çıkarma kararına şiddetle karşı çıkmıştır[101].

Baldwin'in genel seçim kararının ardından 6 Aralık 1923 tarihinde yapılan seçimler, İşçi Partisi'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. Baldwin'in gümrük korunma kanunu yeniden getirme isteği Muhafazakâr Parti'nin kaybetmesine sebep olmuştur. Churchill ise Liberal Parti'nin bu seçimlerdeki başarısızlığını yerel basının desteğinin olmamasına ve parti içi organizasyon eksikliğine bağlamıştır[102].

22 Ocak 1924 tarihinde Baldwin'in başbakanlığının ardından İşçi Partisi lideri Ramsay MacDonald İngiltere'nin yeni başbakanı olmuştur. Churchill, MacDonald'a bir tebrik mektubu yazmıştır. MacDonald, Churchill'in bu mektubuna; "*Bugünlerde aldığım mektupların hiçbiri beni sizinki kadar sevindirmedi. Keşke bu kadar fikir ayrılığımız olmasaydı! Ama var. Yine de, dilerim duygularınız benimkiler gibidir. Size kişisel olarak daima çok büyük saygım var.*" şeklinde cevap vermiştir[103].

[97] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 537.
[98] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 538.
[99] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 540.
[100] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 43.
[101] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 541.
[102] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 542.
[103] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 543.

İngiltere'nin ilk sosyalist başbakanı MacDonald, seçilmesinden çok kısa bir süre sonra parlamento içerisindeki siyasi parti temsilcilerinin disiplinsiz hareketlerinden dolayı parlamentoda yürütmeyi sağlayamayarak yeniden genel seçim yapılması kararı almıştır[104]. MacDonald'ın bu kararı üzerine İngiltere'de iki yıl içinde üçüncü genel seçim kararı alınmıştır.

29 Ekim 1924 tarihinde İngiltere'de yeniden genel seçim ilan edilmiştir[105]. Churchill, bu seçimlere Baldwin'in liderliğindeki Muhafazakâr Parti'den girme kararı almıştır. Churchill'in bu kararı almasında, 6 Aralık 1923 tarihinde yapılan genel seçimlerde Muhafazakâr kesimden önemli ölçüde oy alması, Liberal Parti içerisindeki disiplinsizlik ve görüş ayrılıkları etkili olmuştur[106].

Churchill, genel seçimlere muhafazakârların fazla olduğu Epping şehrinden bir "*meşrutiyetçi*" olarak aday gösterilmiştir. Genel seçimler, muhafazakârların ulusal çapta büyük bir zaferiyle sonuçlanmıştır. Baldwin, yeniden 4 Kasım 1924 tarihinde İngiltere başbakanı olmuştur. Churchill ise, Muhafazakâr Parti'nin bir milletvekili olurken, henüz on ay önce bir adayı ve seçkin bir ismi olduğu Liberal Parti, İşçi Partisi'nden sonra üçüncü parti olmuştur[107].

Yirmi yıllık bir aradan sonra yeniden Muhafazakâr Parti'ye dönen Churchill, hiç beklemediği bir şekilde Baldwin tarafından 5 Kasım 1924 tarihinde babasının Maliye Bakanı cübbesini giyerek Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir[108]. Bu göreve getirildikten yirmi beş gün sonra ellinci yaşını kutlayan Churchill, bu görevinde ilk iş olarak Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere'nin Amerika'ya olan 2,5 milyar dolar borcunun yapılandırılması girişiminde bulunmuştur. Churchill, 1925-1929 yılları arasında Amerikalı temsilcilerle bir araya gelerek borcun faizinin yüzde beşten, yüzde üç buçuğa indirilmesini sağlamıştır[109].

30 Mayıs 1929 tarihinde İngiltere'de genel seçim ilan edilmiştir. Genel seçimler, İngiltere'de İşçi Partisi lideri MacDonald'ın yeniden başbakan olmasıyla sonuçlanmıştır. Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi'nin oylarının birbirlerine çok yakın olduğu bu seçimde Churchill, yine Epping şehrinden milletvekili seçilmiştir.

---

[104] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 45.
[105] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 548.
[106] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 45.
[107] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 548.
[108] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 548-549.
[109] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 47.

Avam Kamarası'na ilk kez girdiği günden yirmi dokuz yıl sonra hala milletvekili olan Churchill, İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiyle bakanlık görevinden yoksun kalmıştır[110]. Churchill'in bu yoksunluğu 10 Mayıs 1940 tarihinde kendisinin İngiltere başbakanı olmasına kadar da devam etmiştir.

1930'lu yıllara girerken İngiltere'nin en önemli sorunu mandateri Hindistan olmuştur. Hindistan'da, Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin siyasi ve ruhani lideri olan Mohandas Karamçand Gandi'nin başlattığı bağımsızlık hareketi İngiltere açısından sorun oluşturmuştur[111]. Bu sorun, Churchill'in İngiltere başbakanı MacDonald ve mensubu olduğu Muhafazakâr Parti'nin lideri Baldwin ile aralarının açılmasına neden olmuştur. Churchill, Hindistan'ın kendi kendini yönetmesine taraf olan MacDonald ve Baldwin'e şiddetle karşı çıkarak İngilteresiz bir Hindistan'ın kurulamayacağını savunmuştur[112].

23 Ağustos 1931 tarihinde MacDonald Hükümeti Hindistan sorununa ve İngiltere'deki ekonomik krize çözüm üretemeyerek istifa etmiştir. Hindistan sorunu ve İngiltere'deki ekonomik krizin altından kalkamayan İşçi Partisi Hükümeti, Muhafazakâr Parti ile birleşerek yapılacak olan genel seçimlere beraber girme kararı almıştır. Churchill, Muhafazakâr Parti'nin İşçi Partisi ile birleşerek genel seçimlere girmesine, İşçi Partisi'nin uğradığı bozgunun sorumluluğunu paylaşma anlamına geldiğini düşünerek şiddetle karşı çıkmıştır. Buna rağmen Muhafazakâr Parti, İşçi Partisi ile birleşerek 27 Ekim 1931 tarihinde İngiltere'de genel seçimlere gitmiştir. Genel seçimler, Muhafazakâr Parti'nin, MacDonald'ın ulusal birlik bayrağı altında parlamentoda üstünlük sağlamasıyla sonuçlanmıştır. Churchill ise, yine Epping şehrindeki oy sayısını hemen hemen ikiye katlayarak milletvekili seçilmiştir[113].

1932 yılının sonlarında Churchill, Almanya'da Adolf Hitler iktidara gelmeden önce Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Versay Antlaşmasıyla yitirdiği toprakları geri kazanmak isteyen Almanya'nın dünyanın istikrarına yönelik bir tehlike oluşturacağını öngören nadir kişilerden biri olmuştur[114]. Churchill, bu tehlikeyi Avam Kamarası'nda şu sözlerle dile getirmiştir;

[110] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 578.
[111] L. Broad, **a. g. e.** , s. 147.
[112] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 62-64. ; L. Broad, **a. g. e.** , s. 147-149.
[113] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 592-593.
[114] M. Gilbert **a. g. e.** , s. 597.

"Almanlara karşı büyük saygı ve hayranlığım vardır ve bütün arzum Büyük Britanya'yı, Almanya ile iyi münasebetler kurmuş görmektir. Fakat meclisin huzurunda söyleyeyim ki; Almanya'ya yapılan her nevi tavizat yeni bir talebi davet ediyor, evet her yeni taviz – şimdiye kadar çok yaptık bundan sonra da çok yapacağız – yeni talepleri davet edecektir.

Şimdi Almanya, silahlanmak istiyor, aldanmayalım, hükümetimiz Almanya'nın silahlanmada müsavat istediğini zannederek aldanmasın! Gözlerinin içi ateşli ve kendini vatan için feda etmeye hazır olan ve Almanya'yı baştan başa hararetli nutuklar irad ederek gezen genç kafileler silahla eşitlik aramıyorlar, onlar silah istiyorlar. Ve ellerine silah aldıkları gün de, eski topraklarını, sömürgelerini isteyeceklerdir.

Şimdiden nazırı dikkatinizi celbedeyim; Vakte ki eski topraklarını ve sömürgelerini isteyecek hale geleceklerdir. O zaman bütün dünyayı kavuracak bir ateş de ortalığı saracak ve biz bu tehlikenin önüne geçemeyeceğiz[115]*."*

İngiltere'de Almanya'nın silahlanma tehlikesi tartışılırken, Almanya'da ise Versay Antlaşması'nın ağır hükümlerine karşı olarak ortaya çıkan Nasyonal Sosyalist Partisi ve onun lideri Hitler, 30 Ocak 1933 tarihinde iktidara gelmiştir[116]. Almanya'da Hitler'in dönemin Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'a Alman meclisini kapattırarak iktidara gelmesi Türkiye'deki kimi yazarlar tarafından faşizm olarak nitelendirilmiştir[117].

Hitler'in iktidara gelmesinin ardından Churchill, Avam Kamarası'nda Hitler'in Versay Antlaşması'nı yok sayarak hızla silahlanacağını buna karşılık İngiltere'nin hava müdafaasının emniyeti ve hürriyeti sağlayacak güçte olmadığını söylemiştir. Baldwin ise İngiltere'nin hava müdafaasının Almanya'dan üstün olduğunu savunarak Churchill'e karşı çıkmıştır[118].

---

[115] L. Broad, **a. g. e.** , s. 153.

[116] Rıfkı Salim Burçak, **Türk – Rus – İngiliz Münasebetleri (1791 – 1941) : İkinci Cihan Harbi'nde Türkiye'nin Durumu**, Aydınlık Matbaası, İstanbul 1946, s. 60.

[117] Ahmet Şükrü Esmer, "Almanya'da Faşizm", **Milliyet**, 20 Şubat 1933, s. 1. Esmer başyazısında; "Hitler'in yirmi günlük idaresi göstermiştir ki… Hitler'in iş başına gelişi, belki bir rejim değişmesi kadar şümullü ve ehemmiyetli bir hadisedir… Hitler kabinesini teşkil ettikten sonra sanki hükümet darbesiyle iktidara gelmiş gibi icraata başlamıştır… Memurları değiştirerek yerlerine doğrudan doğruya fırkasına mensup adamlar tayin etmişti… Gerek İmparatorluk Dâhiliye Nazırı Frick ve gerek Prusya Dâhiliye Nazırı Göring… Almanyanın inzibat teşkilatını Hitlerleştirmiştir. Diğer taraftan fırkanın hususi askeri teşkilatı da devletleştiriliyor. Prusya Dâhiliye Nazırı Göring bu teşkilata silah dağıtılmasını emretmiştir... Hitler teşkilatının devletleştirilmesi, devlet teşkilatının da Hitlerleştirilmesi faşist devlet sisteminin hususiyetlerindendir. Binaenaleyh artık Almanya'da faşizm ne zaman teessüs edecek diye sual sormak abestir. Hakikat şudur ki faşizm Almanyada yirmi günden beri kurulmuştur." demiştir.

[118] L. Broad, **a. g. e.** , s. 154-156.

14 Ekim 1933 tarihinde Hitler, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden ve ülkelerin donanmalarına silah sınırlaması getiren Cenevre Konferansı'ndan çekilmesi kararını almıştır[119]. Bu karardan sonra Hitler, Fransa ile silahsızlanma uyuşmazlığını çözmeye hazır olmalarına rağmen, Milletler Cemiyeti'nin buna engel olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Hitler, Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop aracılığıyla İngiltere'ye, ülkesinin eşit temsil edilmesini engelleyen Versay Antlaşmasının, Almanya'nın silahsızlandırılması kısmının kaldırılması durumunda tekrar görüşmelere katılabileceğini belirtmiştir[120].

Almanya'nın Milletler Cemiyeti ve Cenevre Konferansı'ndan çekilmesi Türkiye'deki kimi basın organları tarafından haklı bulunmuş, Almanya'nın silahlanmasından çekinen Avrupa ülkelerinin birbirlerine karşı adil davranmadığı yorumu yapılmıştır[121].

Almanya ve Fransa'nın silahsızlanma hususundaki anlaşmazlığının nedeni ise Türk basınında; Almanya'nın üç yüz bin asker bulundurma isteğine karşın Fransa'nın iki yüz bin askerde ısrarcı olması şeklinde yer alırken Almanya'nın bu tutumuna hak verilmiştir[122].

Churchill'i Almanya'nın silahlanması ve İngiltere'nin hava müdafaasının yetersizliği açıklamalarından dolayı yalancı çıkarmaya kalkışan Baldwin, Almanya'nın Milletler Cemiyeti ve Cenevre Konferansı'ndan çekilmesinin ardından yanıldığını ve Almanya'nın hızla gelişen hava savunma sistemini fark edemediğini söylemiştir[123]. Bu durum, Churchill'in ileriyi iyi gören bir devlet adamı olduğunu ortaya koymuştur.

İngiltere'de Başbakan MacDonald'ın sağlık durumunun bozulmasının ardından 7 Haziran 1935 tarihinde genel seçim ilan edilmiştir. Genel seçimler, Baldwin'in üçüncü kez başbakan olmasıyla sonuçlanmıştır. Churchill ise, yine Epping şehrinden milletvekili seçilmiştir[124].

---

[119] Sezen Kılıç, **Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 96.
[120] **Cumhuriyet**, 10, 23, 24, 26 İkinciteşrin 1933, s. 1.
[121] Muharrem Fevzi, "Almanya'nın Kararları", **Cumhuriyet**, 16 Birinciteşrin 1933, s. 1. Fevzi başyazısında; "Almanya hükümeti, Fransanın… dediklerini kabul etmiş olsaydı… Reichswehri… hücum kıt'alarını, hücum kademelerini, Çelik Miğfer askeri teşkilatını dağıtmağa mecbur olacak, buna mukabil silahlarını arttırması şöyle dursun gizli şekilde tedarik etmesine imkan kalmayacaktı." demiştir.
[122] A. Ş. Esmer, "Silahlı Almanya", **Milliyet**, 28 İkincikanun 1934, s. 1. Esmer başyazısında; "Her memleket niçin silahlanmak isterse, Almanya'da o maksatla silahlanmak istiyor… Fransanın istediği şimdiki halin muhafazasıdır… Silahlarını o maksat için kullanacaktır. Almanya'nın da istediği şimdiki vaziyeti değiştirmektir. Silahlarını da o maksat için kullanabilir." demiştir.
[123] L. Broad, **a. g. e.** , s. 156.
[124] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 222-223.

İngiltere ile Almanya arasında Haziran 1935 tarihinde bir donanma antlaşması imzalanmıştır. Versay Antlaşması'nın hükümlerini yok sayan bu antlaşmaya göre; Alman donanması, İngiliz donanmasının yüzde otuz beşini aşmayacaktır. Almanya, İngiliz denizaltı tonajının ancak yüzde altmışı oranında denizaltı yapacak ve bu denizaltılarını ticaret gemilerine karşı kullanamayacaktır[125].

Churchill, Almanya ile yapılan bu donanma antlaşmasıyla Milletler Cemiyeti üyesi olan İngiltere'nin kendisi ile çeliştiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Almanya'ya denizaltı yapma yolunu açan bu anlaşmanın ileride bu devletin dünyanın en güçlü donanmasına sahip olmasında önemli rol oynayacağını belirtmiştir[126].

Hitler'in iktidara gelmesinden 1936 yılına kadar geçen sürede Almanya ile silahlanma konusunda karşılıklı münasebetlerde bulunan İngiltere'de Aralık 1936 tarihinde Kral VIII. Edward krizi yaşanmıştır. Edward'ın daha önce iki evlilik yapmış olan Ernest Simpson ile evlenmek istemesi ve bu duruma kraliyet ailesinin şiddetle karşı çıkması krize neden olmuştur[127].

Edward, Simpson ile evliliğinin hem kraliyet ailesi hem de Avam Kamarası tarafından uygun görülmemesi üzerine 10 Aralık 1936 tarihinde tacını ve tahtını terk ederek İngiltere Krallığından çekildiğini parlamentoya bildirmiştir. 11 Aralık 1936 tarihinde Edward'ın çekilmesini onaylayan parlamento 12 Aralık 1936 tarihinde boşalan İngiltere Krallığı'na Edward'ın kardeşi VI. George'u getirmiştir[128].

Edward krizinin çözülmesinin ardından Baldwin siyasi hayattan çekilerek başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Baldwin'in istifasının ardından yerine Mayıs 1937 tarihinde Neville Chamberlain gelmiştir[129].

Churchill, İngiltere'nin yeni başbakanı Chamberlain'i nefsine çok güvenen, görüş sahibi ve iş adamı ruhlu bir insan olarak tanımlarken Baldwin'den farkının ise Avrupa'yı ve dış politikayı daha iyi bilmesi olduğunu söylemiştir[130].

[125] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 225-227. Bkz; **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1935, s. 1.
[126] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 225-227.
[127] L. Broad, **a. g. e.** , s. 159.
[128] L. Broad, **a. g. e.** , s. 165.
[129] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 681.
[130] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 355-356.

Chamberlain'in başbakan olması üzerine Avam Kamarası, Churchill'in kabineye girmesi hususunda ısrarcı olmuştur. Ancak Chamberlain, bir zamanlar Muhafazakâr Parti'nin en şiddetli tenkitçilerinden birisi olan Churchill'i kabinesine almamıştır. Bunun en önemli nedeni ise Chamberlain'in her ne pahasına olursa olsun, dünya liderleriyle anlaşma esasına dayalı bir politika geliştirmek istemesi olmuştur[131].

Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'nın silahlanması karşısında İngiltere'nin bir an önce önlem alması gerektiğini her fırsatta dile getiren Churchill'in bu fikri ilk kez Chamberlain tarafından kabul görmüştür. Chamberlain, 1937 yılının sonbaharında Avam Kamarası'nda önümüzdeki beş yıllık sürede İngiltere'nin silahlanması için bütçeden dört yüz milyon sterlin ayıracağını söylemiştir. Chamberlain'in bu açıklaması tüm dünyada İngiltere'nin silahlanmaya başlaması olarak değerlendirilmiştir[132].

Chamberlain, İngiltere'nin silahlanması hakkındaki açıklamalarının ardından İtalya ile müttefiklik antlaşması yapmak istemiştir. Chamberlain'in bu kararına uygun bir politika geliştiremeyeceğini söyleyen Dışişleri Bakanı Anthony Eden Şubat 1938 tarihinde görevinden istifa etmiştir[133].

Eden'in istifasını haklı bulan Churchill, İtalya'nın iç meseleleri ve uluslararası konjonktürden dolayı müttefiklik antlaşmasını uygun bulmadığını şu sözlerle dile getirmiştir;

"Şahsi görüşüm ve politikam ne olursa olsun, Başbakanın muvaffak olmasını temenni ediyorum. Fakat kanaatim şu merkezdedir ki, bu müzakereler çok gayri müsait olan bir zamanda ele alınmıştır, manzara ise hiç ümit verici değildir[134]."

Hitler, 4 Şubat 1938 tarihinde Alman ordusu Başkomutanı Werner von Fritsch'i görevinden alarak ordunun başına geçmiştir. Alman ordusunun başına geçen Hitler, 12 Mart 1938 tarihinde Almanya'nın Çekoslovakya ve Avrupa'nın güneydoğusuna açılan bir kapısı olan Avusturya'yı işgal etmiştir[135].Churchill, bu işgali Avrupa açısından önemli bir tehlike olarak görmüş ve Chamberlain'e, Hitler'in Avusturya üzerinden Çekoslovakya'ya ulaşmasının Avrupa savaşı çıkmasına neden olacağını söylemiştir[136].

[131] L. Broad, **a. g. e.** , s. 166-167.
[132] L. Broad, **a. g. e.** , s. 167-168.
[133] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 400-402.
[134] L. Broad, **a. g. e.** , s. 169-170.
[135] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 408.
[136] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 428.

Avusturya'nın işgalinin ardından Hitler, 28 Mayıs 1938 tarihinde Çekoslovakya'ya karşı harekete geçmek için hazırlıkların yapılması hususunda danışmanlarına talimat vermiştir[137]. Onun bu işgal talimatı, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere tüm Avrupa'da büyük endişe yaratmıştır. Çekoslovakya krizi, 29-30 Eylül 1938 tarihinde İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya arasında yapılan Münih Konferansı'nda Almanya'nın lehine çözüme kavuşturulmuştur [138] . Münih Konferansı'nda Çekoslovakya'nın Almanya'ya bırakılması, Avrupalı devletlerin Hitler'e karşı çaresiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Churchill, Münih Konferansı'nı geriden takip ederek, Chamberlain'in Avrupa'yı savaşa sürükleyen kararların alındığı böyle bir konferansa tanıklık etmesini doğru bulmamıştır [139] . Çekoslovakya'nın Almanya'ya bırakılmasını ise şu sözlerle değerlendirmiştir;

"Dünya sulhunun küçük bir milleti feda etmekle kurtulabileceğini zannetmek kötü bir hayaldir. Alman askeri kuvveti, Fransa ve İngiltere'ninkinden çok daha süratle inkişaf ediyor. Eğer sulhun sağlam bir temel üzerinde kurulması matlupsa, yapılacak biricik şey, nasyonal sosyalist baskısına karşı aksülamel gösterebilecek olan bütün milletleri birleştirmektir. Bir an evvel bu işi başarabilirdik, fakat bugün artık bu da mümkün değildir, onun için parlamento derhal toplantıya çağrılmalıdır[140]."

Hitler'in Avusturya ve Çekoslovakya'yı işgalinin ardından Chamberlain, İngiltere başbakanı olduğu tarihten bu yana benimsediği dünya liderleriyle anlaşma esasına dayalı politika anlayışını terk ederek, Churchill'in işgal tehlikesi altındaki Avrupalı devletlerle ittifak sistemini benimsemeye karar vermiştir[141]. Chamberlain'in Churchill'in anlayışını benimsemesi bir kez daha Churchill'in haklılığını ve ileriyi iyi gören bir devlet adamı olduğunu ortaya koymuştur.

[137] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 448.
[138] W. S. Churchill, **a. g. e.** , s. 501-520.
[139] L. Broad, **a. g. e.** , s. 172-173.
[140] L. Broad, **a. g. e.** , s. 173.
[141] L. Broad, **a. g. e.** , s. 176.

1939 yılının ilkbaharında işgal tehlikesi altındaki Avrupalı devletlerle yürütmek istediği ittifak politikası gereği Chamberlain, Türkiye ve Rusya ile görüşmelere başlamış, Polonya, Romanya ve Yunanistan'a da toprak bütünlüklerinin korunması garantisini vermiş; ancak bu girişimlerin hiçbiri Hitler'i izlediği politikalardan geri çevirmeye yetmemiştir[142].

Avusturya ve Çekoslovakya'nın ardından Hitler, İngiltere'nin toprak bütünlüğünü koruma garantisi verdiği Polonya'yı hiçbir savaş açıklaması yapmadan 1 Eylül 1939 tarihinde işgal girişiminde bulunmuştur[143]. Onun bu işgal girişimi İkinci Dünya Savaşı'nı resmen başlatmıştır.

Hitler'in Polonya'yı işgalinin ardından Chamberlain, 3 Eylül 1939 tarihinde Fransa ile beraber Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir[144]. Chamberlain, yine aynı gün Avam Kamarası'nda on yılı aşkın süredir bakanlıktan uzak olan Churchill'i Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na ve Savaş Kabinesi'nde Askeri Koordinasyon Komitesi başkanlığına getirmiştir[145].

1915 yılında istifa ettiği Deniz Bakanlığı görevine Chamberlain tarafından yeniden getirilen Churchill, Hitler'in Polonya'yı işgaliyle başlayan İkinci Dünya Savaşı'nı Avam Kamarası'nda şu sözlerle değerlendirmiştir;

"Bu, Danzig ve Polonya için savaşma meselesi değildir. Biz, bütün dünyayı Nazi zorbalığı belasından kurtarmak, insanlığın en kutsal şeylerini savunmak için savaşıyoruz. Bir hâkimiyet yahut emperyal genişleme ya da maddi kazanç savaşı değildir bu; ülkenin gün ışığını ve ilerleme olanaklarını karartmak için verilen bir savaş değildir. Yapısında var olan niteliğiyle bu savaş, bireyin haklarını zapt edilemez kayaların üzerine kurmanın savaşıdır, insanın kişiliğini yaratmanın ve yeniden canlandırmanın savaşıdır[146]."

Polonya'nın işgalinin ardından Hitler, yine işgallerine devam ederek 9 Nisan 1940 tarihinde Danimarka ve Norveç'i, 10 Mayıs 1940 tarihinde ise Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal etmiştir.

[142] L. Broad, **a. g. e.** , s. 176.
[143] S. Kılıç, **a. g. e.** , s. 161.
[144] L. Broad, **a. g. e.** , s. 176.
[145] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 736.
[146] M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 736.

Onun işgallerine hız kesmeden devam etmesi üzerine Chamberlain, 10 Mayıs 1940 tarihinde başbakanlık görevinden istifa ederek, görevini İkinci Dünya Savaşı'nın sorumluluklarını üzerinde taşıyacak olan Churchill'e bırakmıştır[147].

Churchill'in İngiltere'nin yeni başbakanı olması Türk basınında; "*Çemberlayn çekildi. Yeni hükümeti Çörçil kurdu*[148]", "*Çemberlayn istifa etti. Çörçil Başvekil oldu*[149].", "*İngiltere'de Milli Kabine, Çemberlayin istifa etti. Yeni kabineyi Çorçil kurdu*[150].", "*İngiltere'de kabine buhranı hallediliyor, Çemberlayn dün istifa etti. Çörçil Başvekil*[151]." şeklinde yer almıştır.

[147] L. Broad, **a. g. e.** , s. 176.
[148] **Cumhuriyet**,11 Mayıs 1940, s. 1.
[149] **Son Posta**,11 Mayıs 1940, s. 1.
[150] **İstiklal**,11 Mayıs 1940, s. 1. **Bkz; (Ek-1)**
[151] **Vakit**,11 Mayıs 1940, s. 1. **Bkz; (Ek-2)**

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Başlangıç'tan Milli Mücadele'ye Türk-İngiliz İlişkileri

Türklerin İngilizlerle ilk münasebeti tarihi kaynaklara göre; Selçuklular zamanında Haçlı Seferleri sırasında gerçekleşmiştir[152]. İngilizlerin Şark dünyasıyla ve Türklerle münasebetleri 1097 yılında Kral William'ın oğlu Robert komutasında Anadolu'ya giren İngiliz Haçlı kuvvetleri aracılığıyla olmuştur[153]. İlk Türk–İngiliz münasebetlerinin sebebi ise Orta Çağ'da tüm Avrupa ve Orta Doğu'ya hâkim olan din hâkimiyetini tesis etmeye ve din düşmanlığına dayanmıştır.

İngilizlerin Osmanlı Devleti ile ilk karşılaşmaları ise 1396 yılında meydana gelen Niğbolu Savaşı'nda olmuştur. Bu savaştan sonra ise İngilizlerin Türklerle olan münasebetlerinin asıl sebebi Akdeniz'deki ticari faaliyetler olmuştur. 1400'lü yıllara kadar doğu mallarını İtalya'dan aracılar yoluyla temin eden İngilizler, XVI. yüzyıldan itibaren bu işleri kendileri yapmak amacıyla ilgilerini Akdeniz ticaretine vermişlerdir[154].

Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu dönem olan XVI. yüzyılda İngiltere, hem ticaret yapmak hem de kendisini tehdit eden İspanya'ya karşı ittifak oluşturmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin dostluğunu elde etme ihtiyacı duymuştur. İngiltere; Fransa, İspanya ve Portekiz'le olan sömürgecilik rekabeti ve Osmanlı Devleti'ndeki kârlı ticareti sebebiyle Osmanlı Devleti ile iyi münasebetlerini bu yüzyıl boyunca sürdürmüştür[155].

İngilizler, diğer Batılı devletlerde olduğu gibi gücünü ve zenginliklerini artırmak için XVII. yüzyılın başlarında Uzakdoğu'ya yönelmişlerdir. Bu sırada İngilizler, hem bölge ile her türlü bağlantıyı Osmanlı toprakları üzerinden gerçekleştirmek durumunda olmalarını hem de Osmanlı Devleti'nin önemli hammadde ve pazar imkânına sahip olmasını dikkate alarak Osmanlı Devleti'nin bölgedeki gücünün göz ardı edilemeyeceğini anlamış ve Osmanlı Devleti ile ticari ilişkiler kurmak istemiştir.

---

[152] Bernard Lewis, **Orta Doğu Hırıstiyanlığının Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1996, s. 221.
[153] Hamit Dereli, **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngiltere**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Anıl Matbaası, İstanbul 1951, s. 7.
[154] Yakup Yavuzer, **Türkiye – İngiltere İlişkileri ve Muhtemel Gelişmeler**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 1 – 4.
[155] Y. Yavuzer, **a. g. e.** , s. 18 – 19.

Bu karar doğrultusunda harekete geçen İngiliz tüccarları da, XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı topraklarına ticari ziyaretlerde bulunmuşlardır. Bu ticari ziyaretler, her iki taraf arasındaki ekonomik münasebetleri başlatmıştır[156].

İngilizlerden Osmanlı topraklarına ilk ticari teşebbüsü, Anthony Jenkinson adlı bir tüccar yapmıştır. Jenkinson, Kanunu Sultan Süleyman'dan Türk limanlarında serbest ticaret yapma imtiyazını almıştır[157]. 1579 yılında ise William Harborne, İngiliz tüccarları adına Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapmalarını sağlayan bir ahidnameyi Sultan'dan almıştır[158].

Harborne'un Sultan'dan ahidnameyi alması hem İngilizler için büyük bir ekonomik kazanç sağlamış ve hem de Harborne için önemli bir diplomatik başarı olmuştur. Bu ahidnamenin ardından bazı Londralı tüccarlar, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ticareti ellerine geçirecek bir şirket kurmuşlardır[159].

İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Osmanlı ülkesinde Fransızlarla aynı haklara sahip olacak şekilde 12 İngiliz tüccara 11 Eylül 1581 tarihinde yedi yıl Türkiye'de ticaret yapma imtiyazı vermiştir. Bu imtiyaz ile de Turkey Company şirketi kurulmuştur. Ancak kurulan bu Levant Şirketi, Osmanlı ile İngiltere arasındaki ticareti sağlam temellere oturtamamıştır[160].

İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk resmi ilişki ise, 1587 yılında gerçekleşmiştir. Bu resmi ilişki, Elizabeth'in kendilerini tehdit eden İspanyollara karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi ve buna ek olarak Yakındoğu'da İngiltere'yi temsil edecek bir elçilik talebinde bulunmasıyla olmuştur. Elizabeth'in bu istekleri Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine önce 1587 yılında Harborne, daha sonra ise 1593 yılında Edward Barton, İstanbul İngiliz Büyükelçiliğine atanmıştır.

---

[156] Cengiz Dönmez, **Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet, İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 1-4.
[157] H. Dereli, *a. g. e.* , s. 40.
[158] Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974, s. 13.
[159] Akdes Nimet Kurat, **Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 36.
[160] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "19. Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebetlerine Dair Vesikalar", **Belleten**, Cilt: XIII, Sayı: 51, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949, s. 578.

Buna karşılık Osmanlı Devleti de Londra'ya ilk resmi elçisini 1607 yılında göndermiştir[161]. Elçiliklerin karşılıklı olarak açılmasının ardından Osmanlı dönemi Türk-İngiliz ilişkileri gelişerek devam etmiştir.

İngiltere, Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerini 1603-1675 yılları arasında yaptığı antlaşmalarla İngilizler için Osmanlı topraklarında verilen hakları genişleterek devam ettirmiştir. Bu yakınlaşmanın neticesinde 1701 yılında Osmanlı Devleti, İngiltere ile Fransa arasında İspanya veraseti nedeniyle meydana gelen savaşlarda İngiltere'ye yardım etmiştir. Ancak, İngiltere, 1770 yılında Rus donanması Akdeniz'den Ege'ye doğru ilerlerken Akdeniz'in güvenliği ve karlı ticareti gereği Rusya'yı desteklemiştir. Hatta İngiliz Amirali Elphinston komutasındaki Rus donanması 5 Temmuz 1770 tarihinde Çeşme limanındaki Osmanlı donanmasını tahrip etmiş ve Boğazlara taarruz etmeye çalışmıştır. İngiltere'nin bu desteği Amerikan Bağımsızlık Savaşı sebebiyle Küçükkaynarca Antlaşması'ndan 1780 yılına kadar da sürmüştür[162].

Rusya'nın Amerikan Savaşları sırasındaki ve 1787 yılından sonraki yayılmacı politikasından kuşku duyan İngiliz Başvekil William Pitt, Osmanlı-Rus Savaşı'nı durdurmaya çalışmıştır. Pitt, Rusya'nın Karadeniz'e yerleşmesinin ve Osmanlı Devleti topraklarını parçalama planının İngiliz menfaatlerine ters düşeceğini düşünüp, Rus tehlikesinin durdurulması için gerekirse Rusya ile savaşabileceklerini bildirmiştir. İngiltere, Rusya'ya karşı bu hareketiyle, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı dış politikasının bir unsuru haline getirmiştir[163].

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunma dönemini başlatan asıl olay ise, Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi olmuştur. Bu işgal karşısında İngiltere, bölgedeki politik ve stratejik çıkarlarını korumak için 5 Ocak 1799 tarihinde Osmanlı Devleti'yle ittifak antlaşması yapmıştır. Fransa'ya karşı yapılan bu ittifak olumlu sonuç vermiş ve Fransızlar Mısır'dan çıkarılmıştır[164].

---

[161] H. Dereli, **a. g. e.** , s. 77-78.
[162] Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıl Dönümü)**, Cilt: VI, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 1985, s. 18.
[163] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , s. 18.
[164] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , s. 18.

Ancak, Mısır'ın Hindistan için önemini gören İngiltere, buradan iki yıl daha çıkmak istememiş ve bu durum bir süre için Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur[165].

Fransızların Mısır'ı işgali, Osmanlı Devleti'nin gücünün sınırlarını İngilizlere gösteren önemli bir gelişme olmuştur. Bu dönemde Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Fransız ilişkilerinin bozuk olması, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişme sonucunda ise, 5 Ocak 1809 tarihinde iki devlet arasında Çanakkale Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla İngiltere, Osmanlı Devleti'nden bir takım kapitülasyon hakları sağlarken Osmanlı Devleti de bazı haklar elde etmiştir. Ayrıca bu antlaşmayla İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yabancı savaş gemilerine boğazları kapama hakkını tanıyan ilk Avrupa devleti olmuştur.

İngiltere, Avrupa kıtasına karşı benimsediği denge politikası gereği, Fransa'nın Belçika'yı işgal etmesinden sonra sınırlarını Ren nehrine kadar genişletmek arzusunun Avrupa'nın siyasi dengesini bozacağını düşünerek, Fransız İhtilali'ne karşı savaşa girmek zorunda kalmış ve bu savaş 1815 yılında Napolyon'un düşmesine kadar devam etmiştir[166].

18 Ekim 1797 tarihinde Fransa, İtalya ile olan savaşına son veren Kampo Formiyo Antlaşması'nı imzaladıktan sonra İngiltere'yi sömürgelerinden vurmak isteyerek Mısır'ı yeniden işgal etme girişiminde bulunmuştur. Bu girişim, sadece Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki bir mücadele olarak kalmamış, Avrupa siyasetinin ağırlık merkezinin Mısır ve Akdeniz'e kaymasına yol açmıştır[167].

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin siyasi, coğrafi ve ekonomik yönden önemini görmesinden 1833 yılı bir dönüm noktası olmuştur. 1833 yılına kadar İngiltere, Yakın Doğu'da kısmen pasif bir tutum içerisinde olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı dış politikasının bir unsuru haline getirmiştir. Ancak İngiltere'nin Yunan ayaklanmasındaki tutumu istisnai bir durum oluşturmuştur[168].

---

[165] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Cilt: V, T.T.K. Yayınları, Ankara 2007, s. 43.
[166] R. S. Burçak, **a. g. e.** , s. 13-15.
[167] Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1988, s. 23.
[168] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , s. 18.

Fransız İhtilali'yle tüm Avrupa'ya yayılan Hümanizm ve Rönesans hareketleri Yunanistan'ı da etkisi altına almıştır. Yunanistan'da Osmanlı Devleti aleyhine kamuoyu oluşmaya başlamıştır. Bu kamuoyu, Fransa ve Rusya tarafından desteklenmiştir. Fransa ve Rusya'nın da desteğini alan Yunanistan 1821 yılında bağımsızlık için Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştır[169].

Yunan ayaklanması sırasında İngiltere dış politikasını yöneten George Canning, bu ayaklanmada Yunanlıları muharip olarak tanımlamış, Yunanlılarla anlaşılması için Osmanlı Devleti'ni ikna etmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti ikna olmayınca Canning, yönünü Rusya'ya çevirmiştir. Canning, Rusların Akdeniz'e inmek için kullanmak istediği Yunanlıları Rusya'nın elinden çekip almak, Yunanlıların ayrı bir devlet kurmasını İngiliz himayesinde sağlayıp, onları Hindistan yolunun kuzeyinde Rusya'ya karşı bir set olarak kullanmak istemiştir[170].

Rusya temaslarının ardından Canning, Yunan ayaklanmasının bir Hristiyanlık davası haline geldiğini ve bu davanın liderliğini de Rusya'nın üstlendiğini ifade etmiştir. Yine Canning, Osmanlı Devleti'nin bu ayaklanmayı durduracak güçte olmadığını, Yunanlıların Rusya'dan gelecek destekle er ya da geç bağımsızlarını ilan edeceklerini, bu durumun ise, Yunanistan'a nüfuz eden Rusya'nın Akdeniz'e inmesine neden olacağına değinmiştir. Bunun içinde İngiltere, Yunan ayaklanmasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını göz ardı etmiştir[171].

İngiltere'nin Yunan ayaklanmasında izleyeceği siyaset gereği Canning, Rus Hükümeti'yle St. Petersburg'daki temsilcisi aracılığıyla görüşerek İngiltere'nin Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında arabuluculuk yapacağını taahhüt eden bir protokol imzalanmıştır. Fransız Hükümeti de bu protokolüne Londra Antlaşması'yla katılmıştır. Yunanistan ise bu üç büyük devletin arabuluculuk teklifini kabul etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti bu teklifi reddetmiştir[172].

---

[169] Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diploması Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 2008, s. 116.
[170] Philip Perceval Graves, **Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)**, Çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 2.
[171] Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, İstanbul 1985, s. 122.
[172] P. P. Graves, **a. g. e.** , s. 3.

Osmanlı Devleti'nin arabuluculuk teklifini reddetmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin Mısır donanması üç büyük devlet tarafından Navarin'de yakılmış ve Yunanistan Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir[173].

Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Osmanlı-İngiliz ilişkilerine yeni bir boyut kazandıran bir diğer önemli gelişme ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı olmuştur. İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu, Kütahya ve Konya'yı işgal ettikten sonra II. Mahmut'tan Bursa'da kalmak için izin istemesi İngiltere ile birlikte Avrupa'yı harekete geçirmiştir. Yunan ayaklanması sırasında II. Mahmut, bu isyanın bastırılması karşılığında Girit ve Mora valiliklerini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya vaat ederek ondan yardım istemiştir. Yunanistan bağımsızlığını ilan edince ise Mehmet Ali Paşa vaat edilen valiliklere sahip olamamıştır. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, II. Mahmut'tan Suriye valiliğini istemiştir. Ancak II. Mahmut'ta bunu reddedince Mehmet Ali Paşa isyan ederek Anadolu'ya doğru harekete geçmiştir[174].

Osmanlı kuvvetlerini yenen Mısır kuvvetlerinin Konya'ya kadar gelmesi hem II. Mahmut'u hem de Rusya'yı telaşa düşürmüştür. Rusya, Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin İstanbul'a geldiği takdirde İstanbul'un güçlü bir valinin eline geçecek olmasından korkmuştur. Rusya, İstanbul'un kuvvetli bir valinin elinde olmaktansa zayıf bir Osmanlı hanedanının elinde olmasından yana olmuştur. İngiltere de Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'a yerleşmesine karşı çıkmış ve onun Hindistan'a giden en kısa yolu kontrolü altına almasından endişe duymuştur[175].

II. Mahmut isyanı bastıramayınca Rusya'dan yardım istemiştir. Rusya, kendi çıkarları gereği Sultan'ın isteğine olumlu yanıt vermiş ve 20 Şubat 1833 tarihinde Rus donanması Boğaziçi'ne gelerek Hünkâr İskelesi'ne demirlemiştir[176]. Rus donanmasının bu tutumu İngiltere ve Fransa'yı da işbirliği yapmaya zorlamıştır. İngiltere ve Fransa meseleyi çözmek için Mehmet Ali Paşa ile görüşmelere başlamış, bu görüşmelerin ardından 1833 yılında Kütahya Barışı imzalanmış ve iki ülke tarafından Rus donanmasının Boğazları terk etmesi istenmiştir[177].

[173] P. P. Graves, **a. g. e.** , s. 3.
[174] S. Kocabaş, **a. g. e.** , s. 60.
[175] S. Kocabaş, **a. g. e.** , s. 60-61.
[176] E. Z. Karal **a. g. e.** , s. 133.
[177] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 63.

Mehmet Ali Paşa isyanının gelişmesi ve yayılması Osmanlı Devleti'ni büyük devletlerin yardımına muhtaç etmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın gizli maddeleri İngiltere'nin Yakın Doğu'daki çıkarlarını tehdit edici nitelikte olmuştur. Antlaşma, Osmanlı Devleti'nin bölgede yalnız bırakılmışlığının bir sonucu olmuş ve Osmanlı Devleti adeta Rusya'nın himayesi altına girmiş bir devlet konumuna sokulmuştur[178].

Mehmet Ali Paşa isyanından sonra Canning ve Viscount Palmerston'ın liderliğindeki İngiliz Hükümetleri'nin de Osmanlı Devleti siyaseti netlik kazanmıştır. İsyanın ardından birbirini takip eden İngiliz Hükümetleri'nin siyasi stratejisi, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunması olmuştur. Bu siyasi stratejinin Yunan ayaklanması gibi benzer durumlarda uygulanamaması halinde ise devleti parçalamak yerine devlete özerklik vererek devletin merkezi etrafında devletler oluşturulması siyaseti benimsenmiştir. Bu siyaset, tartışmasız stratejik öneme sahip İstanbul ve Boğazların diğer herhangi bir Avrupa devletinin, özellikle Rusya'nın eline geçmesini ve kontrol altına almasını engelleyecek bir biçimde hazırlanmış ve kararlılıkla uygulamaya konulmuştur[179].

1838 yılında Mehmet Ali Paşa Sultan'ı tekrar tehdit etmeye başlamıştır. Sultan, Mehmet Ali Paşa'nın tehdidi üzerine Adana ve Suriye'yi geri almak için savaş hazırlığına başlamıştır. Sultan'ın savaş hazırlığına başlaması üzerine İngiltere, Osmanlı Devleti'nden yana olduğunu bildirmiştir[180]. Ancak Mayıs 1838 tarihinde İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu ile karşı karşıya gelen Osmanlı ordusu, 24 Haziran 1838 tarihinde Nizip'te bozguna uğratılmıştır[181]. Bu bozgun üzerine İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin varlığının devamlılığı konusunda tereddüt etmiş ve meselenin diplomatik yollardan çözümü için harekete geçmiştir[182].

Fransa'nın Mısır'ı desteklemesiyle Mehmet Ali Paşa'nın güçlenmesi, Hindistan'daki çıkarlarını tehlikeye düşüreceği endişesiyle İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne daha fazla yakınlaşması gereğini ortaya çıkarmıştır.

---

[178] A. N. Kurat, **a. g. e.** , Ankara 1990, s. 64.
[179] P. P. Graves, **a. g. e.** , s. 8.
[180] S. Kocabaş, **a. g. e.** , s. 66.
[181] Ayşe Ezel Kural – Stanford Jay Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1983, s. 80-81.
[182] O. Sander, **a. g. e.** , s. 121.

Bu yakınlaşma gereği, iki devlet arasında 16 Ağustos 1838 tarihinde Balta Limanı Ticaret Antlaşması imzalanmıştır[183].

Balta Limanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den ticari yardım almasını sağlamış ve Mehmet Ali Paşa'nın elinde bulundurduğu bir ticari tekeli yıkmış[184] olsa da devletin uzun vadede sanayi ve ticaret yönünden çökmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi'nde kalkınma imkânının ortadan kalkmış olmasındaki en büyük faktör imzalanan bu antlaşma olmuştur[185].

Osmanlı Devleti Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na göre barış zamanında Boğazları bütün devletlerin savaş gemilerine kapatacak, savaş zamanında ise Boğazları çıkarları bakımından uygun gördüğü devlet ve devletlerin savaş gemilerine açabilecektir. Bu hükümler doğrultusunda Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Boğazlar üzerinde elde ettiği imtiyazları da ortadan kalkmıştır[186].

İngiltere, Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla ekonomik çıkarlarını artırmış, Mehmet Ali Paşa isyanını çözüme kavuşturarak Hindistan yolunu güvence altına almıştır. Ancak 1838 yılının sonlarına doğru Mehmet Ali Paşa tekrar isyan ederek bağımsızlığını ilan etmek istemiştir. Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa karşısında 1839 yılının ilk aylarında giriştiği askeri harekâtında başarısız olması üzerine başta İngiltere olmak üzere büyük devletler harekete geçmiştir. Mehmet Ali Paşa sorunu, 15 Temmuz 1840 tarihinde Londra Konferansı'nda çözüme kavuşturulmuştur. Sorunun çözümünün ardından ise 19 Temmuz 1841 tarihinde yine Londra'da bu sefer Boğazların kullanımı hususunda bir sözleşme yapılmıştır[187]. Bu sözleşme ile Rusya, Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Boğazlar üzerinde elde ettiği imtiyazı tekrar kendi lehine çevirmiştir[188].

---

[183] M. Kütükoğlu, **a. g. e.** , s. 109.
[184] Rıfat Önsoy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988, s. 13-16.
[185] Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 127.
[186] S. Kocabaş, **a. g. e.** , s. 67.
[187] Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922)**, Çev. Ayşe Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 100.
[188] Ahmet Rasim, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evresi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1987, s. 169.

Osmanlı-İngiliz ilişkilerine etki eden bir diğer önemli gelişme ise Kırım Savaşı olmuştur. Rusya'nın Akdeniz'e inme siyaseti gereği Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı bu savaş, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin bölgedeki çıkarlarını etkilemiştir. Bu nedenle bu devletler Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Rusya'ya karşı bir Avrupa bloğu oluşturmuşlardır.

Rusya'nın 1853 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş açması üzerine İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü koruma siyaseti gereği harekete geçmiştir. İngilizler, Fransızlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin yanında yer alıp, Kırım Savaşı'nda Rusya'yı mağlup etmişlerdir. Bu savaşın ardından ise 30 Mart 1856 tarihinde Paris Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyaseti Avrupalı devletlerin ortak güvencesine bırakılmıştır[189].

Paris Antlaşması, 1815 Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa'da bozulan güçler dengesini yeniden düzenleyen bir belge niteliğinde olmuştur. Avrupa devletleri bu antlaşmayla Rusya'nın daha önceki tarihlerde kendi lehine bozmaya çalıştığı Avrupa güçler dengesini, Osmanlı Devleti'ni de yanına alarak, yeniden kurmayı amaçlamıştır.

Osmanlı Devleti, Paris Antlaşması ile savaştan önceki sınırlarına yeniden sahip olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusya'nın XVIII. yüzyılın başlarından itibaren kendisinden sağladığı ayrıcalıklardan, bunlardan doğan içişlere müdahalelerden ve Akdeniz'e inme politikasından bir müddet de olsa kurtulmuştur[190].

Kırım Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne getirdiği önemli sonuçlardan bir diğeri ise ilk defa yabancı devletlerden borç para alınması olmuştur. Osmanlı Devleti, iktisadi durumun bozulması üzerine XVIII. yüzyılın sonlarında borçlanmayı düşünmüş fakat çeşitli nedenlerden dolayı bu mümkün olmamıştır.

---

[189] Gülten Kazgan - Natalya Ulçenko, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Çev. Hakan Aksay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 28-29.

[190] Ali Fuat Örenç, **"Kırım Harbi Deniz Savaşları", Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 19-21.

Ancak, Kırım Savaşı'nda müttefiklerin, barut dâhil olmak üzere her türlü ihtiyaçlarını Osmanlı Devleti'nden karşılaması zaten bozuk olan mali durumun daha da bozulmasına neden olmuş ve savaşa devam edilmek istenmesi üzerine dış borç alınmasına karar verilmiştir[191].

Paris Antlaşması, başta İngiltere olmak üzere Kırım Savaşı'na katılan diğer devletlere doğrudan çıkar ortamı sağlamakla beraber dolaylı olarak da her bir devletin kendine göre bazı kazanımlar elde etmesini sağlamıştır[192]. İngiltere, bu antlaşmayla Rusya'nın Karadeniz'deki donanma ve tersanelerinin yok edip, bu denizde donanma bulundurmasını önleyerek sömürgeleri ve Yakın Doğu ticareti için büyük bir tehlikeyi bir süre de olsa ortadan kaldırmıştır. Bunun yanı sıra İngiltere, 1856 yılında Anadolu'daki demiryolu yapım hakkını da elde etmiştir[193].

93 Harbi olarak bilinen 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı'na son veren Berlin Kongresi ve Antlaşması, Osmanlı–İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere, Berlin Antlaşması ile yüzyıllardan beri izlediği Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetini sona erdirmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve iktisadi gücünü kaybettiği kanısına varan İngiltere, kendi iç dinamiklerini kullanarak Rusya'yı Akdeniz'den uzak tutmak için önemli tedbirler almaya yönelmiştir. İngiltere'nin Rusya'ya karşı alacağı tedbirler, Osmanlı Devleti'nden koparıp alacağı topraklarla mümkün olacağından İngiltere, Osmanlı Devleti topraklarında gözü olanlara ve özellikle Rusya dışındaki devletlere imtiyazlar tanıma yolunun daha uygun olacağını düşünmüştür. İngiltere, Rusya'nın Balkanlar'a inmemesi için, Balkanlar'daki Hristiyan devletlerin, özellikle Bulgarlar ile Yunanlıların desteklenmesi ve güçlendirilmesi yolunda önemli stratejik adımlar atmıştır[194].

[191] Toktamış Ateş, **Siyasi Tarih I**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 363.
[192] Genelkurmay Başkanlığı, **Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853-1856)**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1986, s. 51.
[193] T. Ateş, **a. g. e.** , s. 374.
[194] Hamdi Ertuna, **Tarihte Türk – İngiliz İlişkileri**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1975, s. 28.

İngiltere, Rus tehlikesine karşı Kıbrıs adasını ele geçirmiş ve yine bu sebeple Bosna–Hersek'in Avusturya – Macaristan'a bırakılmasını istemiştir. İngiltere'nin bu isteği sayesinde, Rusya'nın güneye inmesine, Kıbrıs adasından İngiltere, Bosna–Hersek'ten de Avusturya müdahale edecekti. İngiltere bu amaç doğrultusunda Avusturya'yı Bosna–Hersek'e sokmuş ve bu devletin Balkanlar üzerinde Rusya ile mücadele etmesine zemin hazırlamıştır[195].

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin önemli toprak parçalarından biri olan ve Hindistan yolu üzerinde stratejik bir merkezde bulunan Mısır'a 1799 yılındaki Fransızların işgali sırasında ilgi göstermiş, 1882 yılında karaya asker çıkararak Mısır'ı işgal etmiş ve lüzum gördüğü müddetçe de Mısır'da kalacağını ilan etmiştir. Osmanlı topraklarının devamlılığı siyasetinin terk edildiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilecek bu olaydan sonra Osmanlı–İngiliz ilişkileri, İngiltere'nin Arap yarımadasına yönelik parçalayıcı siyaseti nedeniyle kopma noktasına gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere yerine Almanları devreye sokma siyasetine hız kazandırmıştır[196].

1900'lü yılların başlarından itibaren İngiltere, politik ve ticari çıkarları sebebiyle dış politikasını Boğazlardan çok Mezopotamya ve Ortadoğu üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştır[197]. Bu bölgelerde ise İngilizlerin karşısında Rusya değil Almanya olmuştur. Çünkü İngiliz diplomatların izlediği Osmanlı politikasının değişmesi Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya yakınlaşmasını sağlamıştır[198].

Avusturya-Macaristan'ın 1908 tarihinde Bosna-Hersek'i ilhak etmesinin Osmanlı Devleti açısından önemli sonuçlarından birisi 1912-1913 yılları arasında meydana gelen Balkan Savaşları olmuştur. Balkan Savaşlarının temel nedeni ise, Bulgaristan ile Sırbistan'ın Balkanlar'daki faaliyetleri olmuştur[199].

1912 yılında Bulgaristan ile Sırbistan'ın Balkanlar'daki faaliyetlerinin çatışmaması için devreye giren Rusya, bu iki devlet arasında arabuluculuk yapmaya başlamıştır.

---

[195] R. S. Burçak, **a. g. e.** , s. 39.
[196] Süleyman Kızıltoprak, **Mısır'da İngiliz İşgali (1882 – 1887)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 260.
[197] Edward Mead Earle, **Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)**, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul 2003, s. 192-193.
[198] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , s. 29.
[199] S. Kocabaş, **a. g. e.** , s. 128-129.

Rusya'nın bu girişimiyle bu iki Sırp devleti Osmanlı Devleti'ne karşı antlaşma yapma kararı almış, daha sonra bu antlaşmaya Yunanistan ve Karabağ da katılmıştır. Ekim 1912 tarihinde Karabağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla da Balkan Savaşları başlamıştır[200].

Balkan Savaşları, Osmanlı ordusunun Balkan devletleri ordularına karşı hemen hemen her cephede yenilgi almasıyla sonuçlanmıştır. Savaşı bitiren antlaşma ise, taraflar arasında İngiltere'nin ev sahipliğinde Mayıs 1913 tarihinde Londra'da imzalanmıştır. Antlaşmaya göre; Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Girit Adası Yunanistan'a verilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Trakya sınırı Midye-Enez hattına çekilmiştir[201].

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndan tam bir yenilgi alarak çıkması, devletin zayıflılığının bir belgesi niteliğinde olmuş ve bu durum Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na hızla yaklaştırmıştır[202].

Birinci Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçları, Fransız İhtilâli ve bir çeyrek yüzyıl süren ihtilâl savaşlarının bir sonraki yüzyıl içinde meydana getirdiği gelişmelerin devamlı ve doğal bir sonucundan başka bir şey değildir.

Fransız İhtilâli'nin sonucu olarak ortaya çıkan yeni fikirler, görüşler, siyasi müesseseler ve cemiyetler dünya devletlerinde olduğu kadar, milletlerin davranış ve tutumlarında da önemli değişimler meydana getirmiştir. Ulusçuluk (milliyetçilik) sadece devlet sınırları içerisinde ortaya çıkan bir akım şeklinde kalmayıp, devletler ve devletlere mensup milletler arasında da yeni çatışma konuları yaratmıştır. Hürriyetçilik hareketleri de Ulusçuluk hareketi kadar devletler ve devletlere mensup milletler arasında etkili olmuştur.

Fransız İhtilâli sonrası İtalyan birliği ve Alman birliğinin kurulması, Avrupa'daki devletler dengesine yeni bir biçim vermekle kalmayıp, Balkanlar'daki ulusal duyguları da harekete geçirerek Balkanlar'ın, Avrupa siyasetinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlardan biri haline gelmesine yol açmıştır[203].

---

[200] S. Kocabaş, **a. g. e.** , s. 129.
[201] S. Kocabaş, **a. g. e.** , s. 129-130.
[202] Y. Yavuzer, **a. g. e.** , s. 18 – 19.
[203] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012, s. 28 – 33.

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli ve en temel sorunu Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki çatışması ve buna bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanması olmuştur. Boğazlar üzerindeki Alman-Rus çatışması, Balkanlar'da Avusturya-Rusya çatışması, İngiltere'nin Hindistan'a giden yolu kontrol altında tutmak istemesi ve son olarak da Fransa'nın Suriye ve çevresine hâkim olmak istemesi bu devletler arası çatışmanın en açık örneklerindendir[204].

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Fransa ile ittifak yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Ancak Fransa, Osmanlı Devleti'ne bu ittifakın Rusya uygun görmediği sürece gerçekleşemeyeceğini söylemiştir. Osmanlı Devleti, Fransa ile ittifak girişimlerinin olumsuz sonuçlanmasının ardından yönünü İngiltere'ye çevirmiştir. İngiltere de Osmanlı Devleti'ne yeni siyasi konjonktürde ittifakın gerçekleşemeyeceği cevabını vermiştir. Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere'nin ittifak karşıtı tutumlarından dolayı kendisinin savaş faktörlerinden birisi olduğunu anlamıştır. İtilaf Devletleri arasında yer bulamayan Osmanlı Devleti, ister istemez Almanya ile temasa geçerek İttifak Bloğu'nda yer almıştır. Osmanlı devlet adamları, İttifak Bloğu'na dâhil olsalar dahi tarafsızlığı daha akılcı bulmuşlardır. Nitekim Osmanlı Devleti savaşın başlangıcında tarafsızlığını ilan etmiştir. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığı halinde, Boğazlar üzerinden Rusya'ya yardım edebileceklerini düşündükleri için tarafsızlığı hoş karşılamışlardır. Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'nin Rusya'yla ilgili bu niyetini bildiği için tarafsızlığa karşılık olarak, kapitülasyonların kaldırılması, Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne verilmesi ve Mısır meselesinin çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu isteklerine en sert tepki İngiltere'den gelmiş, böylece Osmanlı Devleti savaşa girmiştir[205].

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1914 tarihinde Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle İngiltere, Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetine hız vermiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeden önce, Kuveyt'i kendi himayesinde bağımsız bir devlet olarak ilan etmiş, akabinde Kıbrıs'ı ilhak edip, Mısır'ı da himayesine aldığını açıklamıştır[206].

---

[204] D. Fromkin, **a. g. e.** , s. 59.
[205] H. Ertuna, **a. g. e.** , s. 45.
[206] Mehmet Burak Durdu, **Birinci Dünya Savaşı'nda (1914 – 1918) Türk – İngiliz İlişkileri**, Babil Yayıncılık, Ankara 2004, s. 5.

Osmanlı Devleti'ni parçalama siyaseti gereği İngiltere; Mısır, Mezopotamya ve Çanakkale'de cepheler açarak daha savaşın başında birden fazla yerde savaşı başlatmıştır[207].

İngiltere Bahriye Nazırı Churchill hem Rusya'ya destek olmak hem de Osmanlı Devleti'ni bir an önce savaşta saf dışı bırakmak amacıyla Çanakkale Cephesi'nde mücadele ederken bir taraftan da Rusya, İtalya ve Fransa'yla Osmanlı topraklarını paylaşmak için bir takım gizli antlaşmalar imzalamıştır[208].

İngiltere, ilk olarak Rusya'yla 4 Mart 1915 tarihinde görüşmelere başlamış ve 10 Nisan 1915 tarihinde Boğazlar Antlaşması imzalanmıştır. Fransa'nın da onayladığı bu antlaşmayla; Boğazlar ve çevresi Rusya'ya vaat edilmiştir. Böylece Rusya, Boğazlar üzerindeki emellerini uzun yıllardan sonra ilk kez İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmiş ve onların desteğini almıştır[209]. İtalya'yla ise, 26 Nisan 1915 tarihinde Londra Antlaşması yapılmış ve İtalya'ya Anadolu'dan toprak verilmesi kararlaştırılmıştır[210].

İngiltere, Rusya ve İtalya'yla yaptığı gizli antlaşmaların ardından 21 Ekim 1915 tarihinde Fransa'yla görüşmelere başlamıştır. İngiliz Hükümeti adına Mark Sykes ile Fransız Hükümeti adına Georges Picot arasında yapılan görüşmeler neticesinde 16 Mayıs 1916 tarihinde Sykes-Picot Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla; Fransa'ya Suriye'nin Akka şehrinden itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi, Adana ve Mersin bölgeleri, İngiltere'ye ise, Bağdat ile Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesinin verilmesi öngörülmüştür[211].

Sykes-Picot Antlaşması ve kararları Rusya tarafından da kabul edilmiş ve üç devlet arasında Mart 1916 tarihinde Petrograd Protokolü yapılmıştır. Bu protokolle; Rusya'ya Sykes-Picot Antlaşması'nı kabul etmesine karşılık, Boğazlar ve çevresine ek olarak Trabzon'a kadar olan Doğu Karadeniz kıyıları ile Erzurum, Van ve Bitlis bırakılmıştır[212].

---

[207] Ömer Kürkçüoğlu, **Türk – İngiliz İlişkileri (1919 – 1926)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 17.
[208] Yuluğ Tekin Kurat, " 1878 – 1919 Arasında Türk – Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi ", **Türk – Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491 – 1992)**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1992, s. 143.
[209] Akdes Nimet Kurat, **a. g. e.** , Ankara 1990, s. 310-311.
[210] Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Yayınevi, Ankara 2005, s. 380.
[211] O. Sander, **a. g. e.** , Ankara 2005, s. 380-382.
[212] O. Sander, **a. g. e.** , Ankara 2005, s. 382.

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan gizli antlaşmaların içeriklerinin İtalya tarafından öğrenilmesi Roma tarafından tepki ile karşılanmıştır. İtalyan Hükümeti, 19-20 Kasım 1916 tarihlerinde üç müttefikine de nota göndermiştir. Bu ortak notada; İtalyan Hükümeti'nden habersiz yapılan antlaşmaların Roma tarafından üzüntüyle karşılandığını ve Londra Antlaşması kararlarına ek olarak, Antalya ile birlikte Aydın, Konya ve Bursa'nın güneyinin İtalya'ya verilmesini; Rusya'ya verilen Boğazlar ve çevresinde İngiltere ve Fransa'ya tanınacak tüm ayrıcalıkların İtalya'ya da tanınmasını; Araplarla yapılacak ve Kızıldeniz ile ilgili olacak bütün görüşme ve antlaşmalara İtalya'nın da davet edilmesi gerektiğini bildirmiştir[213].

İtalya'nın bu ortak notasının ardından yapılan diplomatik girişimlerin sonucunda İtalya'ya sağlanacak haklar ve elde edeceği yerler hakkında 19 Nisan 1917 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Saint-Jean de Maurienne Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmayla; İtalya'nın Petrograd Protokolü'nü kabul etmesine karşılık, İtalya'ya; Antalya'ya ek olarak Anadolu'nun güneybatısının bırakılmasına karar verilmiştir. Ancak, bu antlaşma Rusya'daki iç karışıklıklar nedeniyle Rusya tarafından onaylanmaması üzerine geçerli olmamıştır. Bu durum, İtalya, İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlık çıkmasına yol açmıştır[214].

İngiltere, gizli antlaşmaların ardından topraklarında çok sayıda Yahudi'nin bulunduğu ABD'nin sempatisini kazanmak ve Almanya'ya karşı yürütülen savaşa katkı sağlamak amacıyla 2 Kasım 1917 tarihinde Balfour Deklerasyonu'nu yayınlamıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Althur Balfour tarafından yayınlanan bu dekterasyonda; Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurmaları için İngiltere'nin elinden gelen yardımı ve kolaylığı yapacağı bildirilmiştir. Ayrıca bu deklarasyon, 1918 yılı içerisinde sırasıyla Fransa, İtalya ve ABD tarafından da kabul görmüş ve desteklenmiştir[215].

[213] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt: III, Kısım: 2, T.T.K. Yayınları, Ankara 1991, s. 14-38.
[214] O. Sander, **a. g. e.** , Ankara 2005, s. 383.
[215] O. Sander, **a. g. e.** , Ankara 2005, s. 383.

Birinci Dünya Savaşı'nın 1918 yılının sonbaharında sona ermesinin ardından İttifak devletlerine imzalattırılan adeta İkinci Dünya Savaşı'nın hazırlık belgeleri niteliğindeki antlaşmalara uygun olarak, Osmanlı Devleti'ne de 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması dikte edilmiş, böylece Osmanlı Devleti'ne fiilen son verilmiştir[216]. İngiltere ise, savaştan çekilen Rusya'nın istekleri ve 1915 Çanakkale hezimetine rağmen tüm amaç ve hedeflerine ulaşarak savaştan en kârlı çıkan devlet olmayı başarmıştır[217].

2. Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İngiliz İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı boyunca doğrudan çatışma halinde devam eden Osmanlı–İngiliz ilişkileri, 30 Ekim 1918'de Osmanlı Donanma Bakanı Rauf Bey (Orbay) ile İngiliz Oramirali Arthur Gough Calthorpe'un Mondros'ta yaptıkları ateşkes antlaşması ile dolaylı bir çatışma halini almıştır. İngiltere, Mondros Ateşkes Antlaşması'na; "*Müttefikler, güvenliklerinin tehlikeye düştüğü durumlarda Anadolu'nun önemli yerlerine müdahalede bulunabileceklerdir.*" maddesini ekleterek Batı'da Yunanistan'ın, Doğu'da Ermenistan'ın arkasında Türkiye'ye karşı yerini almıştır[218].

Mondros Ateşkes Antlaşması ile beraber İtilaf Devletleri, Anadolu topraklarında işgallerine devam ederken, Osmanlı hükümeti tamamen teslimiyetçi bir tutum sergilemiştir. Osmanlı Hükümeti'nde başta Sultan Vahdettin olmak üzere bir kısım devlet adamları, İngiltere'nin himayesine girilmesini ve İngilizlere sorun çıkarmayarak İngiltere'nin af ve güveninin kazanılabileceğini düşünmüşlerdir.

Mustafa Kemal Paşa'yı 1915'teki Çanakkale Savaşı'ndan sonra yeniden tarih sahnesine çıkaran olay Anadolu topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, işgalci devletlerin işgal ve baskılarını önlemek için bazı girişimlerde bulunmuş ancak bir sonuç elde edemeyince meşru yoldan mücadele imkânının kalmadığını görmüştür.

---

[216] Ali Türkgeldi, **Moundros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948, s. 69. ; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1953, s. 519 – 524.
[217] Y. Yavuzer, **a. g. e.** , s. 23.
[218] M. B. Durdu, **a. g. e.** , s. 195 – 203.

İşgale uğrayan Anadolu'nun ancak milli bir hareket ile kurtarılacağına inanan Mustafa Kemal Paşa bu düşüncesini, İstanbul Hükümeti tarafından Orta ve Doğu Karadeniz'deki asayişsizliği ortadan kaldırmak amacıyla Samsun'a gönderilmesiyle gerçekleştirme fırsatı bulmuştur[219]. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmasıyla birlikte Batı ve Doğu Karadeniz bölgesindeki İngiliz istihbarat ajanları, Mustafa Kemal Paşa'yı takip ederek faaliyetleri hakkında rapor tutmaya başlamışlardır[220].

Milli Mücadele hareketinin başarıya ulaşmaması için İngiltere, her türlü organizasyonun planlanması ve uygulanmasında bizzat yer alarak Milli Mücadele'yi başarısız kılmayı amaçlamıştır. İngiltere, bu amacı çerçevesinde özellikle Sait Molla'ya kurdurduğu "*İngiliz Muhipleri Cemiyeti*" aracılığıyla ciddi maddi harcamalar yaparak, halkı Milli Mücadele'ye karşı kışkırtmış ve destek verilmesini engellemeye çalışmıştır[221].

Anadolu topraklarını kontrol altında tutabilmek için İngiltere bölgede istihbarat çalışmalarına da büyük önem vermiştir. İlk olarak bölgede bir istihbarat teşkilat kurma yoluna giden İngilizler, özellikle Anadolu'daki Milli Hareket ile onun askeri varlığı hakkında bilgi toplamak maksadıyla bünyesinde Ermeni, Rum ve Müslümanların da yer aldığı[222] "*Black Jumbo*" adlı casusluk teşkilatını İstanbul'da kurmuşlardır[223].Yine İngilizler, bu casusluk teşkilatının yanı sıra Mr. Marki, Komanyos ve Agop Alpoyan idaresinde "*Sahil İstihbaratı*" adlı başka bir casusluk teşkilatı daha kurmuşlardır. Bu teşkilatlar aracılığıyla Anadolu'daki istihbarat faaliyetlerini sürdüren İngilizler, Yunan istihbarat teşkilatlarıyla da işbirliği içinde çalışmışlardır[224].

İngiltere, Anadolu'daki istihbarat çalışmalarını son derece ciddi bir şekilde yürütmüştür. Anadolu'da bir çok istihbarat raporunun bizzat İngiliz subayları tarafından getirilip götürülmesi, İngiltere'nin bu durumu ne kadar ciddiye aldığının göstergesidir.

---

[219] Veli Güven, **Türk – İngiliz İlişkileri (1923 – 1960)**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Ankara 1992, s. 32.
[220] Salahi Ramadan Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1995, s. 115.
[221] Oğuz Gökmen, "Milli Mücadele Yıllarında Türk Dış Politikası ve Batı Avrupa Ülkelerindeki Yansıması", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı**, No: 3, İstanbul 1988, s. 47-49.
[222] Mustafa Keskin, **Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991, s. 44.
[223] Bilal Niyazi Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, Cilt: III, T.T.K. Basımevi, Ankara 1979, s. 201.
[224] Şahin Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri ve Cumhuriyet'in Kuruluşu", **Belleten**, Cilt: 42, No: 165, Ankara 1978, s. 104-126.

Yine, İngiliz istihbarat teşkilatında görevli bir kadınla eğlenen birisinin Kafkaslara sürgün gönderilmesi de bunu göstermektedir[225].

Anadolu'daki istihbarat çalışmalarını titiz bir şekilde sürdüren İngilizler, özellikle Milli Hareket'in gerçekleştirmeyi planladığı işler hakkındaki gizli bilgi ve belgeleri elde etme işine ayrıca önem göstermişlerdir. Milli Hareketi elde ettikleri bilgiler sayesinde yok etmeyi planlayan İngilizler, bu teşkilatı, büyük harcamalar yaparak geniş bir haber alma ve propaganda şebekesine sahip hale getirmişlerdir[226].

İstanbul'da kurulmuş olan İngiliz İstihbarat Servisi Black Jumbo, faaliyetlerini yalnız İstanbul ile sınırlı tutmayarak, İstanbul dışında bütün Anadolu'da faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kapsamda, Ankara da bile çalışmalarını yürüten bu teşkilat, Mustafa Kemal Paşa'nın yakınlarına ajanları aracılığıyla yaklaşarak, bir çok önemli bilgiyi İngiliz yönetimine duyurmayı başarmıştır[227].

İngiltere, Anadolu'daki istihbarat çalışmalarını bir müddet sonra daha da ileriye götürmüştür. Bu kapsamda İngiltere, Milli Hareket'in gücünü ve otoritesini zayıflatmak için Anadolu'da suikastlar tertip etmiş ve çeşitli yerlerde halka para vererek onları Milli Hareket'e karşı isyana teşvik etmiştir[228].

1920'li yılların başında Türk–İngiliz ilişkilerini etkileyen önemli bir unsur SSCB olmuştur. 16 Mart 1921 tarihinde Milli Hareket ile SSCB arasında imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması, İngiltere tarafından tepkiyle karşılanmıştır[229].

Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması, Milli Hareket'i hem dış politikada yalnızlıktan kurtarmış hem de SSCB'yle olan ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Yine bu durum, aynı zamanda önce Fransa, sonra İtalya ve en son olarak da İngiltere'yle ilişkilerin başlamasında önemli bir basamak teşkil etmiştir.

Milli Mücadele Hareketi'nin giderek güçlenmesi İngiltere'yi endişeye sevk etmiş, dolayısıyla İngiltere, bir an önce Sevr Barış Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek istemiştir. İngiltere, bu amaçla İtilaf Devletleri'nin katılımıyla 18 Nisan 1920 tarihinde San Remo'da bir konferans düzenlemiştir.

---

[225] B. N. Şimşir, **a. g. e.** , s. 257.
[226] Genelkurmay Başkanlığı, **Tarihte Türk İngiliz İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s. 48-49.
[227] S. R. Sonyel, **a. g. e.** , s. 37.
[228] Mesut Aydın, **Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 155.
[229] Yılmaz Altuğ, " Onaylanmayan Antlaşmalar – Sevr ", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün / Bugün / Yarın**, İstanbul 1970, s. 20. Bkz; Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , Ankara 1978, s. 106.

Bu konferansta; Osmanlı padişahının İstanbul'da kalması, İtilaf Devletleri'nin Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ile Boğazlar çevresini işgal etme hakkı, denize kıyısı olan bir Ermenistan devletinin kurulması, Türkiye'nin Suriye, Filistin, Arabistan ve Ege adalarından vazgeçmesi şeklindeki konu başlıklarından oluşan barış antlaşmasının hükümleri İngiltere tarafından İtilaf Devletleri'ne kabul ettirilmiştir[230]. İngiltere, hazırlamış olduğu Sevr Antlaşması'nın hükümlerini İtilaf Devletleri'ne kabul ettirmiş olsa da Fransa bu durumdan pek memnun kalmamıştır.

İtilaf Devletleri ve İstanbul hükümeti arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması, antlaşmanın şartlarından memnun olmayan Fransa ile Ankara Hükümeti ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Doğu'da Kürt ve Ermeni Devleti kurarak, Batı'da ise Yunanlıları etkin kılarak bölgede egemenlik kurmayı planlayan İngiltere ile umduğunu bulamamanın kızgınlığı içindeki Fransa'yı birbirine düşürmeyi planlamıştır.

Ankara Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'nı tanımama konusundaki siyasi kararlılığı askeri alanda I. İnönü Savaşı'nın kazanılmasıyla da taçlandırılınca İtilaf Devletleri, ister istemez Doğu sorununu görüşmek üzere yeni bir konferans gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Anadolu'daki bu yeni durum karşısında İngiltere; Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve İstanbul Hükümeti'ni Londra'da toplanacak konferansa davet etme kararı almıştır. İtilaf Devletleri'nden İstanbul Hükümeti'ne gönderilen telgrafta, Ankara Hükümeti'nin temsilcilerinin de İstanbul Hükümeti heyeti içinde konferansta yer alabileceği belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, böyle bir teklifi kabul etmeyeceklerini, eğer Ankara'ya ayrı bir davet yapılırsa konferansa katılacaklarını bildirmiştir. İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümeti'ni İstanbul Hükümeti'nden ayırmaları üzerine Hariciye Vekili Bekir Sami Bey Londra Konferansı'na katılmıştır[231].

21 Şubat 1921'de toplanan Londra Konferansı'nda herhangi bir somut sonuca ulaşılamamasına rağmen bu konferans, Ankara Hükümeti'nin muhatap kabul edilmesi ve Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası tam bağımsız Türkiye ve tam bağımsız Türkiye'nin sınırlarını öngören Misak-i Milli'nin dünya kamuoyuna duyurulması açısından diplomatik bir başarı olmuştur.

---

[230] Harry Nicholas Howard, " Paris – San Remo – Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları ", Çev. Müge Yılmaz, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 35, Ankara 1970, s. 35 – 45.

[231] Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Editör; Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: I, 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 187.

Ancak, Bekir Sami Bey'in konferans dışında İngiltere, Fransa ve İtalya ile bir takım sakıncalı antlaşmalar yapması onun görevinden istifasına neden olmuştur. Bekir Sami Bey'in İngiltere'yle yaptığı antlaşmanın en önemli sakıncası ise, tüm İngiliz esirlerine karşı Ermeni ve İngiliz esirlerine kötü muamele etmiş olan Malta'daki Türk esirlerinin değişimini öngören antlaşma olmuştur[232].

Bekir Sami Bey'in konferans dışında ilgili devletlerle bir takım antlaşmalar imzalaması ve istifası Meclis'te büyük tartışmalara yol açmıştır. Tartışmaların sonunda yapılan antlaşmalar kabul edilmemiş, bu durum Ankara ile İngiltere arasında kısa süre siyasi krize yol açmıştır[233].

Londra Konferansı'nın ardından İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali sırasında Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki siyasi yakınlaşmadan dolayı İngiltere, Ankara Hükümeti ile ilişkilerinde bir yumuşama politikası izlemiştir. İngiltere, İstanbul'un işgalinin ardından da Milli Mücadele Hareketi'ne sempati duyduğunu düşündüğü Salih Paşa Hükümeti'ni indirerek yerine Damat Ferit Paşa'nın başında olduğu yeni bir hükümet kurdurtmuştur[234].

23 Ağustos 1921 tarihinde başlayan ve 13 Eylül 1921 tarihinde askeri bir zaferle sonuçlanan Milli Mücadele'nin dönüm noktalarından birisi olan Sakarya Meydan Muharebesi, Batılı devletlerin Anadolu'daki milliyetçi uyanışı Yunanistan aracılığı ile bastıramayacağını açıkça ortaya koymuştur. Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Batılı devletler, Ankara hükümeti ile anlaşma yoluna gitmeyi tercih etmeye başlamışlardır[235].

Sakarya Meydan Muharebesi'nin en önemli siyasi sonuçlarından biri Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması olmuştur. San Remo'da gerçekleşen Konferans'tan bu yana İtilaf Devletleri'nden umduğu desteği bulamayan Fransa, Milli Mücadele Hareketi'nin giderek güçlendiğini görünce kendi çözümünü üretme sürecine girmiştir. Fransa'nın bu kararında Güney Anadolu'daki direniş önemli rol oynamıştır.

---

[232] İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Cilt: XI, No: 33, Ankara 1995, s. 565-612.
[233] M. Çulfalı, " a. g. m. ", s. 804-806.
[234] İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler: İngiltere'yle İlişkiler", Ed. B. Oran, **a. g. e.** , s. 143.
[235] Kamuran Gürün, **Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1990, s. 213.

İngiltere'de şok etkisi yaratan bu gelişme aslında Mustafa Kemal Paşa'nın bu iki ülkeyi birbirine karşı kullanma politikasının da başarıya ulaştığını göstermektedir[236].

Fransa'nın Ankara hükümeti ile antlaşma imzalaması aynı zamanda İtalya'nın Antalya ve çevresinden çekilmesine yol açmıştır. Bu durum İngiltere'yi bölgede iyice yalnız bırakarak geri adım atmaya zorlamıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi ve siyasi sonucu olan Ankara Antlaşması'nın ardından Türk–İngiliz ilişkileri yaklaşık bir yıl duraklama dönemine girmiştir. Bu dönem içerisinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi (Okyar) Bey'in Londra ziyaretinde hem Lloyd George hem de Curzon, Fethi Bey'e görüşmeyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine uzlaşma yolunun kapalı olduğunu gören Ankara hükümeti, 21 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz emrini vermiştir. Büyük Taarruz'un kesin başarıya ulaşması ve 18 Eylül 1922 tarihinde Yunanlıların Anadolu'yu terk etmesiyle beraber yönünü Batı'ya çeviren Türk ordusu, İngiltere'ye Çanakkale Krizi'ni yaşatmıştır[237].

Büyük Taarruz'un başarıya ulaşması ve Türk ordusunun yönünü Batı'ya çevirmesi üzerine başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletleri bir ateşkes antlaşmasının imzalanmasından yana olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa ise, elindeki askeri gücü tasarruflu kullanmak adına bu ateşkes antlaşmasına sıcak bakmıştır. Bunun üzerine, Mudanya'da ateşkes antlaşması görüşmelerine başlanmasına karar verilmiştir[238].

11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Doğu Trakya'nın İngilizler tarafından boşaltılması kabul edilirken, Türk ordusu da barış konferansı açılıncaya kadar Çanakkale, İzmit ve İstanbul'a girmemeyi kabul etmiştir[239].

İngiliz ordusunun Çanakkale ve çevresinde yaşadıkları, İngiltere'nin Boğazlar politikasının son dayanağını da yıkmıştır. Çanakkale Krizi, İngiltere'nin Boğazlar üzerindeki Türk hâkimiyetinin yeniden oluşmasına ve bunun İngiltere tarafından kabul edilmesine sebep olmuştur. Bu kriz aynı zamanda İtilaf devletlerinin Boğazlar üzerindeki kontrolünü sona erdirmiştir[240].

---

[236] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası: Milli Mücadele Döneminde Türk Dış Politikası", Ed. Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1996, s. 35-36.
[237] K. Gürün, **a. g. e.** , s. 217.
[238] Mediha Akarslan, "Mudanya Mütarekesi'nin Türk Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi, **Askeri Tarih Bülteni**, Cilt: XXI, No: 41, Ankara 1996, s. 66-72.
[239] M. Akarslan, "a. g. m." , s. 66-72.
[240] Esin Yurdusev, "İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası", **Belleten**, Cilt: LXXI, Sayı: 260, Ankara 2007, s. 207-209.

İngiltere Yakın Doğu Siyaseti konusunda önce Fransızların sonra da İtalyanların desteğini kaybedince ve Mayıs 1922'de Yunan ordusunun Batı Anadolu'dan kısa zaman sonra çekilmek zorunda olduğunu anlayınca Yunan yanlısı siyasetini gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Eylül 1922'de Yunanlıların Batı Anadolu'dan çekilmeye başlaması sonucunda İngilizlerin Yakın Doğu politikası iflas etmiş ve bu politikanın mimarı Lloyd George İngiltere başbakanlığından istifa etmiştir[241].

İngiltere'de 15 Kasım 1922 tarihinde yapılan seçimleri Muhafazakâr Parti kazanmıştır. Yeni hükümet Law başkanlığında kurulmuştur. Curzon bu yeni hükümette de Dışişleri Bakanı olarak yer almıştır[242]. Law başkanlığındaki hükümet bundan sonra yapılacak olan Lozan görüşmelerinde Curzon'a görüşmeleri yürütme yetkisi vermiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nden Lozan Konferansı'na kadar uzanan süreçte İngiltere'nin hedefine ulaşabilmek için nasıl bir yol izlediğini ortaya koyan bu İngiliz politikaları hiç şüphe yok ki Milli Mücadele'yi olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, Milli Mücadele süreci Lozan Konferansı ve Cumhuriyet'in ilanı ile başarıya ulaşmış ve bu politikaları geçersiz kılmıştır[243].

3. Cumhuriyet'ten İkinci Dünya Savaşı'na Türk-İngiliz İlişkileri

23 Ekim 1922 tarihinde Lloyd George'tan İngiltere başbakanlığını devralan Law, İngiltere'nin dış politikasında önemli değişiklikler yapmıştır. İlk olarak, İngiltere'nin Yakın Doğu politikasını değiştirmiştir. Bu değişiklik, Lloyd George'un iktidardan düştüğü gün, Genelkurmay tarafından bir resmi belge ile teyit edilmiştir. Bu resmi belgede; "*Türk gücünün yeniden ayağa kalkışını dikkate almak zorundayız; Yeni Türkiye'ye ülkesinde düzeni yeniden kurma ve toprağını savunma şansı verecek olanaklı her şeyi yapmak kesinlikle lehimize olacaktır. Türkler nüfusça küçük bir ulustur ve potansiyel düşmanlar tarafından adeta kuşatılmışlardır… Bununla birlikte kader onları dünyanın en imrenilen bölgelerinden birisine yerleştirmiştir ve eğer Yakın Doğu'da bir barışa ulaşacaksak, onlar bunu savunacak güçte olmalıdırlar.*" şeklinde ifade edilmiştir[244].

---

[241] Mediha Akarslan, " Mudanya Mütarekesi'nin Türk Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi ", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, No: 1-2, Bursa 1992, s. 151 – 160.
[242] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , Ankara 1978, s. 251.
[243] O. Gökmen, " a. g. m. ", s. 51 – 56; Hüner Tuncer, " Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminde Türk Diplomasisi ", Dr. Hadiye Tuncer'e Armağan, **Sanat Kitapevi**, Ankara 1999, s. 115 – 119.
[244] Bülent Gökay, **Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında Türkiye (1918 – 1922)**, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 85.

Böylece Lozan Konferansı, yeni bir İngiliz Hükümeti ve Ankara Hükümeti'nin İngilizleri etkilemeye yönelik sıcak yaklaşımı ile başlamıştır.

Türkiye'nin İngiltere'ye konferans yeri olarak İzmir'i önermesinin yeterli haberleşme ve alt yapının uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemesi, toplantının Lozan'da yapılmasını kesinleştirmiştir. Ankara Hükümeti'nin Lozan Konferansı süreci Mustafa Kemal Paşa'nın Lozan'a gidecek heyetin başına İsmet İnönü'yü seçmesiyle başlamıştır[245].

Lozan Konferansı'nın 13 Kasım 1922'de başlaması kararlaştırılmış ancak 21 Kasım 1922 tarihinde toplanmıştır. Lozan Konferansı'na gidecek Türk delegeler İstanbul'a geldiğinde İngiliz Yüksek Komiseri, Curzon'un ülkesindeki seçimler nedeniyle konferansa birkaç gün gecikeceğini bildirmiştir. Curzon'un konferansa gecikmesi İngiltere'nin Ankara Hükümeti'ne karşı siyasi bir oyunu olup, asıl sebep Curzon'un konferans başlamadan önce müttefikleriyle Ankara Hükümeti'ne karşı bir cephe oluşturmak istemesi olmuştur. Curzon'un konferanstan hemen önce müttefikleri olan Fransa, İtalya, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan temsilcilerine söylediği; "*...böyle bir anlayış birliği oluşturmadan ben konferans salonuna girmem, konferans masasında Türklerin karşısında müttefikler arasında görüş ayrılıkları olması gibi aşağılayıcı bir duruma hükümetimi maruz bırakamam...*" şeklindeki sözleri bunu açıkça göstermektedir [246] . Ayrıca Curzon, Boğazlarda Türk egemenliğinin kısıtlanması, Türklerin Meriç Nehri'nden öteye geçmemesi, Ege Adaları'nın Yunanistan ve İtalya'da kalması gibi konularda müttefiklerini büyük ölçüde ikna etmiş ve konferansa katılmıştır. Burada görüldüğü üzere Curzon'un asıl amacı, ikinci bir Çanakkale Krizi'ni yaşamak istememekle beraber, Türk delegelerine Mondros Mütarekes Antlaşması'nın şartlarına veya Sevr Antlaşması'nın şartlarına benzeyen yeni bir antlaşmayı imzalatmak olmuştur.

Resmi adıyla "Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı", Türkiye'nin kapitülasyonlar ve Misak-ı Milli konularında taviz vermemesinden dolayı iki dönem halinde gerçekleşmiştir. 21 Kasım 1922'de başlayan konferans 4 Şubat 1923'te iki buçuk ay süreyle kesintiye uğramış, 23 Nisan 1923'te tekrar başlamış ve 24 Temmuz 1923'te imzaların atılmasıyla 8 ay içerisinde tamamlanmıştır[247].

---

[245] B. Gökay, **a. g. e.** , s. 85-87.
[246] B. Gökay, **a. g. e.** , s. 189.
[247] F. Armaoğlu, **Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 123. Bkz; Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 177-182.

Lozan Konferans'ı çalışmaları üç ana komisyon tarafından yürütülmüştür. Başkanı İngiliz (Lord Curzon) olan birinci komisyon; ülkelerin toprakları ve askerlik sorunları, başkanı İtalyan (Marki Garroni) olan ikinci komisyon; azınlık hakları ve hukuki sorunları, başkanı Fransız (Mösyö Barere) olan üçüncü komisyon ise Osmanlı Devleti'nin borçları ve mali işler ile ilgilenmiştir[248]. İngiltere; Musul ve Boğazlar, Fransa; Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar, İtalya da; kapitülasyonlar, Adalar ve kabotaj hakkı konularında özellikle hassas davranmışlardır. Çünkü Boğazlar İngiliz donanması için, Düyun-ı Umumiye Fransa için, kapitülasyonlar ise İtalya için önemli görülmektedir.

Sevr Antlaşması'nın bir rövanşı niteliğinde olan Lozan Konferansı; hem Birinci Dünya Savaşı'nı, hem Türk–Yunan Savaşı'nı bitiren aynı zamanda da yeni kurulacak olan Türkiye'yi başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri'nin resmen tanıdığı bir uzlaşma konferansı ve antlaşması niteliği taşımıştır[249].

İngiltere ve Türkiye'nin Lozan Konferansı'ndaki tutumuna baktığımızda; İngiltere'nin ve müttefiklerinin Mondros ve Sevr temelinde bir tutum sergilediğini görmekteyiz. Türkiye ise Milli Mücadele'nin bir sonucu olan, tam bağımsız Türkiye'nin sınırlarını ön gören Misak-i Milli temelinde bir tutum sergilemiştir[250].

Lozan Konferansı'ndan Haziran 1926 tarihine kadar Türk–İngiliz ilişkilerinin gelişmesini önleyen en önemli sorun Musul sorunu olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından İngiltere'nin antlaşma hükümlerini ihlal ederek Musul'u işgali ile başlayan Musul Sorunu'nun temelleri İngiliz sömürge siyasetinin bir sonucu olarak XIX. yüzyılda atılmıştır. Musul, Türkiye için hem güvenlik, hem petrol hem de insanı boyut açısından önem taşırken, İngiltere açısından da Hindistan sömürge yolu üzerinde bulunması ve petrol kaynaklarına sahip olması açısından son derece önem arz etmiştir[251].

---

[248] Seha Lütfü Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Cilt: I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s. 345.
[249] Mahmut Tevfik Birsel, " Büyük Devlet Adamı İnönü ve Lozan ", **Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, No: 12, Ağustos 1974, s. 47 – 57.
[250] Ahmet Yavuz, **Yakındoğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları: 21 Kasım 1922 – 24 Temmuz 1923**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1972, s. 73.
[251] Reha Parla, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri: Lozan – Montrö**, Tezel Ofset, Lefkoşa 1985, s. 210.

Musul sorunu, Lozan Konferansı'nda öncelikle Türk ve İngiliz temsilcileri arasında özel olarak görüşülmüş ancak bu görüşmelerden bir sonuç alınamayınca, konferansın 23 Ocak 1923 tarihli oturumunda tekrar gündeme gelmiştir. Konferansta İngiliz temsilci Curzon, Musul halkının sadece on ikide birinin Türklerden oluştuğunu söylemiş ve nüfusun çoğunu oluşturan Kürtlerin, Türklerle hiçbir bağlantısı olmadığını savunmuştur. Türk Hükümeti'nin isteği olan halk oylamasının da yapılmasının imkansız olduğunu vurgulayan Curzon, Musul halkının halk oylamasının ne olduğunu dahi anlayamayacağını savunmuştur. Curzon, iki taraf arasında anlaşma olmayacaksa, konunun tarafsız ve yetkili bir organ olan Milletler Cemiyeti'ne götürülmesinden yana olmuştur[252].

Türk Temsil Heyeti Başkanı İsmet Paşa ise, Musul'da yaşamakta olan Türklerin Curzon'un belirttiğinden daha fazla olduğunu söylemiş ve bunu sayısal verilerle ispatlamaya çalışmıştır. İsmet Paşa, Musul hakkında İngiltere'ye karşı etnografik, tarihsel, hukuksal, ekonomik, siyasal, askeri ve stratejik tezler üzerinde durarak bölgenin ulusal varlığının Anadolu tarihiyle bir bütün oluşturduğunu savunmuştur[253]. İsmet Paşa, Musul sorununun Milletler Cemiyeti'nin çözmesi fikrine de karşı çıkmıştır. Bunun üzerine, ikili görüşmelerde tartışmalar uzayınca Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık süre içinde iki ülke arasında dostça bir çözüm yolu ile saptanmasına, eğer bir anlaşma olmazsa Milletler Cemiyeti'ne götürülmesine karar verilmiştir[254].

Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından İngiliz Hükümeti, 5 Ekim 1923'de Türkiye'ye başvurmuş, antlaşmanın üçüncü maddesinin Musul konusunda öngördüğü gibi ikili görüşmelere başlanmasını ve dokuz aylık sürenin maddenin öngördüğü gibi antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren değil, bu başvuru tarihinden itibaren hesaplanmasını istemiştir[255]. İngiltere'nin bu talebi üzerine iki ülke arasında görüşmeler yapılmış ve 19 Mayıs 1924 tarihinde İstanbul'da bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir. Haliç Konferansı olarak nitelendirilen bu görüşmelere Türk Heyeti adına Ali Fethi (Okyar) Bey, İngiliz Heyeti adına ise Irak Yüksek Komiseri Sir Percy Cox başkanlık etmiştir[256].

---

[252] Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s. 162.
[253] Kemal Melek, **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu 1890 – 1926**, Üçdal Neşriyatı, İstanbul 1983, s. 1.
[254] Seha Lütfü Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Cilt: 4, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s. 29.
[255] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , Ankara 1978, s. 290.
[256] Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Hava Basın ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1979, s. 421.

Haliç Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanı Fethi Bey, Lozan Konferansı'ndakine benzer tezler ileri sürerek coğrafi ve ırki açıdan Musul'un Türkiye'den kopartılamayacağını savunmuştur[257].

İngiliz Heyeti Başkanı Cox ise, Musul konusundaki İngiliz isteklerini makul bir seviyeden daha da yüksek bir seviyeye çıkarmak istemiştir. Cox, Musul'a ek olarak Hakkari vilayetinin de yarısını istemiştir. Cox, böylece Irak'a göç eden Nasturi Hristiyanları için bir yurt sağlamayı amaçlamıştır. Sonuç olarak İngiltere, Türkiye'nin kesinlikle kabul edemeyeceği bu istekleri ileri sürerek sorunun daha da çıkmaza girmesini sağlamış ve sorunun kendi istekleri doğrultusunda Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesinin yolunu açmıştır. İngiltere, Hakkari vilayeti üzerinde istekler ileri sürerek, hem asıl sorunu oluşturan Musul üzerinde toplanan dikkatleri dağıtmak istemiş, hem de bu taktikle pazarlıkta güçlü olan tarafın kendisi olmasını planlamıştır[258].

Haliç Konferansı'nda taraflar anlaşamayınca İngiltere, İzmir'de bulunan Başbakan İsmet Paşa'ya bir telgraf çekerek sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi Türkiye'ye önermiştir. İsmet Paşa ise 4 Ağustos 1924 tarihinde Londra Maslahatgüzarlığı'na yolladığı bir telgrafla; Musul sorunu hakkında Milletler Cemiyeti'ne gitmeden önce bir görüşme daha açmak isteğini bildirmiştir. Bu görüşme de; petrol konusunda İngiliz çıkarları doğrultusunda bir çözümün Musul sorununun Türkiye'nin lehine çözümlenmesine bir derece katkıda bulunacağını belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin bu konudaki çabaları sonuç vermemiş ve meselenin Milletler Cemiyeti'ne gitmesi önlenememiştir[259].

Musul sorunu, Milletler Cemiyeti'nin 20 Eylül 1924 tarihinde yapılan toplantısında ele alınmış, Türkiye ile İngiltere bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. İsviçre'nin Cenevre şehrinde gerçekleştirilen bu toplantıda İngiltere sorunu basitleştirerek, sadece Türk-Irak sınırının saptanmasından ibaret olduğunu savunmuş ve Türk tarafının isteği olan halk oylamasına karşı çıkmıştır. Toplantıda konuşan İngiliz temsilcisi, tarafsızlardan oluşan bir komisyonun kurulmasını ve sorunun bu komisyonda görüşülerek karara bağlanması gerektiğini belirtmiştir[260].

---

[257] T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923 – 1934)**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 82.
[258] İhsan Şerif Kaymaz, **Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme,** Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s. 353. Bkz; T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **a. g. e.**, s. 83.
[259] Yusuf Hikmet Bayur, **Yeni Türkiye Devleti'nin Harici Siyaseti**, Akşam Matbaası, İstanbul 1934, s. 151.
[260] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , Ankara 1978, s. 293.

Türk Heyeti Başkanı Fethi Bey ise, Milletler Cemiyeti'nde yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin halk oylaması yapılması isteğini yineleyerek, Musul'a gönderilecek olan bir komisyonun halkın duygularını tam olarak saptayamayacağı gerekçesiyle İngiltere'nin komisyon önerisine sıcak bakmadığını dile getirmiştir.

Türk ve İngiliz tarafının görüşlerini dinleyen Milletler Cemiyeti, 30 Eylül 1924'te Musul sorununu inceleyecek bir komisyon kurulmasını kararlaştırmış ve İngiliz görüşünü uygulamaya koymuştur. Milletler Cemiyeti'nin İngiltere'nin lehine karar almasının en önemli nedeni ise İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden olması ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmaması olmuştur[261].

Milletler Cemiyeti tarafından kurulan komisyon Ankara, Bağdat ve Musul'da incelemeler yaparak hazırladığı raporu 16 Temmuz 1925 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne sunmuştur. Komisyon bu raporda; Musul halkının bağımsız kalmak istediğini bildirmiş, diğer taraftan Musul'un Irak'ın bir parçası sayılmasını, Irak'ın 25 yıl süreyle İngiliz Mandası altına konulmasını ve Brüksel hattının, Türk- Irak sınır çizgisi olarak kabul edilmesini Milletler Cemiyeti'ne tavsiye etmiştir[262].

Milletler Cemiyeti, Türk ve İngiliz Heyeti başkanlarına komisyonun hazırladığı raporun içeriği ne olursa olsun, kabul edip etmeyeceklerini sormuştur. İngiliz Heyeti Başkanı Lord Parmor, bu soruyu tereddütsüz "*evet*" diye yanıtlamış; Türk Heyeti Başkanı Fethi Okyar ise önce kararsız kalmasına rağmen kendisinden ısrarla bir cevap istenince "*mutlak kabul*" yanıtını vermiştir[263]. Fethi Bey'in Ankara'ya danışmadan vermiş olduğu bu önemli karar Türk Hükümeti'nde hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu sebeple, 3 Mart 1925 tarihinde Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturmuş olan Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Cenevre'ye gönderilmiştir. Milletler Cemiyeti'nde komisyon raporunun görüşülmeye başlandığı 3 Eylül 1925 tarihinde Tevfik Rüştü Bey, rapor ile ilgili itirazlarını dile getirmiştir. Aralık 1925 tarihine kadar devam eden bu uzun ve tartışmalı görüşmelerin ardından Milletler Cemiyeti tarafından komisyon raporu geçerli sayılarak, bölgenin İngiliz mandaterliğine bırakılmasına karar verilmiştir[264].

[261] K. Melek, **a. g. e.** , s. 1.
[262] T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **a. g. e.** , s. 92.
[263] Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1966, s. 6.
[264] K. Melek, **a. g. e.** , s. 1-2.

Milletler Cemiyeti'nin kararının ardından Türk Heyeti yurda dönmüştür. Tevfik Rüştü Bey, Cenevre toplantılarında ele alınan Musul Sorunu hakkında 9 Ocak 1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının ilk bölümünde Milletler Cemiyeti toplantılarına kadar olan sürede Musul sorununun geçirdiği safhaları özetleyen Tevfik Rüştü Bey, daha sonra Milletler Cemiyeti'nde İngiltere'nin Lozan Barış Antlaşması'ndaki baskıcı tavrının değişmediğinden söz etmiş ve Türkiye'nin sorunun çözümü için her türlü gayreti sarf ettiğini şöyle ifade etmiştir;

"Geçen sene eylülünün iptidasında Milletler Cemiyeti Meclisine Musul ihtilafında sadedin müzakeresi için davet edildik. Ve Hükümetiniz refakatimde çok kıymetli üç zattan müteşekkil bir heyeti memur etti. Gittim, gördüm ve anladım ki, İngiltere Hükümetince bu meselede takip edilen hattı hareket Türkiye Hükümetinin Lozan'da kabul etmediği neticeyi başka nam ve şekiller altında emrivaki yapmaya hasrı gayrettir. Yani Türkiye'nin böğrüne, istikbaline tevcih edilen hatvei taarruz muhafazada ısrar ediliyordu. Milletimizin huzurunda, cihan efkarı umumiyesi huzurunda, sulh için, dostane münasebatı teyit edebilecek bir şekli halle varmak için, Cumhuriyetin gaye edindiği beynelmilel huzur ve sükûnun bize taallûk eden aksamının istihsali için velhasıl memleketimizin kuvvetlerini hududumuz dahilinde dahili inkişafa hasrederek gayri kabili içtinap olan harici hadiseleri azami bir hüsnü niyetle halletmek için elden gelen her gayret dirig edilmez. Hüsnü intaç olunması şartile münazeünfih arazide ihtiyacatı hayatiyemizin ibram etmediği fedakârlıklar da dahi bulunduk[265]*."*

Musul Sorunu'nun Milletler Cemiyeti'nde İngiltere'nin lehine çözümlenmesinin diğer bir önemli sebebi de Türkiye'de patlak veren Şeyh Sait İsyanı olmuştur. İngiltere ile Musul sorununun çözümü esnasında 13 Şubat 1925 tarihinde başlayan ve Nisan 1925 tarihine kadar süren bu ayaklanma Türkiye'yi hem diplomasi masasında güç duruma düşürmüş hem de askeri ve ekonomik açıdan zayıflatmıştır[266].

Cumhuriyet'in İlan edilmesinden Mustafa Kemal Paşa'nın ölümüne kadar çıkan çok sayıdaki Kürt ayaklanmalarından en önemlisi ve en geniş kapsamlısı olan Şeyh Sait İsyanı, Nakşibendî tarikatının ileri gelenlerinden birisi olan Şeyh Sait tarafından Genç (Bingöl) vilayetinde başlatılmış, kısa sürede Elazığ, Muş ve Diyarbakır'a yayılmıştır.

[265] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, Cilt: 21, İçtima: 4, İnikat: 38, 9.1.1926, s. 38.
[266] Mim Kemal Öke, **Musul – Kürdistan Sorunu (1918 – 1936)**, İz Yayınları, İstanbul 1995, s. 15. Bkz; İ. Uzgel-Ö. Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler: İngiltere'yle İlişkiler", Ed. B. Oran, **a. g. e.** , s. 265-266.

Şeyh Sait bu isyanı "*din elden gidiyor*" söylemiyle başlatmış ve yöre halkını etkilemek için hazırlanan broşür ve beyannamelerde; "*Halife sizi bekliyor. Halifesiz Müslümanlık olmaz. Hiçbir halife memleketten çıkarılamaz. Şiarımız dindir. Şeriat isteyiniz.*" sözlerine yer vermiştir[267].

Şeyh Sait İsyanı hakkında pek çok tartışma vardır. Bunlar; ayaklanmanın niteliği, ayaklanmada İngiliz parmağının olduğu, ayaklanmanın dini, feodal ve dolayısıyla gerici nitelikte olduğu, ayaklanmanın bir Kürt milliyetçilik hareketi olarak görülmesi gibi tartışmalardır[268]. Bu ayaklanmanın niteliğini, birçok çalışma "*irticai bir hareket*" ve "*karşı devrim*" olarak nitelendirse de Mete Tuncay bu ayaklanmayı dinsel bir kisveye bürünmüş ulusal bir başkaldırış olarak nitelendirmiştir[269].

Şeyh Sait İsyanı'nın sebebi ne olursa olsun İngiltere'nin Musul sorunu ile ilgili işini kolaylaştırmış olması, isyanda İngiliz parmağının olup olmadığını akıllara getirmektedir. İlgili dönemde İstanbul'da bulunan İngiliz diplomatlarından Lindsay, isyanla ilgili 27 Şubat 1925 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Chamberlain'e bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta; Türk basınının Şeyh Sait İsyanı'nın çıkma sebebi olarak İngiliz entrikalarını ileri sürdüğünü, İngiltere'nin ayaklanmayı asla desteklemediğini, yardım taleplerinin de reddedildiği hususunda Türk Dışişleri Bakanlığı diplomatlarından Nurset Bey'e bilgi verildiğini bildirmiştir[270].

İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerini incelemiş olan Ömer Kürkçüoğlu, ilgili eserinde İngiltere'nin isyanla ilgili ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Kürkçüoğlu, isyanın Nisan 1925 tarihinde bastırılmasından sonra Şeyh Sait'in oğullarından Ali Rıza'nın İngiliz Hükümeti'nin isyana desteğini sağlamak amacıyla Tebriz'deki İngiliz yetkililerle bir araya geldiğini, ancak olumlu bir yanıt alamadığını belirtmiştir.

---

[267] Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Akis Yayınları, Ankara 1968, s. 42.
[268] Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı**, *Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992, s. 74 – 87. ; İ. Uzgel-Ö. Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler: İngiltere'yle İlişkiler", Ed. B. Oran, **a. g. e.** , s. 266.
[269] Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 129.
[270] Bilal N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Türkiye'de Kürt Sorunu (1924-1938) : Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1975, s. 27.

İngiliz arşivinde İngiltere'nin bu isyanla ilgili doğrudan doğruya rolünün olduğunu kanıtlayan bir belgeye rastlamadığını belirten Kürkçüoğlu, buna karşılık İngiliz arşiv belgelerinde isyanın doğrudan doğruya Türkiye tarafından organize edilmiş olabileceği iddialarına rastladığını söylemiştir[271].

Şeyh Sait İsyanı sırasında Fethi Bey ile Mustafa Kemal ve İsmet Paşa arasında isyanın bastırılması hususunda fikir ayrılığı yaşanmıştır. Fethi Bey, isyanın bastırılması için mahalli tedbirlerin yeterli olacağını öne sürmüştür. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ise, isyanın ciddi olduğunu ve sert tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmiştir. İsyanın kısa sürede bastırılamaması üzerine Fethi Bey, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu'nda ağır eleştirilere maruz kalmış ve bunun üzerine başbakanlık görevinden istifa etmiştir[272].

Fethi Bey'in istifasının ardından 3 Mart 1925 tarihinde İsmet Paşa başvekil görevine getirilmiş ve isyana karşı Fethi Bey'in almış olduğu tedbirler de sertleştirilmiştir. Bu kapsamda, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılması ve İstiklal Mahkemeleri'nin de sayılarının artırılmasıyla Şeyh Sait İsyanı 31 Mayıs 1925 tarihinde kesin olarak bastırılmıştır[273].

Şeyh Sait İsyanı sırasında muhalefet olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası dikkatleri üzerine çekmiş ve isyanı kışkırttığı yönünde suçlamalara maruz kalmıştır. Bu suçlamalar üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi, dini ve dinin kutsal kavramını siyasetlerine araç yaptıkları gerekçesiyle partinin faaliyetlerini mercek altına almıştır. Mahkeme incelemeler sonucunda, partinin isyana destek verdiği ve dini siyasetlerine araç yaptıkları gerekçesiyle, Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak, 3 Haziran 1925 tarihinde partinin bütün merkez ve şubelerini kapatmıştır[274].

Türk–İngiliz ilişkileri, Şeyh Sait İsyanı'nın ardından Irak sınırı ve Musul Sorunu'nun çözüme kavuşturulması için 5 Haziran 1926 tarihinde Türkiye–İngiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile devam etmiştir[275]. Ankara Antlaşması, Türkiye'nin diğer Avrupalı devletlerle olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur.

[271] Ö. Kürkçüoğlu, **a. g. e.** , Ankara 1978, s. 310-312.
[272] M. Toker, **a. g. e.** , s. 18-19.
[273] Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1996, s. 121.
[274] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Cilt: 3, Bilgi Kitapevi, Ankara 1995, s. 134.
[275] İ. Uzgel-Ö. Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler: İngiltere'yle İlişkiler", Ed. B. Oran, **a. g. e.** , s. 267-270.

Türkiye ile Fransa arasında 18 Şubat 1926 tarihinde imzalanan "Dostluk ve İyi Komşuluk" sözleşmesi ancak Ankara Antlaşması'ndan sonra imzalanabilmiştir[276].

Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Antlaşmasına göre; Musul on yıl süre ile 1936 yılına kadar İngiltere mandaterliğinde Irak'a bırakılmış ve bu mesele Türkiye için siyasi ve ekonomik açıdan pek de kârlı olarak değerlendirilemeyecek bir şekilde noktalamıştır.

Türk–İngiliz ilişkilerinde, Ankara Antlaşması'ndan sonra geçen üç yıllık dönemde herhangi bir gelişme olmamıştır. Türkiye, iç reformlarla ilgilenirken, İngiltere ise hem kendi iç sorunları hem de Avrupa'da 1 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Locarno Antlaşmaları ile ortaya çıkan sorunlarla ilgilenmiştir[277].

1929 yılı dünya devletlerinin ekonomi politikaları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1929 yılının başlarında ABD'nin New York Borsası'nda başlayan ve 1930 yılı başından itibaren SSCB dışındaki tüm ülkeleri içine alan ekonomik kriz[278], tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar uygulanmasına sebep olmuştur. 1930'lu yıllar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de "devletçilik" dönemi olarak bilinmektedir. Türkiye'de uygulanan devletçilik anlayışının temel özelliği; ekonominin gerekli alt yapısını hazırlayıp, kalkınma sürecine paralel olarak piyasa ekonomisine geçişin gerçekleşmesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın devletçilik anlayışı, bir kalkınma modeli olarak kamu hizmeti dışındaki ticari ve sanayi teşebbüslerinin pazar ekonomisi kuralları gereğince kurulup işletileceği ve günü gelince geniş bir mülkiyet zemini üzerinden özel kesime devredileceği, kalkınmada devlet öncülüğünü benimseyen bir pazar ekonomisi olmuştur[279].

Krizin Türkiye ekonomisine olan etkisi Türk parasının değer kaybetmesiyle başlamış ardından ihraç mallarının fiyatlarının düşmesiyle devam etmiştir. Bu etki, ekonomisi tarıma dayalı bir ülke olan Türkiye'de tarım ürünü ihraç fiyatlarının da düşmesine neden olmuştur.

---

[276] F. Armaoğlu, **a. g. e.** , İstanbul 2012, s. 399.
[277] Erkan Cevizliler, Ali Servet Öncü, " Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı ", **Giresun Üniversitesi Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 5 Sayı: 9, Giresun 2013, s. 307.
[278] Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 – 2007)**, İmaj Yayınevi, Ankara 2007, s. 62.
[279] Sait Dinç, " Atatürkçü Düşünce Sistemine Göre Devletçilik İlkesi ", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, No: 3797, Adana 2008, s. 1 – 14.

Ancak bu krizden Türkiye'nin olumsuz yönde etkilenmesi diğer Avrupalı devletlere göre daha hafif olmuştur. Bunun nedeni ise, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşme seviyesinin düşük olması olmuştur[280].

Kriz, Türk dış politikasını da etkilemiştir. Türkiye, krizin etkilerinin hissedildiği 1930'lu yıllarda hazırladığı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda SSCB'nin yardımlarından faydalanmış ancak politikalarının ana eksenini yine Batılı devletler oluşturmuştur. Türkiye'nin bu çelişik ekonomi politikası iki önemli nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, Türk devlet adamlarının devletçilikten anladıklarının sosyalist bir ekonomi düzeni değil, 1930'lu yıllarda ve sonrasında ekonomik krizin etkisiyle Batı'nın kapitalist ülkelerinde bile yaygınlaşan devlet müdahaleciliği olmasıdır. İkincisi ise, Türk devlet adamlarının 1930'lu yıllarda ve sonrasında Türkiye'nin dış finansmanı için Batı'nın yardımını araması olmuştur[281].

Krizin etkisiyle uluslararası alanda iktisadi milliyetçik akımı da güç kazanmıştır. İktisadi mücadelede bir çok devlet başarıya ulaşmak için devletçi ve milliyetçi akımlara destek vermiştir. İtalya ve Almanya gibi devletlerin iktisadi olarak kendi kendine yetme çabasına girişmiş olması ise bazı büyük devletlerin ham madde kaynakları ve mamul maddeler için pazar arama çabası ile çatışmıştır[282].

Türk–İngiliz ilişkilerinde 1929 ve 1930'lu yıllar, iki ülke arasında dolaylı işbirliği döneminin yaşanmasına ve bunun ardından da doğrudan işbirliğinin gelişmeye başlamasına sebep olmuştur. Dolaylı işbirliği dönemi Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişiyle başlamış, doğrudan işbirliği dönemi ise İkinci Dünya Savaşı'nın başında Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ittifak antlaşmasıyla başlamıştır.

Krizin ardından Türk–İngiliz ilişkileri yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. 22 Eylül 1929 tarihinde Amiral Field komutasındaki İngiliz filosu İstanbul'a gelmiştir[283]. İngiliz filosu komutanı Field ile İngiliz Büyükelçisi George Clerk[284], Mustafa Kemal Paşa'yı 17 Ekim 1929 tarihinde Ankara'da ziyaret etmiştir[285].

---

[280] Özer Özçelik-Güner Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 1, Afyon 2007, s. 260.
[281] Haluk Ülman, Oral Sander, " Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923 – 1968), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXVII, No: 1, Ankara 1972, s. 16.
[282] H. Ülman, " a. g. m. ", s. 16-17.
[283] M. Gönlübol-C. Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası: Lausanne'dan Sonra Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a. g. e.** , s. 76.

Amiral Field ile Clerk'ın Mustafa Kemal Paşa ile gerçekleştirdiği seksen dakikalık ziyaret Türk basınında geniş yer bulmuş ve bu ziyaretten övgü ile bahsedilmiştir[286].

Türk–İngiliz ilişkilerini 1930'lu yıllarda dolaylı olarak etkileyen en önemli gelişmelerden birisi Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon, Lozan Konferansı'nın, Lordlar Kamarası'nda görüşüldüğü sırada; "*Türkiye'nin 1923 Lozan Konferansı'nda Milletler Cemiyetine girme sözü vermediği halde Türklerden Cemiyet'e girme sözü aldığını*" söylemiştir[287]. Curzon'un bu sözü üzerine İngiltere, Türkiye'ye Milletler Cemiyeti'ne girmesi konusunda baskı yapmıştır. İngiltere, Milletler Cemiyeti'ne girmesi halinde Türkiye üzerinde emelleri olan İtalya ve Yunanistan'a karşı Türkiye'yi destekleyeceğini söylemiştir. İngiltere'nin Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne üye yapmak istemesinin en önemli sebebi Türk–Sovyet münasebetlerini bozmak olmuştur[288].

Türkiye, İngiltere'nin destek sözünden memnun kalmasına rağmen Milletler Cemiyeti'ne üye olmak konusunda Milletler Cemiyeti'nin Musul meselesindeki tutumu ve SSCB tehdidi yüzünden birçok tereddüt yaşamıştır. Türkiye, bu tereddütlerine rağmen dünya barışına ve güvenliğine katkıda bulunmak üzere 18 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur[289].

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye oluşunu Cumhuriyet gazetesi; "*Cemiyeti Akvam Meclisi ve Türkiye* [290] " ve "*Cemiyet-i Akvama Girdik* [291] " başlıklarıyla okuyucularına duyurmuştur.

Milletler Cemiyeti Meclis Başkanı Paul Hymans, Türkiye'nin cemiyete katılmasını şu sözlerle açıklamıştır;

---

[284] Bilâl N. Şimşir, " Ankara'nın Başkent Oluşu ", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı: 20, Ankara 1991.
[285] M. Gönlübol-C. Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası: Lausanne'dan Sonra Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a. g. e.** , s. 76-77. ; Bkz; **Akşam**, 23 Eylül 1929, s. 1.
[286] **Akşam**, 19 Teşrin-i evvel 1929, s. 1.
[287] Abdülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1991, s.169.
[288] M. Gönlübol-C. Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası: Lausanne'dan Sonra Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a. g. e.** , s. 94-95.
[289] Durmuş Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s. 441.
[290] **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1932, s. 1.
[291] **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1932, s. 1.

"Türkiye Cumhuriyeti'nin mümtaz mümessillerine hoş geldiniz derim. Cemiyet-i Akvam tarafından davet olunan beynelmilel içtimalarda Türkiye murahhasları ile ilk defa olarak buluşmuyoruz. Türkiye murahhasları Avrupa İttihadı Komisyonu ve Terk-i Teslihat Konferansı mesailerine gayret ve liyakat ile hizmet etmişlerdir. Türkiye kendisine vaki olan daveti kabul etmekle tesanüt hislerini ve tefriki mesai arzusunu ispat etmiş bulunmaktadır. Türkiye şiddet suikastlerini ret, ihtilafları sulhan hal ve tesviye menfaatleri telif, milletleri takarrup nizam ve adalet rejimini teşkil ve tesis etmek endişesi gibi yüksek bir düşüncenin tevhit ettiği devletler ailesinde hem seviye olarak ahzi mevki eylemektedir. Türkiye Avrupa'nın müntahasına teşkil eder ve medeniyet ifadesinin bir mefhumudur. Türkiye çetin imtihanlar geçirdikten sonra dâhili hayatında, örf ve âdetinde, müessetatında büyük islahat tahakkuk ettirmiştir. Maddi sahada enerjisini gösteren gayretler sarfetmiştir. Kendisine yeni bir hükümet merkezi kurmak için şahsiyetini teyit eden bir şehir inşa etmiştir. Türkiye'nin aramızda mevcudiyeti Cemiyeti Akvamı kuvvetlendirecektir[292].

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey ise Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişini anılarında şu sözlerle değerlendirmiştir;

"Vakıa bu müessese, bu ihtiyacı duyan insanlığa karşı bir taraftan ümit vermek, diğer taraftan da Birinci Cihan Muharebesi sulhu ile elde edilen sakat muvazene ve ahengi sathi tamirlerle muhafaza etmek emeliyle tertiplenmişti. Bununla beraber bu müesseseye bütün milletler, hele Sovyetler Rusya'sıyla Birleşik Amerika Cumhuriyetleri de girerlerse müessesenin ihtiyaca daha uygun bir iyileşme göstereceğini de kuvvetle bekliyorduk. İşte bu ünite 18 Temmuz 1932 tarihinde bu müesseseye girdik[293]*."*

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması dünya basınında da geniş yer bulmuştur. Macar basını; Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını samimiyet ve içtenlikle karşılamıştır. Budapeşte gazetesi; Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasının Macarlar için özel bir sevinç yaşattığını yazmıştır. Ayrıca bu sevincinde; *"eski bir dostluğun, derin bir muhabbetin ve tarihi ilişkilerin ve müşterek mukadderatın bağladığı Türk Milletini hakiki ve ruhi bir sevinçle"* karşılandığını ifade etmiştir[294].

[292] **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1932, s. 1.
[293] Tevfik Rüştü Aras, **Lozan'ın İzlerinde On Yıl**, Derleyen: Numan Menemencioğlu, Akşam Matbaası, İstanbul 1935, s. 107.
[294] **Hakimiyeti Millîye**, 20 Temmuz 1932, s. 1.

İtalyan basını ise; Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne dahil olmasını bir siyasi başarı olarak görmüştür. Giornale D'İtalia gazetesi; Türkiye'nin Avrupa ile Asya arasında bir köprü teşkil ettiğini yazmıştır[295].

İngiliz basınının önemli isimlerinden Times gazetesi, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması hakkında bir makale yayınlamıştır. Bu makalede; Milletler Cemiyeti'nin olağanüstü toplantısında Türkiye'nin üyeliğe kabul edildiğini vurgulayarak, Türk Hükümetlerinin komşu Balkan Hükümetleriyle iyi ilişkiler tesis etmeye hazır olduğunu yazmıştır[296]. Bulgar basını ise; Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılışını cemiyet için manevi bir kazanç olarak nitelendirmiştir[297].

Türkiye ile İngiltere arasında gelişen siyasi ilişkiler, ticari ilişkilerin de gelişmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda, 4 Haziran 1935 tarihinde iki devlet arasında Ankara'da bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma; Türkiye'nin demiryollarının bakımı ve tarımsal alanda sulama tesisi konusunda İngiliz firmalarına öncelik verilmesini içermiştir[298].

1930'lu yıllarda Türk–İngiliz ilişkilerinde doğrudan işbirliğinin gelişmesini etkileyen en önemli gelişmelerden birisi ise Akdeniz Antlaşması olmuştur. İngiltere ve Türkiye, Akdeniz'deki İtalya tehdidine karşı Fransa, Yugoslavya ve Yunanistan'ın katılımıyla Ocak 1936 tarihinde Akdeniz Antlaşması'nı imzalamıştır[299]. Ancak bu antlaşma, İtalya üzerindeki yaptırımların diğer antlaşma ülkeleri tarafından kaldırılması üzerine İngiltere tarafından 27 Temmuz 1936 tarihinde tek taraflı olarak feshedilmiştir[300].

Türk–İngiliz ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşı öncesi son sorun Lozan Konferansı'nda kısmen çözüme kavuşturulan Boğazlar Sorunu olmuştur. Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin aleyhinde, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının askerden arındırılması ve yönetiminin uluslararası bir komisyona bırakılması kararı alınmıştır.

[295] **Hakimiyeti Millîye**, 21 Temmuz 1932, s. 1.
[296] **Vakit**, 24 Temmuz 1932, s. 1.
[297] **Hakimiyeti Millîye**, 27 Temmuz 1932, s. 1.
[298] **Resmi Gazete**, 24 Haziran 1935, s. 1.
[299] Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1982, s. 97 – 111.
[300] İ. Uzgel-Ö. Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler: İngiltere'yle İlişkiler", Ed. B. Oran, **a. g. e.** , s. 273-274.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başladığı 11 Nisan 1936 tarihinde uluslararası konjonktürü iyi değerlendirerek Lozan Konferansı'na katılan devletlere Boğazlar Sorunu'nun yeniden gündeme alınması hakkında nota vermiştir[301].

Türkiye'nin Boğazlar Sorunu hakkında ilgili devletlere gönderdiği nota üzerine 22 Haziran 1936 tarihinde Türkiye, İngiltere, Avusturya, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya Hükümetlerinin katılımıyla İsviçre'nin Montrö şehrinde bir araya gelinmiştir. Türkiye Hükümeti adına konferansa katılan Dışişleri Bakanı Aras, Boğazların yönetiminin Türkiye'ye bırakılması tezini savunmuştur. Boğazların yönetimi, ilgili devletler tarafından görüşülerek Türkiye'nin isteği doğrultusunda 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle Türkiye'ye bırakılmıştır[302].

Montrö Boğazlar Sözleşmesi Türk ve dünya basınında geniş yer bulmuştur. 20 Temmuz tarihli Akşam gazetesi; Mustafa Kemal Atatürk'ün gelen tebriklere, karşı tebrikini ilk sayfadan dünya kamuoyuna duyurmuştur. Atatürk bu tebrikinde şunları söylemiştir;

"Milletin yüksek seciyesine, ordusunun bükülmez arzusuna ve medeni beşeriyetin aldatılamaz bol şansına dayanarak ve güvenerek kullanılan zekâ, lojik ve enerjinin, bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahseden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montreux Konferansı eseri cidden sevinmeğe ve sevindirmeğe değer tarihi bir hadisedir. Tebrikinize teşekkür eder, ben de sizi tebrik etmekle kıvanç duyarım[303]*."*

Burhan Bilge, gazetesindeki başyazısında; Lozan ile Montrö Sözleşmesi'nin imzalanma koşullarını mukayese ederek kazanılan zaferin ne kadar büyük olduğuna vurgu yapmıştır[304]. Müştak Mayakon ise, gazetesindeki başyazısında; Anafartalar zaferinin İstanbul'u, Montrö zaferinin ise Türklüğün uzak yakın bütün mukadderatını kurtardığına yer vermiştir[305].

---

[301] Hüseyin Tosun, " Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama) ", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13, Ankara 1994, s. 99.
[302] **Ulus**, 21 Temmuz 1936, s. 1.
[303] **Akşam**, 20 Temmuz 1936, s. 1.
[304] Burhan Bilge, "Anafartalar'dan Montreux'ye", **Ulus**, 21 Temmuz 1936, s. 1-2.
[305] Müştak Mayakon, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1936, s. 5.

23 Temmuz tarihli Ulus gazetesi ise, dünya gazetelerinden alıntılar yaparak bu alıntıları manşetine taşımıştır. İzvestia gazetesi; Montrö tahammüllerine riayet eden devletlerin haklı taleplerinde başarılı olacağını kanıtladığını yazarken Etnos gazetesi; Türkiye'nin dürüstlüğünün antlaşmayı kolaylaştırdığını ve Le Tan ise; haklı olan Türk talebinin konferansta hiç itiraz uyandırmadığından bahsedildiğini bildirmiştir[306].

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ardından Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler Mayıs 1938 tarihinde imzalanan Sanayi ve Silah Kredileri Antlaşması'yla devam etmiştir. İki devlet arasındaki iktisadi bağları güçlendiren bu antlaşmayla İngiliz Hükümeti, Türkiye'ye İngiltere'den satın alacağı sanayi makine ve gereçleri için 10 milyon sterlin, silah ve askeri geçerler için ise 6 milyon sterlin olmak üzere toplam 16 milyon sterlin ticari kredi açmıştır[307].

Türk-İngiliz ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşı öncesi son siyasi gelişme ise 12 Mayıs 1939 tarihinde Ankara'da yayınlanan Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu olmuştur.

İtalya'nın savaş öncesinde Balkanlar'da işgal girişiminde bulunması Türkiye'nin bölgedeki kaygılarını artırmıştır. Bu işgal girişiminden İngiltere ve Fransa'nın da bölgedeki çıkarları gereği kaygı duyması bu üç devletin İtalya'ya karşı ortak bir şekilde hareket etmesine sebep olmuştur. İnönü başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, İtalya tehlikesi karşısında İngiltere ve Fransa'yla olan ilişkilerin ortak çıkarlar gereği daha da geliştirilmesi yönünde karar almıştır. Bu karar doğrultusunda Türk Hükümeti, İngiliz Hükümeti'ne savaşın Balkanlar ve Akdeniz'e yayılmasına engel olmak amacıyla işbirliği içerisinde olmasını sağlayacak bir deklarasyon önerisinde bulunmuştur. Bu öneri, İngiliz Hükümeti tarafından bölgedeki çıkarlar gereği olumlu yanıt verilerek kabul edilmiş ve yapılan görüşmelerin ardından ortak bir deklarasyon yayınlanmıştır. Deklarasyonla; Türk ve İngiliz Hükümetleri, Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek herhangi bir saldırı karşısında işbirliği yapma kararı almıştır.

[306] **Ulus**, 23 Temmuz 1936, s. 1-2.
[307] Bige Sükan, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Sermaye Anlayışı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 54, Ankara 2014, s. 218.

Fransa ise, bu deklarasyona Türkiye'yle olan Hatay sorununun çözüme kavuşturulmasından ardından 23 Haziran 1939 tarihinde Paris'te imzalanan aynı içerikte bir deklarasyonla katılmıştır. Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında yayınlanan bu ortak deklarasyon ise İkinci Dünya Savaşı'nın başında bir ittifak antlaşmasına dönüşmüştür[308].

Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu Türk basınında geniş yer bulmuş ve olumlu karşılanmıştır. Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; deklarasyonu tam zamanında alınmış bir emniyet tedbiri olduğundan bahsederken[309], Ahmet Şükrü Esmer ise, gazetesindeki başyazısında; Almanya'nın Balkanlar'a yayılma politikasından, İtalya'nın ise Arnavutluğu işgalinden söz ederek, devletlerin izlediği barışçıl ve uzlaşmacı politikaların, siyasi ittifakların askeri ittifaklarla da desteklenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır[310].

Sabiha Sertel, gazetesindeki başyazısında; Avrupa kıtasını bir Alman kıtası, Akdeniz'i bir İtalyan denizi sayan devletlere karşı Türkiye'nin önlem almamasının ve bu tehlikeyi görmemesinin mümkün olmadığını kaleme almıştır[311]. Falih Rıfkı Atay ise, gazetesindeki başyazısında; Almanya ve İtalya'nın deklarasyonu olumsuz karşıladığına değinerek, Türkiye ve İngiltere'nin bu deklarasyonla barışçıl önlemler aldığını belirtmiştir[312].

Lozan Konferansı ve Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan süreçte Türk–İngiliz ilişkilerinde, Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele Hareketi'ndeki askeri başarıları ve bu askeri başarıların Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasındaki siyasi başarılara etkisi sebebiyle her iki tarafın uzlaşmasına dayalı bir restorasyon dönemi geçirilmiştir. Bu restorasyon dönemi, yine her iki tarafın, yeni bir savaşı göze alamaması ve İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başlanması sebebiyle ortak ve uzlaşmaya dayalı bir dış politika anlayışını da beraberinde getirmiştir.

[308] İ. Uzgel-Ö. Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler: İngiltere'yle İlişkiler", Ed. B. Oran, **a. g. e.** , s. 274-276.
[309] Nadir Nadi, "Türk-İngiliz Antlaşması", **Cumhuriyet**, 13.5.1939, s. 1.
[310] A. Ş. Esmer, "Türk-İngiliz Deklarasyonu", **Ulus**, 13.5.1939, s. 1.
[311] Sabiha Sertel, "Sulh ve Müşterek Emniyet", **Tan**, 14.5.1939, s. 1.
[312] Falih Rıfkı Atay, "Deklarasyon Etrafında Akisler", **Ulus**, 15.5.1939, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

WINSTON CHURCHILL DÖNEMİ TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

2.1. İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Yılları ve Türkiye'nin Denge Politikası

Birinci Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilanına kadar tam bağımsızlık için mücadele eden Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra Avrupa'da patlak veren İkinci Dünya Savaşı'na siyasi, ekonomik ve askeri sebeplerden dolayı savaşın son yıllarına kadar fiilen katılmayarak savaş dışı kalmıştır. Ancak Türkiye, savaşa dâhil olan İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 tarihinde üçlü ittifak antlaşması imzalayarak Müttefik devletlerin yanında yer almıştır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında yürüttüğü savaş dışı denge politikası kolay olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın genel seyri ve sürekli değişen stratejiler, hem Mihver hem de Müttefik devletler tarafından Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi hususunda Türkiye üzerinde ağır siyasi baskıların oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'yi yönetenler hem Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yetişen ve dönemin zorluklarını yaşayan hem de İstiklal Savaşı'nı kazanarak Avrupa'da tırmanan gerilimin yeni bir dünya savaşına doğru gitmekte olduğunun bilincinde olan kişiler olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, Avrupa'da tırmanan gerilimin yeni bir dünya savaşına doğru gitmekte olduğunu 1931 yılında *"Versailles Muahedesi, Birinci Dünya Savaşı'na sebebiyet vermiş olan amillerden hiçbirini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir."* sözleriyle ifade etmiştir[313].

Mustafa Kemal Atatürk, yine ömrünün son günlerinde Avrupa'da yaklaşmakta olan savaş için *"Bir dünya savaşı yakındır. Bu savaş neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştanbaşa bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza mütareke senelerinden daha çok felaketler gelmesi mümkündür. Bu ikinci genel savaş, beni yataktan kımıldanamayacak bir halde yakalayacak olursa, memleketin hali ne olacaktır? Ben, devlet işlerine mutlaka müdahale edecek bir vaziyete gelmeliyim."* demiştir[314].

[313] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1991, s. 89.
[314] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 87.

İkinci Dünya Savaşı'na Atatürk'ün ömrü yetmese de onun fikirleri savaş siyasetine yön veren Türk devlet adamlarına kılavuzluk etmiştir. Türk dış politikasının yönünü çizenler, yabancı askerleri Türk sınırlarından uzak tutarken, Türk askerlerini de yabancı sınırlardan uzak tutmaya yönelik bir tarafsızlık siyaseti izlemiştir[315].

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca işgale uğramamasında ve savaşa girmemesinde etkili olan bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk önemli gelişme, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın çok kısa sürede yenilgiye uğraması olmuştur. Çünkü Türkiye'nin 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile üçlü ittifak antlaşması yaparken dayandığı temel mantık; hem olası bir Alman saldırısında Fransa'nın Almanya'yı uzun süre meşgul edip yıpratacağı, hem de İtalya'nın Akdeniz'e inmesi durumunda Fransız donanmasının buna engel olacağı üzerine kurulmuştu. Fransa'nın savaşta çok erken bir yenilgi almış olması hem İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girerek Akdeniz'e inmesine yol açmış hem de Türkiye'nin savaşa girme yükümlülüğünü doğurmuştur. Fransa'nın yenilgisinin ardından Türkiye'yi savaşa girme yükümlülüğünden kurtaran ikinci önemli gelişme, Almanya'nın Haziran 1941'de sınır komşumuz SSCB'ye saldırması olmuştur. Almanya'nın SSCB'ye saldırması, aynı zamanda Türkiye'yi en büyük korkusu olan Almanya ve SSCB'nin ortak işgaline uğramaktan kurtarmıştır. Almanya'nın SSCB'ye saldırı haberini alan İnönü bu durumu Türkiye açısından olumlu karşılamıştır[316]. Bir diğer önemli gelişme ise Şubat 1943 tarihinde başlayan Stalingrad Muharebesi'nde Almanya'nın SSCB tarafından ağır bir yenilgiye uğratılması olmuştur. Bu durum, Türkiye açısından tekrar SSCB tehlikesini doğurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı bu birbirinden önemli gelişmelerin ardından çok sık ve keskin bir biçimde dalgalanmıştır. Bu durum ise, Türkiye'yi farklı talep ve sorunlara karşı sürekli olarak çözüm üretmek zorunda bırakmıştır. Bu gelişmelerde genel olarak savaşın seyrinin uzamasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte kurulacak olan iki kutuplu dünya düzeni Türkiye'nin savaş süresince benimsemiş olduğu denge politikasının da sonunu getirmiştir[317].

[315] Edward Weisband, **2. Dünya Savaşı ve Türkiye**, Çev. M. A. Karadağ, Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s. 78.
[316] Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınevi, İstanbul 1998, s. 226.
[317] B. Oran, "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2", Ed. B. Oran, **a. g. e.** , s. 387-388.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsızlık politikası, gelişmekte olan bir devletin bağımsız bir güç olarak kendisini saldırılardan koruyup, güçlü ülkeler arasında bir denge unsuru olma politikasının uygulanması biçiminde olmuştur[318]. Mihver devletlerin savaş üstünlüğünü ellerinde bulundurduğu 1939-1942 yılları arasında Türkiye, savaş dışı durumuyla savaşın Ortadoğu'ya sıçramasını önlemiştir. Türkiye'nin bu politikası, Mihver devletlerin Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki baskılarını artırmıştır. Savaşın genel seyrinin değişip Müttefik devletlerin savaş üstünlüğünü ellerine geçirdikleri ve dolayısıyla Avrupa içine girmek için mücadele verdikleri 1943-1945 yılları arasında ise Türkiye'nin savaş dışı durumu bu kez de Müttefik devletlerin işine gelmemiştir. Bu dönemde ise, Müttefik devletlerinden ABD, İngiltere ve SSCB, Türkiye'ye savaşa katılması yönünde baskı yapmıştır[319].

Türkiye'nin tarafsızlık politikası, İnönü'nün yürüttüğü şekliyle özünde bir bekleme politikası olmuştur[320]. Türkiye'nin bağımsızlığı için mücadele eden yöneticilerin gayesi, bir daha geçmişin esaret, savaş ve acılarla dolu günlerine yeniden sürüklenebilecek maceracı bir politikadan uzak durmaktan ibaret olmuştur. Bundan dolayı Türkiye, savaşın sonuna kadar Mihver ve Müttefik devletlere karşı bir denge politikası izlemeyi tercih etmiştir[321].

2.1.1. Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması

19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile tamamı dokuz maddeden oluşan bir üçlü ittifak antlaşması imzalayarak savaşa taraf olmuştur[322].

Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması ile ilgili Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına kadar takip ettiği tek taraflı ve katı dış politika anlayışının yerini uluslararası konjonktüre göre değişen bir dış politika anlayışına bıraktığını ifade etmiştir[323].

---

[318] E. Weisband, **a. g. e.** , s. 9.
[319] O. Sander, **a. g. e.** , Ankara 2005, s. 148.
[320] E. Weisband, **Turkish Foreign Policy (1943-1945)**, Princeton University Press, Princeton 1973, s. 37.
[321] Selim Deringil, **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 38.
[322] Ali Kemal Meram, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi**, Kitaş Yayınları, İstanbul 1969, s. 291. Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nın tam metni, ekleri ve açıklamaları için bkz; İsmail Sosyal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt: I (1920-1945), T.T.K. Yayınları, Ankara 1989, s. 591-609.
[323] Nadir Nadi, " Türk-İngiliz-Fransız İttifakı ", **Cumhuriyet**, 20 Birinciteşrin 1939, s. 1. Nadi başyazısında; "Türkiye Cumhuriyeti, şimdiye kadar takip etmeğe çalıştığı kati bitaraflık politikasını bırakmış, demokrasiler cephesine iltifak etmiş bulunuyor." demiştir. **Bkz: (Ek-3)**

Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması, Türkiye ile antlaşma devletlerini birbirine yaklaştırırken, Almanya ile Türkiye'nin arasını açmıştır. Antlaşmanın ardından Chamberlain, Avam Kamarası'nda Türkleri "*erkek millet*" diye överken, Alman gazeteleri ise Türkiye'den "*nankör bir devlet*" olarak söz etmiştir[324]. Yine antlaşmanın ardından Hitler, 22 Ağustos 1939 tarihinde generalleriyle yaptığı bir toplantıda Türk devlet adamları için "*Türkiye'yi Kemal'in ölümünden sonra, budala ve aptallar yönetmektedir*." ifadesini kullanmıştır[325].

Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nı ve etkilerini Tan gazetesi, Chamberlain'in antlaşma sonrası söylediği "*12 Mayıs'tan beri süregelen müzakereler hiçbir zaman mühim görüş ayrılıklarına maruz kalmadan ve baştan nihayete kadar karşılıklı bir itimat havası içinde cereyan etmiştir*." sözleriyle Türk kamuoyuna duyurmuştur[326]. Atay ise gazetesindeki başyazısında; yüksek bir barış ve güvenlik vesikası olarak nitelendirdiği Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nın üç devletin milleti kadar, Yakın Şark ve Balkan devletlerinin milletlerine de umut ışığı olacağını ifade etmiştir[327]. Gelecek günler ne yazık ki Atay'ı haklı çıkarmayacaktır. Çünkü Balkan devletleri Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda da güçlü devletlerin hâkimiyet alanında olmuştur.

Türkiye'nin öneminin farkında olan İngiltere antlaşmanın bozulmaması karşılığında Türkiye'ye altmış milyon İngiliz lirası kredi vereceğini söylemiştir. İngiltere'nin Türkiye'ye vereceği bu kredi Tan gazetesinde; "*İngiltere, Türkiye'ye 60 milyon İngiliz liralık bir kredi açacak*" başlığı altında değerlendirilmiştir[328].

2.1.2. İtalya'nın Savaş'a Katılması

İtalya hamisi Almanya'nın yanında Haziran 1940 tarihinde İkinci Dünya Savaşı'na katılma kararı almıştır. İtalya'nın Akdeniz'e inmek amacıyla savaşa katılma kararı almasının ardından Başbakan Refik Saydam[329], Türkiye'nin savaş dışında kalacağına ilişkin hükümet kararını açıklamıştır.

[324] Şerafettin Pektaş, **Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi**, Fırat Yayınları, İstanbul 2003, s. 96.
[325] Ş. Pektaş, **a. g. e.** , s. 97.
[326] **Tan**, 20 Birinciteşrin 1939, s. 1.
[327] Falih Rıfkı Atay, **Ulus**, 20 Birinciteşrin 1939, s. 1.
[328] **Tan**, 24 Birinciteşrin 1939, s. 1.
[329] Refik Saydam, 3.4.1939-9.7.1942 tarihleri arasında Türkiye'de Başbakanlık yapmıştır.

Saydam, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı açıklamasında, daha dikkatli olunmasını, kışkırtmalardan kaçınılarak sulhun korunmasını ve ülkenin emniyeti için bir yandan da askeri hazırlıkların sürdürülmesi gerektiğini ifade etmiştir[330].

İtalya'nın Almanya'nın yanında İkinci Dünya Savaşı'na katılması, Türkiye'nin karşısına, Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması uyarınca üstlendiği yükümlülükleri çıkarmıştır. Türkiye, İngiltere'nin bütün ısrarlarına rağmen antlaşmanın SSCB tehlikesinin Türk sınırlarında devam etmesi hususunu içeren ikinci maddesine dayanarak savaşa müdahil olmamıştır[331].

İngiltere'nin Türkiye'nin savaşa müdahil olmasını istediği sırada antlaşma devletlerinden Fransa, Almanya ile silah bırakma görüşmelerine başlamıştır. Fransa'nın bu durumu İngiltere'yi tedirgin etmiştir. İngiltere, savaşta yalnız kalmamak için Türkiye'nin savaşa girmesini istemiştir. Türkiye ise hem SSCB tehlikesini hem de Fransa'nın savaştan çekilmesiyle yalnız kalacak İngiltere'nin Türkiye'ye antlaşma gereği yapacağı askeri ve ekonomik yardımların yapılamayacağını düşünerek savaşa girmeme kararı almıştır[332]. Türkiye'nin bu kararı savaşın hem Türkiye'ye hem de Ortadoğu'ya sıçramasına engel olmuştur.

İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na katılması, savaşa müdahil olan devletlerin masraflarını da iki katına çıkarmıştır. Cumhuriyet gazetesi savaşı "*para harbi*" olarak adlandırmıştır[333]. Savaşın ilk yıllarında Almanya'nın 230 milyon sterlin, İngiltere'nin 630 milyon sterlin, Fransa'nın ise 300 milyar frank aylık savaş harcaması yapmış olması Cumhuriyet gazetesinin nitelendirmesini doğrulamaktadır[334].

2.1.3. İngiltere'nin Türkiye Üzerindeki İlk Baskıları

İngiltere'nin Türkiye ile ittifak yapmak istemesinin en temel nedeni Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum olmuştur. İngiltere, savaşın ilk yıllarında Türkiye ile ittifak yaparak sömürgelerine giden Akdeniz'i kontrol altına almak istemiştir. İngiliz diplomatlarından Lord Halifax, İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Sir W. Seeds'e gönderdiği 11 Nisan 1939 tarihli yazısında açık bir şekilde Türkiye'nin durumunun Akdeniz'in güvenliği için büyük önem taşıdığını söylemiştir[335].

---

[330] Bülent Özükan, **Gün Gün II. Dünya Savaşı**, Boyut Yayınları, İstanbul 2005, s. 36.
[331] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 95.
[332] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 150.
[333] **Cumhuriyet**, 24 Birincikanun 1939, s. 1.
[334] Ş. Pektaş, **a. g. e.** , s. 103.
[335] E. Ulubelen, **a. g. e.** , s. 82.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında İngiltere'nin Türkiye'yi her fırsatta savaşa sokma girişimleri devam ederken 30 Ocak 1940 tarihinde Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Mehmet Şükrü Saraçoğlu [336], Balkan Antantı'nın Bakanlar Konseyi toplantısına katılmak için İstanbul'dan hareket etmeden önce havaalanında kamuoyuna yaptığı açıklamada Türkiye'nin tarafsız ve savaş dışı olduğunu söylemiştir. Yine Saraçoğlu, tarafsız ve savaş dışı olmanın hiçbir şey yapmadan beklemek olmadığını, oluşabilecek her türlü tehlikeye karşı tedbirli olmak gerektiğini sözlerine eklemiştir[337]. Başbakan Saydam da Saraçoğlu gibi 29 Şubat 1940 tarihinde bir radyo demecinde; Türkiye'nin savaş dışı durumunun sürdüğünü, ancak bunun Türkiye'nin güvenliğine yönelik bir tehdit durumunda değişebileceğini söylemiştir[338].

İngiltere, İtalya'nın Yunanistan'a karşı askeri hazırlıklara başlaması ile birlikte 18 Ağustos 1940 tarihinde Ankara Büyükelçisi Knatchbull Hugessen'a bir talimat göndererek, olası bir İtalyan-Yunan savaşında Türkiye'nin Yunanistan'a yardım imkânlarının araştırılmasını istemiştir[339].

Hugessen, Churchill Hükümeti'nden 18 Ağustos 1940 tarihinde almış olduğu talimat gereği 20 Ağustos'ta Saraçoğlu'nu ziyaret etmiştir[340]. Hugessen, Saraçoğlu'ndan Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin kesilmesini ve İtalya'daki Türk Büyükelçisi'nin geri çağrılmasını istemiştir. Ayrıca Hugessen, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda İngiltere'nin ısrarcı bir tutum sergilemeyeceğini söylemiştir [341] . Saraçoğlu ise Hugessen'a, İtalya ile ilgili İngiltere'nin isteklerinin Türkiye tarafından yerine getirilemeyeceğini, İtalya ile ilişkilerin kesilmesi durumunda Türkiye'nin savaşın içine doğru sürükleneceğini, Türkiye'nin İtalya'daki elçisinin geri çekilmesi durumunda da Türkiye'nin gelişmelerin dışında kalacağını söylemiştir[342]. Yine Saraçoğlu, Hugessen'a İtalya'nın Yunanistan ile bir çatışmaya girmesi durumunda Türkiye'nin nasıl bir karar alacağını şimdiden söylemenin çok zor olduğunu, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda ise İngiltere'den 19 Ekim 1939 tarihli üçlü ittifak antlaşması gereği öngörülen askeri yardımları isteyeceğini söylemiştir[343].

---

[336] Mehmet Şükrü Saraçoğlu, 1938-1942 yılları arasında Türkiye'de Celal Bayar ve Refik Saydam Hükümetleri'nde Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Refik Saydam'ın ölümü üzerine 9 Temmuz 1942 tarihinde Başbakanlığa getirilmiş, 5 Ağustos 1946 tarihinde Başbakanlıktan ayrılmıştır.
[337] A. Ş. Esmer, **Siyasi Tarih**, S. B. F. Yayınları, Ankara 1953, s. 151.
[338] Rıfkı Salim Burçak, **Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s. 122.
[339] T. C. Dışişleri Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, Ankara 1973, s. 25.
[340] Hughe Knatchbull Hugessen, **Diplomat In Peace and War**, John Murray, London 1949, s. 164.
[341] T. C. Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 27.
[342] T. C. Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 27.
[343] K. Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, S. B. F. Yayınları, Ankara 1983, s. 9.

Hugessen, Saraçoğlu ile yaptığı bu görüşmenin detaylarını İngiltere'ye bildirmiştir. İngiltere, ittifak kurduğu Fransa'nın da savaştan çekildiğini göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin savaşa dâhil olması durumunda Türkiye'nin isteyeceği askeri malzeme ve silahı tek başına verebilecek durumda olmadığını düşünerek, Türkiye'nin savaşa girmesi hususunda ısrarcı olmamıştır[344].

İtalya, Yunanistan'a 28 Ekim 1940 tarihinde saldırmıştır. İtalya'nın Yunanistan'a saldırması Türkiye'de şok etkisi yaratmıştır. Ulus gazetesinde "*Türkiye'nin onursuz bir barışa savaşın cehennemini tercih edeceği*" şeklinde yer almıştır[345].

İtalya'nın Yunanistan'a saldırması üzerine İngiltere, 19 Ekim 1939 tarihli üçlü ittifak antlaşması gereği Türkiye'nin en kısa sürede savaşa girmesini istemiştir; çünkü İngiltere ve Fransa, 13 Nisan 1939 tarihinde Yunanistan ve Romanya'ya olası savaş tehlikesi durumunda yardım garantisi vermiştir. İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan ve Romanya'ya yardım etmeleri durumunda da Türkiye'nin üçlü ittifak antlaşmasının üçüncü maddesi gereği Müttefik devletlerinin yanında yer alması kararlaştırılmıştır[346].

İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma girişimleri devam ederken SSCB, Türkiye'ye karşı 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı sürekli olarak gündeme getirerek, Türkiye'ye savaşa girmesi olasılığına karşılık cephe almıştır[347]. Türkiye, SSCB'nin kendisine cephe alması üzerine İngiltere'ye üçlü ittifak antlaşmasının ikinci maddesi olan sınır güvenliğini öne sürerek savaş dışı durumunu devam ettirmiştir[348].

1 Kasım 1940 tarihinde İnönü, TBMM'nin açılış konuşmasında Türkiye'nin savaş dışı durumunun devam ettiğini, İngiltere'nin zor şartlar altında olduğunu ve bir varoluş savaşı içinde Türkiye ile İngiltere'nin ittifak bağlarının sağlam ve sarsılmaz olduğunu dile getirmiştir[349].

---

[344] A. Ş. Esmer-Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a. g. e.** , s. 160-162.
[345] **Ulus**, 29 Birinciteşrin 1940, s. 1.
[346] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 144.
[347] Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara 1968, s. 162.
[348] O. Sander, **a. g. e.** , s. 135.
[349] **Akşam**, 2 İkinciteşrin 1940, s. 1. Bkz; Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959, s. 369.

İnönü'nün bu konuşmasına karşılık Churchill ise, 1941 yılı yılbaşı sebebiyle Türk Hükümeti'ne ve milletine mesajı Akşam gazetesinde; "*Geçen sene zarfında İngiliz milleti birçok elim tecrübeler geçirdi ve öyle anlar oldu ki en iyi dostlar bile muvaffakiyetimizden şüphe etti. Şimdi, böyle şüphe eden pek az kimse vardır. Fakat İngiliz halkı arasında tek bir kimse bile nihai zaferden şüphe etmiyor… Felaketli zamanlarda iyi dostlara malik olmak bir nimettir. Geçen müşkül aylar zarfında Türk hükümetinin ve Türk milletinin değişmez dostluğuna mazhar olmak saadetine nail olduk. Bu dostluk bütün bağların en kuvvetlisine, yani mütekabil antlaşma ve saygıya, birçok müşterek gaye ve menfaatlere istinat etmektedir. İki milletin dostluğu felaketli zamanların imtihanından muvaffakiyetle çıkmıştır ve ben eminim ki gelmekte olan iyi günlerde bu dostluk dünyanın istikbali ve bütün hür milletlerin emniyeti, saadet ve refahı için pek büyük bir ehemmiyete haiz olacaktır.*" şeklinde yer almıştır[350]. Bu sözleriyle, zaferden son derece emin olan Churchill, üçlü ittifak antlaşmasına da atıfta bulunarak iki ülke arasında dostluk ile başlayıp gelişmekte olan ilişkilerden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Churchill, bu sözlerinin ardından Türkiye'den taleplerini sıralaması çok gecikmemiştir. Churchill, İnönü'den, Türkiye'nin derhal İngiliz Hava Kuvvetleri'ne mensup avcı ve bombardıman filolarına havaalanı ve tesis sağlamasını istemiştir. İnönü ise, Churchill'e bu isteğinin yerine getirilmesinin Türkiye açısından savaşa girmek demek olduğunu söylemiştir. İnönü, yine Churchill'in bu isteğine kişisel olarak "*Ben Enver Paşa değilim, beni savaşa sürükleyemezler…*" tepkisini göstermiştir[351].

Türkiye, 1939-1941 yılları arasında İngiltere'nin tüm baskılarına rağmen savaş dışı kalmayı başarmış ve her an savaşa hazırlıklı bir dış politika anlayışını devam ettirmiştir.

2.1.4. Türk-Bulgar Antlaşması

1940 yılında Fransa'yı mağlup ederek savaştan çekilmesini sağlayan Almanya, Balkanlar'da hızla ilerlemeye başlamıştır. Bu durum karşısında Türkiye, İstanbul ve diğer bazı illerde sıkıyönetim ilan edip, sınır boyunca güvenlik tedbirleri almıştır.

[350] **Akşam**, 2 İkincikanun 1941, s. 1.
[351] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 135.

Türkiye, almış olduğu bu tedbirlerin Almanya'ya karşı olduğunu göstermek için Bulgaristan ile 17 Şubat 1941 tarihinde Ankara'da Türk-Bulgar Antlaşması imzalamıştır[352].

17 Şubat 1941 tarihinde Ankara'da imzalanan Türk-Bulgar Antlaşması, 18 Şubat 1941 tarihinde Cumhuriyet gazetesi tarafından Türk kamuoyuna; "*Yeni Türk-Bulgar Antlaşması İmzalandı*" başlığıyla duyurulmuştur [353] . Yunus Nadi, gazetesindeki başyazısında; iki komşu ülke arasındaki bu güzel niyetlerin tüm Balkan ülkelerine örnek teşkil edeceğini ifade etmiştir.

Türkiye'nin Balkanlar'da olası bir Alman saldırısı tehlikesiyle karşı karşıya olan Bulgaristan ile imzaladığı Türk-Bulgar Antlaşması, İngiltere tarafından olumsuz karşılanmıştır. İngiltere, artık Türkiye'den bir endişesi kalmayan Bulgaristan'ın Almanya'ya kapılarını kolaylıkla açacağını ve Almanya'nın Bulgaristan'a yerleşmesinin de Almanya'ya Ortadoğu, İran, Irak Petrolleri ve Süveyş'e giden yolu açacağından endişe duymuştur[354].

Almanya'nın Balkanlar'da ilerlemesi ve Türk-Bulgar Antlaşması'nın ardından Türkiye'nin kısa bir süre sonra sınır komşusu olacağı Almanya'ya karşı nasıl bir tavır alacağı Saraçoğlu tarafından şu şekilde ifade edilmiştir. Saraçoğlu yaptığı açıklamasında; "*Türkiye toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı yapılacak her saldırıya silahla karşı koyacaktır*." diyerek, Türkiye'nin topraklarına bir müdahale halinde Almanya'ya karşı ülkesini tüm gücüyle savunacağını açıkça belirtmiştir[355].

Türk-Bulgar Antlaşması, İngiltere'nin tepkisini ve oluşabilecek olası bir yanlış anlaşılmayı önlemek üzere imzalandıktan hemen ertesi gün Türk basınında; "*Türkiye'nin İngiltere ittifakına bağlı siyaseti değişmemiştir ve asla değişemez*" başlığı altında yer almıştır[356].

---

[352] Refet Yinanç, "Türk-Bulgar İlişkileri", Ed. Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s. 262-263.

[353] Yunus Nadi, "Yeni Türk-Bulgar Antlaşması İmzalandı" **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1941, s. 1. Nadi başyazısında; "Yeni Türk-Bulgar Antlaşması dünyayı saran kasırgayı durduracak kuvvette bir vesika olma iddiasında bulunmasa bile, iki komşu memleketin yekdiğeri ile olan münasebetlerindeki dostluk esaslarını dünya tarihinin en eşsiz feci devrinde en iyi niyetlerle teyit eylemesinin elbette kendi çevresi dâhilinde hatırı sayılır bir kıymet teşkil edeceği takdir olunacaktır ve iki memleket arasındaki bu güzel niyetlerin bütün Balkanlara şamil bir mahiyet arz etmekte olması da elbette gözlerden kaçmayacaktır." demiştir.

[354] W. S. Churchill, **The Second World War (The Grand Alliance)**, Vol: 3, Houghton Mifflin Harcourt Company, Boston 1950, s. 451.

[355] O. Sander, **a. g. e.** , s. 151.

[356] Necmettin Sadak, **Akşam**, 19 Şubat 1941, s. 1. Sadak başyazısında; "Türkiye-İngiltere ittifakında Türkiye, bu ittifakı bir politika tesadüfü ile değil menfaatlerine uygun olduğu için imzalamıştır. Dünyayı paylaşmak isteyen ihtiraslar önünde kendi kuvvetimizden sonra, bizim için en önemli destek İngiltere ile olan ittifaktır." demiştir.

Necmettin Sadak gazetesindeki başyazısında; Türk-İngiliz ittifakının tesadüf olmadığını, bu ittifakın iki ülkenin menfaatlerine uygun olduğu için gerçekleştiğini söylemiştir. Yine Akşam gazetesi, "*Türkiye İngiltere'den uzaklaşmadı, Ege Denizi'nde Alman tehdidinin ne demek olduğunu Türkiye pekâlâ bilir*" başlığı altında Balkanlar'daki durumun İngiliz gazetelerinin dikkatini çektiğini, İngiliz Times gazetesi muhabirinin, Türkiye'nin siyasetinin hiçbir değişmeye uğramadan gerçekçi bir biçimde sürdüğü yorumuna geniş bir şekilde yer verilmiştir[357].

2.1.5. İngiliz Heyeti'nin İlk Ankara Ziyareti

Türk-Bulgar Antlaşması'nın ardından Churchill, Türkiye ile olan diplomatik ilişkilerin gözden geçirilmesi ve savaşın iki ülke arasında değerlendirilmesi için kabinesinin Dışişleri Bakanı Eden ve İngiliz Genelkurmay Başkanı General Sir John Dill'in başkanlığındaki bir heyeti Ankara'ya göndermiştir. 26 Şubat 1941 tarihinde Ankara'ya gelen İngiliz heyeti, 1 Mart 1941 tarihine kadar Türk diplomatlarıyla önemli görüşmeler gerçekleştirmiştir[358]. İngiliz heyetinin ziyareti Cumhuriyet gazetesinde; "*Dost İngiliz Heyeti Ankara'da*[359]", Akşam gazetesinde ise; "*Misafirlerimiz, Ankara'da ziyaretlerde bulundular; Eden ve General Dill dün Atatürk'ün muvakkat kabrini ziyaret ederek muhteşem bir çelenk koydular.*" başlığıyla duyurulmuştur[360].

Türk halkının İngiliz Heyeti'ne Ankara'da göstermiş olduğu yoğun ilgi ve buna karşılık heyetin bu durumdan memnuniyeti Türk basınında derin tasvirler ve ayrıntılarla anlatılmıştır. Cumhuriyet gazetesinde; "*İngiliz Hariciye Nazırı ile İmparatorluk Genelkurmay Başkanı ve maiyetlerini taşıyan tren, gara girdiği zaman halk kütleleri arasından yükselen alkışlar ve 'varol' ve 'yaşa' nidaları dakikalarca sürmüş ve muhterem misafirimiz Eden, bu samimi tezahürata halkı selamlamak suretiyle mukabele etmiştir.*" şeklinde yer almıştır[361].

İngiliz heyeti, Ankara ziyaretinin ilk günü olan 26 Şubat 1941 tarihinde Başbakan Saydam, Saraçoğlu ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın katıldığı bir toplantıda bir araya gelmişlerdir.

---

[357] **Akşam**, 21 Şubat 1941, s. 1,7.
[358] **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1941, s. 1.
[359] **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1941, s. 1.
[360] **Akşam**, 27 Şubat 1941, s. 1. **Bkz: (Ek-4)**
[361] **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1941, s. 1.

İki saat süren görüşmede Eden ve Dill, Almanların Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a saldırabileceğini, Türkiye'nin de Alman tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu, İngiltere'nin tüm olanakları ile Yunanistan'a yardım edeceğini, aynı yardımı Türkiye'den de beklediklerini ifade etmiştir[362]. İngiliz Heyeti'nin bu isteklerine karşılık Türk Heyeti ise, Almanya'nın Yunanistan'a yapacağı bir saldırı girişimden sonra Boğazlara yöneleceğine, Türkiye'nin Almanya ile savaşması durumunda ise SSCB'nin Kafkaslar üzerinden Türkiye'ye saldırabileceğine, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından çok zayıf olduğuna ve bu şartlar altında Türkiye'nin ancak bir karşı saldırıya uğraması durumunda savaşa katılabileceği açıklamasını yapmıştır[363].

İngiliz Heyeti başkanlarından Eden, Türk Heyeti ile olan görüşmesinin ardından 28 Şubat 1941 tarihinde Churchill'e gönderdiği mektubunda; Türk liderlerin sıranın Türkiye'ye geldiğini düşündüklerini, askeri malzeme ve silah eksikliklerinin tümüyle giderilmesine kadar Türkiye'nin savaş dışında kalmasının amaçlarının gerçekleşmesi açısından daha yararlı olacağını, Türkiye'nin Almanya'yla savaşması durumunda da SSCB'nin kendilerine saldıracağından çekindiklerini yazmıştır[364].

İngiliz Heyeti'nin Ankara'ya gelişi ve Ankara temasları hakkında Yunus Nadi, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'nin baskıya geçmişte de boyun eğmediğini gelecekte de boyun eğmeyeceğini, bütün ulusların ancak özgürce ve işbirliği içinde gelişebileceklerini, bu düşünceyi paylaşan İngiltere ile işbirliği içinde olduğumuzu yazmıştır[365]. Sadak ise, gazetesindeki başyazısında; Türk-İngiliz ittifakının savaşın başından beri en samimi ve gerçekçi bir biçimde devam ettiğine, bu görüşmelerin meydana gelen gelişmeler karşısında iki ülkenin nasıl hareket edeceğinin belirlenmesiyle ilgili olduğuna değinmiştir[366].

---

[362] K. Gürün, **a. g. e.** , Ankara 1983, s. 21.
[363] W. S. Churchill, **a. g. e.** , Boston 1950, *s.* 97.
[364] Robin Denniston, **Churchill'in Gizli Savaşı**, Çev. ; Sinan Gürtunca, Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s. 75.
[365] Y. Nadi, "İngiliz Misafirlerimiz", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1941, s. 1.
[366] N. Sadak, **Akşam**, 27 Şubat 1941, s. 1,2. Sadak başyazısında; "İngiltere Hariciye Nazırı Eden ile İmparatorluk Genelkurmay Başkanı General Dill, dünden beri Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti'nin misafiri bulunuyorlar. Müttefik devletlerin iki yüksek şahsiyeti, Türk topraklarına ayak bastıkları andan itibaren karşılaştıkları samimi dostluk havasında bilhassa halkın heyecanlı tezahürlerinde memleketimizi, İngiltere'ye bağlayan duyguların basit bir politika birliği çerçevesini ne kadar aştığını görmüşlerdir. Bu ziyaretin Türkiye'de uyandırdığı memnuniyet derin olduğu nispetle, Avrupa harbinin yeni safhası başlarken arz ettiği ehemmiyet çok büyüktür. Türkiye-İngiltere ittifakından beri harp devam ettiği müddetçe iki devlet arasında konuşma ve dayanışma hiç eksik olmamıştır. Teknik bakımdan muahedenin icap ettirdiği birçok temaslar, şimdiye kadar iyi neticeler vermiştir. Yunanistan zaferi, Akdeniz'de İtalyan kudretinin kırılması, Afrika'daki parlak muvaffakiyetler ve nihayet Balkanlarda görülmeye başlayan fırtına, gelecek günlerde, muhtemel vukuat karşısında nasıl hareket edileceğini tayin etmek için iki müttefik devletin salahiyetli ve mesul ricalinin doğrudan doğruya konuşmalarını faydalı kılmıştır." demiştir.

İngiliz Heyeti, İnönü başta olmak üzere önde gelen hükümet ve askeri yetkililerle Ankara'daki görüşmelerini 1 Mart 1941 tarihinde tamamlayarak Türkiye'den ayrılmıştır[367].

İngiliz Heyeti'nin 1 Mart 1941 tarihinde Türkiye'den ayrılırken yapmış olduğu açıklama Cumhuriyet gazetesinde; "*Türkiye ve Büyük Britanya'nın müşterek menfaatlerini yakından alakadar eden Balkan meseleleri hususi bir dikkat mevzu olmuştur ve iki hükümet tam mutabakatlarını müşahede etmişlerdir.*" şeklinde yer almıştır[368]. İngiliz Heyeti'nin bu olumlu açıklamasına rağmen heyet başkanlarından Eden, yapılan görüşmeler sonrasında Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu[369]'nu "*doğuştan olumsuz*" bir kişilik olarak değerlendirmiştir. Yine Eden anılarında İngiliz Heyeti'nin karşısına çıkan İnönü, Saraçoğlu ve Menemencioğlu üçlüsünü "*amansız ekip*" olarak nitelendirmiştir[370].

2.1.6. Türk-Alman Antlaşması

İngiliz Heyeti'nin Ankara temasları devam ederken 1 Mart 1941 tarihinde Bulgaristan, Almanya-İtalya-Japonya arasındaki üçlü ittifaka resmen katılma kararı almıştır. 17 Şubat 1941 tarihinde Türkiye ile Alman tehlikesine karşı bir antlaşma imzalayan Bulgaristan'ın kararı Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır[371].

Bulgaristan'ın Mihver devletler safında yer alması üzerine Churchill, 1 Mart 1941 tarihinde Ankara'da temasları devam eden Eden'e, Almanların Bulgaristan'ı tümüyle işgal edeceğini, Almanya'nın Türkiye'yi hava saldırılarıyla korkutacağını ve belki de Türkiye'ye saldıracağını yazmıştır[372].

Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunun tek tek Mihver devletlerin egemenliği altına girmesi Türkiye'yi bölgede yalnız bırakmıştır. Bulgaristan'ın ardından Yunanistan ve Yugoslavya'nın da Nisan 1941 tarihinde Almanya tarafından işgaliyle Türkiye'nin Batı sınırı tamamen Alman işgali altına girmiştir.

---

[367] **Cumhuriyet**, 2 Mart 1941, s. 1.
[368] **Cumhuriyet**, 2 Mart 1941, s. 1.
[369]Numan Menemencioğlu, 1.7.1929-16.8.1943 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği, 13.8.1943-26.6.1944 tarihleri arasında ise Dışişleri Bakanlığı yapmıştır.
[370] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 136.
[371] **Cumhuriyet**, 3 Mart 1941, s. 1.
[372] W. S. Churchill, **a. g. e.** , Boston 1950, *s.* 86.

Türkiye'nin Doğu sınırında ise, Suriye; Alman yanlısı Vichy Fransası'nın, Irak ise; Alman yanlısı hükümetin eline geçmiştir. Türkiye'nin komşuları arasında Mihver devletlerin güdümüne girmeyen yalnız SSCB ve İran olmuştur[373].

Bulgaristan'a tamamen yerleşen Almanya'nın kendisine de saldıracağı ihtimalini göz önüne alan Türkiye, askeri birliklerini Trakya'ya yönlendirmiştir. Türkiye'nin endişesini fark eden Hitler, Türkiye'nin bu endişe içerisinde İngiltere'ye daha çok yakınlaşmasından kaygılanmıştır. Hitler, Türkiye'nin İngiltere'ye daha çok yakınlaşmasını engellemek için 4 Mart 1941 tarihinde İnönü'ye Almanya'nın Türkiye'ye karşı saldırgan emellerinin olmadığını ve Alman ordusunun Türk sınırından 60 km uzakta kalacağını bildiren bir mektup göndermiştir[374]. Bu mektup, Cumhuriyet gazetesinde; "*Hitler'in Milli Şefimize Bir Mesajı*" başlığıyla duyurulmuştur[375].

Hitler, SSCB'ye saldırmadan önce SSCB'nin güney sınırını teşkil eden Türkiye'yi güvencesi altına almak istemiştir. Hitler, Türk Hükümeti'ne başvurarak, Türkiye'nin kendilerine savaş açıp açmayacağını sormuştur. Türk Hükümeti ise, Almanya'nın bu sorusuna cevap olarak, Almanya ne şekilde davranırsa Türkiye'nin de aynı şekilde karşılık vereceğini söylemiştir. Hitler, Türkiye'nin bu cevabına karşılık Türkiye'ye bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması önermiştir. Türkiye, Almanya'nın bu teklifini sınır güvenliği açısından kabul ederek, 18 Haziran 1941 tarihinde iki ülke arasında on yıllık süreyi kapsayan bir dostluk ve tarafsızlık antlaşmasını imzalamıştır[376].

Türk-Alman Antlaşması imzalandıktan bir gün sonra Türk basınında geniş yer bulmuştur. Yunus Nadi, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'nin sınırlarına saldırı nereden ve kimden gelirse gelsin anında azimle ve kararlılıkla karşılık vereceğini, yine Türkiye'nin İngiltere ile müttefik, Almanya ile dost olduğunu yazmıştır[377].

---

[373] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 133.
[374] O. Sander, **a. g. e.** , s. 151.
[375] **Cumhuriyet**, 5 Mart 1941, s. 1.
[376] **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1941, s. 1. **Bkz: (Ek-5)** Türk-Alman Antlaşması'nın tam metni, ekleri ve açıklamaları için bkz; İ. Sosyal, **a. g. e.** , s. 637-639.
[377] Y. Nadi, "Siyasetimizde Hiçbir Değişiklik Yok", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1941, s. 1. Nadi başyazısında; "Hudutlarımıza vaki olabilecek bir tecavüz nereden gelirse gelsin ona silahla karşı koymak azmimiz bakidir. İngiltere ile müttefikiz, Almanya ile dost…" demiştir.

Yine Yunus Nadi, ertesi günkü başyazısında ise; Türkiye'nin bağımsız, barışçıl ve gerçekçi bir dış politika anlayışını benimsediğini yazmıştır[378].

Türkiye'nin antlaşmayı imzalarken İngiltere'ye karşı olan yükümlülüklerinin devam edeceğini söylemesine rağmen İngiltere ve ABD Hükümetleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır[379]. Bu tepki üzerine Saraçoğlu, Almanya ile yapılan dostluk ve tarafsızlık antlaşmasının, Türkiye'nin var olan antlaşmalarını etkilemeyeceğini, Türkiye'nin sorumluluklarının anlaşma halinde olduğu devletlere karşı devam ettiğini ifade etmiştir[380].

Türk-Alman Antlaşması, İngiltere ve ABD Hükümetleri'nin yanı sıra İngiliz ve Amerikan basınında da geniş yer bulmuştur. İngiliz ve Amerikan basını, antlaşmanın Almanya'ya, SSCB'ye saldırmadan önce SSCB'nin güney sınırı olan Türkiye'yi güvence altına almasını sağladığını yazmıştır[381].

Türk-Alman Antlaşması, İngiltere ve ABD Hükümetleri tarafından tepkiyle karşılanmış olsa da, Türkiye'nin tarafsızlık ve savaş dışı kalma politikasını devam ettirmesini sağlamıştır.

2.1.7. Almanya'nın SSCB'ye Saldırması

Türk-Alman Antlaşması ile SSCB'nin güney sınırı olan Türkiye'yi güvence altına alan Hitler, antlaşmadan dört gün sonra 22 Haziran 1941 tarihinde SSCB'ye saldırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başından beri Almanya ve SSCB'nin kendisine saldırmasından çekinen Türkiye, bu iki devletin birbirleriyle savaşmaya başlamasıyla derin bir nefes almıştır.

Almanya'nın SSCB'ye saldırmasının ardından Türkiye, iki ülke arasındaki savaş için tarafsız kalacağını açıklamıştır[382].

---

[378] Y. Nadi, "Milletlerle İktisadi İşbirliği Zaruretini Takdir Ettik", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1941, s. 1. Nadi başyazısında; "Üç gün evvel Ankara'da imzalanan Türk-Alman Dostluk ve ademi tecavüz paktı, beklendiği veçhile, bütün dünyada büyük akisler tevlit etti… Her iki taraf hem maddi, hem de manevi kıymeti büyük olan bu noktada tam bir kanaat ve bütün bir ciddiyetle ittifak etmişlerdir… Garp demokrasileri ile ittifakına rağmen Türkiye'nin herhangi bir sergüzeşte sürüklenmeyip yeni dünya harbinde yalnız kendi emniyet ve istikbaline bağlı kalışı, bu yeni Türk-Alman dostluk ve ademi tecavüz paktının akdini mümkün kılan başlıca amil olmuş ve bu vaziyetin takdirindeki Alman isabetini bilhassa kıymetlendirmiştir. Eğer Türkiye bir ittifaktan bir diğerine bu kadar kolaylıkla geçen bir memleket olsa yeni muahedenin o kadar büyük kıymeti olmazdı." demiştir.

[379] Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 203.

[380] F. A. Barutçu, **a. g. e.** , s. 203.

[381] Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, Altın Kitaplar, Ankara 1983, s. 231.

[382] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon No: 30.18.1.2, Dosya No: 48-29, Yer No: 95.54.1, 22.06.1941.

Türkiye'nin tarafsızlık açıklaması, Türk basınında; "*Alman-Sovyet harbi karşısında hükümetimiz bitaraflığını ilan etti*." şeklinde yer almıştır[383].

Almanya'nın SSCB'ye saldırması, savaş cephelerinin değişmesine neden olmuş ve bu durum İngiltere'nin SSCB'ye yakınlaşmasına sebep olmuştur. 22 Haziran 1941 tarihi akşamında Churchill, BBC radyosuna, İngiltere'nin SSCB ile işbirliğine elinden gelen desteği vermeye hazır olduğunu açıklamıştır[384]. Churchill, BBC radyosuna yaptığı bu açıklamasının ardından yine Avam Kamarası'nda, SSCB'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda zaferden yeteri kadar pay alamadığını, Almanya ile girilen bu savaşın zaferle sonuçlanması halinde SSCB'nin isteklerinin İngiltere tarafından dikkate alınacağını ifade etmiştir[385].

Almanya'nın SSCB'ye saldırması karşısında Churchill'in SSCB'ye destek vermesi, Türkiye tarafından endişeyle karşılanmıştır. İngiltere'nin SSCB ile yakınlaşması, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki endişelerini artırmıştır. Çünkü aynı İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında Boğazların ve İstanbul'un Çarlık Rusyası'na verilmesini kabul etmiştir[386].

SSCB'ye Almanya saldırısı karşısında Churchill'in destek vermesi üzerine iki ülke arasında 12 Temmuz 1941 tarihinde Moskova'da Ortak Hareket Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla her iki devlet, savaş süresince birbirlerine her türlü yardımı yapmayı ve savaşın her durumunda birbirlerinden habersiz barış antlaşmaları imzalamamayı güvence altına almıştır[387].

İngiltere ve SSCB, Ortak Hareket Antlaşması'nın ardından Türkiye'nin endişelerini ortadan kaldırmak için 10 Ağustos 1941'de Türkiye'ye ortak bir nota vermiştir. Bu ortak notada, SSCB'nin Türk toprakları ve Boğazlar konusunda Türkiye'den hiçbir isteğinin olmadığı belirtilmiştir[388].

Türkiye'ye İngiltere ve SSCB'nin verdiği ortak güvence notasının ardından Almanların Kafkasya'ya girişini engellemek ve SSCB'nin yardım yollarını açmak için İran'ı işgal etmiştir[389].

---

[383] **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1941, s. 1.
[384] M. Gilbert, **a. g. e.** , İstanbul 2011, s. 825.
[385] F. A. Barutçu, **a. g. e.** , s. 222.
[386] A. Ş. Esmer-O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a. g. e.** , s. 151-154.
[387] F. Armaoğlu, **a. g. e.** , İstanbul 2012, s. 461. Bkz; W. S. Churchill, **a. g. e.** , Boston 1950, s. 380-381.
[388] Yüksel İnan, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 84, Ankara 1986, s. 97.
[389] Stefanos Yerasimos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul 1989, s. 159.

İngiltere ve SSCB'nin İran'ı işgali Türk basınında geniş yer bulmuştur. Yunus Nadi, gazetesindeki başyazısında; İngiltere ve SSCB'nin İran'ı işgalinin hiçbir hukuki esasa dayanmadığını yazmıştır[390]. Sadak ise, gazetesindeki başyazısında; İngiltere ve SSCB'nin İran'ı işgalini Türkiye'nin hiçbir şekilde meşru göremeyeceğini yazmıştır[391].

Almanya ile SSCB arasında savaş devam ederken 2 Eylül 1941 tarihinde Amerikalı Amiral William Sterling, United Press ajansına SSCB'nin Almanya karşısında savaşacak gücünün kalmadığını, bir an önce SSCB'ye Boğazlar üzerinden yardım ulaştırılması gerektiği açıklamıştır. Sterling, ayrıca SSCB'ye yapılacak yardım için İran yolunun da çok uzak ve elverişsiz olduğunu söylemiştir. Sterling'in bu açıklaması Türkiye'de tedirginlik yaratmıştır. İnönü ve Saydam Hükümeti, amiralin böyle önemli ve sorumluluk gerektiren bir açıklamayı kendi başına yapmayacağını, Türkiye ve Boğazların müttefikler arasında konuşulmuş ve belki de karara bağlanmış olmasından endişe duymuştur[392].

Sterling'in Boğazlara yönelik açıklamalarının ardından 4 Eylül 1941 tarihinde Churchill, Stalin'e, Balkanlar'da Türkiye'nin desteği olmadan ikinci bir cephe oluşturmanın imkânsız olduğunu bildiren bir telgraf çekmiştir[393]. Churchill, 21 Eylül'de Stalin'e bir telgraf daha çekerek Stalin'den Türkiye'nin Müttefik devletler yanında savaşa katılması için ikna edilmesi gerektiğini bildirmiştir[394].

Eden, Ekim 1941 tarihinde Moskova'da Stalin ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Stalin, Avrupa'nın geleceğiyle ilgili düşüncelerini açıklarken, Türkiye'nin de gelecekteki durumuna değinmiştir. Stalin, savaştan sonra Ege'deki Oniki Ada, Bulgaristan ve bir kısım Suriye topraklarının Türkiye'ye verilmesi gerektiğini ifade etmiştir[395].

Eden ve Stalin'in Moskova görüşmesinin ardından Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisi Vladimir Vinogradov, Stalin'in Türkiye hakkındaki düşüncelerini Saraçoğlu'na bildirmiştir[396].

---

[390] Y. Nadi, "İran'a Çifte Taarruz", **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1941, s. 1. Nadi başyazısında; "Matbuatımızın birleşmiş dilinde pekâlâ anlaşılabileceği üzere Türk efkârında derin bir teessür uyandıran bu hadisenin daha feci tarafı onun hiçbir hukuki esasa dayanmayarak düpedüz bir tecavüz ve istila hareketi manzarası göstermesindendir…" demiştir.
[391] N. Sadak, **Akşam**, 26 Ağustos 1941, s. 1,2.
[392] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 191-192.
[393] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944) ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Sovyet Barış Çabaları ve Türkiye (1938-1939)**, Çev. Levent Konyar, Havass Yayınları, İstanbul 1981, s. 59-61.
[394] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 62-66.
[395] W. S. Churchill, **a. g. e.** , Boston 1950, *s.* 451.
[396] W. S. Churchill, **a. g. e.** , Boston 1950, *s.* 451.

Stalin'in Türkiye hakkındaki düşünceleri, Türkiye'de endişe uyandırmıştır. Türkiye, kendisine gelecekte toprak vadeden Stalin'in bu vaatlerinin karşılığı olarak kendisinden Boğazları talep edeceğini düşünmüştür.

İngiltere, SSCB ile olan ittifakından ve Eden'in Moskova ziyaretinden tedirginlik duyan Türkiye'nin endişelerini ortadan kaldırmak için girişimlerde bulunmuştur. 8 Ocak 1942 tarihinde Eden, Avam Kamarası'nda Moskova ziyaretiyle ilgili olarak açıklama yapmıştır. Eden, Moskova'da Stalin'e, Türkiye'den dostça bahsettiğini, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün hiçbir tehlikeyle karşı karşıya olmadığını, Türkiye'nin Müttefiklerin zaferinden endişelenmesinde hiç bir neden olmadığını söylediğini ifade etmiştir[397].

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in Avam Kamarası'ndaki Moskova ziyareti hakkındaki açıklamalarının ardından ABD'nin Ankara büyükelçisi Mc. Murray 22 Ocak 1942 tarihinde The Sun gazetesine verdiği beyanatta, Türkiye'nin endişelerine değinmiştir. Murray, Türkiye'nin SSCB'den endişe duyduğunu, Türkiye ve SSCB arasındaki güçlüklerin halledilmemiş olduğunu, Türklerin 23 Ağustos 1939 tarihli Alman-Sovyet Antlaşması'nı bir dostun ihaneti olarak gördüklerini ifade etmiştir. Yine Murray, Türk ordusunun güçlü bir geleneğinin olduğunu, ancak modern silahlarının bulunmadığını, Türkiye'nin SSCB'ye karşı endişelerinin giderildiği takdirde, Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa katılabileceğini ileri sürmüştür[398].

2.2. Müttefik Devletlerin Türkiye'yi Savaşa Sokma Girişimleri

11 Aralık 1941 tarihinde ABD, Almanya'ya savaş ilan etmiştir. ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'den Almanya'ya karşı Balkanlar'da ya da Fransa'da ikinci bir cephe açılmasını istemiştir. Stalin, Avrupa'da Almanya'ya karşı açılacak olan bu ikinci cephenin SSCB üzerindeki Alman baskısını hafifleteceğini düşünmüştür[399].

İngiltere ve SSCB'nin Avrupa'da Almanya'ya karşı ikinci bir cephe açmak istemesi, bu iki devletin Türkiye üzerindeki baskılarını artırmıştır. Türkiye, artan bu baskılar karşısında tarafsızlık ve savaş dışı kalma politikasını yürütmekte zorlanmıştır.

---

[397] **Cumhuriyet**, 9 İkincikanun 1942, s. 1.
[398] Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Çev. Gül Ayşe Koçak, T.T.K. Yayınları, Ankara 1990, s. 68-69.
[399] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 613-614.

İnönü, 1 Kasım 1942 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasında; "*Büyük Meclis takdir eder ki gittikçe şiddetlenen düşmanlık havası içinde, her gün biraz daha sinirlenen taraflar ortasında, tarafsızlık politikasını yürütmek, hükümet için çok yorucu olmaktadır.*" demiştir[400].

Churchill, 18 Kasım 1942 tarihinde İngiliz kuvvet komutanlarına Türkiye'nin 1943 yılı başlarında savaşa sokulması için ciddi çabalar harcanması gerektiğini bildiren bir yazı göndermiştir. Bu yazısında; gerekli önlemler alınarak Türkiye'nin Müttefik devletler yanında savaşa sokulması gerektiğini, Türk ordusunun iyi durumda olduğunu, Türk ordusunun tek eksiğinin askeri malzeme ve silah olduğunu ifade etmiştir[401]. Yine Churchill, 24 Kasım 1942 tarihinde Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa sokulması için çaba sarf edilmesi gerektiğini bildiren bir yazısını da Stalin'e göndermiştir. Bu yazısında ise; Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesinin SSCB açısından çok yararlı olacağını, Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesi durumunda Karadeniz yolunun SSCB'ye açılacağını ve Türkiye'deki üsler sayesinde Romanya'daki petrol yataklarının ağır bir şekilde bombalanacağını, ifade etmiştir. Yine bu açıklamalarına ek olarak, Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa katılmasını sağlamak amacıyla, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti altına alacak İngiltere ve SSCB arasındaki bir antlaşmaya ABD'nin de katılmasının şart olduğunu söylemiştir[402]. Stalin, Churchill'in bu mesajına 27 Kasım 1942 tarihinde gönderdiği bir mektupla cevap vermiştir. Bu mektubunda; Türkiye'yi Müttefik devletler yanında savaşa sokmak için her şeyi yapmanın gerekliliği hususunda Churchill'e katıldığını, Türkiye'nin savaşa girmesinin Hitler ve suç ortaklarının kısa sürede yenilgisi için çok şey ifade edeceğini, yapılacak bir dostluk antlaşmasında da SSCB'nin kapılarının ABD'ye açık olacağını yazmıştır[403].

SSCB, 22 Haziran 1941 tarihinden beri devam eden Alman saldırılarını Kasım 1942 tarihinde Stanlingrad Muharebesiyle durdurmayı başarmıştır. Stanlingrad Muharebesiyle Alman saldırılarını durduran SSCB, bu muharebeden sonra Türkiye'ye karşı sert bir tutum sergilemiştir. SSCB'nin bu tutumu, savaşın sonuna kadar devam etmiştir[404].

---

[400] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 6, İçtima: 4, Cilt: 28, İnikat: 1, 1.11.1942, s. 8.
[401] W. S. Churchill, **The Second World War (The Hinge of Fate)**, Vol: 4, Cassell Com., Ltd., London 1952, s. 623.
[402] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 79-81.
[403] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 82-83. Bkz; W. S. Churchill **a. g. e.** , London 1952, *s.* 622.
[404] F. Armaoğlu, **a. g. e.** , İstanbul 2012, s. 468.

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye açısından en kritik dönemi 1943 ve 1944 yılları olmuştur. "*Konferanslar Dönemi*" diye adlandırabileceğimiz bu dönemde Türkiye, Alman saldırılarını durduran SSCB ve İngiltere tarafından savaşa katılması hususunda sürekli baskılara maruz kalmıştır. Churchill'e göre Türkiye, Almanya'ya karşı hazırlanacak bütün planlarda ve Avrupa'da ikinci bir cephe açılmasında kilit rol oynamaktadır. Churchill, ancak Türkiye'nin Müttefik devletler yanında savaşa katılmasıyla Avrupa'nın içerisine girerek Almanya'yı yenebileceklerini ve Balkanlar'da Almanya'ya karşı ikinci bir cephe açılabileceğini söylemiştir[405].

Churchill'in Balkanlar'da ikinci bir cephe açılması fikri, siyasi amaçlı askeri stratejinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Balkanlar'da Almanya'ya karşı açılacak ikinci bir cephe, Avrupa'da savaş sonrası oluşacak düzeni yakından ilgilendirmektedir. Orta Avrupa ve Balkanlar'ın Alman egemenliğinden kurtulması durumunda SSCB, bu bölgelerde siyasi, askeri ve ideolojik etki alanı oluşturabilecektir. Churchill, SSCB etkisini önlemek içinde İngiliz ve Türk ordularının ortak hareket etmesini istemiştir[406].

Türkiye, savaşın başından 1943 yılına kadar muhafaza ettiği tarafsızlık ve savaş dışı durumunu 1943 yılından sonraki süreçte de korumak istemiştir. Türkiye, savaşan tarafların kesin ve topyekûn bir zafere ulaşamamalarını ve savaşın barış antlaşmasıyla bir an önce sona ermesini istemiştir. Türkiye'nin aksine İngiltere ise, Türkiye'nin savaşa Müttefik devletlerin yanında katılmasını ve savaşın Müttefik devletler lehine sonuçlanmasını istemiştir[407].

2.2.1. Casablanca Görüşmeleri

ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ve Churchill, 14-26 Ocak 1943 tarihleri arasında Casablanca'nın Anfa kentinde bir araya gelerek bir görüşme gerçekleştirmiştir. İngiliz ve Amerikan üst düzey kurmaylarının da katıldığı bu görüşmede; Churchill'in Balkanlar'daki ikinci cephe fikri ve Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa katılması ele alınmıştır[408].

[405] W. S. Churchill, **a. g. e.** , London 1952, s. 623-625.
[406] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 144.
[407] E. Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974, s. 43-48.
[408] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 145.

19 Ocak 1943 tarihinde Churchill, Türkiye'nin Müttefik devletlerle birlikte savaşa girmesi için çaba gösterilmesi gerektiğini, Türkiye'nin savaş dışı durumu devam ederse, SSCB'nin Boğazlar konusunda kontrol edilemeyeceğini söylemiştir. Roosevelt ise, Türkiye'yi savaşa girmeye zorlamanın akıllıca bir davranış olmadığını, Türkiye'nin böyle bir teklif için hazır bulunmadığını ve başarı şansının çok az olduğunu söylemiştir. Yine Roosevelt, Churchill'in Balkanlar'daki ikinci cephe fikrine İngiltere'nin bölgede SSCB'ye karşı ABD'nin askeri gücünden yararlanıp askeri ve siyasi güç sağlayacağını düşünerek karşı çıkmıştır[409].

Türkiye'nin Müttefik devletlerin yanında savaşa katılması ve Balkanlar'daki ikinci cephe fikrinin Roosevelt tarafından uygun görülmemesi üzerine Churchill, Türkiye'nin İngiltere'nin geleneksel nüfuz alanı altında bulunduğunu, Türkiye'nin savaşa katılması ve Balkanlar'daki ikinci cephenin açılmasıyla ilgili İngiltere'nin ilgilenmesi gerektiğini söylemiştir. Roosevelt ise, Türkiye'nin İngiltere'nin geleneksel nüfuz alanı altında bulunmadığını, İngiltere'nin Türkiye ile iktisadi ve siyasi konular dışında yalnızca askeri konularda ilgilenmesi gerektiğini ifade etmiştir[410].

Casablanca Görüşmeleri, Churchill'in Balkanlar'daki ikinci cephe fikrinin onaylanmaması, İngiltere'nin Türkiye'ye askeri malzeme ve silah yardımında bulunması ve Müttefik devletlerin Almanya karşısında kesin bir zafer elde edene kadar savaşması kararının alınmasının ardından son bulmuştur.

İnönü ve Saraçoğlu Hükümeti tarafından Casablanca Görüşmeleri'nin sonuçları olumlu karşılanmamıştır. İnönü ve Saraçoğlu Hükümeti, alınan kararların Türk dış politikası açısından yeni sorunlar yaratmaya elverişli olduğunu düşünmüştür[411].

2.2.2. Adana Görüşmeleri

Casablanca Görüşmeleri'nin ardından Churchill, hem İngiltere başkanı hem de Roosevelt'in sözcüsü sıfatıyla İnönü'ye 15 Ocak 1943 tarihinde bir mektup göndermiştir. Churchill, bu mektubunda; Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından eksikliklerinin giderilmesi ve Türkiye'nin savunma gücüyle ilgili sorunlarının görüşülmesi için İnönü ve Saraçoğlu'ndan bir toplantı talep etmiştir[412].

---

[409] W. S. Churchill **a. g. e.** , London 1952, *s.* 699.
[410] Suat Bilge, **Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1954)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s. 166.
[411] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 147.
[412] Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, Cilt: I, T.T.K. Yayınları, Ankara 1987, s. 136.

Churchill'in isteği üzerine Roosevelt de İnönü'ye 25 Ocak 1943 tarihinde bir mektup göndermiştir. Roosevelt ise, bu mektubunda; Churchill'in kısa bir süre sonra Kahire'ye gideceğini, gitmeden önce uygun ve gizli bir yerde İnönü ve Saraçoğlu ile görüşmek istediğini ve Churchill'in bu isteğinin İnönü tarafından olumlu karşılanmasını istediğini söylemiştir[413].

İnönü ile Türkiye'de bir görüşme yapmak için karar alan Churchill, 27 Ocak 1943 tarihinde Stalin'e bir mektupla bildirmiştir. Churchill, bu mektubunda; Roosevelt ile görüştüklerini, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından eksikliklerinin giderilmesi için İnönü ile görüşeceğini, bu konuda Roosevelt ile fikir birliğine vardığını, İnönü'nün kendisine olumlu cevap verdiğini ve ayrıca yapacağı görüşmeler hakkında Stalin'e bilgi vereceğini yazmıştır[414].

Churchill, İnönü ve Saraçoğlu ile gerçekleştireceği görüşmenin gizlilik içerisinde yapılmasını istemiştir. Ankara'nın Alman casusları ile dolu olduğu bilindiğinden, görüşme yeri Akdeniz kıyısında bulunan ve Ankara'dan uzun bir tren yolculuğuyla ulaşılabilen Adana olarak belirlenmiştir[415].

İnönü'ye Churchill ve Roosevelt'in gönderdikleri ayrı ayrı gizli görüşme mektuplarının ardından 30 Ocak 1943 tarihinde İnönü ve Churchill, Adana'da buluşmuşlardır[416]. Adana Görüşmeleri'ne İnönü; Başbakan Saraçoğlu, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Ortaelçi Feridun Erkin, Genelkurmay Hava Müşaviri Havacı Pilot Tuğgeneral Şefik Çakmak, Genelkurmay Harekât Şube Müdürü Albay Fasih Kayabalı ile katılmıştır. Churchill ise; İngiliz Genelkurmay Başkanı ve İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi başta olmak üzere üst düzey siyasi ve askeri kurmaylarıyla katılmıştır[417].

Adana Görüşmeleri'nde Churchill, İtalya'ya karşı geniş çaplı bir sefer düzenleneceğini, İtalya'nın yenilmesiyle Almanya'nın Balkanlar'daki durumunun sarsılacağını, Türkiye'nin savaşa katılmasıyla Müttefiklerin Balkanlar'a yerleşmesinin daha kolay olacağını, onların Balkanlar'a yerleşmesiyle de Almanya'nın çok daha kısa sürede yenilebileceğini ifade etmiştir[418].

---

[413] R. Denniston, **a. g. e.** , s. 134.
[414] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 84.
[415] H. K. Hugessen, **a. g. e.** , s. 129.
[416] **Vakit**, "Milli Şef, Adana'da Churchill ile görüştü.", 2 Şubat 1943, s. 1.
[417] Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Sayı: 47, Ankara 2011, s. 708-709.
[418] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 259.

Churchill'in bu düşüncelerine karşılık İnönü ise, Almanya'nın Balkanlar'dan çıkarılmasının ardından bölgenin SSCB etkisi altına gireceğini, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda Almanya'nın Türkiye'ye saldıracağını, bu durumda ise Türkiye'nin bu saldırıya karşılık verecek askeri gücünün olmadığına değinmiştir[419].

Türkiye'nin SSCB'den duyduğu endişeler üzerine Churchill, İnönü'ye; Müttefik devletler koalisyonu adına hareket ettiğini, Adana'ya gelişinin hem ABD, hem de SSCB tarafından desteklendiğini, V. Molotov ve Stalin ile konuştuğunu, SSCB'nin İngiltere ve Amerika ile dostça ilişkiler kurmak istediğini ifade etmiştir[420]. Churchill'in bu sözlerinin ardından İnönü, Churchill'e Türkiye üzerindeki SSCB tehdidi karşısında İngiltere'nin ne yapacağını, Müttefiklerin zaferinden sonra Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kimin garanti edeceğini sormuştur. İnönü'nün bu sorusuna Churchill, SSCB'nin savaştan sonra Almanya gibi davranacağına inanmadığını, böyle bir davranış içine girecek olursa bütün milletlerin ve kurulacak olan milletlerarası teşkilatın SSCB'ye karşı cephe alacağını söylemiştir[421].

İnönü, Churchill'e Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıktığını ve Türk ordusunun ikinci bir savaşı kaldıramayacağını söylemiştir. Churchill ise, İnönü'yü haklı bularak, Türk ordusunun askeri malzeme ve silah bakımından en kısa zamanda modern askeri malzeme ve silahla donatılacağını, daha sonra da Türkiye'nin Müttefik devletler yanında savaşa gireceğini temenni ettiğini söylemiştir[422].

30 Ocak 1943 tarihinde başlayan Adana Görüşmeleri, 31 Ocak 1943 tarihinde sona ermiştir. Adana Görüşmeleri'nde her iki taraf ortak bir siyasi karar alamamıştır. Alınan ortak kararlar askeri içerikli kararlar olmuştur[423]. Adana Görüşmeleri'nde askeri içerikli alınan ortak karar ise Türkiye'nin Müttefik devletler yanında savaşa girmesi için Türk ordusunun askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmesini sağlayacak Malzeme Tahakkuk ve Takip Bürosu'nun Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak kurulması olmuştur. 4 Şubat 1943 tarihinde kurulan bu büroda, hava, kara ve deniz subaylarından oluşan bir birim oluşturulmuş ve birim çalışmalarına başlamıştır.

[419] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 260-264..
[420] W. S. Churchill, **a. g. e.** , London 1952, s. 710-715.
[421] W. S. Churchill, **a. g. e.** , London 1952, s. 710-715.
[422] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 149-150.
[423] F. C. Erkin, **a. g. e.** , Ankara 1987, s. 138.

Milli Savunma Bakanlığı, 4 Şubat 1943 tarihli tezkere ile İngiltere'nin askeri malzeme ve silah yardımının tatbiki için bazı heyetleri yardım merkezlerine göndermeye başlamış, ilk olarak Mısır'da bulunan 16 savaş uçağının Türkiye'ye getirilmesi için 10 askeri pilot görevlendirmiştir[424].

Adana Görüşmeleri, Türk basınında geniş yer bulmuştur. Türk basınının Adana Görüşmeleri'ne ait ortak tutumu Türk dış politikasını destekler nitelikte olmuştur.

Cumhuriyet gazetesi; Türkiye ve İngiltere'nin görüşmelerde ortak bir siyaset benimsediğini, İngiltere ve ABD'nin Türk ordusunun güçlenmesi için askeri malzeme ve silah yardımında bulunacağını ifade etmiştir[425]. Tan gazetesi ise; Churchill'in Türk dış politikasını sempati ve anlayışla takip ettiğine, Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarının her iki lider tarafından incelenerek görüş birliğine varıldığına, Türkiye ile İngiltere arasındaki dostluk ve karşılıklı anlayış bağlarının daha da güçlendiğine değinmiştir[426].

Ulus gazetesi; Türk ve İngiliz devlet adamlarının yapılan görüşmelerden çok memnun kaldığını yazmıştır[427]. Vakit gazetesi ise; Türkiye'nin İngiltere ile Türk ordusunun güçlenmesi için askeri malzeme ve silah yardımını hususunda anlaştığına, Türk ve İngiliz devlet adamlarının görüşmelerden çok memnun kaldığına yer vermiştir[428].

---

[424] **BCA**, Fon No: 30.10.0.0, Dosya No: 957, Sıra No: 18, 11.2.1943, s. 1-3.

[425] **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1943, s. 1. "Konuşmalarda Türk ve İngiliz siyasi nokta-i nazarının, bir ve müşterek olduğu bir defa daha anlaşıldı." başlığı altında "Büyük Britanya ile Birleşik Amerika Devletleri'nin Türkiye'nin umumi bakımdan tedafüi emniyetini kuvvetlendirmek için malzeme itibari ile yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde mutabık kalmış ve bu mevzu üzerinde iki taraf askeri mütehassısları arasında görüşmeler vuku bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri reisi ile son zamanda görüşmüş olmak itibari ile Başvekil Churchill, bu mülakat projesini hararetle karşılamış olan Reis Roosevelt'in fikirleri hakkında tam bir vukufla konuşmak imkanını bulmuştur. Harp sonunda zuhur edilecek olan meseleler de incelenmiş ve bu noktalar üzerinde de aynı görüş birliği müşahede edilmiştir." yorumuna yer vermiştir.

[426] **Tan**, 2 Şubat 1943, s. 1. "Mr. Churchill, İngiltere Hükümeti'nin politikamızı sempati ve anlayışla takip ettiğini temin etti. Türkiye'nin menfaati mevcut bulunan mıntıkalarda vaziyet incelendi ve görüş birliğine varıldı, harp sonu meseleleri gözden geçirildi." başlığı altında "Türkiye ile Birleşik Krallık dostluk ve karşılıklı anlayış bağları, bu toplantı esnasında cereyan eden açık yürekli konuşmalarla ifade edilmiş ve daha ziyade kuvvet bulmuştur." yorumuna yer vermiştir.

[427] **Ulus**, 2 Şubat 1943, s. 1.

[428] **Vakit**, 2 Şubat 1943, s. 1. "Milli Şef, Adana'da Churchill ile görüştü." başlığı altında "Büyük Britanya ile Birleşik Amerika devletlerinin, Türkiye'nin umumi bakımdan tedafüi emniyetini kuvvetlendirmek için malzeme itibarıyla yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde mutabık kalınmış ve bu mevzu üzerinde iki taraf askeri mütehassısları arasında görüşmeler vuku bulmuştur. Türk ve Britanyalı devlet adamları, 30 ve 31 Ocak 1943'te cereyan etmiş olan görüşmeler hakkında tam bir memnuniyet ifade etmişlerdir." yorumuna yer vermiştir. **Bkz: (Ek-6)**

Sadak, gazetesindeki başyazısında; Adana Görüşmeleri'nin karşılıklı dostluk ve anlayış bağları içerisinde gerçekleştiğini, Türk devlet adamlarının, savaşın son yıllarındaki Türk dış politikasını açıkça ifade ettiklerini, Churchill'in Türk dış politikasını sempati ve anlayışla takip ettiğini, savaşın sonunda ortaya çıkacak sorunların her iki devlet tarafından incelendiğini ve bu sorunlar üzerinde görüş birliğine varıldığını yazmıştır [429] . Hüseyin Cahit Yalçın ise, gazetesindeki başyazısında; Churchill'in diğer yabancı ülkelerin aksine Türkiye'ye Türk dış politikasını değiştirmek için gelmediğini kaleme almıştır[430].

Asım Us, gazetesindeki başyazısında; Türkiye ile İngiltere arasında savaşın ilk günlerinden beri devam eden karşılıklı güven ve anlayışa dayanan bir dostluk ve ittifak bağının olduğuna, bu dostluk ve ittifak bağının ilk günkü gibi heyecanını koruduğuna, Churchill'in ABD Başkanı Roosevelt'in güvenini ve sempatisini kazanarak İnönü'yü ziyaret etmesinin, Yakın Doğu barışının temelinde Türk-İngiliz ittifakının yattığının bir kez daha ortaya çıkmasına sebep olduğuna değinmiştir [431] . Ekrem Uşaklıgil ise, gazetesindeki başyazısında; Churchill'in Casablanca Konferansı'nın ardından beş bin kilometre yol yaparak Türkiye gelmesinin, Türkiye tarafından savaş süresince izlenen tarafsızlık ve savaş dışı kalma politikasının bir sonucu olduğuna, Türkiye'nin geçen son yirmi yıl içerisinde hiç taarruza geçmediğine, bundan sonrada savunmada kalmak istediğine yer vermiştir[432].

---

[429] N. Sadak, "Adana Mülakatı" **Akşam**, 2 Şubat 1943, s. 1. Sadak başyazısında; "Adana mülakatında karşılıklı dostluk ve anlayış bağları daha ziyade kuvvet buldu. Türk devlet adamları, son buhranlı senelerde güdülen Türk siyasetini izah eylemişlerdir. Churchill, Büyük Britanya'nın bu siyaseti sempati tam bir anlayış ile takip ettiğini temin eylemişlerdir. Harp sonunda zuhur edebilecek olan meseleler incelenmiş ve bu noktalar üzerinde de aynı görüş birliği müşahede edilmiştir." demiştir.

[430] Hüseyin Cahit Yalçın, "Churchill'in Türkiye Ziyareti", **Yeni Sabah**, 3 Şubat 1943, s. 1. Yalçın başyazısında; "Sarih surette anlaşıldığına göre İngiliz Başvekili memleketimize bazı ecnebi memleketlerde telkin ettiği gibi, Türk dış politikasını değiştirmek yahut Türk diplomasisi üzerinde bir tazyik yapmak fikriyle gelmiş değildir." demiştir.

[431] Asım Us, "Adana Mülakatı ve Yakın Şark Sulhu", **Vakit**, 3 Şubat 1943, s. 1. Us başyazısında; "Türkiye ile İngiltere arasında bu harbin ilk gününden beri karşılıklı itimada ve anlayışa dayanan bir dostluk ve ittifak bağı vardır. Bu dostluk ve ittifak, geçen dört senelik harp hareketleri ile kıymetinden hiçbir şey kaybetmemiş bilakis kuvvetini arttırmıştır. Birleşik Krallık Hükümetini temsil eden muhterem İngiliz Başvekilinin ayrıca Amerika Cumhur reisi Roosevelt'in muvafakatini ve sempatilerini hamil olarak Milli Şefimizi ziyaret etmesi şüphesiz yakın şark sulhunun temeli olan Türk-İngiliz ittifakını bir kez daha teyit etmiştir." demiştir.

[432] Ekrem Uşaklıgil, "Adana'da Tarihin Bir Sayfası Yazıldı", **Son Posta**, 3 Şubat 1943, s. 1. Uşaklıgil başyazısında; "Kazablankayi Adana'dan ayıran mesafe beş bin kilometre uzunluğu ile İngiltere'yi Amerika'dan ayıran mesafeye hemen hemen muadildir. İngiltere Başvekilinin Amerika Cumhur reisi ile on gün süren bir müzakere akabinde uzun bir yolculuğa katlanarak memleketimizi ziyaret etmek arzusunu izhar etmesi bir cihattan eşsiz bir irade kuvvetinin sonsuz bir hayatiyetle bir vücutta birleşmiş olduğunu gösterirken diğer taraftan cihanı sarsan fırtınanın yaptığı değişiklikler arasında yerini ve yolunu muhafaza etmeye devam den Türkiye'ye verilmekte olan kıymetin derecesini anlatır… Türkiye Cumhuriyetinin 20 yıldan beri takip ettiği politikanın en büyük hususiyeti açık ve dürüst oluşudur… Türkiye Cumhuriyeti 20 yıllık politikasında hiçbir taarruz fikrine hiçbir yer vermemekle beraber milli müdafaaya gücünün en büyük hissesini ayırmış, son üç buçuk yıl içinde ise zaaftan doğan neticeleri fiilen gördükten sonra kuvvetini artırmak için elinden geleni yapmıştır." demiştir.

Etem İzzet Benice, gazetesindeki başyazısında; Adana Görüşmeleri'nin Türk dış politikasının kaydettiği önemli bir toplantı olduğuna, Casablanca Konferansı'nın ardından Türkiye ile İngiltere arasında yapılan görüşmelerde, savaş ve dünya meselelerinin iki ülke arasında karşılıklı fikir alışverişinde bulunularak görüşüldüğüne değinmiştir [433] . Abidin Daver ise, İkdam gazetesindeki başyazısında; Adana Görüşmeleri'nin Türkiye ve İngiltere arasındaki dostluğu ve ittifakı güçlendirdiğini, görüşmelerin her iki ülke tarafından memnuniyetle karşılandığını ifade etmiştir[434].

Adana Görüşmeleri, Adana'nın yerel gazetesi Türk Sözü'nde de geniş yer bulmuştur. Nevzat Güven, başyazısında; Adana Görüşmeleri'ne ev sahipliği yapan Adana'nın adının tarihe bir kere daha geçtiğine, Türkiye'nin İngiltere ile olan ittifakını ve tarafsızlık politikasını başarılı bir şekilde yürüttüğüne, İngiltere'nin Türk ordusunun güçlenmesi için askeri malzeme ve silah yardımında bulunacağına, savaşın sonunda ortaya çıkacak meselelerin her iki devlet tarafından incelendiğine ve bu meseleler üzerinde görüş birliğine varıldığına kanaat getirmiştir[435].

Adana Görüşmeleri, Türk basınının yanı sıra dünya basınında da geniş yer bulmuştur. Dünya basınının Adana Görüşmeleri'ne ait ortak tutumu ise Müttefik devletler tarafından Türk dış politikasının değiştirilmek istenmesi yönünde olmuştur. İngiliz basını, Adana Görüşmeleri'nin iki ülke arasında yapılan olumlu bir siyasi adım olarak değerlendirmiştir[436]. İtalyan basını ise, Adana Görüşmeleri'nde Churchill'in Türk devlet adamlarını kandırmak istediğini yazmıştır. İtalyan basınının bu tutumu, Cumhuriyet gazetesinde yer bulmuştur.

---

[433] Etem İzzet Benice, "Adana Görüşmeleri", **Son Telgraf**, 3 Şubat 1943, s. 1. Benice başyazısında; "Adana'da ikinci dünya harbinin seyri içinde Türk milli siyasetinin kaydettiği önemli bir toplantı oldu. Ankara'da ve Londra'da aynı zamanda neşrolunan resmi tebliğ, bu önemli toplantının nasıl, niçin ve ne şartlarla vuku bulduğunu ve neler tespit edildiğini açıkça ifadelendirmektedir. Toplantı, İngiliz Başvekili Churchill'in izhar ettiği arzu üzerine vuku bulmuştur. Dünya harbinin içinde, eşsiz dehası ile Türk milli siyasetine en salim ve en parlak seyir planını çizen Milli Şefimizi görmek ve tanımak Mister Churchill için en başta hususi bir nimet olurdu. İngiltere Kraliyet hükümeti Başvekili bu arzusunu tatmin ederken bilhassa Kazablanka konferansının akabinde Türk devlet ricali ile harp ve dünya meselelerini görüşmeyi, karşılıklı fikir teati eylemeyi yerinde bulmuştur." demiştir.

[434] Abidin Daver, "Adana Mülakatı", **İkdam**, 3 Şubat 1943, s. 1. Daver başyazısında; "Adana görüşmelerinin ilk hedefi, Türk-İngiliz ittifakını ve dostluğunu teyid ve takviyedir… Adana görüşmeleri, İngiltere'de olduğu gibi Türkiye'de de büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır." demiştir.

[435] Nevzat Güven, "Adana Konferansı", **Türk Sözü**, 3 Şubat 1943, s. 1. Güven başyazısında; "Büyük ehemmiyetle bir hadiseye sahne olmakla Adananın adı tarihe bir kere daha geçti… Türkiye bugüne kadar bir takım taahhütlerine sadık kalmakla beraber, tam bir tarafsızlık politikasını büyük bir titizlikle takibe muvaffak olmuştur. Kendisine bir ittifakla bağlı olduğumuz Büyük Britanya bu politikayı şimdiye kadar tasvip etmiştir… Türk ordusunun mümkün olduğu kadar çok silahlı ve mücehhez olması, İngiltere'nin arzu edeceği bir şeydir. Adana görüşmelerinde Türkiye'ye silah ve malzeme verilmesinin ehemmiyetle bahis mevzu olunmasının sebebi de budur… Adana konuşmalarında milli menfaatlerimizi alakadar eden mühim noktalardan birisi de, harp sonunda zuhur edebilecek meselelerin incelenmiş ve bu nokta üzerinde aynı görüş birliğinin müşahede edilmiş olmasıdır." demiştir.

[436] **Ayın Tarihi**, "Akisler", Sayı: 111, Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara 1943, s. 139-143.

Cumhuriyet gazetesi; İtalya basınına göre, Churchill'in kendi politikalarını Türk devlet adamlarına kabul ettirmek için Türkiye'ye geldiğini ama başarılı olamadığını, Churchill gibi zeki ve tecrübeli bir devlet adamının bir takım hayaller peşinde koşmamasının imkânsız olduğuna yer vermiştir[437].

Amerikan basını, Adana Görüşmeleri'nin askeri ve siyasi bakımdan çok önemli bir görüşme olduğuna, Türkiye'nin Müttefik ve Mihver devletler arasında bir istikrar adası olduğuna, savaşın hızla Müttefik devletler lehine döndüğüne yer vermiştir[438]. Alman basını ise, Churchill ile Roosevelt'in arasındaki eski samimiyetin kalmadığına, Churchill'in mevcut durumda Roosevelt'in kararlarının uygulayıcısı durumuna düştüğüne, Müttefiklerin düzenlediği Adana Görüşmeleri'nin Almanya'ya karşı psikolojik bir harp olduğuna ve Türkiye'nin tarafsızlık ve savaş dışı kalma politikasının çok başarılı bir şekilde devam ettiğine değinmiştir[439].

Adana Görüşmeleri'nin ardından Churchill, 1 Şubat 1943 tarihinde Stalin'e bir mektup yazarak, görüşmeler hakkında bilgi vermiştir. Churchill, bu mektubunda; Adana'daki görüşmelerin dostluk havası içerisinde geçtiğini, ilk iş olarak Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmesi gerektiğini, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından modernleşmeden savaşa katılmak istemediğini ifade etmiştir. Churchill, bu açıklamalarına ek olarak; Türkiye'nin SSCB'ye karşı, savaş sonrası konumlarıyla ilgili endişelerinin olduğunu, Türkiye ile SSCB ilişkilerinin düzelmesi için Stalin'in Türkiye'ye karşı dostluk girişimlerinde bulunmasını istemiştir[440].

Churchill, Stalin'e gönderdiği mektubun ardından 2 Şubat 1943 tarihinde Roosevelt'e de bir mektup göndermiştir. Churchill, bu mektubunda; Türkiye'nin SSCB'den duyduğu endişelerinden bahsettikten sonra, ABD'den savaş sonrasında Türkiye'nin toprak bütünlüğünün güvence altına alınması için İngiltere ile birlikte hareket etmesini, yine bu hususta ABD'nin SSCB'yle görüşmelerde bulunmasını talep etmiştir[441].

---

[437] **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1943, s. 1. Bkz: **Ayın Tarihi**, "Akisler", s. 145.
[438] **Ayın Tarihi**, "Akisler", s. 143.
[439] **Ayın Tarihi**, "Akisler", s. 143-145.
[440] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 85-87.
[441] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 261.

Stalin, Churchill'in 1 Şubat 1943 tarihli mektubuna 6 Şubat 1943 tarihinde cevap vermiştir. Stalin, bu mektubunda; Türkiye ile SSCB'nin ilişkilerinin düzelmesiyle ilgili olarak, hem SSCB-Almanya savaşının başlamasından birkaç ay önce, hem de savaş başladıktan sonra, İngiltere tarafından da bilinen açıklama ve bildirilerle Türkiye'ye güvence verdiklerini, ancak buna Türkiye'nin Almanya'dan çekinerek cevap vermediğini ifade etmiştir. Stalin, bu açıklamalarına ek olarak; Türkiye'nin uluslararası konumunun oldukça önemli olduğunu, Türkiye'nin hem SSCB'ye, hem de İngiltere'ye dostluk antlaşmalarıyla bağlı olduğunu işaret ederek, böyle bir durumda Türkiye'nin hem SSCB'ye, hem de İngiltere'ye olan sorumluluklarını nasıl yerine getirebileceğini Churchill'e sormuştur. Stalin, Türkiye ile SSCB arasındaki dostluğun ancak Saraçoğlu Hükümeti'nin olumlu bir adım atmasıyla gerçekleşeceğini, Moskova'nın kapısının Türkiye'ye her zaman açık olduğunu söylemiştir[442].

Churchill, 11 Şubat 1943 tarihinde Avam Kamarası'nda Adana Görüşmeleri'yle ilgili olarak önemli açıklamalar yapmıştır. Churchill, bu açıklamalarında; İngiliz politikalarının amacının Türkiye'yi bir tehditle karşı karşıya bırakmak olmadığına, Türkiye'ye yönelik tehditlerin İngiltere ve ABD'yi de kapsayacağına, Türkiye'nin coğrafi konumunun savaş açısından hayati bir öneme sahip olduğuna, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmesinin İngiltere ve ABD açısından da çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır[443].

Stalin'in Churchill'e 6 Şubat 1943 tarihinde gönderdiği mektupta; Türkiye ile SSCB arasındaki dostluğun ancak Saraçoğlu Hükümeti'nin olumlu bir adım atmasıyla gerçekleşeceğini söylemesinin ardından Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, 13 Şubat 1943 tarihinde SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'a, Türkiye'nin SSCB ile dostluk görüşmelerine başlamak istediğini bildirmiştir[444].

Vinogradov, Türkiye'nin SSCB ile dostluk görüşmelerine başlamak istediğini Stalin'e bildirmiştir. Stalin de Türkiye'nin bu isteğini 24 Mart 1943 tarihinde Churchill'e bir mektupla bildirmiştir. Stalin, bu mektubunda; Türkiye'nin bu girişimi memnuniyetle karşıladığını, Türkiye'ye Vinogradov aracılığıyla görüşmelere başlamak istediğini bildirdiğini, görüşmeler için Türk Büyükelçisi'nin Moskova'ya dönüşünün beklendiğini ifade etmiştir[445].

---

[442] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 89-90.
[443] **BCA**, Fon No: 30, Dosya No: 588, Sıra No: 3, 13.02.1943, s. 2-3. Bkz; **Ayın Tarihi**, "Akisler", s. 114-115.
[444] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 1974, s. 166.
[445] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 91-92.

Churchill'in 10 Mart 1943'te New York Times gazetesinde yayınlanan bir makalesi, Türkiye'ye büyük hayal kırıklığı yaşatmıştır. Churchill, bu makalesinde; savaştan sonra dünya barışının dört devlet tarafından sağlanacağına, dört büyük devletten yalnızca İngiltere ve SSCB'nin Avrupa'da yer alacağına, Doğu Avrupa'daki barışı korumakla SSCB'nin, Batı Avrupa'daki barışı korumakla da İngiltere'nin sorumlu olacağına değinmiştir. Churchill, yine bu makalesinde; savaşın Müttefikler lehine sonuçlandığında SSCB'nin sınır güvenliği açısından Müttefiklerle aynı haklara sahip olacağını ifade etmiştir[446]. Churchill'in bu makalesinde Türkiye'yi yok sayması, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı benimsediği dış politika anlayışının gerçek yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Bu makale, İngiltere'nin savaş sonrası kurulacak olan yeni düzende Türkiye'ye yer vermediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin SSCB ile dostluk görüşmelerine başlamak istemesi üzerine, 12 Mart 1943 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Cevat Açıkalın ve SSCB Dışişleri Bakanı Molotov arasında Moskova'da bir görüşme gerçekleşmiştir[447]. Molotov, bu görüşmede Türkiye ile SSCB ilişkilerinin ancak Türkiye'nin savaşa girmesiyle düzelebileceğini söyleyerek, Türkiye'nin diplomatik girişimini geri çevirmiştir[448].

2.2.3. Washington Görüşmeleri

Washington Görüşmeleri, ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill arasında 12-26 Mayıs 1943 tarihleri arasında Washington'da gerçekleşmiştir[449].

Churchill, Washington Görüşmeleri'nde; Almanya'nın Balkanlar'daki gücünün zayıflatılması için İtalya'nın işgal edilmesi gerektiğine, bu işgalle birlikte Balkanlar'daki İtalyan kuvvetlerinin çekileceğine, Almanya'nın da Balkanlar'a yeni bir kuvvet göndermek zorunda kalacağına, İtalya'nın işgal edilmesinin ardından da Türkiye'nin savaşa dâhil olacağına ve Türkiye'nin savaşa dâhil olmasıyla da Türkiye'deki üslerin kullanılabileceğine değinmiştir.

---

[446] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 1974, s. 173-174.
[447] F. C. Erkin, **a. g. e.** , Ankara 1968, s. 208.
[448] SSCB'nin Almanya'yı Şubat 1943 tarihinde başlayan Stalingrad Muharebesi'nde ağır bir yenilgiye uğratması, SSCB'nin Müttefiklere ve Türkiye'ye olan tutumunu bir anda olumsuz yönde değiştirmiştir. SSCB'nin bir anda değişen bu tutumu, İngiltere ve ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır.
[449] **BCA**, Fon No: 30, Dosya No: 588, Sıra No: 3, 13.02.1943, s. 1. Bkz; W. S. Churchill, **a. g. e.** , London 1952, s. 791.

Churchill, yine bu açıklamalarına ek olarak; Almanya'nın Balkanlar'daki gücünün kırılmasının aynı zamanda SSCB üzerindeki Alman baskısını hafifleteceğini ifade etmiştir[450].

Savaş sonrası kurulacak dünya düzeniyle ilgili Washington Görüşmeleri'nde önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar; barışı koruma sorumluluğunun ABD, İngiltere ve Çin'e verilmesi, Avrupa'da, Tuna, Balkan ve İskandinav federasyonlarını kapsayan bir konfederasyonluğun kurulması, Türkiye'nin de kurulacak olan bu federasyonluklardan Balkan federasyonluğuna dâhil edilmesi hususunda olmuştur[451].

Washington Görüşmeleri, Son Telgraf gazetesi tarafından "*5'inci Çörçil-Ruzvelt Mülakatı Waşingtonda Başladı*" başlığıyla duyurulmuştur[452]. Yine, aynı gazete; "*Çörçil-Ruzvelt Pazarlığı"* başlığı altında; görüşmelerde Roosevelt'in ağır başlılığını, Churchill'in ise endişeli bir tavır takındığı yorumuna yer vermiştir[453].

2.2.4. Quebec Görüşmeleri

Quebec Görüşmeleri, Benito Mussolini İtalyası'nın Müttefik devletler karşısında yenilmesinin[454] ardından 25 Temmuz 1943 tarihinde İtalya'da Pietro Badoglio Hükümeti'nin kurulmasıyla ortaya çıkan yeni durumun görüşülmesi ve ikinci cephe planının yeniden ele alınması amacıyla Roosevelt ve Churchill'in 17-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında Kanada'nın Quebec şehrinde bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir[455].

Churchill, Quebec Görüşmeleri'nde; İtalya'nın yenilmesinin ardından Almanya'ya karşı Balkanlar'da ikinci bir cephenin açılmasını, Balkanlar'da ikinci bir cephenin açılması için de önce Türkiye'nin savaşa katılması ve üslerinin kullanılması gerektiğini ve Balkanlar'da en kısa sürede açılacak ikinci bir cephenin aynı zamanda bölgeyi SSCB etkisinden koruyacağını ifade etmiştir[456].

---

[450] **BCA**, Fon No: 30, Dosya No: 588, Sıra No: 3, 13.02.1943, s. 1-2. Bkz; W. S. Churchill, **a. g. e.** , London 1952, s. 791.
[451] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 229.
[452] **Son Telgraf**, "*5'inci Çörçil-Ruzvelt Mülakatı Waşingtonda Başladı"*, 12 Mayıs 1943, s. 1.
[453] **Son Telgraf**, "*Çörçil-Ruzvelt Pazarlığı",* 28 Mayıs 1943, s. 1.
[454] Müttefikler, Kuzey Afrika'daki çarpışmaların sona ermesiyle Akdeniz'in güney kısımlarına egemen olmaya başlamışlardır. Akdeniz'in tamamını ele geçirmek isteyen Müttefikler, 10 Temmuz 1943 tarihinde İtalya'yı işgal etmek için Sicilya'ya 160.000 kişilik bir kuvvetle saldırmıştır. Sicilya, Ağustos 1943 tarihinde Müttefiklerin eline geçmiştir.
[455] W. S. Churchill, **The Second World War (Closing The Ring)**, Vol: 5, Cassell Com., Ltd., London 1952, s. 75.
[456] Cordell Hull, **The Memoirs of Cordell Hull**, Vol: 5, The Macmillan Com. , New York 1948, s. 1388.

Roosevelt, Churchill'in Balkanlar'da ikinci bir cephe açması planını uygun bulmamıştır. Roosevelt ise, Almanya'ya karşı açılacak olan ikinci bir cephenin Balkanlar yerine Fransa'nın Normandiya sahillerinde açılmasını istemiştir[457].

Quebec Görüşmeleri, Almanya'ya karşı açılacak olan ikinci bir cephenin Fransa'nın Normandiya sahillerinde açılması kararının alınmasının ardından son bulmuştur[458].

Türk basınında Quebec Görüşmeleri ve kararları geniş yer bulmuştur. Benice, gazetesindeki başyazısında; Stalinsiz gerçekleşen görüşmenin savaşın nihai kaderini tayin ettiğine, savaş sonrası oluşacak durumun tespit edilmeye çalışıldığına ve Churchill'in Balkanlar'da SSCB etkisinin yayılmasından çekindiğine yer vermiştir[459]. Yine bir başka başyazısında; yeni bir cephe açılmadan savaşın bitmeyeceğine, yeni bir cephenin açılması için de Müttefik devletlerin diğer cephelerdeki hareketlerini bitirmeleri gerektiğini söylemiştir[460]. Tasviri Efkâr gazetesi ise, "*Kanada Müzakereleri Sona Erdi*" başlığı altında; görüşmelerde Almanya ve İtalya'ya karşı alınan kararların SSCB'ye bildirileceğini ve yıl sonuna kadar İngiltere ve ABD arasında yeni bir görüşmenin yapılacağını yazmıştır[461].

2.2.5. Moskova Konferansı

12 Mart 1943 tarihinde Türkiye ile SSCB arasında Moskova'da yapılan ve her iki devlet açısından olumsuz sonuçlanan görüşmenin ardından SSCB basını, Türkiye'nin tarafsızlık ve savaş dışı durumunun SSCB aleyhine bir durum oluşturduğunu yazmaya başlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin savaşa katılmadığı halde neden İngiltere'den askeri malzeme ve silah yardımı aldığını sorgulamaya başlamıştır[462].

---

[457] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 229.
[458] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 229.
[459] E. İ. Benice, "Ruzvelt – Çörçil Mülakatı", **Son Telgraf**, 11 Ağustos 1943, s. 1. Benice başyazısında; "Kanada da Çörçil ve Ruzvelt arasında yapılan bu konuşmalarda Avrupa harbinin nihai kaderini tayin edecek ve harp sonrasını teemmül edecek esasların tespit olunması galip ihtimal dâhilindedir." demiştir.
[460] E. İ. Benice, "Doğu Akdeniz'de mi, İtalya'da mı, Batı Avrupa'da mı ?", **Son Telgraf**, 18 Ağustos 1943, s. 1. Benice başyazısında; "Garp cephesi açılmadan bu harp Avrupa'da elbette bitmeyecektir. Fakat Garp cephesinden önce Müttefiklerin diğer cephelerdeki hareketleri bitirmeleri ve Almanya etrafındaki kordonu kesip daraltmaları ihtimali kuvvetlidir." demiştir.
[461] **Tasviri Efkâr**, 25 Ağustos 1943, s. 1. "Kanada Müzakereleri Sona Erdi" başlığı altında "Almanya ve İtalya'ya karşı alınan kararlardan Sovyet Rusya haberdar edilecek. Sene sonundan evvel İngiliz ve Amerikan makamları arasında yeni bir toplantı yapılacak." yorumuna yer verilmiştir.
[462] K. Gürün, **a. g. e.** , Ankara 1990, s. 256.

SSCB'nin İzvestia gazetesinde Eylül 1943 tarihinde yayınlanan bir makalede; Türkiye'nin tarafsızlığının ve savaş dışı durumunun giderek Almanya'nın işine yaradığına, Türkiye'nin Alman ordularının Balkan sınırındaki güvenliğini sağladığına, Türkiye sayesinde Almanya'nın Balkan sınırında az asker bulundurarak, askerlerinin büyük bir bölümünü SSCB cephesine gönderdiğine değinilmiştir[463].

Moskova Konferansı, SSCB basınının Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki propagandaları sürerken, Müttefik devletlerin dışişleri bakanları tarafından 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında Moskova'da gerçekleşmiştir[464].

İkinci Dünya Savaşı'nın genel durumu ve siyasi gelişmelerin değerlendirildiği Moskova Konferansı, Türk basını tarafından ilgiyle takip edilmiş, ancak alınan kararların devletler arası gizliliğinden dolayı basına çok fazla haber yansımamıştır.

Cumhuriyet gazetesi; Moskova Konferansı'nın İngiliz basınında, savaşın en önemli siyasi gelişmesi olarak yer aldığına değinmiştir[465].

20 Ekim 1943 tarihli Cumhuriyet gazetesi; Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nın dördüncü yıl dönümünde, Moskova Konferansı'nda ABD, İngiltere ve SSCB dışişleri bakanlarının alacağı kararların dünya devletleri tarafından merakla beklendiğine yer vermiştir[466].

Atay, gazetesindeki başyazısında; SSCB'nin sınırlarına kadar gelen Almanya'ya karşı önlemler almak istediğini ve yine SSCB'nin savaş sonrası kurulacak olan yeni düzende Müttefik devletlerle eşit haklara sahip olmak istediğini ifade etmiştir[467].

Moskova Konferansı devam ederken görüşülen konuların içeriği hakkında bilgi elde etmekte zorlanan Türk basını, konferansın sonuna doğru az da olsa kamuoyuna bilgi vermeye başlamıştır.

---

[463] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 1974, s. 201.
[464] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 229.
[465] **Cumhuriyet**, "Moskova Konferansı" 19 Birinciteşrin 1943, s. 1. "Codell Hull ve Eden dün Moskova'ya vardılar." alt başlığı altında "İngiliz basının bu üçler konferansını, bugünkü harbin en mühim siyasi hadisesi" olarak yer almıştır.
[466] **Cumhuriyet**, "Mutlu Yıllar", 20 Birinciteşrin 1943, s. 1. "Amerika, İngiltere ve Sovyet Rusya Hariciye Nazırları'nın verecekleri kararlar her tarafta alaka ile bekleniyor" olarak ver verilmiştir.
[467] F. R. Atay, "Moskova Konferansı" **Ulus**, 21 Birinciteşrin 1943, s. 1-2. Atay başyazısında; "Sovyetler, Müttefikler gibi devamlı bir barışın hakiki ve tesirli şartları ile kendi güvenlik şartlarını bir tutmakta olduğunu her fırsatta söylemiştir. Sovyet politikası genişlemeci ve fetihçi bir politika olarak belirlenmiş değildir, hatta Almanya ile bazı antlaşmalarda sınırlarına doğru taşan büyük Cermenliğe karşı müdafaa tedbirleri almak mahiyetindedir." demiştir.

Cumhuriyet gazetesi; İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in konferansın başından beri SSCB ve ABD'li meslektaşlarıyla yapmış olduğu görüşmelerden memnun kaldığına yer vermiştir[468]. Ulus gazetesi ise; konferansın olumlu bir hava içerisinde geçtiğini[469], başarılı bir şekilde de biteceğini ifade etmiştir[470].

Moskova Konferansı, Almanya'ya karşı ikinci bir cephenin Kuzey Fransa'da en geç 1944 yılı ilkbaharına kadar açılmasını[471], Müttefik devletlerin Türkiye'ye karşı önce üslerin kullanılması daha sonra da Türkiye'nin savaşa katılması hususunda baskı yapmasını[472] öngören ortak kararların alınmasının ardından son bulmuştur.

Moskova Konferansı'nın ardından Türkiye'nin savaşa katılması hususunda ortak bir fikir birliğine varan İngiltere ve SSCB arasında 3 Kasım 1943 gecesi gizli bir ortaklık protokolü imzalanmıştır[473]. Türkiye'nin en kısa sürede savaşa katılmasını sağlamak amacıyla imzalanan bu gizli ortaklık protokolüne 4 Kasım 1943 tarihinde ABD'de de katılmıştır[474].

2.2.6. Kahire Görüşmeleri

İngiltere, SSCB ve ABD arasında imzalanan gizli ortaklık protokolünün ardından Eden, Türkiye'den üslerin kullanılması hususunda izin almak ve Türkiye'nin bir an önce savaşa katılmasını sağlamak amacıyla Menemencioğlu'na bir görüşme teklif etmiştir. Eden'in bu teklifi, Menemencioğlu tarafından kabul edilmiş ve iki diplomat 3 Kasım 1943 tarihinde Kahire'de bir araya gelmiştir[475].

İngiliz basınının, iki milletin birbirine daha sıkı bağlanmasını sağlayacak bir görüşme[476] olarak nitelendirdiği Kahire Görüşmeleri'nin ilk gününde, İngiltere'nin SSCB'yle ittifakı ve Moskova Konferansı'nda alınan kararlar değerlendirilmiştir[477].

---

[468] **Cumhuriyet**, 23 Birinciteşrin 1943, s. 1. "Müzakereler iyi bir hava içinde devam etmektedir." başlığı altında "Moskova Konferansı müzakerelerinin başlangıcından beri İngiltere Hariciye Nazırı Mr. Eden, müzakerelerin cereyanı hakkında ilk defa olarak fikrini söylemiştir. Mr. Eden, Sovyet ve Amerikan meslektaşları ile şimdiye kadar yapmış olduğu görüşmelerden çok memnun kaldığını söylemiştir." şeklinde yer vermiştir.
[469] **Ulus**, 23 Birinciteşrin 1943, s. 1. "Moskova görüşmeleri çok memnuniyet verici bir tarza ilerliyor." yorumuna yer verilmiştir.
[470] **Ulus**, 22 Birinciteşrin 1943, s. 1. "Üçlü konferansın başarı ile bitmesi ümidi büyük" yorumuna yer verilmiştir.
[471] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 229.
[472] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 197.
[473] Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri",**Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 11, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Yayınları, Ordu 2010, s. 260.
[474] B. Ertem, "a. g. m.", s. 260.
[475] **Cumhuriyet**, "Menemencioğlu-Eden Mülakatı", 3 Kasın 1943, s. 1. "Hariciye Vekilimiz, İngiliz Hariciye Vekilinin dostane bir daveti üzerinde Kahire'ye gitti." alt başlığı altında yer almıştır.
[476] **Ulus**, 5 İkinciteşrin 1943, s. 1.
[477] F. C. Erkin, **a. g. e.** , Ankara 1968, s. 210-212.

Kahire Görüşmeleri'nin ikinci gününde ise Müttefik devletlerin Türkiye'den istekleri ele alınmıştır. Eden, ilk olarak Menemencioğlu'na, Churchill'in Türkiye'den bir ay içerisinde Almanya'ya karşı savaş ilan etmesini istediğini söylemiştir. Menemencioğlu ise, İngiltere'nin Türkiye'ye göndermek istediği askeri malzeme ve savaş uçaklarının Türk sınırlarını korumaktan çok Almanya'yı Türk sınırlarına çekeceğini, İngiltere'nin Türkiye'ye tatmin edici bir askeri malzeme ve silah yardımı yapmadan Türkiye'nin savaşa katılmasının mümkün olamayacağını bildirmiştir[478].

Türkiye'nin bir ay içerisinde Almanya'ya karşı savaş ilan etmesi hususunda Menemencioğlu'ndan olumsuz cevap alan Eden, bu sefer de Türkiye'deki üslerin Müttefik devletler tarafından kullanılmasını istemiştir. Menemencioğlu ise, Türk üslerinin Müttefik devletlerce kullanılmasının Almanya'ya savaş açmak olduğunu, Türkiye açısından Türk toprakları üzerinde Müttefik devletlere üs vermekle savaşa katılmak arasında bir fark olmadığını söylemiştir[479].

Menemencioğlu'nun bu açıklamalarının ardından Eden, Churchill'e bir telgraf göndermiştir. Eden, bu telgrafında; Türkiye'nin İngiltere ile SSCB arasındaki ittifaktan endişe duyduğunu, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmesine hız verilmesi durumunda Türkiye'nin savaşa katılacağını ifade etmiştir[480].

Kahire Görüşmeleri'nin 5 Kasım 1943 tarihinde tamamlanmasının ardından Menemencioğlu, görüşmeler hakkında hazırladığı raporu İnönü ve Saraçoğlu Hükümeti'ne sunmuştur. Menemencioğlu'nun bu raporu, 16 Kasım 1943 tarihinde CHP Meclis Grubu'nun gizli bir oturumunda uzun süre tartışılmıştır. Menemencioğlu, CHP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmasında; Kahire Konferansı'nda kendisinin ilke olarak Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'na sadık kaldığını ifade etmiştir [481] . Us, hatıra notlarında; toplantının on saat sürdüğünü, Türkiye'nin savaşa katılmasının ilke olarak benimsendiğini, ancak bu ilkenin gerçekleşebilmesi için Türk ordusunun askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmesi gerektiğine ver vermiştir[482].

[478] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 178-182.
[479] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 178-182.
[480] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 181-182.
[481] Asım Us, **Hatıra Notları (1930-1950)**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966, s. 580-581.
[482] A. Us, **a. g. e.** , *s. 580-581.*

Kahire Görüşmeleri, Türk-İngiliz ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından beri tarafsızlık ve savaş dışı kalma politikası benimseyen Türkiye, Kahire Görüşmeleri'nin ardından 17 Kasım 1943 tarihinde ilk kez savaşa katılmayı ilke olarak benimsemiştir[483].

Eden ve Menemencioğlu arasında gerçekleşen Kahire Görüşmeleri'nin sonuçları, Türk basınında geniş yer bulmuştur. Türk basını; İngiltere ile Türkiye arasında gerçekleşen bu görüşmelerin, dostluk ve ittifak bağı içerisinde geçtiğine değinmiştir[484].

Zekeriya Sertel, gazetesindeki başyazısında; Müttefik devletlerin sebepsiz yere Türkiye'yi savaşa sürüklemek istediğini, Türkiye'nin savaşa girmesi için mantıklı bir sebebin olmadığını ifade etmiştir[485]. Nadir Nadi ise, gazetesindeki başyazısında; Yabancı gazete ve yazarları eleştirmiştir. Yabancı gazete ve yazarların Türkiye'nin savaşa katılması hususunda her fırsatta sebepsiz yazılar yazdıklarına değinmiştir[486]. Yabancı gazete ve yazarların bu durumu; Müttefik devlet yöneticilerinin Türkiye'ye savaşa katılması hususunda baskı yapmakla kalmayıp, aynı zamanda bu konuyu kendi basınları yoluyla dünya kamuoyuna benimsetmek istediklerini açıkça ortaya koymaktadır.

2.2.7. Tahran Konferansı

Tahran Konferansı Roosevelt, Churchill ve Stalin'in katılımıyla[487] 28 Kasım ile 1 Aralık 1943 tarihleri arasında Tahran'da yapılmıştır. 28 Kasım 1943 tarihinde başlayan Tahran Konferansı'nın amacı, konferansın açılış konuşması yapan Roosevelt ve Churchill tarafından açıklamıştır. Roosevelt ve Churchill konferansın amacının; savaşın süresini mümkün olduğu kadar kısaltmak ve savaş sonrası oluşabilecek sorunlara çözüm üretmek olduğunu söylemiştir[488].

---

[483] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 210-212.

[484] **Cumhuriyet**, "Kahire Müzakerelerinin Neticesi", 8 İkinciteşrin 1943, s. 1. "İki gün devam eden samimi görüşmeler." alt başlığı altında "Büyük Britanya ve Türkiye'yi birbirine bağlayan dostluk ve ittifak neticesi içinde cereyan etti." şeklinde yer almıştır.

[485] Z. Sertel, "Kahire Konferansı", **Tan**, 9 İkinciteşrin 1943, s. 1. Sertel başyazısında; "Böyle bir talepte bulunabilmek ve Türkiye'yi Müttefiklere fiili yardım, daha doğrusu tarafsızlık siyasetini terke ikna için gayet kuvvetli sebepler göstermek lazımdır. Hâlbuki bizi böyle bir harekete sürükleyerek mantıki bir sebep bulmak hayli güçtür…" demiştir.

[486] N. Nadi, "Kahire Tebliği", **Cumhuriyet**, 9 İkinciteşrin 1943, s. 1. Nadi başyazısında; "Ajans muhabirlerine kalsaydı, Türkiye'nin şimdiye kadar birkaç defa harbe girmesi icap ederdi… Bu sırada bazı ajans muhabirlerinin durup dururken Türkiye'yi harbe sokmak hususundaki mucip sebepleri doğrusu oldukça tuhaf buluyoruz. Harbi kısaltmak, Balkanlara çıkarma yapmak, hava üstleri edinmek gibi istekler hem yetersiz hem de lüzumsuzdur…" demiştir.

[487] Tahran Konferansı'na ilgili devletlerin dışişleri bakanları da katılmıştır.

[488] Fahri Yazıcı, **Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları (Gizli Belgeler)**, Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s. 7-8.

Tahran Konferansı'nda ilk söz alan Churchill, savaşın süresinin kısaltılması için Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi gerektiğe değinmiştir. Churchill, Türkiye'nin savaşa sokulması hususunda en önemli sorunun Türkiye'nin ikna edilmesi olduğunu ifade etmiştir[489].

Churchill'den sonra söz alan Roosevelt, Türkiye'nin savaşa sokulmasının Müttefik devletlere ağır bir yük getireceğine değinmiştir. Roosevelt, Türkiye'nin savaşa sokulması yerine Almanya'ya karşı ikinci bir cephenin Normandiya'da açılması gerektiğini söylemiştir[490].

Churchill ve Roosevelt'ten sonra söz alan Stalin ise, Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesinin Müttefik devletler açısından siyasi, askeri ve iktisadi sorunlar oluşturacağına değinmiştir. Stalin, Türkiye'nin savaşa sokulması yerine Almanya'nın Fransa'nın kuzey kıyısında yer alan Normandiya'dan vurulması gerektiğini vurgulamıştır[491].

Tahran Konferansı'nın 29 Kasım 1943 tarihli ikinci oturumunda Türkiye'nin savaşa sokulması hususunda yalnız kalan Churchill, Roosevelt ve Stalin'e katılmadığını, Türkiye'nin savaşa sokulması için ikna edilmesi gerektiğini yinelemiştir[492].

Türkiye'nin savaşa sokulması hususunda Churhill ve Stalin'in düşünceleri farklı olmuştur. Churchill, SSCB'nin Balkanlar'daki etkisini önlemek için Türkiye'nin savaşa sokulmasını istemiştir. Stalin ise, Balkanlar'daki askeri ve siyasi durumun İngiltere lehine değişebileceğini düşünerek Türkiye'nin savaşa sokulmasına sıcak bakmamıştır[493].

Tahran Konferansı, Türkiye'nin savaşa sokulması hususunda Türkiye'den son bir kez daha istekte bulunulması kararının alınmasının ardından son bulmuştur[494].

Tahran Konferansı, hem konferansın içeriği ve gizliliği, hem de dönemin yayın organlarının teknik yetersizliğinden dolayı Türk basınında sığ ve kesin olmayan ifadelerle yer almıştır[495].

---

[489] F. Yazıcı, **a. g. e.** , s. 3.
[490] Haluk Ülman, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1961, s. 43.
[491] R. Denniston, **a. g. e.** , s. 185.
[492] W. S. Churchill, **a. g. e.** , Vol: 5, London 1952, s. 75.
[493] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 186-187.
[494] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 214-218.
[495] **Cumhuriyet**, "Tebriz Konferansı", 4 Birincikanun 1943, s. 1. "Verilen bir habere göre içtimalar başlamış, bir diğerine göre bitmiştir." şeklinde yer almıştır.

2.2.8. Kahire Konferansı

Tahran Konferansı'nın da alınan kararların uygulanması için Churchill ve Roosevelt, İnönü'yü Kahire'ye davet etmiştir. İnönü, bu daveti Saraçoğlu Hükümeti'yle uzun süre değerlendirmiştir. İnönü, bu uzun değerlendirmenin ardından Kahire'ye belli şartlar altında gideceğini söylemiştir. İnönü, Churchill ve Roosevelt'e; Tahran Konferansı'nda alınan kararların uygulanması konuşulacak ise gelmeyeceğini ve görüşmelerde herkesin eşit statüde olması gerektiğini bildirmiştir[496].

İnönü'nün şartlarını Churchill ve Roosevelt kabul etmiştir. İnönü'nün şartlarının kabul edilmesinin ardından Kahire Konferansı, Churchill, Roosevelt ve İnönü'nün katılımıyla[497] 4-6 Aralık 1943 tarihleri arasında Kahire'de gerçekleşmiştir[498].

Kahire Konferansı'nda ilk sözü alan Churchill, İngiliz ve Amerikan hava filolarının 15 Şubat 1944 tarihinde Türkiye'ye geleceğine, Türkiye'nin bu filoları kabul etmemesi halinde Müttefik devletlerin Türkiye ile olan işbirliğinin tamamen bitireceğine, Türkiye'nin savaşa girmesinin, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkileri de olumlu yönde etkileyeceğine değinmiştir[499].

Churchill'den sonra Kahire Konferansı'nda söz alan İnönü, Türkiye'nin savaşın her döneminde Türk-İngiliz ittifakına bağlı kaldığına, Türkiye'nin savaşa katılmasının ancak bir askeri işbirliği planı çerçevesinde gerçekleşebileceğine değinmiştir. İnönü, Churchill ve Roosevelt'e; Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından savaşa hazır olmadığını, Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaş açması durumunda Boğazların tehlike altına gireceğini, Türkiye'nin savaşa katılması hususunda da kesin bir tarih verilmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir[500].

İnönü'nün ardından tekrar söz alan Churchill, İnönü'nün savunduğu Alman tehlikesi tezine karşılık olarak, Almanya'nın Türkiye'ye saldırma olasılığının zayıf olduğuna değinmiştir. Churchill, Türkiye'nin savaşa katılması durumunda eğer Almanya Türkiye'ye savaş ilan ederse SSCB'nin Türkiye'ye destek vereceğini söylemiştir[501].

---

[496] Kazım Karabekir, **Ankara'da Savaş Rüzgârları (İkinci Dünya Savaşı)**, Emre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995, s. 431. Bkz; S. Deringil, *a. g. e.* , s. 220.
[497] W. Churchill ve F. D. Roosevelt, Türkiye'nin SSCB endişesinden dolayı Kahire'ye J. Stalin'i çağırmamıştır.
[498] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 188-189.
[499] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 189-190.
[500] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 189-190.
[501] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 189-190.

Churchill ve İnönü'den sonra Kahire Konferansı'nda söz alan Roosevelt ise, İnönü'nün Türkiye'nin savaşa katılmaması için öne sürdüğü tezlere katılarak, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmesi gerektiğine değinmiştir. Roosevelt, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmesinin de zaman alacağını düşünerek, Türkiye'nin savaşa katılması yerine Normandiya'da ikinci bir cephenin en kısa sürede açılması gerektiğini ifade etmiştir[502].

Kahire Konferansı, Türkiye'nin askeri malzeme ve silah bakımından modernleştirilmeden savaşa katılmaması ve Türkiye'nin askeri malzeme ve silah ihtiyaçlarının karşılanması için Müttefik devletler tarafından bir askeri komisyon kurulması kararlarının alınmasının ardından son bulmuştur[503].

Türk basınında Kahire Konferansı olumlu bir gelişme olarak ele alınmıştır. Kahire Konferansı'nın sonunda yayınlanan resmi tebliğ, Türk basınında; konferansa katılan devlet temsilcilerinin anlayış ve samimiyetinin, ilgili devletler arasındaki dostluk münasebetlerini güçlendirdiği şeklinde yorumlanmıştır[504].

Türkiye'ye Kahire Konferansı'ndan dönen heyet, savaş tehlikesini bir kez daha önlemeyi başarmış kahraman bir heyet olarak karşılanmıştır. Sadak, gazetesindeki başyazısında; Menemencioğlu'nun konferans sonrası açıklamalarına yer vermiştir. Sadak, Menemencioğlu'nun konferanstan çok memnun kaldığını, devlet temsilcileri arasında bilinen veya bilinmeyen bütün meselelerin açık yüreklilikle değerlendirildiğini ifade etmiştir[505]. Yalçın ise, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'nin ilke olarak savaşa girmeyi kabul ettiğine ölçülü bir dille değinmiştir[506].

---

[502] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 272.
[503] F. C. Erkin, **a. g. e.** , Ankara 1968, s. 220-221.
[504] **Cumhuriyet**, "Milli Şefle Ruzvelt-Çörçil Arasındaki Kahire Mülakatı Bitti", 8 Birincikanun 1943, s. 1. "Mülakat İngiltere'yi Türkiye'ye bağlayan ittifakın, Türkiye ile Rusya ve Amerika arasındaki sağlam dostluk münasebatının bariz bir tezahürü olmuştur." alt başlığı altında "Anlayış ve samimi bağlılık zihniyeti içinde tetkik edilmiş olan bütün meseleler Birleşik Amerika, Türkiye ve İngiltere arasında dünya vaziyetinin görüşü üzerinde çok sıkı bir rabıtanın mevcudiyetini göstermiştir…" şeklinde yer almıştır.
[505] N. Sadak, "Kahire Konferansı", **Akşam**, 11 Birincikanun 1943, s. 1. Sadak başyazısında; "Kahire Konferansı, Türkiye dış siyasetinin yeni ve parlak zaferidir." alt başlığı altında "Konferanstan son derece memnun ve tatmin edilmiş olarak döndüğünü gazetecilere söyleyen Numan Menemencioğlu, bütün meselelerin bazen sert bir şekle giren açık yüreklilikle fakat anlayışla tetkik edildiğini gizlemiyor, 'bilmediğimiz çok şey öğrendik, dostlarımızda bilmedikleri çok şey öğrendiler' diyor. Değerli Hariciye Vekili karşılıklı menfaatlerin ve imkânların bu suretle daha iyi anlaşıldığını da söylüyor. Ancak gizli politika gütmeyen bir devletin Hariciye Vekilinin ağzından çıkabilecek bu gün gibi aydınlık sözlere katılacak bir şey yoktur." demiştir.
[506] H. C. Yalçın, "Kahire Mülakatı", **Tanin**, 12 Birincikanun 1943, s. 1. Yalçın başyazısında; "Prensip kabul olunmakla beraber prensibin fiile çıkması her iki müttefikin görüşlerine, görüşmelerine ve menfaatlerine uygun bazı hallerin ve şartların teminine bağlıdır." demiştir.

Kahire Konferansı, Türk basınının bazı başyazarları tarafından da İnönü'nün bireysel bir başarısı olarak nitelendirilmiştir. Us, gazetesindeki başyazısında; İnönü'nün Milli Mücadele'den sonra Lozan Barış Antlaşması'nda heyet başkanlığı sıfatıyla yaptığı büyük hizmetleri Kahire Konferansı'nda da yaparak görevini başarılı bir şekilde tamamladığını yazmıştır[507].

Kahire Konferansı'nın ardından İnönü, konferans hakkında bir durum değerlendirmesi yapmak için Saraçoğlu Hükümeti'nden bazı kişiler ve ilgili devletlerin Türk büyükelçileriyle Ankara'da bir araya gelmiştir. İnönü, Kahire Konferansı'nda Churchill'in kendisinden Türkiye'nin savaşa girmesini istediğini söyleyerek katılımcılara fikrini sormuştur. Londra Büyükelçisi sıfatıyla toplantıya katılan Rauf Orbay; Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere'nin Türkiye'den böyle bir şey isteme hakkının olmadığına değinmiştir. Orbay, İngiltere'nin Türkiye'den böyle bir istekte bulunabilmesi için önce Adana Görüşmeleri'nde alınan askeri kararların uygulanması gerektiğini ifade etmiştir[508].

İnönü, Ankara'daki durum değerlendirmesi toplantısının ardından Saraçoğlu Hükümeti kabinesini ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı toplantıya çağırmıştır. Bu kabine toplantısında İnönü, Fevzi Çakmak'tan Türk Silahlı Kuvvetlerinin durumunu kabineye anlatmasını istemiştir. İnönü'nün isteği üzerine Fevzi Çakmak, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Alman Silahlı Kuvvetleri karşısında durabilecek bir güçte olmadığını "*Almanların ölüsü bile bize yeter*" sözleriyle açıklamıştır[509].

Kahire Konferansı'nda alınan kararlar, 12 Aralık 1943 tarihinde Saraçoğlu Hükümeti kabinesi tarafından onaylanarak, Menemencioğlu aracılığıyla Hugessen'a bildirilmiştir[510].

Kahire Konferansı'nın Saraçoğlu Hükümeti kabinesi tarafından onaylanmasının ardından Türk-İngiliz ilişkileri sancılı bir döneme girmiştir.

---

[507] A. Us, "Kahire Konferansı Biti" **Vakit**, 12 Birincikanun 1943, s. 1. Us başyazısında; "Muhterem Cumhur reisimiz ve aziz Milli Şefimiz Kahire'den büyük muvaffakiyet ile dönüşü bütün siyaset âleminde büyük bir takdir ve hayranlıkla karşılandığı gibi memleketimizin her köşesinde derin minnet ve iftihar duyguları uyandırdı. İsmet İnönü, milli mücadeleden sonra Lozan'da Türkiye baş murahhası sıfatıyla Türkiye milletine yaptığı büyük hizmeti bu defa Kahire'de Türkiye Cumhur reisi olarak tamamlamıştır." demiştir.

[508] Rauf Orbay, **Rauf Orbay'ın Anıları (1914-1945)**, Temel Yayınları, İstanbul 2005, s. 431.

[509] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 224.

[510] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 195-196.

Kahire Konferansı'nda Churchill'in Türkiye'nin savaşa girmesi için son tarih olarak 15 Şubat 1944 tarihini göstermesi, İnönü'nün de Türkiye'nin savaşa girmesi için askeri malzeme ve silah bakımından yetersiz olduğunu söylemesi, iki ülke arasında soğuk rüzgârların esmesine neden olmuştur.

Kahire Konferansı'nda alınan Türkiye'de bir askeri komisyon kurulması kararının uygulanması gereği İngiliz Hava Kuvvetleri'nden Mareşal Sir John Linnel başkanlığındaki bir İngiliz askeri heyeti, Fevzi Çakmak ile görüşmek üzere 14 Ocak 1944 tarihinde Ankara'ya gelmiştir[511].

Linnel başkanlığındaki İngiliz heyeti ile Fevzi Çakmak başkanlığındaki Türk heyeti arasında başlayan görüşmeler olumsuz bir havada geçmiş ve sonuçsuz kalmıştır. Linnel, Fevzi Çakmak'ın istediği askeri malzeme ve silah miktarını Churchill'e iletmiştir. Churchill, Fevzi Çakmak'ın istediği askeri malzeme ve silah miktarını çok bularak, Ankara'daki İngiliz heyetine bir talimat vermiştir. Churchill, bu talimatında; Türk heyetinin görüşmelerde isteksiz davranması ve İngiltere'nin sağlayamayacağı miktarda yardım talep etmesi durumunda Türkiye'ye yapılan yardımların tamamen kesileceğinin ve savaşın sonunda Türkiye'nin yalnız kalacağının Türk heyetine iletilmesini istemiştir. Churchill, bu açıklamalarına ek olarak; İngiltere için artık Boğazların eskisi kadar önemli olmayacağının, Boğazların ortak savunulması konusunda İngilizlerin tarafsız kalacağının ve Türklerin, SSCB endişesi karşı İngiltere'nin desteğinden yoksun kalacağının da anlatılmasını istemiştir. Churchill'in bu açıklamasının Türk heyetine iletilmesinin ardından 3 Şubat 1944 tarihinde görüşmeler birdenbire ve hiçbir açıklama yapılmadan kesilmiş, İngiliz heyeti Ankara'dan ayrılarak Kahire'ye dönmüştür[512].

İngiliz askeri heyetinin Türkiye'den ayrılmasının ardından Churchill, Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin kesildiğini 4 Şubat 1944 tarihinde Roosevelt'e bildirmiştir. Churchill'in bu bildirisinin ardından Roosevelt de, Türkiye'ye yaptığı askeri malzeme ve silah yardımını durdurma kararı almıştır[513].

Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin kesilmesinin ardından 28 Şubat 1944 tarihinde Türkiye'deki Hugessen başta olmak üzere bütün İngiliz mühendis ve teknisyenler Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmıştır[514].

---

[511] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 231-232.
[512] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 232-233.
[513] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 1974, s. 279-280.
[514] **Cumhuriyet**, "İngiliz Büyük Elçisi Kahire'ye Gitti", 29 Şubat 1944, s. 1.

İngiliz mühendis ve teknisyenlerin Türkiye'den ayrılmasının ardından ise 2 Mart 1944 tarihinde Churchill, Türkiye'ye yaptığı askeri malzeme ve silah yardımının tamamen durdurulduğunu açıklamıştır[515].

Kahire Konferansı'nda alınan Türkiye'de bir askeri komisyon kurulması kararı, Türkiye'nin İngiltere ve ABD ile ilişkilerinin kesilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin İngiltere ve ABD ile ilişkilerinin kesilmesi, Türk ve İngiliz basını başta olmak üzere dünya basınında da geniş yer bulmuştur.

Türkiye ile İngiltere'nin ilişkilerinin kesilmesi, Türk basınının İngiltere'ye bakışını bir anda değişmiştir. Bu durum, Türk dış politikası ile Türk basınının birbirine paralel olarak hareket ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye ile İngiltere'nin ilişkilerinin kesilmesinin ardından İngiltere'deki Times gazetesi muhabiri Türkiye'nin Almanya'ya karşı tek başına yerini alması gerektiğini savunan bir makale yayınlanmıştır[516]. Bu makale, Türk basını ve başyazarları tarafından ağır bir dille eleştirilmiştir. Nadir Nadi, Times gazetesi muhabirini eleştirirken bir tarafta da İngiltere'nin Türkiye'ye karşı genel tutumunu özetleyen gazetesindeki başyazısında; Türkiye ile İngiltere arasında beş yıl devam eden ittifakın ne oldu da bir anda bozulduğuna, ittifakın Türk menfaatlerinden çok İngiliz menfaatlerine hizmet ettiğine değinmiştir[517].

İskoçya'nın The Scotsman gazetesi, başyazısında; İngiltere'nin müttefiki Türkiye'yle ittifakını bitirdiğine yer vermiştir[518].

---

[515] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 233-234.

[516] **Cumhuriyet**, "Times gazetesinin yersiz ve haksız yazısı", 29 Şubat 1944, s. 1. "Times'te çıkan makalenin metni" alt başlığı altında "… Türkiye devlet adamları, Avrupa'nın Nazizm'den kurtuluş davasına fiilen iştirak etmemiş bir Türkiye'ye harp sonrası dünyasında büyük bir teveccühe mazhar kalmayacağını pekâlâ müdriktir. Müttefik diplomatları bu hususu son seneler zarfında gerek Menemencioğlu'na gerek Başvekil Saraçoğlu'na müteaddit kereler işaret etmişlerdir. Türkiye, Avrupa sahnesinde büyük bir devlet hakkını haiz olmak arzusunda değildir, fakat Balkanların müstakbel teşkilatlanmasında bir şey söylemeyi çok ister… Türkiye harbe iştirak etmeden, kendi menfaatlerinin ve istikbalinin müdafaası için lüzumlu telakki beynelmilel münasebetlerdeki prestijini muhafaza edebilecek mi ?" şeklinde yer almıştır.

[517] N. Nadi, "Lüzumsuz, hatta zararlı bir münakaşa", **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1944, s. 1. .Nadi başyazısında; "… Demek ki arkamızda kalan beş yıl içinde Türk-İngiliz muahedesi iyi işlemiş ve İngiliz menfaatlerine uygun gelmiştir. Şimdi birkaç aydan beri bazı İngiliz gazetelerinde zaman zaman gözümüze çarpan tenkit edici yazılara bakarak acaba ne diyeyim? Ortada değişen bir şey mi var? Muahede hep Türk menfaatlerine hizmet etmiş de İngiliz dostlarınız kendilerini artık alacaklı mı sanmaya başlamışlardır?" yorumuna yer vermiştir.

[518] **Cumhuriyet**, "Türkiye ve İngiltere", 2 Mart 1944, s. 1. "İngiliz basının yersiz neşriyatı devam ediyor." alt başlığı altında "Bir İskoç gazetesinin mütalaası; 'Artık Türkiye'den müttefik olarak istifadeye nihayet vermek icap eder. Türkiye'nin sulh konferansında işbirliği muhtemelen reddedilecektir.'" şeklinde yer almıştır.

İngiltere'deki Times gazetesi muhabiri ilk makalesinin ardından ikinci bir makale daha yayınlayarak, İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı askeri malzeme ve silah yardımının durdurulmasının siyasi bir karar olmadığını savunmuştur[519]. Reuters ajansı da, bu haberi doğrulamıştır[520].

Kahire Konferansı sonrası, İngiliz basınının Türkiye hakkındaki saldırgan ve sert tutumunun nedenleri, Nadir Nadi tarafından tahminler yürüterek değerlendirilmiştir. Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; İngiltere'nin Türkiye ile ilişiklerini keserek yeni bir plan hazırlığında mı olduğuna, İngiltere'nin basın yoluyla Türk hükümeti üzerinde baskı mı oluşturmak istediğine, yoksa Türk basınını kışkırtarak İngiltere'nin Türkiye ile olan münasebetlerine yeni bir istikamet mi vermek istediğine sorgulayıcı bir dille değinmiştir[521].

İngiliz basınının Türkiye hakkındaki saldırgan ve sert tutumu, bir süre sonra açık bir şekilde yumuşamaya başlayarak normal seyrine girmiştir[522].

2.2.9. Krom Sorunu

Üstün vasıflı çelik ve yüksek dirençli zırh yapımında ham madde olarak kullanılan krom savaş yıllarında devletler için önemli bir cevher olmuştur[523].

İngiltere ile Almanya arasındaki Krom Savaşı, bu stratejik öneme sahip cevherin dünyadaki sayılı üreticilerinden olan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmiştir. İngiltere ile Almanya, Türk kromunu kendileri için elde etmek istediği kadar, düşmanlarının da elde etmesine engel olmaya çalışmışlardır[524].

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunun yaklaştığı ve Almanya'nın Müttefik devletler karşısında geri çekilmeye başladığı 1944 yılının ilk aylarında Türkiye, Almanya ile olan ticari ilişkiler ve antlaşmalar gereği Almanya'ya yaptığı krom ihracatını artırmıştır.

---

[519] **Cumhuriyet**, "Times'in yeni makalesi", 4 Mart 1944, s. 1. "Türkiye'ye silah sevkiyatının tatili siyasi bir karar değildir." şeklinde yer almıştır.

[520] **Cumhuriyet**, "Türkiye ve İngiltere", 3 Mart 1944, s. 1. "İngiliz basını bize harp malzemesi sevkiyatının kesildiğini bildiriyor." alt başlığı altında yer almıştır.

[521] N. Nadi, "İngiliz basını nasıl bir gaye güdüyor?", **Cumhuriyet**, 5 Mart 1944, s. 1. Nadi başyazısında; "… Herhangi bir maksatla İngiliz efkârı yeni bir vaziyete mi hazırlanmak istiyor? Türk hükümeti üzerinde bir baskı mı yapmaya çalışıyor? Yoksa Türk gazeteleri ile bir münakaşa açıp İngiliz-Türk münasebetlerine ve bu münasebetlerle ilgili politika hareketlerine başka bir istikamet mi verilmesi bahis konusudur?" yorumuna yer vermiştir.

[522] **Cumhuriyet**, "Türkiye ve İngiltere", 8 Mart 1944, s. 1. "İngiliz basınının lisanı bariz şekilde yumuşamaya başladı." alt başlığı altında yer almıştır.

[523] Burhan Daş, Fetullah Arık, Alican Öztürk, Osman Altay, "Krom Madenciliği ve Geçmişten Günümüze İnsanlık Tarihi Üzerindeki Etkileri", **Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 2, Batman 2012, s. 84-85.

[524] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 157.

Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatının artması, başta İngiltere olmak üzere diğer Müttefik devletlerin de dikkati çekmiştir[525].

ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Laurence A. Steinhard, 18 Şubat 1944 tarihinde Türkiye'yi Almanya'ya yapılan krom ihracatı konusunda uyarmıştır[526]. Steinhard, Saraçoğlu Hükümeti'nden Almanya'ya yapılan krom ihracatının durdurulmasını, bunun için de Türkiye'yi Bulgaristan'a bağlayan Meriç Nehri üzerindeki demiryolu köprülerinin havaya uçurularak tahrip edilmesini istemiştir[527].

ABD'nin Türkiye'yi Almanya'ya yapılan krom ihracatı konusunda uyarmasının ardından İngiltere de Türkiye'ye uyarıda bulunmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'den Almanya'ya yapılan krom ihracatının durdurulmasını, durdurulmaması halinde ise İngiltere ve ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ambargo uygulayacağını açıklamıştır[528].

Türkiye, ABD ve İngiltere'nin tüm uyarı ve tehditlerine karşın Almanya'ya 1944 yılı içerisinde ayda 12.000 ton krom ihraç edecek iken 25 Mart 1944 tarihine kadar 75.842 ton krom ihraç etmiştir[529].

İngiltere'deki Times gazetesi, savaş açısından son derece önemli olan krom cevherinin son aylarda İngiltere'ye az miktarda ihraç edilirken, bunu karşılık Almanya'ya yapılan ihracatının arttığına yer vermiştir[530].

ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, 9 Nisan 1944 tarihinde bir resmi açıklama yaparak, bütün tarafsız devletlerin Almanya'yla yaptıkları tüm ticari ilişkileri durdurmalarını istemiştir. Tarafsız devletlerin Almanya'yla ticari ilişkilerini durdurmamaları halinde ise ABD tarafından ticari abluka altına alınacaklarını söylemiştir[531].

---

[525] Ç. Yetkin, **Karşı Devrim (1945-1950)**, Kilit Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2014, s. 58.
[526] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 1974, s. 321.
[527] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 238-239.
[528] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 239.
[529] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 240.
[530] **Cumhuriyet**, "Krom ihracatımız ve İngiliz Basını", 9 Nisan 1944, s. 1. "İngiltere'ye sevkiyatın durdurulmasına mukabil Almanya'ya ihracatımız artıyormuş!" alt başlığı altında "… Harp iktisadiyatı bakımından bu derece önemli olan bir madenin son aylar zarfında gittikçe azalan miktarda İngiltere'ye ihraç olunurken, buna mukabil, Almanya'ya yapılan ihracatın arttığı tespit edilmiştir." şeklinde yer almıştır.
[531] A. Ş. Esmer-O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a. g. e.** , s. 180-182.

Hull'ın yaptığı resmi açıklamaya rağmen Türkiye, Almanya'ya krom ihracatı yapmaya devam etmiştir. Bunun üzerine, Steinhard ve Hugessen, Saraçoğlu Hükümeti'ne 14 Nisan 1944 tarihinde ortak bir nota vermiştir[532]. Bu ortak notada; Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatının devam etmesi durumunda Müttefik devletlerin Türkiye'ye karşı, diğer tarafsız devletlere uyguladıkları ekonomik ambargo ve abluka önlemlerini uygulayacakları ifade edilmiştir[533].

ABD ve İngiltere'nin 14 Nisan 1944 tarihli orta notası, TBMM'de 20 Nisan 1944 tarihinde uzun süre tartışılmıştır[534]. TBMM'deki uzun tartışmaların ardından Menemencioğlu, Almanya'ya yapılan krom ihracatının 21 Nisan 1944 tarihinde durdurulacağını açıklamıştır[535].

İnönü, Almanya'ya yapılan krom ihracatının 20 Nisan 1944 tarihinde durdurulduğunu ABD ve İngiltere'ye bildirmiştir. Almanya Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen ise, anılarında, Almanya'ya krom ihracatının 1 Mayıs 1944 tarihine kadar devam ettiğini yazmıştır[536].

Almanya tarafından krom ihracatının kesilmesi, protesto edilmiştir. Papen, Cevdet Açıkalın[537]'a, krom ihracatının kesilmesinin Türkiye ile Almanya arasında siyasi ve iktisadi krize yol açacağını söylemiştir. Açıkalın ise, Papen'e, Almanya'ya krom ihracatının Müttefik devletlerin isteği üzerine kesildiğini, fakat Müttefik devletlerin ekonomik alandaki diğer taleplerinin bundan sonra artık geçerli olmayacağını söylemiştir. Açıkalın, bu açıklamalarına ek olarak; Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatını durdurma kararının, savaşa katılmamak için Müttefik devletlerle Türkiye'nin arasını yumuşatmak ve zaman kazanmaya yönelik olduğunu söylemiştir[538].

Almanya'ya yaptığı krom ihracatının kesilmesi, Türk basınında geniş yer bulmuştur. Türk basınının krom ihracatının kesilmesine ait ortak tutumu Türk dış politikasını destekler nitelikte olmuştur.

---

[532] Nuri Karakaş, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı: 2, İzmir 2010, s. 475-477.
[533] N. Karakaş, "a. g. m.", s. 475-477.
[534] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 7, İçtima: 1, Cilt: 9, İnikat: 1, 20.04.1944, s. 1-8.
[535] **Yeni Sabah**, "Mihvere Krom İhracatı Durduruldu.", 21 Nisan 1944, s. 1. **Bkz: (Ek-7)** ; *Ulus*, 22 Nisan 1944, s. 1.
[536] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 241-242. Bkz; Franz von Papen, **Der Wahrheit Eine Gasse, Paul List Verlag**, München 1952, s. 596.
[537] Cevat Açıkalın, 16.8.1943-15.10.1945 tarihleri arasında Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı yapmıştır.
[538] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 242.

Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'den Almanya'ya giden kromun, Almanya'da harcanan kromun çok az bir kısmını teşkil ettiğine, Almanya ile Türkiye'nin ticari ilişkilerinin kesilmesinin ardından Türkiye'deki on binlerce hastanın ilaçsız kalacağına, Almanya'nın fabrikalarında yine top üretileceğine çünkü eski Yugoslavya'da zengin krom madenlerinin olduğuna yer vermiştir[539]. Yine bir başka başyazısında; Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatının Müttefik devletlerin düşmanlarına yardım niyetiyle yapılmadığını, bu ihracatın Türkiye'nin varlığının ve gücünün devamı için yapıldığını söylemiştir[540]. Sertel ise, gazetesindeki başyazısında; Almanya'ya yapılan krom ihracatının durmasının ileriki günlerde Müttefik devletlerin Balkanlar'dan Avrupa'ya çıkarma yapmaları durumunda Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen ürün çeşidinin tamamen duracağına, Türkiye'nin uzun bir süre kendi ürünleriyle ayakta kalmaya çalışacağına ve bunun için de Türkiye'nin şimdiden ürün stoklamaya başlaması gerektiğine değinmiştir[541].

Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatı durmuş olsa da, Müttefik devletlere devam etmiştir. Müttefik devletlerin bu durumdan memnuniyeti Türk basınına da yansımıştır. Cumhuriyet gazetesi, İngiltere'den yapılan bir açıklamaya yer vererek, İngiltere'nin Türkiye'ye askeri malzeme ve silah yardımına tekrar başlayabileceğine yer vermiştir[542].

Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatını durdurması ve Müttefik devletlerin bu durumdan memnuniyeti, Kahire Konferansı'nın ardından sancılı bir döneme giren Türk-İngiliz ilişkilerinin yeniden normalleşme sürecine girmesini sağlamıştır. Türk-İngiliz ilişkilerin yeniden normalleşme sürecine girmesi, Türk ve İngiliz basınına da yansımıştır. 1944 yılı Mayıs ve Haziran ayları içerisinde Türk ve İngiliz basınında çıkan yazılar bunun en güzel örneği olmuştur.

---

[539] N. Nadi, "Cordell Hull'un Nutku", **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1944, s. 1. Nadi başyazısında; "Türkiye'den Almanya'ya giden krom, Almanya'da harcanan krom miktarının çok az bir yüzdesini teşkil eder. Almanya ile alışverişi kestiğimiz takdirde de bizim on binlerce hastamız ilaçsız kalır. Çünkü eski Yugoslavya'da zengin krom madenleri vardır." yorumuna yer vermiştir.

[540] N. Nadi, "Krom için aldığımız karardan sonra", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1944, s. 1. Nadi başyazısında; "Almanya ile aramızdaki alış veriş münasebetleri bu bayların idea ettiği gibi, müttefiklerimizin düşmanlarına yardım olsun diye kurulmuş değildir. Bahis mevzu olan milli varlık ve kudretimizin devamı idi…" yorumuna yer vermiştir.

[541] Z. Sertel, "Avrupa'yı Kurtarma Teşebbüsü ve Türkiye", **Tan**, 4 Haziran 1943, s. 1.

[542] **Cumhuriyet**, "Krom için verdiğimiz kararın yeni akisleri", 23 Nisan 1944, s. 1. "İngiltere'de bir mütalaa; Türkiye'ye malzeme sevkiyatı gene başlayabilir." alt başlığında "Türkiye'ye malzeme sevkiyatı yeniden başlayabilir." şeklinde yer almıştır.

2.2.10. Boğazlar Sorunu

Krom sorununun çözülmesinin ardından, Alman gemilerinin Türk boğazlarından geçişi Türkiye ile Müttefik devletler arasında yeni bir polemiğe yol açmıştır. İngiltere, ticari gemi görünümündeki Alman savaş gemilerinin Türk boğazlarından hiçbir denetime takılmadan geçtiğini iddia etmiştir. İngiltere'nin böyle bir iddiada bulunmasının nedeni ise, savaş yıllarında ilgili devletlerin ticari gemilerini düşman devletlerine karşı silahlandırması sorununa dayanmaktadır. İlgili devletlerin ticari gemilerini silahlandırması, gemilerin ticari gemi mi yoksa savaş gemisi mi olduğunun tanımlanması hususunda sıkıntı yaratmıştır[543].

Hugessen, 1944 yılının ilk aylarında refakat gemisi olduklarını ileri sürdüğü Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine izin verdiğini öne sürerek, Türkiye'yi protesto etmiştir[544]. Hugessen'ın protestosu üzerinde Türkiye, Boğazlardan geçen bu gemilerin yirmi ile kırk ton arasında değişen küçük gemiler olduklarını ve ticari eşya taşıdıklarını ileri sürmüştür. İngiltere ise, bu gemilerin Ege Denizi'nde savaşa katıldıklarını, çeşitli askeri malzeme ve silah taşıdıklarını, gemilerin güvertelerinde de ayrıca top yuvalarının bulunduğunu iddia etmiştir. İngiltere'nin bu iddiasının ardından tekrar Türkiye, savaşan devletlerin ticari gemilerinde güvenlik amaçlı top yuvalarının bulunmasının normal olduğunu, bu durumun da gemilerin ticari gemi olma niteliğini değiştirmediği karşılığını vermiştir[545].

5 Haziran 1944 tarihinde Alman donanmasına ait bir takım küçük gemilerin Boğazlardan geçmek istemesi, Türkiye'yi, İngiltere ve Almanya karşısında zor durumda bırakmıştır. Alman Deniz Ataşesi Von Der Marvitz'in gemilerde askeri malzeme ve silah olmadığına dair güvence vermesinin ardından Türkiye, gemilerinin Boğazlardan geçişine izin vermiştir. Türkiye'nin Alman gemilerinin Boğazlardan geçişine izin vermesi, İngiltere tarafından tekrar protesto edilmiştir[546]. İngiltere, Boğazları geçen bu Alman gemilerinin maskelenmiş birer savaş gemisi olduklarını, bu gemilerin Çanakkale Boğazı'nı geçtikten sonra gerçek maksadına hizmet etmeye başladıklarını iddia etmiştir[547].

---

[543] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 245-246.
[544] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 2002, s. 250.
[545] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 2002, s. 250.
[546] **Cumhuriyet**, "İngilizler bize yeni bir nota verdiler.", 6 Haziran 1944, s. 1.
[547] F. C. Erkin, **a. g. e.** , Ankara 1987, s. 139.

Boğazlardan geçen Alman gemilerinin İngiltere ile Türkiye arasında oluşturduğu siyasi gerginlik üzerine İnönü ve Saraçoğlu Hükümeti 15 Haziran 1944 tarihinde gelişmeleri değerlendirmek için bir araya gelmiştir. İnönü ve Saraçoğlu Hükümeti'nin bu değerlendirme toplantısı Menemencioğlu'nun istifasıyla sonuçlanmıştır. Menemencioğlu'nun istifasının ardından dışişleri bakanlığı görevini geçici süreliğine Saraçoğlu üstlenmiştir[548]. Menemencioğlu'nun istifası, Türkiye'nin denge politikası gereği aldığı siyasi bir karar olmuştur[549].

Eden'in "*doğuştan olumsuz* [550] *"* bir kişilik olarak nitelendirdiği Menemencioğlu'nun istifası, Müttefik devletler tarafından olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır[551].

Menemencioğlu'nun istifasını Anadolu Ajansı *"Dışişleri Bakanımızın son günlerde izlediği politikayı Bakanlar Kurulu onaylamamıştır."* şeklinde kamuoyuna duyurmuştur[552].

Kahire Konferansı'nın ardından Türk basını tarafından Kahire kahramanı olarak nitelendirilen Menemencioğlu, istifasının ardından yine aynı Türk basını tarafından eleştiri yağmuruna tutulmuştur.

Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; Menemencioğlu'nun istifasıyla Türk dış politikasında bir değişiklik meydana gelmeyeceğini, Menemencioğlu'nun değerli bir diplomat olduğu kadar Montreux Antlaşması'nın hazırlanmasında ve Türk-İngiliz İttifakı'nın oluşmasında da önemli katkılarının olduğuna değinmiştir[553]. Yalçın ise, gazetesindeki başyazısında; Menemencioğlu'nun istifasını Türk dış politikası gereği alınan taktiksel bir karar olarak değerlendirmiştir[554].

Ahmet Emin Yalman, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'nin İngiltere ile müttefik olduğuna vurgu yaparak, Menemencioğlu'nun Alman yanlısı bir dış politika benimsediğini ve bu yüzden istifasının Türk-İngiliz ilişkileri açısından olumlu bir gelişme olduğunu ifade etmiştir[555].

---

[548] **Cumhuriyet**, "Hariciye Vekili İstifa Etti.", 16 Haziran 1944, s. 1.
[549] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 255. Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa eden Numan Menemencioğlu, 9 İkinciteşrin 1944 tarihinde Paris Büyükelçiliği görevine atanmıştır. Bkz; **BCA**, Fon No: 30.18.1.2, Dosya No: 1-8, Yer No: 106.78.8, 9.11.1944.
[550] S. Deringil, **a. g. e.** , s. 136.
[551] E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 2002, s. 252.
[552] Ç. Yetkin, **a. g. e.** , Ankara 2014, s. 72. Bkz; A. Us, **a. g. e.** , s. 207.
[553] N. Nadi, "Başvekilin Tekrarladığı Hakikat", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1944, s. 1.
[554] H. C. Yalçın, "Türkiye'nin İttifak Politikasında Yeni Bir İnkişaf", **Tanin**, 17 Haziran 1944, s. 1.
[555]Ahmet Emin Yalman, "İstifa Hadisesinin Tahlili", **Vatan**, 17 Haziran 1944, s. 1. Yalman başyazısında; "…bu harpte bitaraf değiliz, İngiltere'nin müttefikiyiz…" yorumuna yer vermiştir.

Yalman'ın bu eleştirisine karşılık Tasviri Efkâr gazetesi ise Menemencioğlu'na sahip çıkmıştır. Tasviri Efkâr gazetesi, "*Alman Gemileri ve Hukuku Düvel Kaideleri*" başlığı altında; Menemencioğlu'nun inanmadığı bir prensibi müdafaa etmek istemediği için istifa ettiğini ve Saraçoğlu Hükümeti'nin Boğazlar ve Alman gemileri sorununu ittifak zihniyeti içinde ele aldığını yazmıştır[556].

2.2.11. Türk-Alman İlişkilerinin Kesilmesi

Menemencioğlu'nun 15 Haziran 1944 tarihli istifasının ardından İngiltere ve ABD, bu sefer de Türkiye'den Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmesini istemiştir. İngiltere, Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerinin kesilmesi durumunda Almanya'nın bu durumdan psikolojik olarak olumsuz etkileneceğini düşünmüştür. ABD de İngiltere'nin bu düşüncesini destekleyerek, Türkiye'nin bu yönde bir adım atması gerektiğini savunmuştur[557].

Churchill, Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerinin kesilmesi hususunda 12 Temmuz 1944 tarihinde Stalin'e bir mektup yazmıştır. Churchill, bu mektubunda; Türkiye'nin Mihver devletleriyle olan ilişkilerini kesmesi hususunda istekli olduğunu, kendisinin bu hususta ne düşündüğünü merak ettiğini ifade etmiştir[558]. Stalin, Churchill'in bu mektubuna 15 Temmuz 1944 tarihinde cevap vermiştir. Stalin, bu mektubunda; Türkiye'nin şimdiye kadar savaşa katılmamış olmasını eleştirerek, Türkiye'nin bundan sonra atacağı adımların Müttefik devletler için bir fayda sağlamayacağına, Türkiye'yi tek başına ve yalnız bırakmanın daha doğru olacağına, Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerinin kesilmesinin de devletini ilgilendirmediğine değinmiştir[559].

Stalin, Türkiye'nin savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeni içerisinde tek başına kalmasını istemiştir. Churchill ise, Türkiye'nin savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeni içerisinde Müttefik devletler safında kalmasından yana olmuştur.

İngiltere, Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi hususunda Türkiye'ye Temmuz 1944 tarihinde bir uyarıda bulunmuştur. İngiltere'nin bu uyarısı üzerine 1 Ağustos 1944 tarihinde toplanan CHP Meclis Grubu, TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırmıştır[560].

---

[556] **Tasviri Efkâr**, "Alman Gemileri ve Hukuku Düvel Kaideleri", 18.6.1944, s. 1.
[557] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 257-258.
[558] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 114-115.
[559] SSCB Dışişleri Bakanlığı, **a. g. e.** , s. 116-117.
[560] C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 262-264.

2 Ağustos 1944 tarihinde toplanan TBMM'nin olağanüstü toplantısında Saraçoğlu; İngiltere'nin müttefiki olarak Türkiye'den Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmesini istediğini, İngiltere'nin bu isteğinin hükümet tarafından ittifak çerçevesi içinde haklı görüldüğünü[561] ifade etmiştir. Saraçoğlu'nun bu konuşmasının ardından TBMM Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararını almıştır[562].

TBMM'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararını almasının ardından Türk-Alman ilişkilerinde bir tasfiye süreci başlamıştır. Papen başta olmak üzere üç bin Alman vatandaşı, Almanya'ya dönmek zorunda kalmıştır[563].

TBMM'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararını alması, Türk, İngiliz ve ABD basını tarafından desteklenmiştir.

Atay, gazetesindeki başyazısında; İngiltere'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi isteğinin Türkiye tarafından zorla değil, ittifak gereği yerine getirildiğini ifade etmiştir[564]. Nadir Nadi ise, gazetesindeki başyazısında; Almanya'ya karşı alınan kararın Almanya'ya düşmanlık beslediğimiz veya besleyeceğimiz anlamına gelmediğine değinmiştir[565]. Nadir Nadi, ertesi gün, yine gazetesindeki başyazısında; Almanya'ya karşı alınan kararın İngiltere ile imzalanan ittifak antlaşması gereği yerine getirildiğini ve bu kararın savaşa girmek anlamına gelmediğini ifade etmiştir[566].

---

[561] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 7, İçtima: 1, Cilt: 13, İnikat: 1, 2.8.1944, s. 1-3.

[562] **Ulus**, 03 Ağustos 1944, s. 1. "Hükümet tarafından yapılan teklifin Büyük Millet Meclisince 411 reyin ittifakıyla kabulü üzerine Almanya ile olan münasebetlerimiz dün gece yarısında itibaren kesildi." şeklinde yer almıştır. **Bkz: (Ek-8)**

[563] Z. Sertel, "Almanlar Gidiyor", **Tan**, 5 Ağustos 1944, s. 1. Sertel başyazısında; "Memleket içinde düşman ajanların faaliyetlerine nihayet vermiş olmak için, burada kalmak isteyen Alman tebaasına karşı yumuşak, müsamahalı bir vaziyet almamak lazımdır." yorumuna yer vermiştir.

[564] F. R. Atay, "Büyük Meclis'in Dünkü Kararı", **Ulus**, 3 Ağustos 1944, s. 1. Atay başyazısında; "…ittifak gereğince, İngilizler bizden haklı isteklerde bulundukları vakit, bunu bir zorlama ve biz müttefik vazifesini yerine getirdiğimiz zaman, bunu biz zorlama telakki etmek, ancak budala aldatmak veya söyleyecek başka şey bulamamaktır." yorumuna yer vermiştir.

[565] N. Nadi, "Kararımızdan Çıkan Manalar", **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1944, s. 1. Nadi başyazısında; "Başvekil'in sözlerinden anlaşılan bir başka hakikat de, son kararımızın, bir tecavüz mahiyeti taşımadığıdır… Almanya'ya karşı düşmanlık duygusu beslemedik ve beslemiyoruz." yorumuna yer vermiştir.

[566] N. Nadi, "Biz ve Harp", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1944, s. 1. Nadi başyazısında; "Son aldığımız kararın bir harp kararı olmadığını… Şükrü Saraçoğlu söylemişti… İngiliz imparatorluğunun en ümitsiz anlarında bile, İngiltere ile imzaladığımız ittifak muahedesine karşı sarsılmaz bağlılığımızı ve elimizdeki imkânların nispetinde müttefikimizden hiçbir yardımı esirgemeyeceğimizi yüksek sesle ilandan çekinmiyorduk. Dünya harbinin stratejik gelişmelerine göre bu imkânlar azalmış ve çoğalmıştır." yorumuna yer vermiştir.

Churchill, Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararını almasının ardından Avam Kamarası'nda; Türkiye'nin bu kararından memnuniyet duyduğunu, Türkiye'nin olası bir Alman saldırısına uğraması durumunda İngiltere'nin her zaman Türkiye'nin yanında olacağını ifade etmiştir[567].

Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararını İngiliz Daily Express ve Times gazeteleri yayınlanan yazıları ile okuyucularına duyurmuştur. Daily Express siyasi muhabiri, başyazısında; Türkiye tarafından alınan kararın Birleşmiş Milletlerin arzusuna cevap verdiğine, Almanya'nın Türkiye'ye saldırması durumunda Müttefik devletlerin Türkiye'nin yanında olacağına, Türkiye'nin safını Müttefik devletler tarafında seçtiğine değinmiştir[568].

İngiliz radyoları tarafından da Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararı dünya kamuoyuna duyurulmuştur. İngiliz radyosunca yapılan yayında; Türkiye'nin almış olduğu bu kararın Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilere yeniden hayat verdiğine, Türkiye'nin Almanya'ya karşı sağlam bir kale gibi duracağına, Türkiye ile İngiltere arasındaki ittifakın artık İngiliz kamuoyunda şüphe uyandırmadığına yer vermiştir[569]. Bu karar, ABD basını tarafından da memnuniyet verici bir gelişme olarak karşılanmıştır. ABD basını, Türkiye'nin bu kararının Doğu Avrupa'da istikrarı ve güveni artıracağını yazmıştır[570].

---

[567] **Cumhuriyet**, "Churchill'in Dünkü Nutku", 3 Ağustos 1944, s. 1. "Türkiye bir tecavüze uğrarsa Alman tehlikesini daha yolda iken karşılayacağız..." şeklinde yer almıştır.

[568] **Cumhuriyet**, "Kararımızın Akisleri Devam Ediyor.", 5 Ağustos 1944, s. 1. "İngiliz, Amerikan, Fin ve Japon kaynaklarının neşriyatı" alt başlığı altında "Daily Express'in siyasi muharriri yazıyor; 'Almanya ile siyasi ve ticari münasebetlerini kesmek hususunda Türkiye'nin verdiğini karar Birleşmiş Milletlerin arzularına tamamıyla cevap vermektedir. Türkiye'den Almanya'ya harp ilan etmesi istenilmemiştir ve Türkiye'nin böyle bir şey yapmaya niyeti yoktur. Eğer Almanya veya küçük Mihver devletlerinden biri Türkiye'ye saldıracak olursa, Müttefikler bütün kuvvetleri ile Türkiye'ye destek olacaklardır.' Türkiye'nin kararı, iki kıta arasındaki hudutta dünya sulhunu müdafaa için nihayet Türkiye'yi Birleşmiş Milletler safına koymuştur. Bu tedbir önümüzdeki yol genişledikçe ve görüş sahası arttıkça safları sıklaştıran ve takviye eden diğer hareketlerle ahenktardır." şeklinde yer almıştır.

[569] **Cumhuriyet**, "Kararımızın Akisleri Devam Ediyor.", 5 Ağustos 1944, s. 1. "Türkiye hükümetinin verdiği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından müttefikken kabul ve tasdik olunan, Türkiye-Almanya arasındaki iktisadi ve siyasi münasebetin kesilmesine dair önemli karar, Churchill'in söylediği gibi, Türk-İngiliz ittifakına yeni bir hayat verecektir. Almanya'nın takıntılarına ve kuvvetlerine karşı gelinemez gibi olunduğu zamanlarda Türkiye'nin kendisine mahsus azim ve metaneti ile Almanların önünde sağlam bir kale gibi durduğunu, İngiltere hiçbir zaman unutmayacaktır. Geçen senenin sonlarına doğru her iki taraf da birbirlerine bir takım acı sözler söylemişlerdir. Bunlar iki arkadaş arasında ekseriya geçmiş olan ve geçebilen fikir ayrılığından başka bir şey değildir. Türk-İngiliz ittifakının ne zaman tatbik edileceği hakkında her iki tarafta da görüş ve duyuş farklılıkları vardı. Bu ittifakın devam edip etmeyeceği hakkında mütalaalar yapıldı. Fakat son hadise, Türk hükümetinin ve Türklerin bu hususstaki kararlarında şüphe bırakmadı. Türkiye'nin en büyük şahsiyeti olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de Türklerin hangi tarafa bağlı olduğu hakkında şüphe bırakmamıştır." şeklinde yer almıştır.

[570] **Ulus**, "Londra ve Washington'da kararımız sonsuz bir sevinç yarattı.", 4 Ağustos 1944, s. 1. "Londra'da belirtildiğine göre Türk kararı Doğu Avrupa'da istikrar ve güveni arttıracaktır…" şeklinde yer almıştır.

2.2.12. Almanya'nın Çöküş Süreci'ne Girmesi

Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kestiği dönem, Müttefik devletlerin ve SSCB'nin, Almanya'yı dört bir taraftan kuşattığı ve Alman ordularının büyük kayıplar vererek çekilmeye başladığı günlere rastlamıştır.

Alman orduları, Müttefik ordularının 6 Haziran 1944 tarihindeki Normandiya Çıkartması'nın ardından 14 Ağustos 1944 tarihinde Paris'ten çekilmeye başlamışlardır. Müttefik orduları, Alman ordularının Paris'ten çekilmeye başlamasının ardından 16 Ağustos 1944 tarihinde Güney Fransa'dan bir çıkartma yaparak, yeni bir cephe açmışlardır[571]. Müttefik orduların, Avrupa içerisindeki hızlı ilerlemesine paralel olarak SSCB ordusu ise, Doğu Prusya'yı işgal ederek, Almanya'nın doğudaki sınırına ulaşmıştır[572].

Alman ordularının Paris'ten çekilmeye başlaması, Paris halkının kutlama resimleri eşliğinde Türk basınında yer almıştır[573].

Müttefik orduları, Fransa'nın Alman işgalinden kurtarılmasının ardından Kuzey Avrupa'ya yönelip, Belçika'yı iki gün içerisinde ele geçirdikten sonra Hollanda topraklarına girmiştir. Müttefik ordularının Hollanda topraklarına girdiği sırada SSCB ordusu ise, Doğu cephesinde Bulgaristan'ı işgal etmiştir[574].

Müttefik ordularının Almanya'ya karşı Avrupa'da pek çok cephede eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği bu çıkartmalar, Alman İmparatorluğu'nun sonunun habercisi olmuştur.

2.3. İkinci Dünya Savaşı'nın Son Yılları ve Türkiye'nin Savaşa Girmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında savaşın Müttefik devletler lehine gelişme gösterdiği sırada, Müttefik devletler, savaş sonrası kurulacak yeni siyasi, askeri ve sosyal düzen için bir takım girişimlerde bulunmaya ve konferanslar yapmaya başlamışlardır. Bu girişimler ve konferanslar, savaş sonrası döneme bir an önce geçilerek yaraların sarılması ve savaşa neden olan suçluların ortaya çıkarılarak cezalandırılması yönünde olmuştur. Müttefik devletlerin bu girişim ve konferansları, bu gerçeklerin yanı sıra savaşın bitmesiyle dünya üzerinde hâkim olan iki gücün birbirleriyle olan çekişmelerinin yavaş yavaş gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur.

[571] **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1944, s. 1.
[572] **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1944, s. 1.
[573] **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1944, s. 1.
[574] **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1944, s. 1.

2.3.1. Dumbarton Oaks Konferansı

Dumbarton Oaks Konferansı, silahlı anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve daimi bir barışı sağlamak amacıyla 21 Ağustos 1944 tarihinde Washington'da Dumbarton Oaks Köşkü'nde yapılmıştır. İki oturumdan oluşan bu konferansın birinci oturumunu ABD, İngiltere ve SSCB arasında yapılmıştır. İkinci oturumu ise, SSCB'nin yerine Çin katılmasıyla ABD, İngiltere ve Çin arasında yapılmıştır. Dumbarton Oaks Konferansı'ndaki SSCB ve Çin değişikliğinin sebebi ise, SSCB'nin henüz savaş ilan etmediği Japonya'ya karşı savaşan Çin ile aynı ortamda bulunmak istemeyişi olmuştur[575].

Dumbarton Oaks Konferansı'nda Milletler Cemiyeti'nin artık barışı koruyamadığına dikkat çekilerek, daimi bir barışın sağlanması ve bu amaçla uluslararası yeni bir barış örgütünün kurulması için ilgili devletler tarafından hazırlanan tasarılar incelenmiştir.

ABD, İngiltere ve SSCB arasındaki ilk oturumda, birçok konunun yanı sıra, kurulacak olan barış örgütünün niteliği, görevleri ve örgütte yer alacak devletlerin konumlarının belirlenmesi ele alınmış, ikinci oturumda ise, ilk oturumda ele alınan konuların aynısı Çin ile değerlendirilmiştir[576].

ABD ve İngiltere'nin SSCB'yle ele alınan konulardaki uyuşmazlığından dolayı konferans bir aydan fazla sürmüştür.

Dumbarton Oaks Konferansı, kurulması planlanan yeni barış örgütünün niteliği, görevleri ve yetkilerinin belirlendiğini ortak bir taslak metin üzerinde ilgili devletlerin uzlaşmasıyla 7 Ekim 1944 tarihinde son bulmuştur [577] . Dumbarton Oaks Konferansı'ndan çözüme kavuşturulamayan konular ise, ilgili devletler tarafından ileride gerçekleştirilecek konferanslara bırakılmıştır[578].

Dumbarton Oaks Konferansı, 24 Ekim 1945 tarihinde kurulacak olan Birleşmiş Milletlerin teşkilat yapısının ilk şablonunun oluşturulduğu konferans olmuştur.

---

[575] Abdülkadir Akıl, "Yeni Dünya Düzeninde Birleşmiş Milletler ve Geleceği", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı: 1-2, Erzincan 2003, s. 433.
[576] İlhan Lütem, "Dumbarton Oaks Projesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Ankara 1944, s. 129-132.
[577] İ. Lütem, "a. g. m.", s. 127.
[578] İ. Lütem, "a. g. m.", s. 138.

2.3.2. Quebec Görüşmeleri

Quebec Görüşmeleri, Dumbarton Oaks Konferansı'nın ardından Churchill ve Roosevelt'in 11 Eylül 1944 tarihinde Kanada'nın Quebec şehrinde bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir [579] . Stalin'in davet edilmesine rağmen katılmadığı Quebec Görüşmeleri'nde, Almanya'nın yenilmesinden sonra ortaya çıkacak sorunlar ve Japonya'ya yeni kuvvetlerinin gönderilmesi ele alınmıştır[580].

Almanya yenildikten sonra ortaya çıkacak sorunların çözüme kavuşturulması için Churchill, Roosevelt ve Stalin arasında yeni bir konferansın yapılması [581] ve Avrupa'da savaş bitince Müttefik kuvvetlerin Japonya'ya gönderilmesi kararlarının alınmasının ardından 16 Eylül 1944 tarihinde Quebec Görüşmeleri son bulmuştur[582].

Churchill, Quebec Görüşmeleri'nin ardından Avam Kamarası'nda; savaşın 1945 yılının ilk aylarına kadar uzayabileceğini, Almanya'nın yenilmesinden sonra ortaya çıkacak sorunların çözüme kavuşturulması için üç devlet liderinin yeniden bir araya gelmesi gerektiğini ve bu konuyu Stalin ile en kısa sürede paylaşacağını ifade etmiştir[583].

2.3.3. Moskova Görüşmeleri

Moskova Görüşmeleri, Quebec Görüşmeleri'nin ardından Churchill ve Stalin'in 10 Ekim 1944 tarihinde bir araya gelmesiyle Moskova'da gerçeklemiştir[584]. Churchill'e Eden'in da eşlik ettiği Moskova Görüşmeleri'nde, Quebec Görüşmeleri kararları ve Balkanlar gündeme getirilmiştir[585].

Balkanlar'ın iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayrılması[586] ve Almanya için Müttefik Kontrol Komisyonu'nun kurulması kararlarının alınmasının ardından 20 Ekim 1944 tarihinde Moskova Görüşmeleri son bulmuştur[587].

---

[579] **Akşam**, "B. Churchill Quebec'te", 11 Eylül 1944, s. 1.
[580] **Cumhuriyet**, "Roosevelt ve Churchill Dün Buluştular", 12 Eylül 1944, s. 1-2.
[581] **Akşam**, "Quebec Anlaşması", 14 Eylül 1944, s. 1. "Almanya yenildikten sonra üçler konferansı toplanacak." şeklinde yer almıştır.
[582] **Akşam**, "Quebec Konferansı'nın Kararları", 17 Eylül 1944, s. 1. "Churchill-Roosevelt görüşmeleri dün sona ermiştir." alt başlığı altında "Churchill-Roosevelt görüşmeleri sonunda neşredilen resmi tebliğde şöyle denilmektedir; Yapmış oldukları muhtemel görüşmelerde Reis Roosevelt ve Başvekil Churchill, Almanya'ya ve Japonya'ya karşı harbin muhtelif cephelerini tetkik ve müzakere etmişlerdir. Sona ermekte olan Avrupa harbi ile Japon barbarlarına karşı girişilecek nihai taarruz hakkında kararlar verildi." şeklinde yer almıştır.
[583] **Cumhuriyet**, "Çörçil'in Dünkü Nutku", 29 Eylül 1944, s. 3. "Roosevelt, Churchill ve Stalin harp sonu için tekrar görüşecekler" şeklinde yer almıştır.
[584] **Cumhuriyet**, "Churchill Moskova'da", 10 Birinciteşrin 1944, s. 1. Moskova Konferansı'nın başlama tarihi kimi kaynaklarda 9 Ekim 1944 kimi kaynaklarda ise 10 Ekim 1944 olarak yer almaktadır. Bkz; C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 271.
[585] **Cumhuriyet**, "Moskova Görüşmeleri", 11 Birinciteşrin 1944, s. 1.
[586] Balkanlarda Romanya ve Bulgaristan SSCB'nin, Yunanistan ise İngiltere'nin nüfuzu altına girmiştir.

Churchill, Moskova Görüşmeleri'nin ardından Balkanlar'daki Alman hâkimiyetinin SSCB tarafından kırıldığını ve savaşı Müttefik devletlerin kazanacağına inancının tam olduğunu ifade etmiştir[588].

Türk basınında Moskova Görüşmeleri geniş yer bulmuştur. Us, gazetesindeki başyazısında; Churchill'in Moskova ziyaretinin temel sebebinin SSCB'nin Balkanlar'daki ilerleyişi olduğuna ve bu durumun Churchill'i tedirgin ettiğine [589] değinmiştir. Haluk Cemal ise, gazetesindeki başyazısında; Moskova Görüşmeleri öncesi her iki devlet liderinin resmi açıklama yapmamasına dayanarak, görüşmelerin gizli ve bir o kadar da önemli olduğuna vurgu yapmıştır[590].

İngiltere'nin Times ve SSCB'nin İzvestia gazetelerinde de Moskova Görüşmeleri geniş yer bulmuştur. Times gazetesi; İngiltere'nin Akdeniz'deki menfaatleri için Türkiye ve Yunanistan'ın dostluğuna vurgu yaparak, İngiltere için oldukça önemli olan Balkan sorununun bir an önce SSCB'yle çözüme kavuşturulması gerektiğine değinmiştir [591]. İzvestia gazetesi ise, Moskova Görüşmeleri ile Müttefik devletlerin tam bir görüş birliğine vardığını, Balkan sorununun çözüme kavuşmasının ise Müttefik devletlerin elinde olduğunu söylemiştir[592].

Moskova Görüşmeleri'nin ardından Churchill, Londra'ya dönerken, Eden ise Atina'ya gitmiştir[593]. Eden'in bu sürpriz seyahatinden günler sonra haberi olan Türk basını, Eden'in Moskova'dan hareket ederek gizli tutulan başka bir memlekete, gizli bir şekilde, gizli bir amaç için gittiğini yazmıştır[594].

TBMM'nin 1 Kasım 1944 tarihli yeni yasama yılı açılış konuşmasında İnönü, Türk-İngiliz ittifakının ilk günkü gibi canlılığını koruduğuna değinerek, iki devlet arasındaki dostluk münasebetlerinin bundan sonra da aynı canlılıkla devam edeceğini ifade etmiştir[595].

---

[587] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 230-231.
[588] **Vakit**, "Moskova Konferansı", 11 Birinciteşrin 1944. s. 1.
[589] A. Us, "Çörçil Moskova'da", **Vakit**, 11 Birinciteşrin 1944, s. 1.
[590] Haluk Cemal, "Moskova'da Görüşülen Meseleler ve Cephelerde Son Harp Vaziyeti", **Son Telgraf**, 11 Birinciteşrin 1944, s. 2-3.
[591] **Cumhuriyet**, "Balkanlar İçin İngiliz-Rus Görüşmeleri", 14 Birinciteşrin 1944, s. 1. "Times; İngiltere'nin menfaati hinterlantlarında sulh ve sükûnun hâkim olacağı dost bir Yunanistan ile Türkiye'nin bulunmasını icap ettirir." şeklinde yer almıştır.
[592] **Yeni Sabah**, "Biz İngilizler Akdeniz'deki Menfaatlerimiz İçin Türkiye ve Yunanistan'ın Dostluğuna Muhtacız", 14 Birinciteşrin 1944, s. 1.
[593] **Cumhuriyet**, "Churchill Moskova'dan Hareket Etti", 21 Birinciteşrin 1944, s. 1.
[594] **Cumhuriyet**, "Eden, Nerede ?", 24 Birinciteşrin 1944, s. 1.
[595] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 14, İnikat: 1, 1.11.1944, s. 8.

İnönü'nün bu açıklamalarına karşılık İngiliz radyosundan gelmiştir. Bir İngiliz radyosu, İnönü'nün açıklamalarının memnuniyet verici olduğunu, İngiltere'nin de Türkiye için aynı duyguları beslediğini ifade etmiştir[596].

2.3.4. Türk-Japon İlişkileri'nin Kesilmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın son yılına girilirken tarafsızlık ve savaş dışı kalma siyasetini sürdüren Türkiye, Almanya ile diplomatik ve ekonomik münasebetlerini kesmesinin ardından 3 Ocak 1945 tarihinde Mihver devletlerinden Japonya ile diplomatik ve ekonomik münasebetlerini kesmiştir[597].

Türkiye'nin İngiltere ve ABD'nin isteği üzerine Japonya ile diplomatik ve ekonomik münasebetlerini kesmesi Türk basınında geniş yer bulmuştur. Yavuz Abadan, gazetesindeki başyazısında; yeni yılın uluslararası ilişkiler bakımından dünyadaki ilk gelişmesi olarak ifade etmiştir[598]. Daver ise, gazetesindeki başyazısında; İngiltere ve ABD'de memnuniyetle karşılanan bu durumun Almanya'ya karşı 2 Ağustos 1944 tarihinde alınan kararın tamamlayıcısı niteliğinde olduğuna değinmiştir[599].

Benice, gazetesindeki başyazısında; Japonya'nın da Almanya gibi insanlığı kana bulamak istediğini, Türkiye'nin kararının milli politika gereği alındığını ve Türkiye'nin bir an önce sulh istediğini dile getirmiştir[600].

---

[596] **Cumhuriyet**, "Tarihi Nutkun Akisleri", 3 İkinciteşrin 1944, s. 1. "Londra da, Türk-İngiliz dostluğunun daha ziyade kuvvetleneceğine kani" şeklinde yer almıştır.

[597] **Son Telgraf**, "Kararımızın Akisleri", 4 İkincikanun 1945, s. 1. "Japonya ile münasebetlerimizin kesilmesi Londra'da memnuiyetle karşılandı." şeklinde yer almıştır.

[598] Yavuz Abadan, "Dünkü Tarihi Karar", **Cumhuriyet**, 4 İkincikanun 1945, s. 1. Abadan başyazısında; "Büyük Millet Meclisi, dünkü toplantısında, Türkiye ile Japonya arasındaki münasebetlerin kesilmesine dair hükümet teklifini, oybirliği ile kabul ederek, tarihi vasfına gerçekten layık günlerinden birini daha yaşadı. Yeni yılın milletler arası münasebetler bakımından dünya çapında ilk mühim siyasi hadisesi değerini taşıdığında asla şüphemiz olmayan bu tarihi karar, -tıpkı Almanya ile ekonomik ve diplomatik münasebetlerimizin kesilmesinde olduğu gibi- şümul ve tesiri itibari ile beklenen neticeyi vermekte gecikmeyecektir." yorumuna yer vermiştir.

[599] A. Daver, "Kararımızın Mucip Sebepleri", **Cumhuriyet**, 5 İkincikanun 1945, s. 1. Daver başyazısında; "Amerika'nın, İngiltere tarafından da teyit edilen bir temennisi üzerine verilmiş olan bu karar, Almanya'ya karşı 2 Ağustos 1944'te aldığımız kararın tamamlayıcısı mahiyetindedir." yorumuna yer vermiştir.

[600] E. İ. Benice, "Türkiye-Japonya", **Son Telgraf**, 4 İkincikanun 1945, s. 1. Benice başyazısında; "Japonya'da tıpkı Almanya gibi bu harbi, insanlığın felaketini ve dünyanın kana boyanmasını hazırlayan, tecavüz ve taarruz ruhunu benimseyip temsil eden bir devlettir… Japonya'ya karşı aldığımız karar, her şeyin başında milli politikamızın, temel tutumumuzun, insani ülkümüzün ve hareket tavrımızın tabi neticesidir." yorumuna yer vermiştir.

Us ise, gazetesindeki başyazısında; Avrupa'da Almanya'ya karşı mücadele eden ABD'nin talebi, İngiltere'nin isteği üzerine Türkiye'nin böyle bir karar aldığını, bu kararın Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerdeki yerini güçlendireceğini ve Türkiye'nin sulhtan yana bir devlet olduğunu ifade etmiştir[601].

2.3.5. Yalta Konferansı

1815 Viyana Kongresi'nin bir benzeri olan Yalta Konferansı, Churchill, Roosevelt ve Stalin tarafından 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Karadeniz kıyısındaki Kırım'ın güneyinde yer alan Yalta şehrinde gerçekleşmiştir[602].

Churchill, Roosevelt ve Stalin'in savaş sonrası dünya siyasi haritasının yeniden çizilmesi için mücadele verdiği Yalta Konferansı'nda; Boğazlar sorunu, Birleşmiş Milletlerin örgütlenmesi, Almanya'nın işgal edilmesi, Polonya ve Uzakdoğu sorunları ele alınmıştır[603].

Yalta Konferansı'nda açılış konuşmasına yapan Stalin, görüşmeler sırasında Boğazlar sorunu gündeme gelmiştir. Stalin, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin kurmuş olduğu sistemin eskidiğini söyleyerek değişmesini istemiştir[604]. Churchill ve Roosevelt, Stalin'in Boğazlar rejimi ile ilgili görüşlerini ilke olarak kabul ettiklerini ancak bu konu ile ilgili görüşlerin dışişleri bakanları tarafından ele alınmasını ve alınacak kararlardan Türkiye'nin de haberdar edilmesini uygun görmüştür[605].

Yalta Konferansı'nın 6 Şubat 1945 tarihli oturumunda Dumbarton Oaks Konferansı'nda temelleri atılan ve kurulması planlanan Birleşmiş Milletlerin Genel Kurulu'nda temsil edilme sorunu ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurul'da bağımsız devletlerin temsil edilmesi kararı alınmıştır. Bu karar, 16 devletten oluşan bir siyasi birlik olan SSCB açısından sorun oluşturmuştur. Stalin, bu 16 devlete genel kurulda temsil hakkının verilmesini istemiştir.

---

[601] A. Us, "Japonya ile Münasebetlerimizin Kesilmesi", **Vakit**, 5 İkincikanun 1945, s. 1. Us başyazısında; "Türkiye Büyük Millet Meclisi, Amerika tarafından gösterilen ve İngiltere tarafından desteklenen bir arzu üzerine hükümetçe yapılan bir teklifi kabul ederek Japonya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesme kararını vermiştir… Türkiye Cumhuriyeti harpten sonra hürriyet ve adalet prensipleri üzerine yeni bir dünya kurmak gayesi ile bütün varlıklarını ortaya atmış olan Amerika'nın müttefikimiz İngiltere tarafından desteklenen arzusunu yerine getirmekle milletlerarası bir taahhüde dayanmayan bir insanlık vazifesi yapmış ve böylelikle Birleşmiş Milletler arasındaki mevkisini bir kere daha sağlamlaştırmıştır." yorumuna yer verilmiştir.

[602] William Hale, **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, Çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s. 99.

[603] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 231-232.

[604] A. Ş. Esmer-O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a. g. e.** , s. 184.

[605] Y. İnan, **a. g. e.** , s. 98.

Roosevelt, Stalin'e, ABD'nin de 48 devletten oluştuğunu, SSCB'nin isteği kabul edilirse Amerikan devletlerinin de genel kurulda temsil edilmesinin gerekeceğini öne sürerek Stalin'in bu teklifini geri çevirmiş, uzun tartışmaların ardından SSCB'nin yanında Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın da genel kurulda temsil edilmesine karar verilmiştir[606].

ABD, SSCB ve İngiltere, savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninin sürekliliğini sağlayacak olan barışın kendilerinin elinde olmasını istemiştir. Churchill ise, bu durumun dünya kamuoyunda tartışma yaratabileceğini düşünerek Fransa ve Çin'i de büyük devlet statüsüne almıştır[607].

Yalta Konferansı'nda ele alınan bir diğer konu ise, Almanya'nın işgal edilmesi ve işgal edilen Avrupa devletlerine demokratik rejim sisteminin kurulması olmuştur. Almanya'nın en kısa süre içerisinde işgal edilmesi kararı alınırken, işgal edilen Avrupa devletlerine demokratik rejim sisteminin kurulması içinde "*Kurtarılmış Avrupa Demeci*" yayınlanmıştır. Ancak bu demeçte, demokrasi kavramından ne anlaşılması yeterince açıklanmadığı için, her Müttefik devlet işgal ettiği devlette kendi demokrasi anlayışını uygulamıştır. Bu durum da, Yalta Konferansı'nın özüne aykırı düşmüştür[608].

ABD, SSCB ve İngiltere, Kurtarılmış Avrupa Demeci'nde; Alman İmparatorluğu'nu yeryüzünden silmek, Almanya'nın siyasi yapısını bir daha bozulmayacak hale getirmek, Nazi Partisi'ni, Nazi kanunlarını ve ileride oluşabilecek Nazi yapılanmalarını ortadan kaldırmak konularında ortak bir fikir birliğine varmıştır[609].

Yalta Konferansı'nda ele alınan en önemli konulardan birisi ise, Polonya sorunu olmuştur. Polonya sorunu, iki ayrı Polonya Hükümeti'nin varlığından çıkmıştır. İki meşru hükümetten biri Polonya'nın Alman ve Sovyet işgali sırasında Londra'ya kaçan mülteci hükümet olurken, diğeri ise SSCB'nin işgal bölgesinde kurduğu komünist hükümet olmuştur. Stalin, Polonya'nın gerçek temsilcisinin komünist hükümet olduğunu ve bu hükümetin ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı devletler tarafından kabul edilmesini istemiştir. Roosevelt ve Churchill, Stalin'in bu isteğini kabul etmeyerek, uzun görüşmelerin ardından Polonya'da en kısa zamanda serbest ve demokratik bir seçim yapılmasına karar vermiştir[610].

---

[606] F. Yazıcı, **a. g. e.** , s. 97-99.
[607] F. Yazıcı, **a. g. e.** , s. 102-106.
[608] O. Sander, **a. g. e.** , s. 178.
[609] **Ayın Tarihi**, Sayı: 136, Ankara 1945, s. 52.
[610] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 232.

Yalta Konferansı'nda ele alınan son konu ise, Uzakdoğu sorunu olmuştur. Uzakdoğu sorunu, Müttefik devletlere karşı yenilmek üzere olan Japonya'nın SSCB tarafından işgal edilmesi kararının alınmasının ardından çözüme kavuşturulmuştur[611].

Almanya'ya karşı askeri harekâtın devam etmesi, Almanya'nın işgali için Berlin'de üç ülkenin de temsilcisinin olduğu bir Merkezi Kontrol Komisyonu'nun kurulması, Polonya'da iki hükümetin seçime gitmesi, SSCB'nin Japonya'yı işgal etmesi, Fransa'ya Avrupa'da yeni bir işgal bölgesinin verilmesi ve 25 Nisan 1945 tarihinde San Francisco'da Birleşmiş Milletlerin kurulması amacıyla bir konferans yapılması kararlarının alınmasının ardından Yalta Konferansı son bulmuştur[612].

Yalta Konferansı'ndan Stalin gayet memnun bir şekilde ayrılırken Churchill ise, istediklerini elde edememenin üzüntüsü içinde ayrılmıştır. Bu nedendendir ki, Churchill, hatıralarının Yalta ile başlayan kısmına "*Demir Perde*" başlığını vermiş ve Yalta Konferansı'nı final olarak nitelendirmiştir. Yalta Konferansı'nın ardından devletler arası ittifakın kopma noktasına gelmesi ve ittifakın yerini devletler arası rekabet ve mücadelenin alması Churchill'in bu başlığını kanıtlar nitelikte olmuştur[613].

Türk basınında Yalta Konferansı geniş yer bulmuştur. Yalta Konferansı'nın toplanmasıyla ilgili Türk basınındaki ilk haber, konferanstan yaklaşık bir ay önce "*Üçler yakında toplanıyor*" başlığı altında yer almıştır[614]. Bu haberden sonra konferans toplanana kadar Türk basınında yer alan haberler konferansın toplanma tarihi ve yeri üzerine yapılan tahminlerle dolu olmuştur. Türk basını, sadece toplantının tarihi ve yeri konusunda değil, toplantıya katılacak devletlerin sayısı konusunda da tahminler yürütmüştür. Ahmet Şükrü Esmer, gazetesindeki "*Üçler mi? Dörtler mi?*" başlıklı başyazısında; Yalta Konferansı'na, Churchill tarafından büyük devlet statüsüne alınan Fransa'nın da yeni bir aktör olarak katılma ihtimalinin olduğunu ancak güçlü bir ihtimal ile konferansın üç lider arasında yapılacağına değinmiştir[615]. Esmer'in bu başyazısında dile getirdiği Fransa'nın yapılacak konferansa yeni bir aktör olarak katılıp katılamayacağı, yaklaşık on gün sonra yine kendi gazetesinin "*Üçler Konferansı'na Fransa Çağrılmadı*" başlığıyla cevabını bulmuştur[616].

---

[611] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 231.
[612] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitapevi, İstanbul 1995, s. 622.
[613] V. Yılmaz, **a. g. e.** , s. 232.
[614] **Cumhuriyet**, "Üçler Yakında Toplanıyor", 5 İkincikanun 1945.
[615] A. Ş. Esmer, "Üçler mi? Dörtler mi?", **Ulus**, 17 İkincikanun 1945, s. 1-3.
[616] **Ulus**, "Üçler Konferansı'na Fransa Çağrılmadı", 26 İkincikanun 1945, s. 1.

Yalta Konferansı'nın başladığı 4 Şubat 1945 tarihinde Türk basını, konferansın nerede yapıldığından emin olmamakla beraber, konferansın başladığına ve bazı konuların ele alındığına yer vermiştir[617].

Yalta Konferansı'nın nerede yapıldığıyla ilgili doğruya yakın ilk haberler, Türk basınına 7 Şubat 1945 tarihi itibariyle yansımıştır. 7 Şubat 1945 tarihli gazeteler, konferansın bir SSCB şehri olan Sochi'de (Gürcistan) yapıldığını yazmıştır[618].

Yalta Konferansı'yla ilgili ilk resmi tebliğ, Türk basınında 8 Şubat 1945 tarihinde iki farklı gazetede "*Üçler Konferansı'na Dair Tebliğ*" ortak başlığı altında ancak farklı içeriklerle yer almıştır. Cumhuriyet, konferansa katılan devlet liderlerinin Almanya'ya son darbeyi vurmak için askeri plan yaptıklarını, askeri mütarekelerden sonra ise, sağlam bir sulhun esasları ve Avrupa'nın tanzim meselesinin görüşüleceğini yazmıştır[619]. Ulus ise, ilk olarak askeri konuların ele alındığı bilgisini verdikten sonra, Almanya'nın işgal ve kontrolüne ait planlarının konuşulduğuna, Avrupa'nın siyasi, iktisadi meselelerini çözmek ve barışı korumak için uluslararası teşkilatın bir an önce kurulması yönünde tekliflerin görüşüldüğüne değinmiştir[620].

Yalta Konferansı'nda ele alınan konuların Türk basınına konferansın sonuna kadar tam ve kesin olarak yansımaması, konferans boyunca SSCB yönetiminin bölgedeki denetiminin ne kadar etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yalta Konferansı'nın sona erdiği 11 Şubat 1945 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin "*Üçler Konferansı gelecek hafta sona eriyor*" başlığı bunun en güzel kanıtı niteliğindedir[621].

Yalta Konferansı'nın seyri ve konferansta ele alınan konular hakkında yazılar ve değerlendirmeler Türk basınında 13 Şubat 1945 tarihinden itibaren belirgin olarak yer almaya başlamıştır.

[617] **Cumhuriyet**, "Üçler Konferansında Konuşulan Meseleler", 4 Şubat 1945, s. 1.
[618] **Ulus**, "Üçler Konferansı, Sochi Adlı Sovyet Şehrinde Toplandı", 7 Şubat 1945, s. 1. ; **Cumhuriyet**, "Üçler Konferansı; Konferans, Karadeniz'de Soçi şehrinde toplantı halinde!", 7 Şubat 1945, s. 1.
[619] **Cumhuriyet**, "Üçler Konferansı'na Dair Tebliğ", 8 Şubat 1945, s. 1.
[620] **Ulus**, "Üçler Konferansı'na Dair Tebliğ", 8 Şubat 1945, s. 1.
[621] **Cumhuriyet**, "Üçler Konferansı Gelecek Hafta Sona Eriyor", 11 Şubat 1945, s. 1.

Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; Yalta'da toplandığı sonradan öğrenilen konferansın olumlu bir havada başladığını ve aynı zihniyetle devam ettiğini, üç büyük devlet arasında yapılan bu toplantının diğer toplantılara göre daha uzun sürdüğünü ancak ele alınan meselelerin çokluğu dikkate alındığında beklenenden de az sürdüğünü ifade etmiştir[622]. Abadan ise, gazetesindeki başyazısında; Yalta Konferansı'nda ciddi çalışmalar neticesinde dünya barışına katkı yapacak önemli kararların alındığına, savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninde her milletin bağımsızlığına saygı duyulacak yapıcı bir işbirliği zihniyetinin oluştuğuna değinmiştir[623].

2.3.6. Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne Savaş İlan Etmesi

Yalta Konferansı'nın ardından İngiltere, 20 Şubat 1945 tarihinde Türkiye'ye bir nota vermiştir. Bu notada; 25 Nisan 1945 tarihinde Müttefik devletler arasında San Francisco'da bir konferans yapılacağını, 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver devletlerine savaş ilan etmeyen devletlerin savaş sonrası kurulacak olan Birleşmiş Milletler örgütüne üye olamayacağını, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler örgütüne üye olabilmesi için 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver devletlerine savaş ilan etmesi gerektiğini bildirmiştir[624].

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yılından son yılına kadar tarafsızlık ve savaş dışı kalma politikasını tüm baskılara rağmen başarılı bir şekilde devam ettiren Türkiye, İngiltere'nin 20 Şubat 1945 tarihli notası üzerine hem savaş sonrası kurulacak Bileşmiş Milletler örgütüne üye olabilmek hem de savaş sonrası dünya siyasetinde yer alabilmek için 23 Şubat 1945 tarihinde TBMM'deki görüşmelerin ardından Mihver devletlerine karşı savaş ilan etmeyi oybirliğiyle kabul etmiştir.

Türkiye'nin Mihver devletlere savaş ilan etmesinin TBMM'de kabul edilmesinin ardından konuşan Saraçoğlu, alınan kararın İngiltere ile olan ittifakımızın doğal bir sonucu olduğunu ifade etmiştir[625].

---

[622] N. Nadi, "Kırım Tebliği", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945, s. 1. Nadi başyazısında; "Yalta'da toplandığı sonradan öğrenilen Kırım Konferansı'nın iyi bir hava ile başladığı ve anlayışlı bir zihniyetle devam ettiği, birkaç gün önce yayınlanan demeçlerden anlaşılıyordu… Kırım Konferansı, üç büyük devlet arasında şimdiye kadar yapılan toplantılardan en uzun süreni olmakla beraber, ele alınan meselelerin çokluğu ve çetinliği göz önünde tutulursa, gene de hayrete değecek kadar kısa olmuş sayılmalıdır." yorumuna yer vermiştir.

[623] Y. Abadan, "Kırım Anlaşmasının Esasları", **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1945, s. 1. Abadan başyazısında; "Kırım Anlaşmasına hâkim olan düşünce, yarınki dünya nizamının kuruluşunda her milletin hürriyetine, hakkına, payına hürmet duygusudur. Milletlerarası münasebetlerde hak ve adaletin, hür dileğe dayanan işbirliği zihniyetinin üstün değerine saygı gösterenler için, Kırım Anlaşması, sevinçle karşılanması gereken siyasi bir değer taşımaktadır." yorumuna yer vermiştir.

[624] R. Uçarol, **a. g. e.** , s. 652. Bkz; F. Yazıcı, **a. g. e.** , s. 97-99.

[625] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 7, İçtima: 0, Cilt: 15, İnikat: 1, 23.11.1945, s. 131. Bkz; E. Weisband, **a. g. e.** , İstanbul 1974, s. 380.

Türkiye'nin Mihver devletlerine savaş ilan etmesi Türk ve dünya basınında geniş yer bulmuştur. Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; Türk milletinin demokrasi zaferinden yana bir karar verdiğini, insanlığın ve medeniyetin istiklalini demokrasinin zaferinde gördüğünü ve bu kararın hayırlı bir karar olduğunu ifade etmiştir[626]. Benice ise, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'nin savaşa milli siyaset gereği katıldığına ve Türkiye açısından savaşın fiili değil resmi bir durum olduğuna değinmiştir[627].

Us, gazetesindeki başyazısında; Türkiye'nin bütün ihtimalleri göz önüne alarak savaşa girdiğini ve fiili durumunda bir değişiklik olmadığını kaleme almıştır[628].

Türkiye'nin Mihver devletlerine savaş ilan etmesi Türk basınında olumlu ve zamanında alınan bir siyasi karar olarak değerlendirilirken İngiliz basınında da olumlu bir gelişme olarak ele alınmıştır. İngiliz basını, Türkiye'nin kararının her iki devlet açısından büyük faydalar sağlayacağına ve bu kararla Türkiye'nin San Francisco Konferansı'nda kendisine bir yer temin edeceğine değinmiştir[629]. Bir Romen basını ise, Türkiye'nin Mihver devletlere karşı fiili olarak savaşmak için değil, San Francisco'ya gitmek için savaşa girdiğini yazmıştır[630].

Türkiye'nin Mihver devletlerine savaş ilan etmesinin ardından Churchill, Türkiye'yi bir Müttefik devlet olarak 25 Nisan 1945 tarihinde San Francisco'da yapılacak konferansa 5 Mart 1945 tarihinde davet etmiştir[631].

---

[626] N. Nadi, "Tarihi Karar", **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945, s. 1. Nadi başyazısında; "Almanya ve Japonya ile münasebetleri kesmek kararları, Türk milletinin bütün sempati ve teveccühünün, demokrasi cephesine karşı olduğunu, Türk milletinin bu muharebede demokrasi cephesinin zaferi kazanmasını arzu ettiğini, insanlığın ve medeniyetin istikbalini demokrasinin zaferinde gördüğünü, bir kere daha açığa vuruyordu." yorumuna yer vermiştir.

[627] E. İ. Benice, "Hayırlı Oldu ve Hayırlı Olacak", **Son Telgraf**, 24 Şubat 1945, s. 1. Benice başyazısında; "Harbe katılmamız fiili bir hadise değildir. Resmi bir hadisedir ve milli siyasetimizin tabi neticesidir." yorumuna yer vermiştir.

[628] A. Us, "Harp İlanı Kararımızın Manası", **Vakit**, 24 Şubat 1945, s. 1. Us başyazısında; "Türkiye'nin Mihver devletlerine harp ilan etmesi, her türlü ihtimaller göz önüne alınarak verilmiş bir karar olmakla beraber, harp hareketleri karşısında memleketin fiili durumunda şimdilik bir değişiklik husule gelecek değildir." yorumuna yer vermiştir.

[629] **Cumhuriyet**, "Müttefik ve Dostumuz Memleketlerinde Sevinç", 25 Şubat 1945, s. 1. "Londra diyor ki; Türkiye'nin son kararı her iki memleket için büyük fayda sağlayacaktır. Attığı bu adımla Türkiye, önümüzdeki San Francisco Konferansı'nda kendine yeni bir yer temin etmiştir." şeklinde yer almıştır.

[630] **Cumhuriyet**, "Harp İlanı Kararımızın Uyandırdığı Yankılar", 4 Mart 1945, s. 1. "Bir Romen gazetesi diyor ki; Türkiye Berlin üzerine yürümek için değil, San Francisco'ya gitmek için harbe girmiştir." şeklinde yer almıştır.

[631] Ş. Pektaş, **a. g. e.** , s. 150-151. Bkz; C. Koçak, **a. g. e.** , Cilt: II, s. 547-548.

2.3.7. San Francisco Konferansı

Yalta'da üç Müttefik devlet tarafından toplanması kararlaştırılan San Francisco Konferansı, beş devlet[632] adına ABD tarafından yapılan davet üzerine 51 devlet ve 1200 temsilcinin katılımıyla[633] 25 Nisan ve 26 Haziran 1945 tarihleri arasında ABD'nin San Francisco şehrinde gerçekleşmiştir[634]. San Francisco Konferansı'na tarafsız devletler ile Müttefik devletlerden herhangi birisiyle savaş halinde olan devletler katılmamıştır.

San Francisco Konferansı, Dumbarton Oaks Konferansı'nda oluşturulan Birleşmiş Milletlerin teşkilat yapısının katılımcı devletlerin katkılarıyla geliştirilmesi ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın hazırlanması amacıyla toplanmıştır[635].

Birleşmiş Milletlerin teşkilat yapısının oluşturulmasında katılımcı büyük devletler ile küçük devletler arasında önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Fransa ve Çin'in de katılımıyla sayıları beşi bulan büyük devletler, teşkilat yapısı üzerinde kesin üstünlük kurmak ve bunu da antlaşmaya eklemek istemişlerdir. Küçük devletler ise, teşkilat yapısında bütün katılımcı devletlerin eşit statüde olmasını istemişlerdir. San Francisco Konferansı'ndaki uzun tartışmaların ardından teşkilatın Genel Kurulu'nda bütün katılımcı devletlerin eşit statüde olmasına ancak Güvenlik Konseyi'nde ise büyük devletlerin üyeliklerinin sürekliliği ve veto haklarının varlığı kabul edilmiştir[636].

San Francisco Konferansı, katılımcı devletler tarafından hazırlanan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın yine katılımcı devletler tarafından 26 Haziran 1945 tarihinde imzalamasının ardından son bulmuştur. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 110. maddesi gereği 24 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler kurulmuştur[637]. Türkiye ise Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'yle [638] 15 Ağustos 1945 tarihinde onaylamış ve bu antlaşma 24 Ağustos 1945 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir[639].

---

[632] Yalta Konferansı'nda alınan karar gereği, San Francisco Konferansı'na Fransa ve Çin'de büyük devlet olarak katılmıştır. Bkz; F. Yazıcı, **a. g. e.** , s. 97-99.
[633] San Francisco Konferansı'na dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka başkanlığında iki delege ve on sekiz müşavir memur katılmıştır. Bkz; R. Uçarol, **a. g. e.** , s. 625.
[634] Kadir Kasalak, "San Francisco Konferansı ve Türkiye", **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri (İkinci Dünya Harbi ve Türkiye)**, Ankara 1998, s. 210-211.
[635] Ayşen Şatıroğlu, "San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye'nin Yer Arayışı", **Sosyoloji Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 12, İstanbul 2006, s. 23,29.
[636] A. Şatıroğlu, " a. g. m. ", s. 29.
[637] Birleşmiş Milletler, **Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü**, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ankara 2015, s. 3.
[638] **BCA**, Fon No: 30.18.1.2, Dosya No: 71420, Yer No: 108.47.19, 17.7.1945.
[639] **Resmi Gazete**, 24 Temmuz 1945, s. 1.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler kurucu üyesi olduğu San Francisco Konferansı Türk basınında geniş yer bulmuştur.

Türk basınında "*Birleşmiş Milletler Konferansı Bitti*" başlığıyla yer alan haberler, alınan kararların milli egemenlik prensibine aykırı olduğu ve Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkı maddesinin acilen değiştirilmesi gerektiği yönünde olmuştur[640].

Abadan, gazetesindeki başyazısında; Birleşmiş Milletler sisteminin küçük devletleri küçük, büyük devletleri de büyük devlet olarak kabul eden bir sistem olduğuna ve bu sistemin devletler arası eşitlik ilkesine aykırı olduğuna değinmiştir[641]. Nadir Nadi ise, gazetesindeki başyazısında; Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın başarılı sonuçlar verebilmesi için üç devlet liderinin tekrar bir araya gelerek Birleşmiş Milletler Antlaşması temelinde bir antlaşma yapması gerektiğini, üç devlet lideri arasında yeniden bir antlaşma yapılmaması durumunda ise San Francisco kararlarının uygulanmasının zor olacağını yazmıştır[642].

2.3.8. Potsdam Konferansı

Potsdam Konferansı, San Francisco Konferansı kararlarının değerlendirilmesi ve ABD, İngiltere ve SSCB'nin savaş sonrası işbirliği gerçekleştirmesi amacıyla Harry S. Truman[643], Churchill, Clement R. Atlee[644] ve Stalin arasında Almanya'nın başkenti Berlin yakınlarındaki Cecilienhof Sarayı'nda 17 Temmuz – 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında gerçekleşmiştir[645].

ABD Başkanı Roosevelt'in öldüğü, 30 Nisan 1945 tarihinde Hitler'in intihar ettiği, 8 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın teslim olduğu ve Atlee'nin İngiltere'nin yeni başbakanı olduğu bir dönemde toplanan Potsdam Konferansı'nda, Avrupa ve Uzakdoğu sorununun yanı sıra barışın nasıl sağlanacağı üzerinde durulmuştur.

---

[640] **Cumhuriyet**, "Birleşmiş Milletler Konferansı Bitti", 25 Haziran 1945, s. 1. **Bkz: (Ek-9)**
[641] Y. Abadan, "Üçler ve Almanya", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1945, s. 1-3.
[642] N. Nadi, "Bizim Vazifemiz", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1945, s. 1. Nadi başyazısında; "San Francisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler statüsü başarılı neticeler verebilmek için, her şeyden önce, üç büyük devlet arasında temelli bir anlaşma yaratılmak şarttır. Bu yapılmadıkça, bütün dünya milletlerine düşen vazife, herhalde körü körüne San Francisco'nun tatbikini beklemek olamaz." yorumuna yer vermiştir.
[643] ABD Başkanı F. D. Roosevelt'in 12 Nisan 1945 tarihinde Warm Spring'te beyin kanaması geçirerek ölmesi üzerine yerine yardımcısı H. S. Truman geçmiştir. Bkz; F. Armaoğlu, **a. g. e.** , İstanbul 2012, s. 492.
[644] İngiltere'de 5 Temmuz 1945 tarihinde genel seçim yapılmıştır. 27 Temmuz 1945 tarihinde açıklanan genel seçim sonuçlarında Muhafazakâr Parti lideri W. Churchill, seçimleri İşçi Partisi lideri Clement R. Atlee'ye karşı kaybetmiştir. Postam Konferansı'nın İngiltere'deki genel seçimlere denk gelmesinden dolayı konferansın bir bölümüne W. Churchill, bir bölümünü de İngiltere yeni başbakanı Clement R. Atlee katılmıştır. Bkz; M. Gilbert, **a. g. e.** , s. 1001,1007-1008.
[645] F. Armaoğlu, **a. g. e.** , İstanbul 2012, s. 492. Bkz; W. Hale, **a. g. e.** , s. 112.

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan her bakımdan bitik ve yıkık bir halde çıkmıştır. Potsdam Konferansı'nda, Müttefik devletler, siyasi, iktisadi ve sosyal olarak çöken Avrupa'nın yeniden kurulması için "*Dışişleri Bakanları Konseyi*[646]" kurulmasını kararlaştırmışlardır[647].

Potsdam Konferansı'nda, Dışişleri Bakanları Konseyi'nin kurulması kararının alınmasının ardından ele alınan bir diğer konu ise, Stalin'in Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılması ve Boğazlardan üs talebi olmuştur. Yalta Konferansı'nda olduğu gibi, Potsdam Konferansı'nda da Stalin, Boğazların yalnızca Türkiye'yi ilgilendirmediğini söyleyerek, Boğazların güvenliğinin sağlanmasının Türkiye ile SSCB'yi ilgilendiren ortak bir sorun olduğunu ileri sürmüştür[648].

Churchill ve Truman, Stalin'in Boğazlar sorununa yalnızca Türkiye ile SSCB'yi ilgilendiren ortak bir sorun olarak bakmasına karşı çıkmıştır.

Churchill, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde bazı değişikliklerin yapılabileceğini ancak Boğazlardan üs talep etmenin Türkiye'yi açıkça tehdit etmek anlamına geldiğini söylemiştir. Truman ise, Boğazlar sorununun sadece Türkiye ile SSCB'yi ilgilendiren ortak bir sorun değil, ABD ve tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun olduğunu ifade etmiştir[649].

Churchill ve Truman'ın Boğazlar sorunu hakkındaki açıklamalarının ardından ortak bir görüş birliğine varılamamış ve sorunun kurulacak olan Dışişleri Bakanları Konseyi'nde ele alınması kararlaştırılmıştır[650].

ABD, İngiltere ve SSCB'nin Boğazlar sorunu konusunda görüş birliğine vardığı tek husus, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin günün koşullarına uymadığı ve yeniden düzenlenmesi gerektiği olmuştur. Bu husus hakkında da, üç devlet liderinin Boğazlar sorunu hakkındaki görüşlerini içeren tekliflerini ayrı ayrı olarak Türkiye'ye vermesi kararlaştırılmıştır[651].

---

[646] Dışişleri Bakanları Konseyi'ne ABD, İngiltere, SSCB, Fransa ve Çin'in katılması kararlaştırılmıştır.
[647] O. Sander, **a. g. e.** , s. 192.
[648] K. Gürün, **a. g. e.** , Ankara 1990, s. 294-295.
[649] Necdet Ekinci, **İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s. 282.
[650] Y. İnan, **a. g. e.** , s. 100.
[651] Y. İnan, **a. g. e.** , s. 100.

Potsdam Konferansı'nda ele alınan son konu ise, Uzakdoğu sorunu olmuştur. Uzakdoğu sorunu, Yalta Konferansı'nda olduğu gibi, Japonya'nın SSCB tarafından en kısa sürede işgal edilmesi kararının alınmasının ardından çözüme kavuşturulmuştur[652].

Türk basınında Potsdam Konferansı geniş yer bulmuştur. Sadak, gazetesindeki başyazısında; konferansın son derece uzun olan resmi tebliğinde Almanya'nın işgali ve idare şeklinden başka hiçbir şey olmadığına, Avrupa'nın terk derdinin Almanya olmadığına ve sulhun resmi konferans tebliğinde çok az bir yer tuttuğuna değinmiştir[653]. Nadir Nadi ise, gazetesindeki başyazısında; konferansın İngiltere'deki genel seçimler, Stalin'in hastalığı ve ortak karara varılamayan sorunlar nedeniyle sık sık durduğunu, konferansın Almanya'nın işgali ve idare şekli hakkında alınan kararlardan öteye gidemediğini ancak her şeye rağmen Müttefik devletlerin Avrupa'da sulhun sağlanması için önemli sorumluluklar aldıklarını ifade etmiştir[654].

Us, gazetesindeki başyazısında; Türk milletinin mutluluğunu Müttefik devletler arasındaki anlaşmazlıkta değil, samimi bir işbirliğinde gördüğüne ve Berlin Konferansı'nın yeni bir savaşı ortadan kaldıran kararlarının Türk milleti tarafından derin bir memnuniyetle karşılandığına değinmiştir[655]. Abadan ise, gazetesindeki başyazısında; konferansın son derece uzun olan resmi tebliğinin daha çok Almanya hususunda olduğunu, resmi tebliğin ileriki günlerde sağlanacak dünya barışının dayanacağı esaslara ve hedeflere yeteri kadar cevap veremediğini ve kurulacak olan Dışişleri Bakanları Konseyi'nin Avrupa'da normal hayatın yerleşmesini ve gelişmesini kolaylaştıracağını söylemiştir[656].

Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; konferanstaki liderlerin mensubu olduğu devletlerinin menfaatlerinden dolayı dünya barışını sağlayacak ortak prensipleri tam olarak benimsemediklerini ancak hiçbir devlet liderinin oyun bozanlık etmeden çözülemeyen sorunların kurulacak olan Dışişleri Bakanları Konseyi'nde ele alınmasına razı olduklarını kaleme almıştır[657].

---

[652] F. Armaoğlu, **a. g. e.** , İstanbul 2012, s. 494.
[653] N. Sadak, "Berlin Konferansı'nın verdiği neticeler, bütün eksiklerine rağmen, küçümsenemez", **Akşam**, 4 Ağustos 1945, s. 1.
[654] N. Nadi, "Nihayet…", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1945, s. 1.
[655] A. Us, "Berlin Konferansı'nın Kararları", **Vakit**, 4 Ağustos 1945, s. 1. Us başyazısında; "Türk milleti kendi saadet ve selametini müttefikler arasında anlaşmazlıkta değil, samimi bir işbirliğinde görür. Bu bakımdan Berlin Konferansının yeni bir harp tehlikesini bertaraf eden kararları Türk milleti için derin bir memnunlukla karşılanacak bir hadisedir." yorumuna yer vermiştir.
[656] Y. Abadan, "Potsdam Kararları", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1945, s. 1.
[657] N. Nadi, "Potsdam'a Dair", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1945, s. 1.

2.3.9. Hitler Almanyası'nın Çöküşü ve Savaşın Sona Ermesi

26 Nisan 1945 tarihinde Müttefik devletler ve SSCB ordusunun Almanya'nın Elbe Nehri kenarında bir araya gelmesi ile Hitler'in bin yıl devam edeceğini düşündüğü Alman hâkimiyeti ve Mussolini'nin Yeni Roma İmparatorluğu hayalleri suya düşmüştür. Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle; her iki devlet liderinin hayalleri, İkinci Dünya Savaşı'nın öldürdüğü en az otuz milyon insanın kanı içinde boğulmuştur[658].

Müttefik devletler ve SSCB ordusunun Almanya'nın Elbe Nehri kenarında bir araya gelmesinin ardından ABD, İngiltere ve SSCB, Heinrich Himmler'e[659] ortak bir nota göndermiştir. Bu ortak notada; Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması için bir gün süresinin olduğu, aksi takdirde Almanya'nın bütün insani ve askeri kaynaklarının lağvedileceği bildirmiştir[660].

Müttefik devletler ve SSCB ordusunun Almanya'nın başkenti Berlin'e girdiği günlerde, önce Hitler'in Berlin'de kaybolduğu haberleri yayılmış, ardından 1 Mayıs 1945 tarihinde ise Dönitz, Alman radyolarından Hitler'in öldüğünü dünya kamuoyuna duyurmuştur [661] . Hitler'in ölüm haberinin ardından Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; dünyanın altı yıldır çektiği acılara göre Hitler'in bu cezasının çok hafif kaldığına değinmiştir[662]. Mümtaz Faik Fenik ise, gazetesindeki başyazısında; yıllardır insanlığın başına bela olan Hitler'in cezasını bulduğunu yazmıştır[663].

Hitler'in ölümünün ardından 3 Mayıs 1945 tarihinde İtalya'da bulunan Alman askerleri, kayıtsız şartsız Müttefik devletlerine teslim olmuşlardır. İtalya'da bulunan Alman askerlerinin Müttefik devletlerine teslim olmasının ardından ise 7 Mayıs 1945 tarihinde nihayet Almanya da Müttefik devletlerine kayıtsız şartsız teslim olmuştur[664].

Almanya'nın Müttefik devletlerine kayıtsız şartsız teslim olmasının ardından Avrupa'da sona eren savaş Türk basınında geniş yer bulmuştur.

---

[658] Ş. S. Aydemir, **a. g. e.** , s. 278.
[659] Heinrich Himmler, 1900-1945 yılları arasında yaşamış, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi üyesi ve Adolf Hitler'e yakınlığı ile bilinen Alman diplomattır. Bkz; **http://www.sabah.com.tr (Bkz; Kaynakça)**, 1.11.2015, s. 20.59.
[660] **Cumhuriyet**, "Almanya'ya Ültimatom", 30 Nisan 1945, s. 1. "Üç Müttefik devlete yarına kadar kayıtsız ve şartsız teslim olmazsa, bütün insan ve askeri kaynakları imha edilecek" şeklinde yer almıştır.
[661] **Cumhuriyet**, "Hitler Dün Berlin'de Öldü", 2 Mayıs 1945, s. 1. "Donanma Başkomutanı Amiral Dönitz, Alman radyosunda bu haberi vererek Hitler'in kendisini halef seçtiğini halka bildirdi" şeklinde yer almıştır. Bkz; **Ulus**, 2 Mayıs 1945, s. 1.
[662] N. Nadi, "Hitler'in Ölümü", **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1945, s. 1. Nadi başyazısında; "Dünyanın altı yıldır çektiği ıstıraplarla karşılaştırıldığı zaman, Hitler'in bu cezasının kocaman bir hiçtir…" yorumuna yer vermiştir.
[663] Mümtaz Faik Fenik, "Hitler'in Ölümü Etrafında", **Ulus**, 3 Mayıs 1945, s. 1-2. Fenik başyazısında; "Yıllardan beri insanlığın başına bela olan bir adamın kendi belasını bulmuştur…" yorumuna yer vermiştir.
[664] F. Armaoğlu, **a. g. e.** , İstanbul 2012, s. 490.

Cumhuriyet gazetesi; savaşın bittiğini okuyucularına "*Avrupa'da Harp Bitti*", başlığı altında duyurmuştur[665]. Ulus gazetesi ise, "*Avrupa zaferi resmen ilan ediliyor*" başlığı altında; "*Almanya mukavemetten vazgeçti ve dün sabaha karşı kayıtsız şartsız teslim oldu. Bütün dünya bugün büyük zaferi heyecan ile kutluyor.*" ifadesine yer vermiştir[666].

Nadir Nadi, gazetesindeki başyazısında; Almanya'nın teslim olmasını, demokrasinin kayıtsız şartsız bir zaferi olarak değerlendirmiştir [667] . Daver ise, gazetesindeki başyazısında; savaşın bitmesini, hürriyetin, hakkın zaferi olmasının yanı sıra Türkiye'nin de zaferi olduğu yorumuna yer vermiştir[668].

Fenik, "*Harple beraber bitenler*" başlıklı başyazısında; Avrupa'da sona eren bu savaşın tüm dünyada bayram havası içerisinde kutlanması gerektiğini ifade etmiştir[669]. İngiltere'de yaşanan sevinci ise Ulus gazetesi, okuyucularına; "*Halk, Mr. Churchill'i otomobiliyle el üstünde kaldırdı*" başlığı altında duyurmuştur[670].

Cumhuriyet gazetesi, savaşın sona ermesinin ardından kullandığı uzun başlıkta, savaş yıllarında Türk Dış Politikası'na yön veren İnönü'ye yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesi, bu uzun başlığında; Türk milletinin İnönü'ye bağlılığını ve şükran duygularını belirtmiştir[671].

Almanya'nın Müttefik devletlerine kayıtsız şartsız teslim olması, TBMM'nin 11 Mayıs 1945 tarihli oturumunda ele alınmıştır. Hükümet adına konuşan Saraçoğlu; İngiltere'nin savaşın bir an önce bitmesi için gösterdiği çabalarından, ABD'nin savaş sonrası kurulacak barış için yaptığı yardımlarından ve SSCB'nin savaşın cephelerinde gösterdiği kahramanlıklarından bahsetmiştir[672].

---

[665] **Cumhuriyet**, "Avrupa'da Harp Bitti", 8 Mayıs 1945, s. 1. **Bkz: (Ek-10)**
[666] **Ulus**, "Avrupa Zaferi Resmen İlan Ediliyor", 8 Mayıs 1945, s. 1.
[667] N. Nadi, "Demokrasilerin Kayıtsız Şartsız Zaferi", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1945, s. 1.
[668] A. Daver, "Zaferin Asıl Manası", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1945, s. 1-3. Daver başyazısında; "Hürriyetin, hakkın zaferi bizimde zaferimizdir…" yorumuna yer vermiştir.
[669] M. F. Fenik, "Harple beraber bitenler", **Ulus**, 8 Mayıs 1945, s. 2. Fenik başyazısında; "Bundan sonra artık her yer donansın, bayraklar açılsın, çanlar çalınsın, horonlar tepilsin! İnsanlık ne kadar ve ne şekilde bayram yaparsa yapsın yeridir…" yorumuna yer vermiştir.
[670] **Ulus**, "Halk, Mr. Churchill'i otomobiliyle el üstünde kaldırdı", 9 Mayıs 1945, s. 1.
[671] **Cumhuriyet**, "Türk milletinin büyük şefine bağlılığı yurdun her çevresinde tezahürle devam etmekte, aziz başbuğumuza milletin sarsılmaz bağlılık ve şükran hisleri belirtilmektedir.", 13 Mayıs 1945, s. 1.
[672] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 17, İnikat: 1, 11.5.1945, s. 44-45.

Saraçoğlu, yine bu sözlerine ek olarak; San Francisco Konferansı'na katılan dünyanın belli başlı devletlerinin savaş sonrası kurulacak barış için önemli sorumluluklar aldıklarını, Türkiye'nin ise, savaş öncesi ve savaş yıllarında olduğu gibi savaş sonrasında da barış ve adaletin hangi cephede olduğunu anlamakta zorluk çekmediğini ifade etmiştir[673].

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da sona ermesinin ardından İngiliz Hükümeti adına Churchill'in İngiliz radyosuna yaptığı açıklamalar, Cumhuriyet gazetesi tarafından "*Churchill, beklenen nutkunu dün söyledi*" başlığı altında duyurulmuştur. Churchill, savaş sonrası kurulacak barışın kanunlar ile pekiştirilmesi gerektiğini, barış ve adalet hâkim olup, totaliter rejimler yıkılmadıkça Hitler ve onun gibi düşünenlerin cezalandırılmasının savaşın yükünün yanında çok hafif kalacağını söylemiştir[674].

İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan siyasi, iktisadi ve askeri olarak yıpranmış bir şekilde çıkmış olması, İngiltere'nin benimsemiş olduğu dış politika anlayışında bir takım değişiklikler yapmasına neden olmuştur. İngiltere, savaş sonrası dönemde, Avrupa ve Akdeniz'deki sorumluluklarını müttefiki ABD'ye devretmiştir. Bu durum ise, Türk Dış Politikası'nda yeni bir dönemin habercisi olmuştur. İngiltere'nin Avrupa ve Akdeniz'deki sorumluluklarını müttefiki ABD'ye devretmesi, Türk Dış Politikası'nda İngiltere'nin yerini ABD'nin almasına sebep olmuştur.

[673] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 17, İnikat: 1, 11.5.1945, s. 44-45.
[674] **Cumhuriyet**, "Churchill, beklenen nutkunu dün söyledi", 14 Mayıs 1945, s. 1.

SONUÇ

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na Almanya ile Müttefik olarak katılmış ve savaştan yenik ayrılmıştır. Bu durum, II. Dünya Savaşı öncesinde kamuoyunda Alman yanlısı bir tutum benimsenmesine yol açmıştır.

1939 yılının ilk aylarında Hitler'in dünyayı savaşa sürükleyeceğinin iyice belirginleşmesinin ardından Türkiye, İngiltere ve Fransa'yla bir ittifak antlaşması imzalayarak savaş öncesi tarafını hukuken belirlemiştir. Alman basını Türkiye'nin bu tutumuna tepki göstermiştir. Türk basını kısa süreliğine de olsa bu durumu eleştirmiştir.

Hitler'in Haziran 1941 tarihinde SSCB'ye karşı başlatmayı düşündüğü savaşta Türkiye'yi yanına çekmek istemesinin bir sonucu olarak 17 Şubat 1941 tarihinde Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Türk basınının önemli bir kesimi bu antlaşmayı desteklemiştir. Bu ana kadar Türk, İngiliz, Fransız Üçlü İttifak Antlaşması'na dayanarak Türkiye'yi Müttefik devletler yanlısı olarak nitelendiren Türk basını 1941 tarihli bu antlaşma sonrası Türkiye'nin tarafsızlığına vurgu yapmıştır.

1942 yılının son aylarından itibaren başta İngiltere olmak üzere Müttefik devletler giderek güçlenmeye başlamış ve buna paralel olarak Almanya savaştaki etkinliğini yitirmiştir. Türk basını da, Almanya yanlısı politikasını terk etmeye başlamış ve bu tutum Almanya'ya yapılan krom ihracatının 20 Nisan 1944 tarihinde durdurulmasına kadar devam etmiştir. Almanya'ya yapılan ihracatın durdurulması ve buna bağlı olarak 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya'yla olan diplomatik ilişkilerin kesilmesinin ardından Türk basını Almanya'ya karşı ciddi bir biçimde tavır almıştır. Öyle ki, Yunus Nadi ve Nadir Nadi gibi birçok Alman yanlısı yazar ve gazete bu tarihten itibaren aleyhte yazılar yazmaya başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk basınının devlet denetimi ve baskısı altında olması basın mensuplarının Churchill İngilteresi'ne ve Müttefik devletlere karşı görüş ve düşüncelerinin Türk dış politikasına paralel olarak değişim göstermesine neden olmuştur. Bu da, savaş boyunca meydana gelen gelişmelerin basında nesnel bir bakış açısıyla ele alınamamasına yol açmıştır. Öyle ki çalışmamızın ulaştığı sonuçlar, Türkiye'nin Churchill İngilteresi'ne bakışıyla Türk basınının bakışı arasında hiçbir fark bulunmadığını ortaya koymuştur.

Birinci Yıl Sayı: 94

SAYISI 3 KURUŞ

Cumartesi - 11 - Mayıs - 1940

İstiklâl

HER GÜN ÇIKAR POLİTİKA, KÜLTÜR VE SAN'AT GAZETESİ

SAHİB ve BAŞMUHARRİRİ NİZAMETTİN NAZİF TEPEDELENLİOĞLU

Bugün

3 ncü sayfada

Stalin'in Casusu

Hitler Bu Sefer KAPANA Girdi

Almanlar, Fransız, İngiliz, İsviçre, Holanda ve Belçika şehirlerini aynı zamanda bombaladılar. 158 alman tayyaresi düşürüldü.

Yirmi dört saattenberi almanyanın gösterdiğl marifet şudur: Acık şehirleri bombardıman.. Sivil halkı katil...

İngiltere, Fransa, Holanda ve Belçika üzerinde aynı zamanda çok şiddetli hava harpleri olmuştur. Resimde, Almanlardan alınan bir tayyare, tayyarelerden mütehassıp bir İngiliz filosuna ateş halinde göstermektedir

— Yazısı 4 üncü sayfada —

Siyasî Makale

Son vaziyet nedir?

Yazanı: NİZMETTİN NAZİF

[Başmakalenin başka ilâvelerini sayfalarda]

İngilterede Millî kabine Çemberlâyin istifa etti.

Kabineyi Çorçil kurdu

Avam kamarasındaki son hücumların bir tuzak olduğu anlaşılıyor

Yeni kabineye işçi partisi lideri Atlee de girdi

— Yazısı 4 üncü sayfada —

ÇEMBERLAYN

Memleketini Alman istilasından kurtarmağa sahası Norveç Kralı HAAKON

Dünya edebiyatından şaheserler

Tercüme eden : Milî şair Mehmet Emin Yurdakul, Birkaç gün kalır «İstiklâl» sütunlarında

Amerika Her An Harbe Girebilir

Ruzvelt, Holanda Kraliçesinin Almanyaya harb ilân etmesini tasvib etti

Amerikanın tehdidi altında Japonya Holanda müstemlekelerine hücum etmiyeceğini bildirdi

Dün gece radyoda söylü bir hitabede bulunan Fransa Başvekili REYNO

Başvekil Pol Reyno dün akşam radyo ile cihana haykırdı:

"Fransa artık kılıncını çekti!,,

AMERİKALILAR VAZİYETİ YAKINDAN TAKİP EDİYORLAR

Vaşington, 10 (A.A.) — Ruzvelt, Avrupa vaziyetini tahşiden yakından takip etmektedir. Bu sabah Beyazıtsarayda bir içtima yapılmıştır. Cumhurî Hol erkânı, bahriye ve emniyet nâzırı bu içtimada hazır bulunmuşlardır.

MANİDA BİR ZİYARET

Brüksel, 10 (A.A.) — Belçika Ateşemiliteri ile eşini Cidariye'de ziyaret etmiştir. Bu ziyaret manidar görülür.

Paris 11 (Hususî) — Meşhur Ruzvelt Hitr Hollandaya Sindikosunun muhalefetine karşı vermiştir. Japon kuvvetleri nezaretinde Almanya ile Holanda arasında sulh imzalanmıştır. Hitr Hollandanın vaziyetinin değiştirdiğine hiç kanaatte. Japon ve Amerika kabineleri devamlı istişare halindedirler.

Paris 11 (Hususî) — Amerikanın Kon.

— Devamı 4 üncü sayfada —

Vermeği tarihî karar ile Avrupanın ve dünyanın âkıbetini tayin edecek olan RUZVELT

İtalyada halk telâş içindedir

Roma 10 (A. A.) Reuter ajansı bildiriyor: Hollanda ile Belçikanın ilân ettikleri gibi İtalya için zarar edebilecek ehemmiyette değildir. Roma mahkemesinde, gazeteler kapılarını kesti. Resmî mahfil, bildiği hakkında, şimdiye kadar hiç bir şey söylemiyorlar.

Bugün 10 (Radyo) — Belçika sefiri Kont Cyntolo'dan kabul edilmiştir.

Tecavüze uğrayan İsviçre seferberliğini ilân etti

Hollanda, Belçika ve Fransa kıyılarile İngiltere arasını Alman denizaltı ve tayyarelerinden temizliyen mühimmatlı vapurlar Skalarından biri

Molotof Alman sefiri ile iki saat konuştu

— Yazısı 4 üncü sayfada —

Ek-1: İstiklal, 11 Mayıs 1940.

HERYERDE 3 KURUŞ

VAKIT

CUMARTESİ 11 MAYIS 1940 — YIL: 22 * SAYI: 6025

Alman elçisi Molotofla görüştü

Holanda Hariciye ve müstemleke nazırları Londrada

Almanların Belçika ve Holandadaki taarruzu durduruldu

Lüksemburg Almanlar tarafından işgal olundu

Fransada 6 şehir bombalandı

Dün 120 Alman tayyaresi düşürüldü

İngilterede kabine buhranı halledilivor

Çemberlayn dün istifa etti

Çörçil Başvekil

Müttefik kuvvetler Belçika hududunu geçti

Fransız kabinesinde de değişiklik olacak

Yeni Başvekil Çörçil

Sabaha karşı

Düşürülen Alman tayyareleri

Kraliçe Vilhelminin ikinci bir emri yevmisi

ŞİMAL DENİZİ

İNGİLTERE

LONDRA

MANŞ DENİZİ

PARİS

FRANSA

ALMANYA

İSVİÇRE

İTALYA

Yeni harp sahalarını gösteren harita

Ek-2: Vakit, 11 Mayıs 1940.

Günün en mühim kitabı
Rusya Tarihi
Eski Moskova sefiri Gaston Kessell Söyleşmesiyle tarafımdan Fransızca neşredilmiştir. 30 formadan ibaret, üstü güzel ciltli. Fiatı Evvel 150 eldi 175 kuruştur,
Kanaat Kitabevi

Cumhuriyet
Onaltıncı yıl sayı: 5547
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Cuma 20 Birinciteşrin 1939

Victor Hugo'nun
BİR İDAM MAHKÛMUNUN SON GÜNÜ
Çeviren : NAHİD SIRRI
Resimlidir. Fiyatı 100 Kuruş
Hilmi Kitabevi

Türk - ingiliz - Fransız ittifakı

Üç devlet arasında yapılan muahede dün akşam Ankarada Başvekilimizle Ingiltere ve Fransa büyük elçileri tarafından merasimle imzalandı

ittifakın mahiyeti sadece tedafüidir

Türkiye ile ingiltere ve Fransa arasında..

Karşılıklı yardım muahedesinin bariz iki karakteri vardır: 1 — Muahede hiçbir devlete karşı olmıyarak yalnız tedafüi mahiyettedir. 2 — Bu muahedenin tazammun ettiği hükümler arasında Türkiyenin bu yüzden büyük şimal komşumuz Sovyet Rusya ile mütesellah bir ihtilâfa gitmek mecburiyetinde kalmıyacağına dair sarih bir ihtiraz kaydı konulmuştur.

Ankara: 19 (Hususi muhabirimizden)

Bugün Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupu içtimaında Başvekil Refik Saydam, memleketimizle İngiltere ve Fransa arasında aşağıda neşredilmekte olan karşılıklı bir muavenet muahedesinin imzalandığını ve bu muahedenin dost devletlere karşı değil, tecavüzkâr bir tecavüz vukuunda bu devletlere karşı yardım mükellefiyetini tazammun eylediğini söylemiştir.

Başvekil, bu muahedenin imzasından sonra, Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında mevcut ittifak muahedesinin de bu suretle tecdit edilmiş olduğunu ve bu muahedenin, Türkiyenin bu yüzden büyük şimal komşumuz Sovyet Rusya ile müsellah bir ihtilâfa girmek mecburiyetinde kalmıyacağına dair sarih bir ihtiraz kaydı ihtiva eylediğini beyan etmiştir.

Ebemmiyetli sulh amili diyorlar. Hükümetin Türkiyenin İngiltere ve Fransa ile akdettiği bu muahede, Akdenizde ve Türkiyenin emniyet sahası olan bölgelerde sulhu korumak için mukabil ve yalnız bu mukabil ile karşılıklı yardım taahhütlerinden ibaret bulunuyor.

Bu karşılıklı yardım muahedesinin bariz iki karakteri vardır: 1. — Muahede, hiçbir devlete karşı olmıyarak yalnız tedafüi mahiyettedir. 2. — Bu muahedenin tazammun ettiği hükümler arasında Türkiyenin bu yüzden büyük şimal komşumuz Sovyet Rusya ile müsellah bir ihtilâfa girmek mecburiyetinde kalmıyacağına dair sarih bir ihtiraz kaydı konulmuştur.

Akdeniz ve Yakınark emniyetlerinin bu iki şartla temini altına alınmış olması elbette ve aynı ehemmiyetli bir sulh amili sayılmalıdır.

Avrupa ahvalinin son zamanlara doğru fenadan fenaya gidişi bundan sonra da tedbirsiz boş altı ay evvel tetmin edilmiş olduğumuzu kanaatinde değiliz. Böylelikle muahedenin tasdiki hakkında Büyük Millet Meclisine arzolunan kanun lâyihasının müzakeresinde, Hükümetin bu hususta beyanatta bulunacağını tabii görmekteyiz.

Başvekilimizle İngiliz ve Fransız sefirleri mühim nutuklar söylediler

MUAHEDENİN METNİ

Ankara 19 (a.a.) — Türkiye Cumhuriyeti, Büyük Britanya Krallığı ve Fransa Cumhuriyeti arasında bu akşam imzalanan muahede metni aşağıdadır:

***

Türkiye Reisicumhuru, Fransa Reisicumhuru ve Majeste Büyük Britanya, İrlanda ve denizleraşırı İngiliz ülkeleri Kralı, Hindistan İmparatoru, «Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Birleşik Krallığı» içinde,

Milli emniyetlerinin menfaati iktiza» mütekabil mahiyette bir muahede akdini ve tecavüze mukavemet için yekdiğerine karşılıklı yardım temin eylemeği arzu ettiklerinden,

Murahhas olarak,

Fransa Reisicumhuru:

Büyük elçi ve fevkalâdde murahhas Legion d'Honneur nişanının Commandeur rütbesini haiz Bay Rene Massigli'yi,

Majeste Büyük Britanya, İrlanda ve denizlerasırı İngiliz ülkeleri Kralı, Hindistan İmparatoru «Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Birleşik Krallığı içinde»

Büyük elçi ve fevkalâdde murahhas Sir Hughe Montgomery Knatchbull - Hugessen, K. C. M. G.'yi,

Türkiye Reisicumhuru:

Başvekil ve Hariciye Vekâleti vekili, İstanbul meb'usu Bay Refik Saydam tayin evleseler ve bu murahhaslar, usulüne muvafık görülen salâhiyetnamelerini teatî ettikten sonra aşağıdaki hususatı kararlaştırmışlardır:

Madde 1

Türkiyeye karşı bir Avrupa devleti tarafından vaki bir tecavüz neticesinde Türkiye bu devletle muhasamata giriştiği takdirde, Fransa ve Birleşik Krallık fiilen Türkiye hükûmetile teşriki mesai edecekler ve ona yedi iktidarlarında olan bütün yardım ve bütün muavenet yapacaklardır.

Madde 2

1 — Bir Avrupa devleti tarafından vaki olup Akdeniz mıntıkasında Fransa ve Birleşik Krallığın tutulacakları bir harbe müncer olan bir tecavüz hareketi halinde Türkiye fiilen Fransa ve Birleşik Krallıkla teşriki mesai edecek ve onlara yedi iktidarında olan bütün yardım ve bütün muavenet yapacaktır.

(Metnin devamını ve imza merasimlerinin tafsilâtını 3 üncü sahifemizde bulacaksınız)

YUNUS NADİ

İngiliz Başvekilinin dün Avam kamarasında verdiği mühim izahat

İngiliz Başvekili Cenberlayn

Londra 19 (Hususi) — Başvekil Çemberleyn Avam Kamarasını toplantısı esnasında Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşma hakkında beyanatta bulunarak şunları söylemiştir:

«— 12 mayıs tarihinde beyan ettiğim veçhile Türkiye, İngiltere ve Fransa hükümetleri uzun müddetli bir karşılıklı yardım anlaşması akdine karar vermişlerdi. Bu hususta cereyan eden müzakereler neticesinde bu üç devlet, tabi memleketlerdeki bütün kuvvetlerile yekdiğerine yardım etmeğe karar vermişlerdir. Son defa cereyan eden müzakereler neticesinde anlaşılmış, üç taraflı bir ittifak haline getirilmiştir. Bu hususta üç hafta evvel tam anlaşma hasıl olmuş bulunuyordu. Fakat Türk hükümeti, Türkiye Hariciye Vekili ile Sovyetler arasında Moskovada cereyan eden müzakereler neticesinde Sovyetlerle de eyni mahiyeti haiz bir anlaşma akdedilmesi(ne) temin edilinceye kadar ittifakın neşrinin tecil edilmesini teklif etmiştir.

Fakat bazı Sovyet teklifleri, Türkiye tarafından İngiltere ve Fransaya karşı daha evvel derpiş edilen taahhütlerle bâzı telif olunduğundan, Moskova müzakereleri muvaffakiyetle neticelendiği takdirde, Moskova müzakereleri neticesinde Sovyetlerle de eyni mahiyeti haiz bir anlaşma akdedilmesini temin edilmiştir.

(Devamı 3ncü sahifede)

Tren Erzurumda

Erzurum demiryolu, Mesrutiyetin ilk senelerinde, komitenin ilham meb'usu olan Pasturmacıyan tarafından bir Ermenistan ağlundan bahsedilirdi. O zaman, Çeviar projesi diye biraz tutturmuş gidiyordu. Bu projeye göre, Pasturmacıyanın temsil ettiği bir Amerikan şirketi, Erzurum demiryolunu yapacaktı. Kilometre garantisi diye devletten alınacak meblâğın onun parayı almıyacaktı: fakat yapacağı hatlerden bir iki tarafında elliser kilometre demiryolunda ermenilerin mevkuf, gayrimeskul bütün mukavelesi idiyordu.

Nihayet senelerce bikarbane dinlediğimiz Cevdet projesi de, Pasturmacıyan da mukavelenin iptalinden bahsetmiş da, ara tarihe kaydı. Bugün, en tatlı tek bir cazip hakikat vardır ki o da, Saltanat ve Meşrutiyet devirlerin ziade, senelere ve senelere bir tanesi yoktur ki bu hususta bahsedilmesin akvedip durmuş demiryolumuz, Cumhuriyet devrinde yapılmak Erzurumun, Türkiyenin dört başından bağlanmış olmasıdır.

Erzurum demiryolu, iş senede milli sermaye ve milli teknikle yapılan 210 kilometrelik çelik ağlı bir parçası. Erzurum da bu manasını kaybeder, sırf bir memleketin ikinciliğini bulmuş da, ara tarihe kaydı. Bugün, en tatlı tek bir cazip hakikat vardır ki o da, Saltanat ve Meşrutiyet devirlerin ziade, senelere ve senelere bir tanesi yoktur ki bu hususta bahsedilmesin akvedip durmuş demiryolumuz, Cumhuriyet devrinde yapılmak Erzurumun, Türkiyenin dört başından bağlanmış olmasıdır.

Erzurum demiryolu, iş senede milli sermaye ve milli teknikle yapılan 210 kilometrelik çelik ağlı bir parçası. Erzurum da bu manasını kaybeder, sırf bir memleketin ikinciliğini bulmuş da, ara tarihe kaydı. Bugün, en tatlı tek bir cazip hakikat vardır ki o da, Saltanat ve Meşrutiyet devirlerin ziade, senelere ve senelere bir tanesi yoktur ki bu hususta bahsedilmesin akvedip durmuş demiryolumuz, Cumhuriyet devrinde yapılmak Erzurumun, Türkiyenin dört başından bağlanmış olmasıdır.

Erzurum demiryolu, iş senede milli sermaye ve milli teknikle yapılan 210 kilometrelik çelik ağlı bir parçası. Erzurum da bu manasını kaybeder, sırf bir memleketin ikinciliğini bulmuş da, ara tarihe kaydı. Bugün, en tatlı tek bir cazip hakikat vardır ki o da, Saltanat ve Meşrutiyet devirlerin ziade, senelere ve senelere bir tanesi yoktur ki bu hususta bahsedilmesin akvedip durmuş demiryolumuz, Cumhuriyet devrinde yapılmak Erzurumun, Türkiyenin dört başından bağlanmış olmasıdır.

Ek-3: Cumhuriyet, 20 Birinciteşrin 1939.

Yeni tramvay ücretleri tarifesi 10 marttan itibaren tatbik edilecek

AKŞAM

Her Güzelliğe Âşık
— Hikâyeler, Görüşler, Seyahatler —
Muharriri: İZZET MELİH
(İtibat ve Hayat'ta ve her kitapcıda bulunur)

Sene 23 — No. 8029 — Fiati her yerde 5 kuruş — PERŞEMBE 27 Şubat 1941 — Sahibi: Necmeddin Sadak — Neşriyat müdürü: Hikmet Feridun Es — Akşam matbaası

İngiltere Hariciye Nazırının ziyareti

İngiltere Hariciye Nazırı B. Eden'le imparatorluk Genel Kurmay Başkanı general Dill dün gelmeden beri Ankarada Türkiye Cümhuriyetinin misafiri bulunuyorlar. Müttefik devletin iki yüksek şahsiyeti, türk topraklarına ayak bastıkları andan itibaren karşılaştıkları samimi dostluk havasında, bilhassa halkın heyecanlı tezahüratlerinde memleketimizi İngiltereye bağlayan duyguların, basit bir politika birliği çerçevesini ne kadar aştığını görmüşlerdir. Bu ziyaretin Türkiyede uyandırdığı memnuniyet derin olduğu nisbette, Avrupa harbinin yeni safhası başlarken arzettiği ehemmiyet de çok büyüktür. Türkiye - İngiltere ittifakındanberi, harp devam ettiği müddetçe iki devlet arasında konuşma ve danışma hiç eksik olmamıştır. Teknik bakımdan, muahedenin icab ettirdiği birçok temaslar, şimdiye kadar iyi neticeler vermiştir. Fakat, harbin, bilhassa şarki Avrupayı ve Akdenizi alâkadar edecek mahiyette bir dönüm noktasına geliyoruz. Yunanistan zaferi, Akdenizde İtalyan kudretinin kırılması, Afrikadaki parlak muvaffakiyetler, ve nihayet Balkanlarda görülmemeye başlayan fırtına, gelecek günlerde, muhtemel vukuat karşısında nasıl hareket edileceğini tayin etmek için iki müttefik devletin salâhiyetli ve mesul rical inin — bu mesut tesadüften istifade ederek — doğrudan doğruya konuşmalarını faydalı bulmuştur.

Türkiye - İngiltere ittifakı, ülkeler zaptetmek, ganimet paylaşmak için kurulmuş değildir. Bu ittifakın gayesi Avrupanın şarkında sulhu muhafaza etmektir. Bu noktada iki memleketin hayati menfaatleri tam birleşmiş olduğu içindir ki bu dostluk her türlü hâdiselerin üstünde, sarsılmaz bir temele dayanıyor. Harbin bir buçuk senelik tarihi, bu ittifakın iki memleketin de menfaatlerine ne derece uygun olduğunu güzle görülür, elle tutulur neticelerle ispat etmiştir. Balkanları alâkadar eden yeni harp ve taarruz hazırlıkları karşısında olduğumuzu gösteren alâmetler belirdiği sırada, iki devletin, karşılıklı teahhütlerini hâdiselere en iyi intibak ettirecek, sulh veya müdafaa bakımından en verimli kılacak müzakerelerde bulunmaları da gayet tabiidir.

Türkiye büyüklerinin ve bütün türk milletinin bu ziyaretten duydukları haz gibi, değerli misafirlerin memleketimizden en hoş intibalar götürmelerini temenni ederiz.

Necmeddin Sadak

Hava akınları

İngiliz tayyareleri Rhinde hedeflere ve istilâ limanlarına taarruz etti

Londra 26 (A.A.)— Reuter ajansından: İngiliz tayyareleri evvelki gece Rhin'deki bir takım askeri hedeflere ve istilâ limanlarına taarruz etmişlerdir.

Londra 26 (A.A.) — İngiliz Hava Nezareti tebliği:

Bugün öğleden sonra bombardıman tayyarelerimizden mürekkep bir hava filosu avcıları refakatinde olarak Calais doklarına bir taarruz yapmıştır. Bu sırada diğer avcılarımız Manş üzerinde ve Fransanın şimalinde devriye uçuşlarında bulunmuşlardır. Hava dâfi topçularının ateşi şiddetli olmuş, fakat pek az düşman tayyaresine tesadüf edilmiştir. Calais'de suların çekildiği bir sırada rıhtım ve dalga kıranı üzerinde müteaddit tam isabetler kaydedilmiştir.

Bu hareketler esnasında bir avcı tayyaresi kaybolmuştur.

Misafirlerimiz Ankarada ziyaretlerde bulundular

Dün akşam, B. Eden ve General Dill şerefine bir ziyafet verildi

B. Eden ve general Dill dün Atatürkün muvakkat kabrini ziyaret ederek muhteşem bir çelenk koydular

Ankara 26 (Akşam) — İngiliz Hariciye Nazırı B. Eden ile genel kurmay başkanı general Dill bugün saat on buçukta Ankaraya muvasalat etmişlerdir. Misafirler istasyonda Hariciye Vekili, genel kurmay ikinci reisi, Hariciye umumî kâtibi, Ankara valisi, Polonya, Yunan, Hollanda, Belçika, Mısır elçileri, İngiliz elçilik erkânı tarafından karşılanmışlardır.

İstasyonda, başlarında muzika bulunan bir askeri kıta bulunuyordu. Garın diğer aksamını kesif bir halk kütlesi doldurmuştu.

Tren istasyona girince alkışlar, «Varol», «Yaşa» sedaları dakikalarca sürmüş ve muhterem misafirlerimiz halkın samimî tezahüratına halkı selâmlamak suretile mukabele etmişlerdir. İngiliz Hariciye Nazırı ve genel kurmay başkanı vagondan inince Hariciye Vekilimizle, genel kurmay ikinci reisi Orgeneral Asım Gündüzün ellerini sıkmışlar, iki taraf refakatlerindeki zevatı birbirine takdim etmiştir. Bundan sonra İngiliz ve İstiklâl marşları çalınmıştır. Misafirlerimiz ihtiram kıtasını teftiş etmiş, B. Eden kıta komutanının elini sıkmış, askeri «Merhaba asker» diyerek selâmlamıştır. Erlerimiz gür bir sesle «Sağol» mukabelesinde bulunmuşlardır.

B. Eden halkın tezahüratına mütebessim ve mütehassis bir çehre ile mukabelede bulunmuştur. İstasyonun dışında tezahürat son haddini bulmuştur. İngiliz Hariciye Nazırı bu samimî istikbal gösterileri arasında atış poligonuna kadar halk safları arasında yürümüş, orada Hariciye Vekilimizle birlikte otomobile binmiştir. Bu otomobili İngiliz genel kurmay başkanı ile genel kurmay ikinci reisimizin bindikleri otomobil takip etmiştir.

B. Eden

İngiliz Hariciye Nazırı ile genel kurmay başkanına şu zevat refakat etmektedir: Orta Şark İngiliz kuvvetleri başkumandanı general Wavell, Mısır başkumiseri Sir Miles Lampson, Irak sefiri Nuri Said Paşa, Yunan sefiri Simopulos, Polonya sefiri Grzybowski, Hollanda sefiri Jonkheer Van Weede, Belçika sefiri Capelle, Mısır sefiri Hasan Nüzhet Paşa, İngiliz elçilik erkânı, Hariciye umumî kâtibi Numan Menemencioğlu, Ankara valisi Nevzat Tandoğan, Hariciye Vekilimizin hususî kalem müdürü Cemil Oğuz, Hariciye Vekilimizin yaverleri Binbaşı Ali Rıza Artunkal ve Binbaşı Ali Fuat Erden.

(Devamı 2 nci sahifede)

B. Eden ve General Dill'in seyahatleri

Kahiredeki görüşmeler çok iyi neticeler verdi

B. Eden Ankaradan Kahireye gidecek bu arada Atinayı da ziyaret edecek

Kahire 26 (A.A.) — Reuter muhabirinin öğrendiğine göre, B. Eden ve general Dill şimdi Ankaraya yapmakta oldukları ziyaretten sonra birkaç gün için tekrar Kahireye döneceklerdir. Bu arada B. Edenin Atinayı da ziyaret emesi muhtemeldir.

Londra 26 (A.A.) — Norveç, Hollanda ve Belçikada vaki olduğu gibi Almanların Balkanlara da bir kasıtga gibi inmeleri bugün artık mevzuubahis değildir. İngiltere bu mıntakada ve Şarkî Akdenizde dostlarının menfaatleri ile bizzat kendi menfaatlerini koruyacak tedbirleri almış bulunmaktadır. Yunanistan ve Türkiye ile İngiltere arasında çok mükemmel tedbirler kararlaştırılmıştır. Kahireden gelen ve bugün gazeteler tarafından neşredilen haberler burada büyük bir tesir yapmıştır. Bundan başka burada B. Edenin Türkiyeye gitmesinin yeni inkişaflara başlangıç teşkil edeceği hissi vardır. Daily Express, bu hususta şunları yazmaktadır:

«B. Edenin Ankarada yapacağı görüşmelerin yakın hâdiseler üzerinde süratle müessir olması mümkündür. Avrupanın cenubu şarkisinde, harekâtın pek süratle cereyan etmesi muhtemeldir. Bunun için Hitlerin Bulgaristanda oynamakta olduğu bekleme oyununa nihayet vermesi kâfidir. Bununla beraber harbin bu sahnesinde ve diğer sahnelerde teşebbüslere girişmek hakkının yalnız mihvere ait olduğu zannedilmemelidir.»

Diğer taraftan Times gazetesinin diplomatik muhabiri B. Edenin Ankara ziyaretinin Türk - Bulgar anlaşmasının imzalanmasından birkaç gün evvel hazırlanmış olduğunu yazmaktadır. Ayni muharrir bu yazısında şöyle demektedir:

«B. Eden ve general Dill İngiltereden ayrıldıkları zaman bu vesika-

(Devamı 4 üncü sahifede)

Ingiliz kıtaları

Akdenizde Meis adasını İtalyanlardan zaptettiler

Londra 26 (A.A.) — İngiltere Bahriye ve Harbiye Nezaretleri aşağıdaki müşterek tebliği neşretmişlerdir:

Şarkî Akdenizdeki İtalyanların deniz tayyaresi üssüne malik olan küçük Meis adası 25 şubatta kıtalarımız tarafından işgal edilmiştir.

(Meis, İtalyan işgali altındaki 12 adadan Anadolu sahiline en yakın olanıdır. Rados ile Antalya arasında, Finike körfezinde, Kaş'ın karşısındadır.)

Sofyada tevkifler

İngiliz hizmetinde bulunan 50 kişi tevkif edilmiş

Bükreş 26 (AA.) — D. N. B. ajansı bildiriyor:

Gurentul gazetesi. Sofyadan itimad edilir bir membadan alınan bir habere göre, Bulgar makamlarının bir sürkast keşfettiklerini yazmaktadır.

İntelligence Service ile İngiliz elçiliği hizmetinde bulunan 50 den fazla şahıs tevkif edilmiştir. Askeri makamlarla polis, keşfettikleri mühim ve hayret verici malzemeyi tedkik ile meşguldür.

Bu hareketin bulanık suda balık avlamak ihtiyadında olan İngiliz propagandası tarafından hazırlanmış yeni bir hareket olduğu zannedilmektedir.

BU SABAHKİ TELGRAFLAR

Arnavutlukta İtalyanlardan alınan ganaim

Fena havalar yüzünden cephede faaliyet az

Atina 27 (A.A.) — (B.B.C.) Dün gece neşredilen resmî tebliğdir: Cephenin bazı kısımlarında şiddetli topçu ateşi olmuştur.

Atina 27 (A.A.) — (B.B.C.) Yunan matbuat nezaretinin tebliğine göre cephede kar fırtınaları ve yağmur harekâtın inkişafına mani olmaktadır. Devriye faaliyeti ve ufak çarpışmalar devam ediyor. İtalyan dağ kıtalarına mensup birkaç esir alınmıştır Cephedeki harekâtın az olmasına mukabil Britanya ve Yunan hava kuvvetleri büyük faaliyet göstermişlerdir.

Esir edilen İtalyan zabitleri Arnavutluktaki İtalyan kıtalarının maneviyatının pek zayıf olduğunu, siyah gömleklilerin ricat etmekte olan ön kıtalara ateş ettiklerini bildirmişlerdir.

Şimdiye kadar İtalyanlardan alınan levazım arasında 130 sahra topu, yüzden fazla ağır top, 1500 havan topu, pek çok miktarda tüfek, el bombası, diğer harp malzemesi vardır. Bunlar şimdi İtalyanlara karşı kullanılıyor.

3 İtalyan tayyaresi

Yugoslavyada karaya inmeğe mecbur oldu

Belgrad 27 (A.A.) — (B.B.C.) Üç İtalyan tayyaresi Yugoslavyada karaya inmeğe mecbur olmuştur. Bunlardan biri bir bombardıman tayyaresidir. Benzini bittiğinden Mostar'da karaya inmiştir. Müretteabatı enterne edilmiştir.

16 günde

Arnavutlukta 41 İtalyan tayyaresi düşürüldü

Atina 27 (A.A.) — (B.B.C.) İngiliz ve Yunan hava kuvvetleri İtalyan mevzilerini bombardıman etmeğe devam ediyorlar. 10 şubattanberi 41 İtalyan tayyaresi düşürülmüştür. Bunlardan on yedisi Yunan, yirmi dördü İngiliz hava kuvvetleri tarafından düşürülmüştür.

B. Eden ve general Dill

Gösterilen iyi kabul İngiltere'de derin tesir yaptı

Londra 27 (A.A.) — (B.B.C.) Ankara'da İngiltere Hariciye Nazırı B. Eden ile general Dill'e gösterilen iyi kabul İngiltere'de çok iyi tesir yapmıştır. Gazeteler bu kabulden ve heyetin Ankaraya muvasalatından bütün tafsilâtile bahsetmektedir.

B. Eden gelirken Kıbrıs'a uğradı

Kahire 27 (A.A.) — (B.B.C.) B Eden'in Türkiyeye giderken Kıbrıs'a, tevkifin ahaliye, harp hususundaki faaliyetlerinden dolayı teşekkür ettiği haber alınmıştır.

Sofyada mühim görüşmeler

Başvekil, Hariciye Nazırı ve genel kurmay başkanı ile uzun müddet görüştü

Sofya 27 (A.A.) — (B. B. C.) Dün Başvekil, Hariciye Nazırı ve genel kurmay başkanı ile uzun müddet görüşmüştür. Bugün kabine bir toplantı yapacaktır.

Amerika donanması

Yeni zırhlılar hizmete giriyor

Vaşington 27 (A.A.) — «North Carolina» zırhlısının 11 nisanda hizmete girmeğini ve temmuzda da Amerika donanmasına ilâhak etmiş bulunacağını bildiren Bahriye müsteşarı demiştir ki:

İnşası bitmek üzere olan Washington zırhlısı da 15 mayısta hizmete girecektir. Bu zırhlılar, 1942 de inşaatı bitecek olan diğer Massachuset, Indiana ve Alabama zırhlıları serisindendir ve 35,000 tonilâtoluktur.

Gazetelerin yazdığına göre bu zırhlıların 16 pusluk 9 topu, çok kuvvetli hava dafi bataryaları, yanlarda da kuleler içinde topları ve üç tane de tayyareleri vardır. Süratleri 27 mildir.

Gazeteler, bundan bir müddet evvel «New-Yersey» tezgâhlarında kırk beşer bin tonilâtoluk iki zırhlının da inşasına başlanmış olduğunu bildirmişlerdir.

Amerikada ordu ve donanma için yeni tahsisat

Vaşington 27 (A.A.) — Mebusan meclisi Maliye encümeni, ordu ve donanmaya 1 milyar 533 milyon dolar tahsisatın derhal verilmesini tavsiye etmiştir.

Guam ve Samoa adalarında deniz ve hava üslerinin kurulması ve genişletilmesi tahsisatı da buna dahildir.

İngilterede harp hasarlarına karşı sigorta

Londra 27 (A.A.) — Avam kamarası, harp hasarlarına karşı sigorta kanununu üçüncü kıraatinde kabul etmiştir. Bu kanuna göre, mülklerin sigortası mecburi, malların sigortası da ihtiyaridir. Kanunun hükmü muhasematın başına şamildir. Harp hasarları için bir komisyon teşkil edilecek ve bu kanunun en iyi bir tarzda tatbikini temin eyliyecektir.

İsmailiye yeniden imar edilecek

Moskova 27 (A.A.) — Geçen teşrinisanide Bükreş ve Galaa mühim hamlara uğrayan ve Tuna üzerinde bulunan İsmailiye'nin imarı için 5 milyon rublelik tahsisatın kabulü yüksek Sovyet kongresine dün teklif edilmiştir.

İsmailiye, Ukraynaya ilhak olunan Besarabyanın merkezidir.

İngiltereye hava akını

Londra 26 (A.A.) — Hava Nezareti tarafından neşredilen bir tebliğde dün gece düşmanın bilhassa İngilterenin şark kısmı üzerinde hava faaliyetinde bulunduğu bildirilmektedir. Bununla beraber hiçbir tarafta büyük mikyasta bir faaliyet kaydedilmemiştir.

Şarkî İngiltterenin birçok noktalarına ve memleketin bazı yerlerine bombalar atılmıştır. Hasarat ehemmiyetsiz, ölü ve yaralı adedi azdır. Gece avcıları bir düşman bombardıman tayyaresini düşürmüşlerdir.

Pabuç:

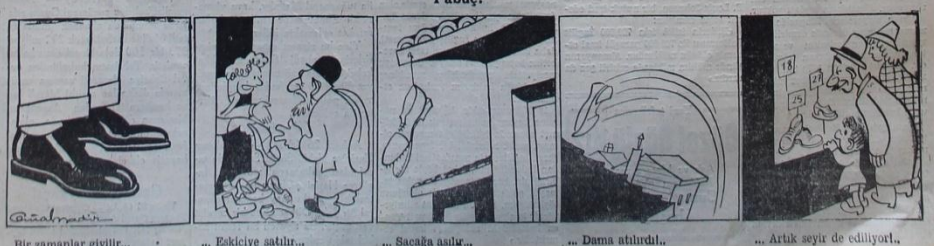

Bir zamanlar giyilir... ... Eskiciye satılır... ... Saçağa asılır... ... Dama atılırdı.. ... Artık seyir de ediliyor!..

Ek-4: Akşam, 27 Şubat 1941.

MİLLÎ İnkılâbcı Gençlik Gazetesi 19 Haziranda çıkıyor. Yeni neslin en mümtaz fikir gençliğinin iştirakile Türk neşriyatında görülmemiş yeni bir hareket uyandıracaktır.

Cumhuriyet

18 inci yıl sayı: 6057

İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU

Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No 248 Telefon: Başmuharrir: 22366, Tahrir heyeti: 24298, İdare ve Matbaa kısmı: 24299 - 24290

Perşembe 19 Haziran 1941

ŞAKA Herkesin sevdiği en güzel mizah mecmuasıdır. Bugün çıkan nefis sayısını müvezzilerinizden istemeyi unutmayınız.

Türk - Alman Dostluk Paktı İmzalandı

Muahede 10 seneliktir ve iki memleket arazilerinin masuniyetine ve tamamiyeti mülkiyesine mütekabilen riayeti taahhüd etmektedir

Türk ve Alman hükûmetleri

Doğrudan doğruya veya dolayısile yekdiğeri aleyhine müteveccih hertürlü harekâttan içtinab edecekler

C. H. P. Grupu

Başvekilin izahatından sonra muahedeyi ittifakla ve alkışlar arasında tasvib etti

Ankara 18 (a.a.) — C. H. P. Meclis grupu bugün 18-6-941 çarşamba günü saat 17 de Reis vekili Trabzon mebusu Hasan Sakaoğlu reisliğinde toplandı.

Rumencede yalnız Almanya ile müzakeresi bu defa ikmal ve imzaı edilmiş olan dostluk muahedesi vardı.

Bu maksadla söz alarak kürsüye gelen Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu bu muahedenin hüdayetlerberi geçirmiş olduğu müzakere safhalarına dair beyanatta bulunmuş ve imzanın takarrür et-

Muahedeyi Türkiye namına imzalayan Hariciye Vekilimiz Şükrü Saracoğlu

den muahede metnini okuyarak bu vesikanın mahiyet ve gayesi üzerinde etraflı izahat vermiştir.

Hariciye Vekilini müteakib söz alan bir çok hatiblerin beyanatına ve sordukları suallere binaen Başvekil doktor Refik Saydam tarafından verilen cevablar dinlendikten sonra muahedenin imzası teklifi reye konulmuş ve umumî heyetin tam ittifakile ve sürekli alkışlarla kabul edilmiştir.

(Arkası sahife 2, sütun 1 de)

Muahedeyi Almanya namına imzalayan Büyük Elçi Von Papen

PAKTIN METNİ

Ankara 18 (a.a.) — Bu akşam saat 21,15 te Hariciye Vekâleti binasında Türkiye ve Almanya arasında imza edilmiş olan muahedenin metni aşağıdadır:

Türkiye Cumhuriyeti ve Almaa Reichi,

Aralarındaki münasebetleri müteakib itimad ve samimi dostluk esasına istinad ettikmek arzusile, ve her birinin elyevm mevcud tasbihidleri kaydi ihtirazisi tahtında, bir muahede akdetmeğe karar vermişler ve bu maksadla murahhaslarını tayin etmişlerdir; şöyle ki:

Türkiye Reisicumhuru:

İzmir meb'usu ve Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlunu;

Almanya Reich Sansölyesi:

Ankara büyük elçisi Ekselâns Franz von Papen'i,

Bu murahhaslar usulüne muvafık bulunan salâhiyetnamelerini tatil ettikten sonra aşağıdaki ahkâmı karartaşmışlardır;

Madde 1

Türkiye Cumhuriyeti ve Almaa Reich'i arazilerinin masuniyetine ve tamamiyeti mülkiyesine mütekabilen riayet ve doğrudan doğruya veya dolayısile yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü harekâttan tevekki etmeyi taahhüd ederler.

Madde 2

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'i müşterek menfaatlerine taallük eden bütün meselelerde bunların halli için mütekabil temin etmek üzere aralarında âdiyen dostane temasta bulunmayı taahhüd ederler.

Madde 3

İmzan günü meriyet mevkiine girecek olan bu muahede on sene müddetle mutebereddir. Yüksek âkid taraflar, muahedenin temdidi hususunu vakti muvafık bulunduğu zaman müştereken kararlaştıracaklardır.

Bu muahede tasdik olunacak ve tasdiknameler mümkün olduğu kadar çabuk bir surette Berlinde teati edilecektir.

Türkçe ve Alman lisanlarında, her iki metin de aynı veçhile muteber olmak üzere, iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

Ankara, 18 haziran 1941

Yeniden seferber edilmekte olduğu anlaşılan Rumen ordusunun muhtelif cüzütamları Bükreşte bir geçid resminde, köşede Rumen Başvekili General Antonesko bir harita üzerinde müzakereler yapıyor

Örsle çekiç arasında

Bu münasebetle Fransanın hakiki bir dostu olan Almanyanın ligal ve lâyıkı addettikleri diğer taraftan İngilterenin çıkardığı şuphe mahsulü ve kendi hesabına hakkı zannettiği mazurdur. Nihayet birtaraftan birçok günlerdenberi iki tarafın kuvvetleri harbediyorlar, son senelerde meydana çıkan beynelmilel yeni bir âdete tebaan harb hali resmen ilân edilmiş olmaksızın. İngiliz - Fransız münasebetlerini daha ziyade bozulmaktan korumaya çalışan Amerikanın bu çaprazık vaziyet önünde pek ziyade müteheyyir olmuş olacağı aşikârdır.

Bu harbde Amerika bidayetinberi kendisine hakkı gördüğü demokrasi tarafını tutmuş olduktan sonra şimdi bu cephede yalnız kalan İngiltereye bütün kuvvetile yardım etmek mecburiyetinde bulunduğu için Fransa ile İngiltere arasında dostane mutavassıtlık vazifesi görürken tahlil Fransayı İngiltereye uymağa sevkeden bir rol oynıyor, ve bir çok misallerile sabit olduğu üzere şimdiki Fransayı tehdid bile ediyor. Herhalde İngiltere ile Fransa arasında Suriye boğuşmalarına rağmen henüz harb halinin resmi şekle dökülmemiş olmasında Amerikan müdahale ve tazyikının azçok tesiri olmaktır, diye tahmin olunur. Kimbilir, İngiltere ile Fransa arasında mutavassıtlık yapan Amerika bu iki memleketin münasebetlerinin düzelmesi ve hiç olmazsa tamir olunamıyacak suretde bozulmaması hesabına biraz da İngiltere üzerinde müessir olmağa çalışıyor belki daha iyi olurdu.

Bize Fransa meselesinde Anglo - Sakson âlemi, hal ve vaziyeti çok iyi anlayan bir psikolocya mahirdir ve mahareti ile hareket etmemiştir ve etmiyor gibi görülüyor. *Biz dere Fransa müterakkı akdetmemeliydi* iddiasını hareket mehdeci ittihaz etmekte isabet yoktur. Harbin müteakibel bütün tecellilerine tahakküm etmek imkânsızlığı bir tarafa bırakılacak Fransanın dehşetli şekilleri malûm olan yıkılışından sonra akdetmek istiraründe kaldığı müttefikler, üzerinde durulacak yegâne vakıa olarak tahakkuk etmiş bulunurken, Fransa karşısında tutulacak hareket hattı artık bu zaruri vakıaya göre yeniden tesis ve tevgil olunmak lâzım gelirdi. Fransız müttefikinin İngiltere üzerinde icra ettiği müthiş tesiri görmemezlik ve bilmemezlik etmiyorsa. Hattâ Fransız dehanmanının şurada burada vuruldusuna kadar giden bu buhranı mazur görüyorsa.

Ancak dikkate şayan olan nokta şurada idi ki Fransız dehanmanına indirilen darbeleri Fransada dahi mazur görenler çok oldu, ve hatta bunların, kimbilir belki hâlâ, ekseriyetle bulunduklarını iddia olunabilir. Demek ki İngiltere için Fransanın tutulmasına itina edilecek kuvveti bir tanedi vardı. Fransız milleti gibi harbi sahibi ve kazanı nefis sahibi bir millet uğradığı felâketten kurtulmağa muhtaran kendi galibinin lûtuf ve kerimlerinden bekliyemedi. Laval'ler ve Darlan'lar İngiltere aleyhine bu kadar

YUNUS NADİ

(Arkası sahife 5 sütun 4 te)

Hariciye Vekilile Alman Elçisinin beyanatları

Saracoğlu dedi ki:

Türk ve Alman milletleri

Bu muahede ile yeni ve kat'i bir emniyet havası içinde yekdiğerine bir kere daha el uzatmış oluyorlar

Ankara 18 (a.a.) — Türkiye - Almanya muahedesinin imzası münasebetile Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu matbuata atideki beyanatı yapmıştır:

«— Birbirlerine karşı vazifeleri her vakit açık ve dürüst kalmış ve dünya hâdiselerinin seyrinde ol-

Von Papen dedi ki:

İmzalanan muahede

Asırlardanberi memleketlerimizi birbirine bağlıyan eski, itimadlı ve dostane münasebetleri yeniden teyid etmektedir

Ankara 18 (a.a.) — Almanya büyük elçisi Von Papen, Anadolu Ajansı vasıtasile Türk matbuatına aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

— İmza edilen muahedenin metnini bu kerre sizli Hariciye Vekilile, matbuata dikkate değer bir sözler söylemeğe imkân verdi. Bun-

(Arkası sahife 5 sütun 7 de

Yeni kararlar

100 kilodan fazla buğday, arpa ve yulaf satışlarında azami satış fiatlarını tanzim eden kararname ilga ediliyor

Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen

Ankara 18 (Telefonla) — Yeni mahsule el konması hakkındaki 197 sayılı Koordinasyon kararını mer'iyete koyan

(Arkası sahife 8 sütun 7 de

Hastalara francala nasıl verilecek?

Belediye veya Hükümet tababetinden rapor almak lâzım

İstanbul Vilâyetinden:

1 — Fırıncılık yalnız hastalıklarla hasta bulunanlara tahsis edilmiştir. Hastaların francala ihtiyacı mahalli hükümet veya Belediye doktorları tarafından verilecek reçete üzerine olunacaktır.

Bu raporları hâmil olanlar kaymakamlıklara müracaatla isim ve

(Arkası sahife 8 sütun 1 de)

Milli Şefimiz

İngiltere Kralını tebrik ettiler

Ankara 18 (a.a.) — Reisicumhur İsmet İnönü, Büyük Britanya Kralı Majeste İkinci George'un doğumunun yıldönümü münasebetile tebriklerini telgrafla bildirmişler, Majeste Kral da Reisicumhura teşekkür telgrafile mukabele etmişlerdir.

Milli Şefimizin Basın Birliğine iltifatları

Ankara 18 (a.a.) — Basın Birliği Ankara mıntakası kongresinin toplantısı münasebetile kongre riyaseti tarafından gönderilmiş olan tazim telgrafına Reisicumhur İsmet İnönü aşağıdaki cevabı vermiştir:

Maraşlı Mebusu Necmeddin Sadak

Türk Basın Birliği Ankara mıntakası kongre reisi

Ankara

Kongreye başarılar diler ve temiz duygularına teşekkür ederim.

Garb çölünde üç günlük bir muharebeden sonra...

İngiliz kıt'aları hareket üslerine avdet etti

Tanklar, tayyareler arasındaki çarpışmalar pek şiddetli oldu

Kahire 18 (a.a.) — Ortaşarktaki İngiliz kuvvetleri umumî karargâhının tebliği:

Libyada dün müteaddid hücumlar tarafımızdan püskürtüldükten sonra, düşman yeni kuvvetler getirerek ileri kuvvetlerimize karşı bir çevirme hareketi teşebbüsünde bulunmuştur.

Düşmanın kuvvetlerini geri çekirmesi ve ağır sayıca verdirmekten ibaret olan gayretlerimize vâkıf olduğumuzdan, tedricen ileri mevzilerimize çekildik. Yüzlerce Alman esiri alınmış ve çok miktarda tankla top tahrib edilmiştir.

Habeşistanda, Wollkeyti mıntakasında, kıtaatımız bir İtalyan kolonünün garnizonunu teşkil ederek dün -

(Arkası sahife 5 sütun 2 de)

Amerika dört sene sürecek bir harbe hazırlanıyor

Berlinin protestosu

Alman hükûmeti, sed kararının mukavelelerle tezad teşkil ettiğini ildirdi

Vaşington 18 (a.a.) — Amerika Harbiye Nazırı Stimson dün meb'usan meclisi harbiye encümeninde yaptığı beyanatta harbin dört seneden fazla sürmesi ihtimalinden bahsetmiş ve demiştir ki:

«— Uzun sürecek bir harbi derpiş

(Arkası sahife 5 sütun 3 te

Rumanyada hummalı hazırlıklar

Umumi seferberlik ikmal ediliyor

Rumanyanın Besarabyayı almak üzere harekete geçeceği söylenmektedir

«Rumanyada ve Sovyet hudutlarındaki Alman tahşidatı hakkında bugün de *mahiyeti meçhule devam etmiştir. Bu* cephede Rumanyanın Besarabyayı geri almak teşebbüsünde bulunacağı da şayi olmaktadır.

Amerikan kaynaklarına göre, bu şayiaların makadı İngiltereye Karşı yapıla-

(Arkası sahife 5 sütun 6 da

Müttefikler Beyruta 20 kilometre yaklaştılar

Şam kapılarında...

Vişi kuvvetlerinin mukabil taarruzları önlendi ve bir şehir istirdad olundu

Kahire 18 (a.a.) — İngiliz tebliği. Suriyede, sahil mıntakasında yeni teraküzler yapılmıştır. İleri devriyelerimiz Beyruta takriben 30 kilometre mesafede bulunmaktadır.

Şamın cenubunda, müttefik kuvvetleri

(Arkası sahife 5 sütun 5 te

Birkaç söz

Avrupa geviş getiriyor

Kim ne derse desin, inek emperyalist bir hayvandır. Mümkü ve yeşil merasında bulduğu bir saltanat sürer. Kimseye hesab vermeksizin vitaminden ve ilâç gibi yapılan en tatlı otlarını lokmalarını yer ve doğrudan doğruya sütünü sağar. Bu sütün kaymağından yapılan tereyağı, peynir, kaymak, dondurma, ve bunlara benzer şeyleri yiyen insanlar, inek gibi emperyalist olmuş olurlar. Fakat bu hayvan, bu kadar mesut ve müreffeh olduğu halde, bir gün kılıbıkın eline düşer, ve kasaba gider. Orada, bir kasab onu kesmek için, bir kurbanlık gibi süsler, ve bir kurbanlık gibi kesilir. Bu hayvanın bu akıbetini, bu kadar mesut olduğu halde, bu kadar müreffeh olduğu halde, bu kadar emperyalist olduğu halde, bu kadar kasaba gitmesini, bu kadar kesilmesini, bu kadar kurbanlık olmasını, bu kadar kasab eline düş

2 ŞUBAT 1943 SALI YIL: 26+SAYI: 8066
İdare ev| Ankara cad. VAKIT Yurdu
Posta Kutusu: İst. ..
Telg. VAKIT İstanbul
Telefon 24370 (İdare) 21418 (Yazı)

VAKIT

Hergün 6 Sayfa
Sayısı Heryerde 5 Kuruş

Sadri Ertemin mühim bir eseri: Propaganda
Yazan: İ. Alyay
(Yazısı 2 nci sayfada)

Millî Şef Adanada Çörçil'le görüştü

MÜLÂKATTA BAŞVEKİLİMİZLE HARİCİYE VEKİLİMİZ DE BULUNDULAR

Görüşmelerde bulunan İngiliz heyeti:
Vinston Çörçil
Sir Hügessen
Sir Kadogan
General Sir Alen Bruk (İmparatorluk Genelkurmay Bş.)
General Vilson (İran ve Irakta Başkomutan)
General Aleksander (Ortaşark kuvvetleri Baş K.)
General Lindsel
Hava Mareşali Drummond
Deniz Tugayı Dundas

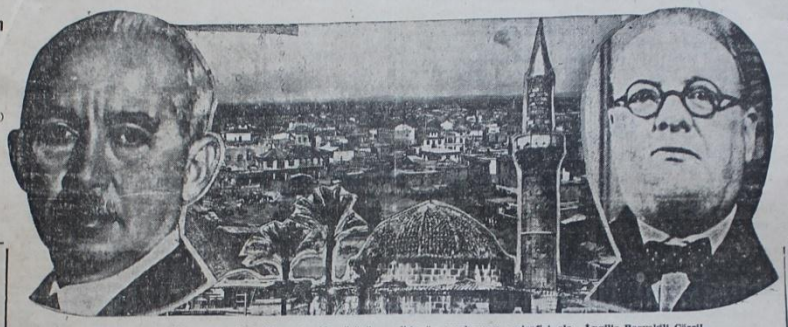

Görüşmelerde bulunan Türk heyeti:
Şükrü Saracoğlu (Başvekil)
Mareşal Fevzi Çakmak (Genelkurmay Başkanı)
Numan Menemencioğlu (Hariciye Vekili)
Feridun Erkin (Hariciye Umumî Kâtip muavini)
General Şefik Çakmak (Genelkurmay Hava müşaviri)
Albay Fasih Kayabalı (Genelkurmay harekât Ş. Md.)

Millî Şefimiz, mülâkatın yapıldığı Adanadan bir görünüş ve iki gün yurdumuzun misafiri olan İngiliz Başvekili Çörçil.

Genel Kurmay Başkanımızın riyasetindeki Türk askerî heyetile İngiliz komutanları arasında da görüşmeler yapıldı

Türk ve Britanyalı devlet adamları Avrupada ve bilhassa Türkiyenin doğrudan doğruya menfaati mevcut bulunan mıntakalarda vaziyeti birlikte incelemişler ve esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varmışlardır

Ankara, 1 (A.A.) — Tebliğ:

İzhar ettiği arzu üzerine, Birleşik Krallık hükûmetini temsil eden başvekil Mr Winston Çörçil, cümhuriyet hükûmetinin misafiri olarak Türkiyeye gelmiştir. Varmasını müteakip başvekil, Adana'da bulunan Reisicümhur tarafından kabul edilmiştir. Bundan sonra isimleri aşağıda yazılı Türk ve Britanyalı devlet adamlariyle mütehassıslar arasında müteaddit görüşmeler vuku bulmuştur.

Türk heyeti:

Bay Şükrü Saracoğlu, Başvekil,
Mareşal Fevzi Çakmak, Genel Kurmay Başkanı
B. Numan Menemencioğlu, Hariciye Vekili
B. Feridun Erkin, orta elçi, hariciye vekâleti kâtibi umumi muavini
General Şefik Çakmak, genel kurmay hava müşaviri
Albay Fasih Kayabalı, genel kurmay harekât şubesi müdürü

Büyük Britanya heyeti:

Mr. Winstan Çörçil, Başvekil
Sir H. Knatchbull-Hugessen, majeste İngiliz kralının büyük elçisi
Sir A. Cadogan, hariciye nezareti daimî müşteşarı
General Sir Alan Brooke, imparatorluk genel kurmay başkanı
General Sir Maitland Wilson, İran ve Irak'ta başkomutan
General Sir Harold Alexander, orta şark kuvvetleri başkomutanı
Tümgeneral Sir Wilfrid Lindsell, orta şarkta levazım işlerine memur
Hava mareşali R. M. Drummond, orta şark hava başkomutanı muavini
Deniz tuğbayı J. G. Dundas, akdeniz donanması başkomutanı genel kurmay başkanı.

Genel Kurmay Başkanımız Mareşal Fevzi Çakmak

Büyük Britanya İmparatorluk Genel Kurmay Başkanı General Alen Bruk

Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki dostluk ve karşılıklı anlayış bağları bu toplantılar esnasında cereyan eden açık yürekli konuşmalarla teeyyüd etmiş ve daha ziyade kuvvet bulmuştur.

Türk devlet adamları son buhranlı seneler esnasında güdülen Türk politikasının cereyan seyrini izah etmişler ve başvekil Çörçil Majeste Kral hükûmetinin bu politikayı sempati ve tam bir anlayışla takip ettiğini kendilerine temin eylemiştir.

Türk ve Britanyalı devlet adamları Avrupada ve bilhassa Türkiyenin doğrudan doğruya menfaati mevcut bulunan mıntakalarda vaziyeti birlikte incelemişler ve esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varmışlardır.

Büyük Britanya ile Birleşik Amerika devletlerinin, Türkiyenin umumî bakımdan tedafüî emniyetini kuvvetlendirmek için malzeme itibariyle yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde mutabık kalınmış ve bu mevzu üzerinde iki taraf askerî mütehassısları arasında görüşmeler vuku bulmuştur.

Amerika Birleşik devletleri reisi ile son zamanda görüşmüş olmak itibariyle Başvekil Çörçil, bu mülâkat projesini hararetle karşılamış olan reis Ruzvelt'in fikirleri hakkında tam bir vukufla konuşmak imkânını bulmuştur. Harp sonunda zuhur edebilecek olan meseleler de incelenmiş ve bu noktalar üzerinde de ayni görüş birliği müşahede edilmiştir.

Türk ve Britanyalı devlet adamları, Adana'da 30 ve 31 sonkânun 1943 de cereyan etmiş olan görüşmeleri hakkında tam bir memnuniyet ifade etmişlerdir.

(Devamı Sa. 4 Sü. 7 de)

Ankarada yeni Alman mimarî sergisi

Yazan: ASIM US

...man dostlarımız Ankarada ...evinde yeni Alman mimarisi ...eçkin örneklerinden mü...ekkil bir sergi vücude getirdiler. ...n hiç bir devrede kaydetmemiş derecede kanlı ve çetin bir ...de dört senedenberi devam ...yeni cihan harbinin her ta...yalnız insanları değil, asır... yarattığı medeniyet eserleri...şehirleri ve kasabaları ya...ktığı bir sırada yeni Alman ...risinden ve bugün örnekle...n babsetmek, tazla olarak ...neklerden büyük bir sergiyi ...de getirmek birdenbire ma...anlaşılmayan bir teşebbüs ...görünüyor.

...kat sayın büyük elçi Fon Pa... ...sergiyi açarken söylediği ...dinlendikten sonra bu te...sün manası anlaşılıyor. ...ni dünya harbinin topye...nsaniyeti takımından her ne...aliyet sahaları üzerinde te...adül olmakla beraber haya...mumî cereyanı durmamıştır, ...ferlî, gerek millî bütün ih...ar bir taraftan temin ve ...in edilmektedir ve edilecek ...ından dolayı harp sanatla ...kıp yıkıcı faaliyetlerine de...erlerken yapıcı ve yaratıcı sa...arın da kendi cahalarında ...lerini yapmaları zarurî olu... Bir taraftan yıkılan eserle...erlerine yenilerinin yapıl...lâzım geliyor.

...itibarla topyekûn harbin ...olarak memleketlerinde bü...umumî faaliyetleri mücadele ...ine çevirmiş olan Almanlar ...ye rağmen kendilerinin yal...lâh yapmakla meşgul olma...ını dost ve bitaraf millet...östermek istiyorlar. Ankara ...vinde yeni Alman mimarî...isi işte bu maksatla kurul...r.

...i Alman mimarisine örnek ...eserler daha evvel Macaris...panya gibi muhtelif Avru...memleketlerinde teşhir edil...bu defa da memleketimize ...miştir. Ankarada on beş ...mumun ziyaretine açık tutul...n sonra İstanbul'a da geti...tir. İzmir enternasyonal ...bu sene açılırsa ağustosta ...nakledilmesi ihtimali var.

(Devamı Sa. 4 Sü. 1 de)

...lık vergisi tatbikatı

...engin mükellef ...ha yakalandı

...mizde tahsil edilen ver... ...l milyon lirayı buldu

(Yazısı 4 üncüde)

Stalingrad'da esir edilen Alman Mareşali Pavlus

Stalingratta 15 mihver generali esir edildi

Bu bölgede yirmi günd... yüz bin Alman imha edi...

Sivatof şehri de... geri alındı

Moskova: 1, (A.A.) — So... hususi tebliği:

Rus kıtaları Svatov şehrin... tetmişlerdir.

ESİR EDİLEN ALMANLA...

Moskova, 1 (A.A.) — Haberi... rasının hususî tebliği:

Don cephesi orduları 27 ... kânun zarfında Stalingrad ... kısmı batısında kuşatılmış ...

(Devamı Sa. 4 Sü. 3

Muharrirler Jübi... si cumartesi günü yapılacak

Maarif Vekili töreni b... nutukla açacak

Muharrirler şubesi 5inci... cumartesi günü yapılacaktır. O... şubesi olan kalem erbabı saat ... Eminönü halkevinde buluşacak... Gündelik gazete muharrirleri k... lerini orada ziyaret edeceklir.

Saat 15 buçukta oradan tayin... rak çıkılacak ve otomobillerle ... versite konferans salonuna gid... cektir. Salonda orta yer jübile... pulalara ayrılmıştır. Kendileri... da hazırlanan yerlerde bulunacak... davetliler etraftaki sıraları işgal ... cekirdir.

Ek-6: Vakit, 2 Şubat 1943.

21 NİSAN 1944
CUMA
Altıncı Yıl No. 2125

Yeni Sabah

GÜNDELİK SIYASI HALK GAZETESİ

İDARE YERİ
Nuruosmaniye No. 17
Telgraf: «YENİ SABAH» İstanbul
Telefon : 20795
Her Yerde 10 Kuruş

Mihvere Krom ihracatı durduruldu

Hariciye Vekili Dün Mecliste Bu Hususta Mühim Beyanatta Bulundu

HÜKÛMETİN SON KARARI:

Bu akşam saat 19 dan itibaren Türkiyeden Almanya'ya krom nakliyatı yapılmıyacak

Hariciye Vekili dedi ki! "Harici siyasetimizin esası, İngilizlerle mevcut ittifak muahedesi olduğuna göre, biz bitaraf değiliz. Bundan dolayıdır ki, müttefiklerin notasını bir müttefik devlet sıfatile tetkik ederek son karara vardık. Türkiyeye işgal memleketlerinden altın ithali hakkındaki çıkan şayialarda katiyen hakikata uygun değildir„

Ankara, 20 (A.A.) — Büyük Millet Meclisinin bugün Şemseddin Günaltayın başkanlığında yapılan toplantıda celsenin açılmasını müteakip Parti müstakil grubu reis vekili Ali Rana Tarhanın aşağıdaki takriri okunmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi yüksek Reisliğine:

İngiltere ve Amerikada, Türkiyeden Mihver memleketlerine gönderilmesi mevzuu üzerinde İngiltere ve Amerika hükümetleri tarafından hükümetimize birer nota verildiğini de öğrendik.

Bu mesele hükümetimizin görüşünün ve almış olduğu notalara verdiği cevapların mealini bildirerek, Büyük Millet Meclisini tenvir buyurmalarını sayın Hariciye Vekilinden rica ederim.

İstanbul Mebusu
Ali Rana Tarhan

Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu

Takririn okunmasını takiben söz alan Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

Arkadaşlarım, muhterem Ali Rana Tarhanın sual takriri çok yerindedir. Bu meselenin bir müddetten beri hem bütün dünyada birçok neşriyata mevzu teşkil etti. Bu neşriyat meyanında iğri, doğru birçokları vardır. Hattâ bir tanesini bilhassa zikretmek isterim. Ne kadar garip tefsirlere sebebiyet verdiğini bir misal olarak bununla anlıyacağınızı zannediyorum. Bir ciddi İngiliz mecmuası diyor ki: Almanlar Türklerden fazla miktarda krom alabilmek için işgal ettiği memleketlerden topladıkları altınları Türkiyeye vermişlerdir. Ve bu suretle Türkiye Merkez Bankasını (Sonu sa: 3, Sü: 5 te)

★★★

Diğer Bitaraflar

İsveç Müttefik notasını redde karar verecek

Portekiz'de infial

Stokholm, 20 (EP) — İsveç hükümeti çarşamba günü aktedilen hafi celsede kendi noktai nazarını bildirdikten sonra, parlamento mahfillerinde ekseriyetin kanaati İsveç hükümetinin Almanya ile yapmakta olduğu ticaretin tahdidi hakkındaki Anglo - Amerikalıların talebini red cedeceği merkezindedir.

«Dagens Nyheter» in zannınca, Meclis ile hükümet arasında bu hususta tam bir fikir birliği mevcuttur. Belki de İsveçin vereceği cevapta. Müttefiklerin talebinin bitaraflıkla kabili telif olmadığı ve bir de İsveç - Alman ticaret mukavelesinin akdinden evvel İngiltere ve Ame (Sonu: Sa. 3; Sü. 1 de)

Bir İngiliz gazetesinin yeni neşriyatı

Türkiye Mihvere yaptığı ihracat mukabilinde ne alıyordu ?

İngiliz gazetesi, ihracata karşı altın ithal ettiğimiz hususunda ısrar ediyor!

Londra, 20 (A.A.) — Financial News gazetesi şunları yazıyor:

«Siyasi ve malî mahfillerde Türkiye hakkında yapılan tenkitler artmaktadır. Sadece Türkiyenin Müttefikler safında har be girmeyi reddetmiş olması bu tenkitler için bir sebep teşkil etmemektedir. Türkiye her iki taraf ile yaptığı ticaretten büyük menfaatler temin etmiştir. Bu alış verişten istifade edenlerin nüfuzlarını, hükümetlerinin taahhütlerini yerine getirmesini istiyen Cümhurreisi ve Hariciye Vekili gibi devlet adamlarının (Sonu: Sa. 3 Sü. 2 de)

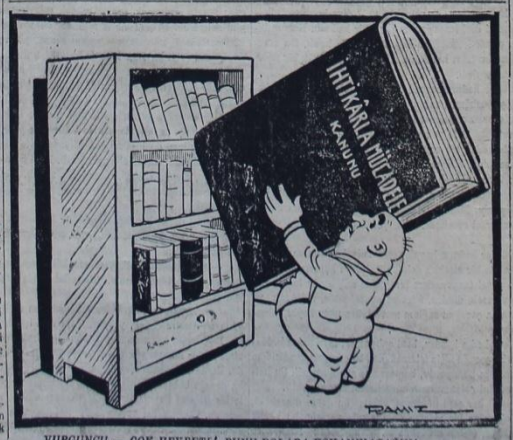

YURGUNCU — ÇOK HEYBETLİ, BUNU DOLABA KOYAMIYACAĞIM!

Depo darlığı

Hububatın muhafazası için Nemli zadelerin 3 deposuna el konuyor

Toprak mahsulleri ofisi müdürlüğü bir haftadanberi Anadoludan deniz ve kara yolları ile gelen hububatı muhafaza için fasılasız bir şekilde depo aramaktadır.

Öğrendiğimize göre Belediye de Millî Korunma kanunundaki kayıtlara istinaden dün ilk defa olarak Nemlizadelerin Sirkeci rıhtımında bulunan üç büyük deposuna el koymuş ve bu binaların tahliyesi için mal sahiplerine tebligatta bulunmuştur.

Diğer taraftan halen ofis depolarında duran ve İstanbulun 4,5 aylık ihtiyacını karşılıyacak (Sonu: Sa. 3 Sü. 3 de)

Kahraman Yedek Subaylar

Dün Ankara'da törenle and içtiler

Ankara, 20 (A.A.) — Yedek Subay okulunun 20 nci devresini bitiren binlerce genç subay bugün heyecanlı bir törenle and içmiş ve diplomalarını almıştır.

Törene öğleden evvel saat 10 da başlamıştır. Okul alayı, önlerinde şanlı sancakları ve bando olduğu halde Ulus meydanına gelmiş ve Zafer (Sonu. Sa. 3 Sü. 3 de)

İhtikârla mücadele

Dün vilâyette ehemmiyetli bir toplantı yapıldı

İthalât ve ihracat birliklerindeki kontrol teşkilâtı, faaliyete geçtiği dört gündenberi, ithalât malları üzerinde geniş surette

İhtikâr yapan 5 ithalât firması hakkında takibat yapılmıştır. Bu firmaların bugün, yarın mü (Sonu. Sa.)

"Güneysu„ Boğaz' da karaya oturdu

Hâdise geceleyin vukua geldi, vapurun 900 e yakın yolcusu büyük korku geçirdiler, Güneysu dün kurtarılarak limana getirildi

Devlet Deniz Yolları İdaresine ait Güneysu vapuru evvelki gün Karadenizden limanımıza gelirken Anadolu Karağı ile Poyraz köyü arasındaki Keçilik mevkiinde saat 16,30 sularında sis yüzünden karaya o (Sonu: Sa. 3; Sü. 1 de)

Babaeskili İbrahim

Türkiye Baş Pehlivanı geçen Pazar günü Manisada Hayrebolulu Süleymana yenildi

Manisadan bildirildiğine göre, nisanın 16 ncı pazar günü Manisada Çocuk Esirgeme Kurumu menfaatine tertip edilen büyük pehlivan güreşi, spor sahasında binlerce kişinin önünde yapılmıştır.

(Sonu: Sa. 3; Sü. 1 de)

Benim Görüşümle

Kanaat sözünü uyutanlar

ERCÜMEND EKREM TALU

YIRMI altı yıl devlet kapısında hizmet ettikten sonra emekliye ayrılıp ticaret hayatına atılmış olan eski bir dostuma ile konuşuyorduk.

Neşesi kaçmış bir adam tavrı ile bana dedi ki:

— Bu kâr hadleri pek insafsızca bir iş oldu, Meselâ ben.. defterlerini muntazam tutan, işlek bir semtte tuhafiyecilik eden bir kimseyim. Geçen sene dükkânım 16000 liralık ciro yapıp. Masrafım çıkıktan sonra bana kâr olarak kalan, şöyle böyle 4000 liradır. Aylara taksim edince dört yüz lira bile düşmez. Ben bu parayla tekaüt aylığım olan 60 lirayı da ekleyiğim halde dört nüfus ailemle beraber kıt kanaat geçinebildim. Şimdi hükümetin perakendede tuhafiyecilere tâyin eylediği olduğu yüzde 15 kâr haddi ile benim geçinmeme imkân yoktur, Bu suret le dükkânımı kapatmağa ve sermayeyi rahatça nakde çevirip ipotek üzerine iş görmeğe karar veriyorum.

O bunları söylerken, ben de sükûnetle hesbettim. On sekiz bin liralık cironun yüzde on beşi 2700 lira tutuyordu. Ayda 225 lira demek. Masraf baremine; dörduncuye güç bela çıkabilmiş bir ileri gelen memurun gâne de ayda ancak 251 lira geçer. Şu halde, sayın muhatabım erken tekaüt olmasyp da, bilmediğim halde, gözü kapalı kabul eylediğim memuriyeti sayesinde bu dereceye yükselmiş olsaydı aşağı yukarı aynı parayı alacaktı.

Devletin binlerce memuru ve emeklileri arasında baremin dördüncü derecesine çıkmış kaç kişi vardır?.

Ekseriyet bundan çok daha aşağı derecedeki kimselerdir. Bunların içinde dört nüfustan ziyade aile yükü taşıyanlar ise pek çoktur. Bazılarının babadan kalma veya düşen tarlaktan artma beş on paralık gelirleri bulunduğunu da kabul edelim ki böylelerini parmakla gösterilecek kadar azdır,

Demek oluyor ki ekseriyet maaşile kanaat ediyor ve nâmını ile de olsa ailesini bu para ile geçindirebiliyor.

Kanaat dedim, değil mi? İşte bütün mesele buradadır. Anormal bir durumdan istifade ile birdenbire kolay ve çok kazanmıya, o nisbette de bol harcamıya alışmış bir sınıf var ki, lehçe nden «kanaat» sözünü silmiş, unutmuştur,

Ve hükümetin son defa aldığı pek isabetli kararın asılsan bu gibilerdir. Hazer ediyoruz demiyorlar.. kârımız azaldı diye feryat ediyorlar.

Haksızdırlar.

İyi düşünseler.. ticaret prensiplerinden biri'n az kazanıp çok sürüm yapmak olduğunu ve masrafını iradına uydurmanın evrensel iktisat gelenekleri meyanında mühim bir yer tuttuğunu hatırlasalar şüphesiz ki inşâfa gelecekterdir.

Yoksa, bol harcamağa, bol yemeğe alışmış fâlân tüccar ihtiraflarından vazgeçmeğe, lüksünü ve hoşburuma kısmen feda etmeğe mecbur olacak diye büyük bir milletin bütün hürriyetini, dirlik ve yokluk içinde ihtiraslarına kıyranmasına felek dahi razı olmaz!

Ek-7: Yeni Sabah, 21 Nisan 1944.

PERŞEMBE
3
AĞUSTOS
1944
5 KURUŞ

C.H.P. ULUS MÜESSESESİ
Cankırı Caddesi Ankara
Telgraf adresi ULUS Ankara
Başyazılık 1371
Müdüriyet Müdürlüğü : 1144
Yazı İşleri Müdürlüğü : 1083
Yazı İşleri " : 1062
Muhasebe, İşletme Şefliği
ilân ve abone işleri : .. 1044

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

ULUS'un abone ücretleri
Türkiye içinde tek tarife
[Her yer, herkes ve her müessese için]
Yıllığı : 17 Lira
Altı aylığı : 9 "
Üç aylığı : 4,5 "
Yabancı memleketler için
Yıllığı : 30 "
Altı aylığı : 16 "

Hükümet tarafından yapılan teklifin Büyük Millet Meclisince 411 reyin ittifakiyle kabulü üzerine

Almanya ile olan münasebetlerimiz dün gece yarısından itibaren kesildi

Harpten önceki ve sonraki siyasi hâdiselerin bir tarihçesini yapıp Hükümeti bu kararı almağa sevkeden sebepleri anlatan

Başvekilimiz dedi ki:

bu karar harp kararı değildir harp kararına münkalıp olup olmayışı karşı tarafa bağlıdır

Bu karar muhakkak ki tarihî ve büyük bir karar olacak ve vatanın hayrına ve selâmetine yarıyacaktır

Büyük Millet Meclisinin dün öğleden önce yaptığı tarihî toplantının umumî görünüşü

Büyük Millet Meclisinin dünkü toplantısında

B. Ali Râna Tarhan Müstakil Grup adına kararı tasvibetti

B. Mümtaz Ökmen veciz bir hitabe ile, verilen kararın saiklerini izah etti

Büyük Meclisin dünkü kararı

Falih Rıfkı ATAY

İngilizler, aramızdaki ittifak gereğince, Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesmemiz isteğinde bulundular. Hükümet meseleyi inceden inceye tetkik etti ve Müttefiklerimizin bu isteğinde haklı olduğunu görerek, bildiğimiz teklifini Millet Meclisine sundu. Böylece dün gece yarısından itibaren Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesmiş bulunmaktayız.

"Ulus" okuyucuları sayın Başvekilimizin nutkunda İngiliz - Türk işbirliğinin tam ve sağlam bir tarihçesini bulacaklardır. Faşizm ve Nasyonal - Sosyalizm'in fethi ve hegemonyası tecavüz politikası başlayıncaya kadar, Türkler ve İngilizler bu dâvaya bağlı kalmakta birbirlerinden ayrılmadılar. Tecavüz politikası alıp yürüdüğü zaman da kendi emniyet ve menfaatleri ile beraber, milli hürriyetler ve milletlerarası barış ve hak rejimi prensiplerini müdafaa etmek üzere ittifak ettiler. Faşizm ve Nasyonal - Sosyalizm ile demokrasiler arasındaki savaş, sade bir devletler takımının başka bir devletler takımı ile mücadelesi demek değildi; birçok milletler gibi Türk milletinin de varlığı ve kurtuluşu, demokrasiler dâvasının muvaffak olmasına bağlı idi. Bu esas fikir Türkiye'de hiç bir zaman saklanmamıştır. Onun için İngiltere ile yaptığımız ittifak yalnız dış politikamızın temeli olmakla kalmamış milli ve mukaddestir. Her akıl hasında vatandaş bu ittifakın istikbalinde ve kuvvetlenmesinde Türkiye'nin hayrını ve selâmetini görür. Durmasından ve zayıflamasından korkar. Bizdeki fikrin ağırlığı "ittifak hayatiyetine delil" sayılmayı bilmek hepimizin cidden ciddi bir şekilde farkına varmış olduğumuzu tazelemektir.

Her ittifak karşılıklı menfaatler vesikasıdır. Bir Türk'ün harbin daima değmez mallar ile bu vasıfta ve mesuliyetleri ağırlaştırmış bulunan görüşlerde ve mülâhazalarda bulunduğu fakat iki taraflı bağlı mukavelelerin gerektirdiği merbut bu vasıfta ve mesuliyet bütün ve ağırlaşmış şekli de yeni şeraitimiz fikrimizden bir şey zannetmemek için güçlerini hiçe saymadığı bir yere geldiğimiz bir 1939 devleri ittifak gerekliğine inkâr edilmiştir. İngiltere bu inkârı elbette gelecek kadar geri ne getirdiler. Aksi takdirde yapmak için bize silâh verdiler. Türkiye da yardımlarda bulundular. Ben

Büyük Millet Meclisinin Abdülhalik Renda'nın reisliğinde yapılan toplantısında Başvekil ve Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu aşağıdaki nutku söylemiştir :

"— Arkadaşlar,

Cumhuriyetimiz 21 senesini doldurmak üzeredir. Bu geçmiş yıllara bir göz atacak olursak bunların ayrı ayrı her birinin, memleketimiz ve milletimiz için hayırlı olaylar ve mesut eserlerle dolu olduğunu görür ve göğsümüzün iftiharla kabardığını duyarız.

Asırların eskitmiş, beceriksiz idarelerine ve mütemadi darbelerin harabeye çevirmiş olduğu bu vatanda nispeten kısa bir zaman zarfında bu kadar çok ve sağlam eserler kurulabilmiş olmasının bir tek sırrı vardır ki o da ölmez Şef Atatürk'ün bir veciz olarak ifade ettiği "yurtta sulh, dışarda sulh" düsturuna inanmış ve bu hakikati geçmek istediğimiz her çetin yolun ucunda parlak bir ışık gibi görmüş olmamızdır.

Arkadaşlar,

Biz sulhu uyuşturucu bir refah gayesi olarak telâkki etmeyiz. Biz sulhu her türlü sandete eriştiren, uğrunda her türlü fedakârlığı ihtiyar etmeye değen medeniyet ve ilerleme vasıtası olarak biliriz.

Cumhuriyet rejiminin harici siyasetine tâ ilk günden beri bir göz atacak olursak, Türkiye'yi geçen büyük harp sonrası dünyasını milletlerarası bir barışa istâ için temeller kurmağa çalışan iyi niyetli memleketlerin her halde ön safında görürüz. Daha milletler Cemiyetine âza olmadan evvel silâhları azaltma konfe-

★ Sonu 2 nci sayfada.

Başvekilimiz B. Şükrü Saracoğlu dün B.M.M. kürsüsünde tarihî nutkunu söylerken

Başka hatipler de heyecanlı demeçler yaptılar

C.H.P. Meclis Grupu salı günü saat 17 de toplanmış ve görüşmeler, akşam verilen ufak bir ara hariç olmak üzere, bu sabah saat 3.30 a kadar devam etmiştir. Bu görüşmelerden sonra Grup toplantısına son verilmiş ve dün de yazdığımız üzere, 188 imzalı bir takrirle, Umumi Heyetin dün saat 11 de toplanması kararlaştırılmıştır.

Dünkü salı dolayısiyle Büyük Millet Meclisinin toplantı salonu, tarihî günlere mahsus bir hava taşıyordu. 411 mebusumuz müzakerelere iştirak etmekte idi. Başvekilimizle Vekillerinde kendilerine ayrılan yerlerde bulunuyorlardı.

Diplomatik locasında Birleşmiş Milletler Büyük ve Orta Elçileri yer almışlardı. Basın locasında Türk basın ve haber müesseseleriyle beraber, şehrimizde bulunan bütün yabancı gazete ve ajansların mümessil ve muhabirleri de görülmekte idi.

Diplomatlara ayrılan yerler de bu tarihî anlarda takibe görmeler dolmuş bulunuyordu.

★ Sonu 2 nci sayfada.

B. Ali Râna Tarhan

B. Mümtaz Ökmen

Türk - Alman siyasi ve iktisadi münasebetleri kesildikten sonra Avam Kamarasında

M. Churchill'in Türkiye hakkındaki demeci

İngiltere Başvekili M. Churchill

Ankara, 2 A.A. — İngiltere Başvekili M. Churchill bugün Avam Kamarasında Türkiye hakkında demiştir ki:

"— Son defaki konuşmamda Avam Kamarasının da hatırlıyacağı gibi Türkiye hakkında bazı mütalâalarda bulunmuştum. Ben Türklere karşı büyük teşekkürlük hisleri duyduğumu ve İngiliz ordusunda ise Türklere karşı samimi bir sempati ve iltifat duygusu mevcuttur. Son harpte Türklerin bize karşı dürüstlük ve bir avuç insan ve tek bir harp gemisinin Türkiye'ye gelmiş bulunmuş olmasına rağmen, Türkiye'nin bizim olan ihtiyaçlarımızın asgarî ve ehemmiyetsiz bir kısmını bile bir devrede ve bu harbin patlak zamanından önce ihtiyaç etmiştir. Geçen şubat Türkiye'yi

★ Sonu 3 üncü Sayfada.

Tokyo Büyük Elçimiz bugün hareket ediyor

Tokyo Büyük Elçiliğine tayin edilmiş olan B. Ali Münsiffer Ökmen bugün saat 15 te vazifesi başına gitmek üzere şehrimizden ayrılacaktır.

Basın Birliği Merkez Heyeti

Türk Basın Birliği Merkez Heyeti Reisliğinden Birlik merkezinde toplantıya davet edilmiş olan B. Ali Münsiffer Ökmen, bugün saat 15 te vazifesi başına gitmek üzere şehrimizden ayrılacaktır.

Başvekilimiz gazetecileri de kabul etti

Başvekilimiz B. Şükrü Saraçoğlu dün Büyük Millet Meclisindeki ilk celsesinin ilk celsesinden sonra Ankara ve İstanbul gazetecilerini Meclisteki hususî odasında kabul ederek kendilerile çeşitli muhtelif meseleler üzerinde görüşmüş ve neticede aralarında samimî bir hasbıhal vukua gelmiştir.

Türkiye'deki Almanlar harekete hazırlanıyor

İzmir'deki Alman Konsoloshanesinde dün çıkan bir yangın söndürüldü

Almanya ile Hükümetimiz arasındaki siyasi ve iktisadi münasebetlere kesilmesi üzerine yardımında olunan Almanlar, memleketlerine dönmek üzere hareketlerine başlamış bulunmaktadırlar. İstanbul ve İzmir hususi muhabirlerimizin, Alman tebaasının hareket hazırlıklarına dair verdikleri haberler 3 üncü sayfamızdadır.

YURT

gazetesini, ikinci cihan harbinden önce, Ulus'un ilâvesi hâlinde de okurlarımızın yeniden, harp yıllarında ULUS'un çok genişleyen sahifeleri içinde de saygı derinliği yüzünden YURT'u ülkesi hâlinde varmak istikametinde muhterem halkımız Matbuatında her bakımdan genişletilen bir hareketin devamı olarak bugünden itibaren YURT gazetesinin bir sütunu ayrılmak suretiyle mütevazi bir şekilde neşriyatına başlamıştır.

YURT

16 ağustos 1944 günü çıkacak olan 237 inci sayısından itibaren bir sütun Ulus sütunlarında beş sayfa olarak çıkacaktır.

YURT

sütunini 16 ağustos 1944 gününden itibaren her yerde arayınız!

1933 yılındanberi Partimiz tarafından on beş günde bir çıkartılarak kırk bin köye, ordu birliklerine, köy okul ve enstitülerine ve ceza evlerine armağan edilen siyasî,

★ Sonu 3 üncü sayfada.

Ek-8: Ulus, 3 Ağustos 1944.

ANNELER DİKKAT
Çocuğunuzun Dinç ve Gürbüz Olması İçin
TOZFATİN ZAMBO İLE BESLEYİNİZ
Kalsiyum, Fosfat ve Vitaminli Çiğnenir Tabletlerdir

Cumhuriyet
22 inci yıl Sayı: 7490
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Pazartesi 25 Haziran 1945

Lüks Kişisel
LUX

Birleşmiş Milletler konferansı bitti

Anayasa, yarın San Francisco'da Birleşmiş milletler murahhasları tarafından imzalanacak

Türk murahhas heyeti başkanı Hasan Saka ve Feridun Cemal Erkin Londraya gidecek, heyetin diğer azası vapurla memleketimize gelecek

Konferansa ait umumî bir görüş

San Francisco 24 (Anadolu ajansı özel muhabiri) — Birleşmiş Milletler konferansı nihayet bitti. San Francisco'nun Opera binasında Birleşmiş Milletler anlaşması tarafımızca imzalanacaktır. Vazifesini bitiren Türkiye murahhas heyeti, bugünden itibaren dağılmağa başlıyor. Heyetimizin murahhas başkanı Hasan Saka ile, dış işleri genel kâtibi umumîsi Feridun Cemal Erkin, Londraya uğrayacaklardır. Bunlar tayyareyle önümüzdeki Salı günü Londraya hareket edeceklerdir. Heyetimizin diğer azası bir kaç gün sonra Türkiye'ye doğru yola çıkacaklardır.

Doğan NADİ

Bulgar faşistleri isyan etmiş

Dağa çıkanların elebaşıları yakalandı, hareket bastırıldı

Sofya 24 (A.A.) — Bir kaç komünist kimsenin sürülerek dağa çıkmaları hakkında, Bulgar Dahiliye Nezaretinden aşağıdaki tebliğ neşredilmiştir:

Dağlara sürülmüş olan bir kaç komünist kimsenin, Bulgar Dahiliye Nezaretinin bu hususta aldığı tedbirlere karşı, dağa çıkmak suretiyle isyan etmiş olduklarına dair bazı ecnebi gazetelerde çıkan haberler, tamamen asılsızdır. Bu gibi haberler, Bulgar aleyhtarı propaganda yapmak maksadiyle uydurulmuştur. Bu gibi haberlerin, Bulgar aleyhtarı propaganda yapmak maksadiyle uydurulmuş olduğu, bu haberlerin ecnebi gazetelerde çıkmasından da anlaşılmaktadır.

Bu gibi haberlerin, Bulgar aleyhtarı propaganda yapmak maksadiyle uydurulmuş olduğu, bu haberlerin ecnebi gazetelerde çıkmasından da anlaşılmaktadır.

ÖNEMLİ BİR KONGRE

İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kongresi bugün toplanıyor

Ege bölgesinin iktısadi mukadderatını elinde tutan kooperatifte yolsuzluk olmadığı tesbit edildi. Teşkilâta yeni bir çalışma sistemi verilmesi düşünülüyor

Yeni Satış Kooperatifinin Ekim yönetim merkezi yeni binası

İzmir 24 (Hususî) — Bugün İzmir Ticaret Odasında Ege Bölgesi İncir ve Üzüm Satış Kooperatifleri Birliği kongresi toplanmıştır. Kongreye, bu sahadaki 40 kooperatif birliğin 21 kooperatifinin temsilcileri iştirak etmişlerdir. Kongrede, Ege bölgesinin iktısadi mukadderatını elinde tutan kooperatifte yolsuzluk olmadığı tesbit edilmiş, teşkilâta yeni bir çalışma sistemi verilmesi düşünülmüştür.

Kongrede bulunmak üzere bu sabah Ankara'dan İzmire gelen Satış Kooperatifleri Umum Müdürü Hilmi Ural, kongre reisliğine seçilmiştir.

Kongrede bulunmak üzere bu sabah Ankara'dan İzmire gelen Satış Kooperatifleri Umum Müdürü Hilmi Ural, kongre reisliğine seçilmiştir.

Üçler ve Almanya

Bir türlü Almanya meselesi ve bilhassa meselenin halledeceği şekli üzerinde konuşmaktan bıkmıyoruz. Almanya meselesinin, kendisinden çıktığı memleketler kadar alâkadar bulunduğu Avrupa kıtası ve gittikçe bir ve başka kıtaya ait bir mesele haline gelmiş bulunduğu bir sırada, Almanya hakkında, Almanya ile ilgili her türlü meselenin halledeceği şekil üzerinde konuşmaktan bıkmıyoruz. Bu bıkmamak, bu bıkmamak, bu bıkmamak, bu bıkmamak...

Harb suçluları nasıl yargılanacak

Dört büyük devlet bir anlaşmaya varmazsa Amerika, suçluları tek başına yargılıyacak

Amerika kıtasa Sabık muğlaklarını muhakeme edecek olan hâkim Robert Jackson

Mrl. Tito şikâyetçi

«Yaptığımız büttün fedakârlıklardan sonra hakkımız inkâr edildi»

Yunanistanda komünizm aleyhtarlığı mı?

Bir gazetenin neşriyatı, umumî bir infial uyandırdı

Japon anavatanına yapılacak hücum

Okinawa adasının zaptı, 1 numaralı düşmanı kendi topraklarında mağlûb etmek imkânını hazırladı

Japon anavatanına karşı yapılacak hava akınlarına hazırlık olarak Guam'daki Amerikan hava subaylarından bir kısmı

Hindistanın muhtariyeti

Serbest bırakılan Polonyalı liderler

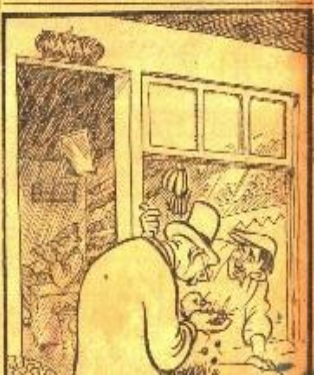

Cumhuriyet

22 inci yıl Sayı: 7442 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Salı 8 Mayıs 1945

KOÇ TİCARET T. A. ŞH.

ÖLÜM BİR KURTULUŞ MUDUR?

Avrupada Harb Bitti

Alman Ordusu, Evvelki Gece, İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusyaya Kayıdsız, Şartsız Teslim Olduğunu Bildirdi

Teslim vesikası Reims'de Müttefik umumî karargâhında imzalandı

Alman Başkumandanının temsilcisi General Jodl, General Eisenhover'in sualine: "Şartları anlıyoruz ve bunların tatbikına muktediriz„ cevabını verdi

Cumhuriyet

NİHAYET HARB BAŞLADI!

Alman orduları dört koldan Leh topraklarına hücuma geçtiler

İNGİLTERE - FRANSA, ALMANYAYA ULTİMATOM VERDİ

Varşova dün 6 defa bombardıman edildi

İnsanlığa geçmiş olsun

Almanyanın evvelki gece teslim olmasile ikinci dünya harbinin Avrupaya ait kısmı son bulmuş ve Avrupa yeniden, yıkılışından, kan dökmekten nihayet kurtulmuştur. Bugün Devletleri davasının zafer günüdür ve bu zafer münasebetile insanlık, sulh kuvvetlerin tahakkümünden, "Latife hırsının saldırganlığından, hak ve hürriyeti tanımıyan, zulmü dünya gösteremiyan, dünyaya yalnız kendi hayat sahası sayan faşizm ile Nazizm adlı afetlerin serpilmesinden kurtulmuş, yeniden hayat ve huzur içinde çalışacaktır. İnsanlığı tehdit eden belâlar, hayatı yaşanmaz bir hale getiren her şey yakında, bizzat bu zaferin kazanılması yolunda ortaya bütün şiddi gölgeler ortadan kaldırılarak insanlığı sıkıcı ve sıkıntı rahatsız edecek bir tehlike kalmayacaktır. Kazanılan zafer bu tehlikeyi imha etmiştir.

Bütün insanlığa geçmiş olsun diyoruz.

Cumhuriyet

Demokrasilerin kayıdsız, şartsız zaferi

Ateş kesmenin tatbiki geciktirildi

Müttefik karargâhı resmî malûmat vermedi

Nazi Almanyasının Elbe'ye kadar işgal hududu mu?

Nazi komutanının gülünç emri

Göbbels'in cesedi bulundu

Alman Propaganda Bakanı, karısı ve çocuklarını zehirle öldürdükleri anlaşıldı

Kararın Alman milletine ilânı

Alman Dış İşleri Bakanının radyoda okunan beyannamesi

Çekoslovakyadaki Alman Komutanı teslim olmuyor

SULH konferansı

Konferans Londrada toplanacak

«Zafer günü»

Harbin bittiği bugün Londra, Washington ve Moskovada resmen ilân edilecek

İngiltere Kralı ve Mr. Churchill birer nutuk söyliyecekler

Müttefik başkonsolosluklarında şenlikler başladı

Türkiyede sevinç

Birleşmiş milletler zaferinin tahsil olarak biz de iştirak ediyoruz

Dış Bakanımız Mr. Eden'le görüştü

Ek-10: Cumhuriyet, 8 Mayıs 1945.

Ek-11: Akbaba, “Nihayet tutuşturdum!”, Eylül 1939.

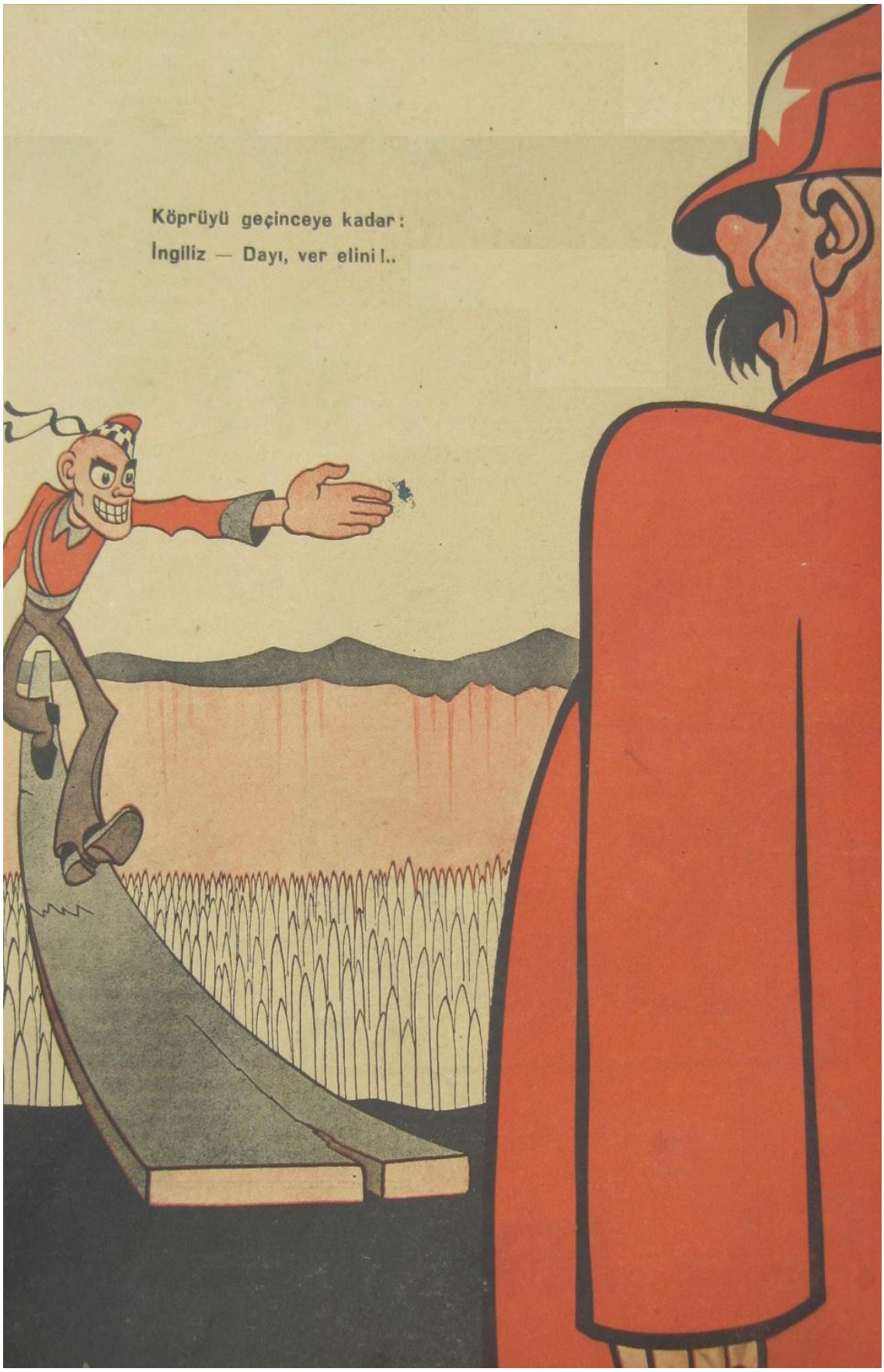

Ek-12: Akbaba, "Köprüyü geçinceye kadar; İngiliz: Dayı, ver elini!", Temmuz 1941.

Ek-13: Akbaba, "Harp dört yaşını bitirdi. Azrail: Şu insanların bana ihtiyacı kalmadı galiba: Dört senedir kendi islerini kendileri görüyorlar!", Eylül 1943.

Ek-14: Akbaba, "Cigaramın Dumanı!", Temmuz 1944.

Ek-15: Akbaba, "Üçler: Daha güzel bir dünya şerefine!", Mart 1945.

Ek-16: Akbaba, "Başbakan—Bakanlar, Avrupa'da harp bitti. Artik içeri bakin!" Mayıs 1945.

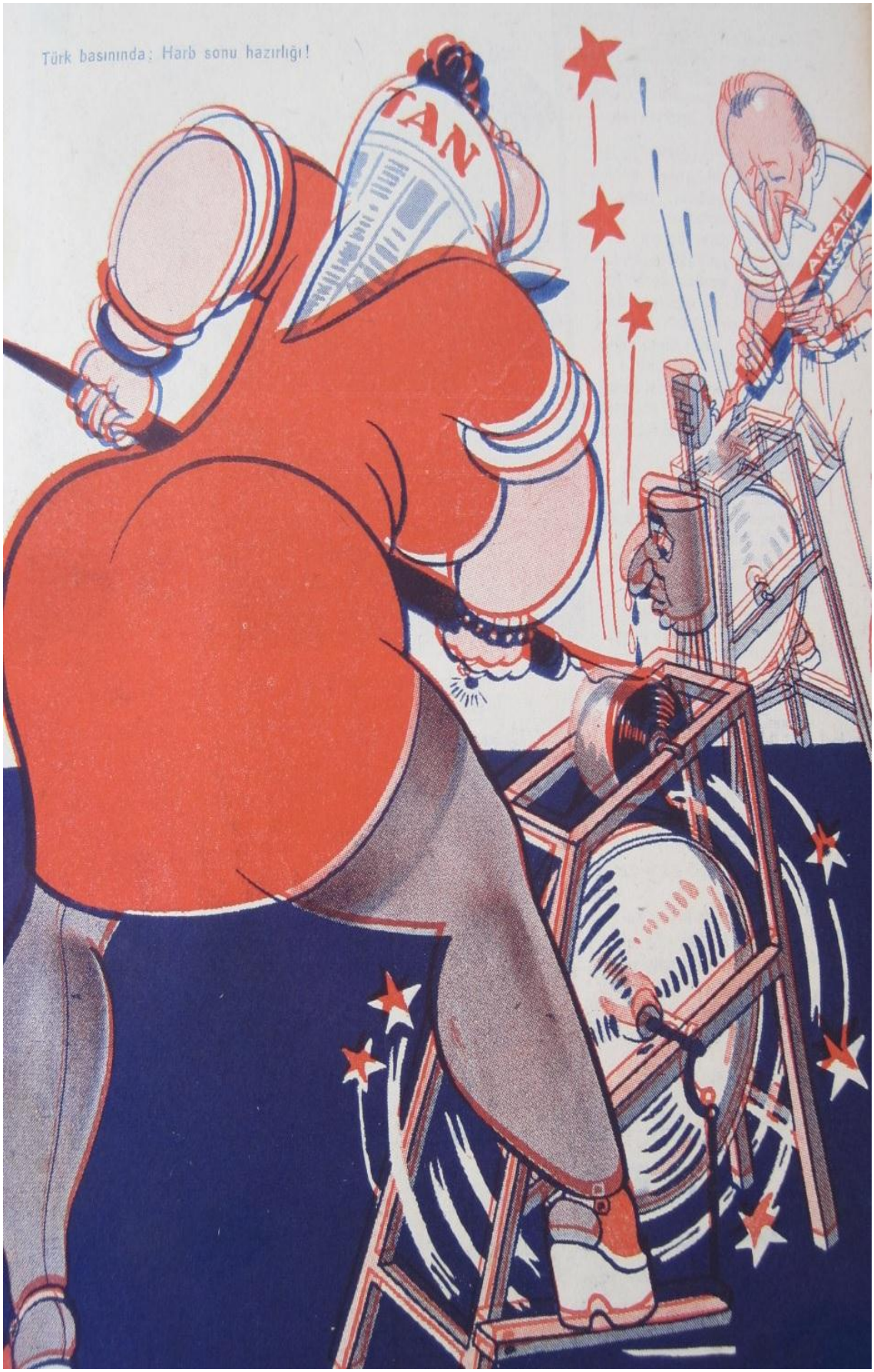

Ek-17: Akbaba, "Türk Basınında: Harp sonu hazırlığı", Haziran 1945.

Ek-18: Akbaba, "Çok aşındı: Değiştirmek gerek!", Ağustos 1945.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

* Arşiv Kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir.

2. RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

3. SÜRELİ YAYINLAR

Akbaba

Akşam

Belleten

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

İkdam

İstiklal

Milliyet

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Tanin

Tasviri Efkâr

Türk Sözü

Ulus

Vakit

Vatan

Yeni Sabah

4. KİTAPLAR

Akşin, Abdülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1991.

..... **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1966.

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Altundağ**,** Şinasi, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1988.

Aras**,** Tevfik Rüştü, **Lozan'ın İzlerinde On Yıl**, Derleyen: Numan Menemencioğlu, Akşam Matbaası, İstanbul 1935.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012.

..... **Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991.

Ateş, Toktamış, **Siyasi Tarih I**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt: II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1991.

Aydın, Mesut, **Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

Barutçu, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

Bayur**,** Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt: III, Kısım: 2, T.T.K. Yayınları, Ankara 1991.

..... **Yeni Türkiye Devleti'nin Harici Siyaseti**, Akşam Matbaası, İstanbul 1934.

Bilge, Suat, **Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1954)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.

Birleşmiş Milletler, **Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü**, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ankara 2015.

Broad, Lewis, **W. Churchill'in Siyasi Hayatı**, Çev. Cihad Baban, Vatan Matbaası, İstanbul 1945.

Burçak, Rıfkı Salim, **Türk – Rus – İngiliz Münasebetleri (1791 – 1941) : İkinci Cihan Harbi'nde Türkiye'nin Durumu**, Aydınlık Matbaası, İstanbul 1946.

..... **Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

Churchill, Winston Sir, **The Second World War (Closing The Ring)**, Vol. 5, Cassell Com., Ltd., London 1952.

..... **2. Dünya Savaşı Hatıraları (Savaştan Savaşa 1919-1939)**, Ed. Ö. Andaç Uğurlu, Çev. Mehmet Ali Yalkın, Yaylacık Matbaası, İstanbul 2004.

..... **The Second World War (The Grand Alliance)**, Vol. 3, Houghton Mifflin Harcourt Company, Boston 1950.

..... **The Second World War (The Hinge of Fate)**, Vol. 4, Cassell Com., Ltd., London 1952.

Denniston, Robin, **Churchill'in Gizli Savaşı**, Çev. ; Sinan Gürtunca, Sabah Kitapları, İstanbul 1998.

Dereli, Hamit, **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngiltere**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Anıl Matbaası, İstanbul 1951.

Deringil, Selim, **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Dinç, İhsan, **Winston Churchill**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006.

Dönmez, Cengiz, **Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet, İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Durdu, Mehmet Burak, **Birinci Dünya Savaşı'nda (1914 – 1918) Türk – İngiliz İlişkileri**, Babil Yayıncılık, Ankara 2004.

Earle, Edward Mead, **Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)**, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul 2003.

Ekinci, Necdet, **İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1953.

Erkin, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara 1968.

..... **Dışişlerinde 34 Yıl**, Cilt: I, T.T.K. Yayınları, Ankara 1987.

Ertuna, Hamdi, **Tarihte Türk – İngiliz İlişkileri**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1975.

Esmer, Ahmet Şükrü, **Siyasi Tarih**, S. B. F. Yayınları, Ankara 1953.

Fromkin, David, **Barışa Son Veren Barış**, Çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1989.

Genelkurmay Başkanlığı, **Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853-1856)**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1986.

..... **Tarihte Türk İngiliz İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.

Gilbert, Martin, **Churchill**, Çev. Süha Sertabiboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011.

Gökay, Bülent, **Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında Türkiye (1918 – 1922)**, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

Gönlübol, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.

Graves**,** Philip Perceval, **Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)**, Çeviren: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999.

Gürün, Kamuran, **Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1990.

..... **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, S. B. F. Yayınları, Ankara 1983.

Güven, Veli, **Türk – İngiliz İlişkileri (1923 – 1960)**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Ankara 1992.

Hale, William, **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, Çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

Hugessen, Hughe Knatchbull, **Diplomat In Peace and War**, John Murray, London 1949.

Hull, Cordell, **The Memoirs of Cordell Hull**, Vol: 5, The Macmillan Com. , New York 1948.

İnan, Yüksel, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 84, Ankara 1986.

Jaeschke, Gotthard, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Çev. Gül Ayşe Koçak, T.T.K. Yayınları, Ankara 1990.

Kalafat, Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992.

Karabekir, Kazım, **Ankara'da Savaş Rüzgârları (İkinci Dünya Savaşı)**, Emre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995.

Karacan, Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.

Karal**,** Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Cilt: V, T.T.K. Yayınları, Ankara 2007.

Kaymaz**,** İhsan Şerif, **Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.

Kaynar**,** Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991.

Kazgan, Gülten, - Natalya Ulçenko, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Çev. Hakan Aksay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

Keskin**,** Mustafa, **Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991.

Kılıç, Sezen, **Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

Kızıltoprak, Süleyman, **Mısır'da İngiliz İşgali (1882 – 1887)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

Kocabaş**,** Süleyman, **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, İstanbul 1985.

Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: I-II, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Kural, Ayşe Ezel,– Stanford Jay Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1983.

Kurat**,** Akdes Nimet, **Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

..... **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk – İngiliz İlişkileri (1919 – 1926)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.

..... **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıl Dönümü)**, Cilt: VI, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 1985.

Kütükoğlu, Mübahat, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974.

Leslie, Anita, **Jennie: The Life of Lady Randolph Churchill**, Arrow Books, London 1969.

Lewis, Bernard, **Orta Doğu Hırıstiyanlığının Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi**, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul 1996.

Melek, Kemal, **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu 1890 – 1926**, Üçdal Neşriyatı, İstanbul 1983.

Meram, Ali Kemal, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi**, Kitaş Yayınları, İstanbul 1969.

Meray, Seha Lütfü, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Cilt: I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

..... **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Cilt: 4, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

Mumcu, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1996.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: I, 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Orbay, Rauf, **Rauf Orbay'ın Anıları (1914-1945)**, Temel Yayınları, İstanbul 2005.

Örenç, Ali Fuat, **"Kırım Harbi Deniz Savaşları", Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.

Öke, Mim Kemal, **Musul – Kürdistan Sorunu (1918 – 1936)**, İz Yayınları, İstanbul 1995.

ÖNSOY, Rıfat, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988.

Özükan, Bülent, **Gün Gün II. Dünya Savaşı**, Boyut Yayınları, İstanbul 2005.

Papen, Franz von, **Der Wahrheit Eine Gasse**, Paul List Verlag, München 1952.

Parla, Reha, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri: Lozan – Montrö**, Tezel Ofset, Lefkoşa 1985.

Pektaş, Şerafettin, **Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi**, Fırat Yayınları, İstanbul 2003.

Rasim, Ahmet, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evresi**, İstanbul 1987.

Sander, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diploması Tarihi Üzerine Bir Deneme,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 2008.

..... **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Yayınevi, Ankara 2005.

Senior, Hereward, **The Last Invasıon of Canada; The Fenian Raids (1866 – 1870)**, Dundurn Press Limited, Canada 1991.

Sonyel, Salahi Ramadan, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1995.

Sosyal**,** İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt: I (1920-1945), T.T.K. Yayınları, Ankara 1989.

SSCB Dışişleri Bakanlığı, **Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944) ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Sovyet Barış Çabaları ve Türkiye (1938-1939)**, Çev. Levent Konyar, Havass Yayınları, İstanbul 1981.

Şimşir, Bilal Niyazi, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, Cilt: III, T.T.K. Basımevi, Ankara 1979.

..... **İngiliz Belgelerinde Türkiye'de Kürt Sorunu (1924-1938) : Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1975.

T. C. Dışişleri Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, Ankara 1973.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923 – 1934)**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973.

Toker**,** Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Akis Yayınları, Ankara 1968.

..... **Şeyh Sait ve İsyanı**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1994.

Tokgöz, Erdinç, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 – 2007)**, İmaj Yayınevi, Ankara 2007.

Tuncay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

Turan**,** Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, Cilt: 3, Bilgi Kitapevi, Ankara 1995.

Türkgeldi, Ali, **Moundros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitapevi, İstanbul 1995.

..... **Siyasi Tarih**, Hava Basın ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1979.

Ulubelen, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1982.

Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.

Us, Asım, **Hatıra Notları (1930-1950)**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966.

Ülman, Haluk, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.

Yalçın, Durmuş, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

Yavuz, Ahmet, **Yakındoğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları: 21 Kasım 1922 – 24 Temmuz 1923**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1972.

Yavuzer, Yakup, **Türkiye – İngiltere İlişkileri ve Muhtemel Gelişmeler**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

Yazıcı, Fahri, **Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları (Gizli Belgeler)**, Sinan Yayınları, İstanbul 1972.

Yerasimos, Stefanos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul 1989.

Yetkin, Çetin, **Karşı Devrim (1945-1950)**, Kilit Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2014.

..... **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, Altın Kitaplar, Ankara 1983.

Yılmaz, Veli, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınevi, İstanbul 1998.

Weisband, Edward, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974.

..... **2. Dünya Savaşı ve Türkiye**, Çev. M. A. Karadağ, Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002.

..... **Turkish Foreign Policy (1943-1945)**, Princeton University Press, Princeton 1973.

Quataert**,** Donald, **Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922)**, Çev. Ayşe Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

5. MAKALELER

Akarslan, Mediha, " Mudanya Mütarekesi'nin Türk Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi ", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, No: 1-2, Bursa 1992.

..... "Mudanya Mütarekesi'nin Türk Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi, **Askeri Tarih Bülteni**, Cilt: XXI, No: 41, Ankara 1996.

Akıl, Abdülkadir, "Yeni Dünya Düzeninde Birleşmiş Milletler ve Geleceği", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı: 1-2, Erzincan 2003.

Altuğ, Yılmaz, " Onaylanmayan Antlaşmalar – Sevr ", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün / Bugün / Yarın**, İstanbul 1970.

Birsel, Mahmut Tevfik, " Büyük Devlet Adamı İnönü ve Lozan ", **Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, No: 12, Ağustos 1974.

Cevizliler, Erkan, ÖNCÜ, Ali Servet, " Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı ", **Giresun Üniversitesi Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 5 Sayı: 9, Giresun 2013.

Çulfalı, Mustafa, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi (Eylül-Ekim 1922)", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 45, Ankara 1999.

Daş, Burhan, ARIK, Fetullah, ÖZTÜRK, Alican, ALTAY, Osman, "Krom Madenciliği ve Geçmişten Günümüze İnsanlık Tarihi Üzerindeki Etkileri", **Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 2, Batman 2012.

Dinç, Sait, " Atatürkçü Düşünce Sistemine Göre Devletçilik İlkesi ", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, No: 3797, Adana 2008.

Ertem, Barış, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 11, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Yayınları, Ordu 2010.

Gökmen, Oğuz, " Milli Mücadele Yıllarında Türk Dış Politikası ve Batı Avrupa Ülkelerindeki Yansımaları ", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı**, No: 3, İstanbul 1988.

Howard, Harry Nicholas, " Paris – San Remo – Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları ", Çev. Müge Yılmaz, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 35, Ankara 1970

Karakaş, Nuri, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı: 2, İzmir 2010.

Kasalak, Kadir, "San Francisco Konferansı ve Türkiye", **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri (İkinci Dünya Harbi ve Türkiye)**, Ankara 1998.

Kavas, Ahmet, " Sudan ", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

Kurat, Yuluğ Tekin, " 1878 – 1919 Arasında Türk – Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi ", **Türk – Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491 – 1992)**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1992.

Lütem, İlhan, "Dumbarton Oaks Projesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Ankara 1944.

Sonyel**,** Şahin, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri ve Cumhuriyet'in Kuruluşu", **Belleten**, Cilt: 42, No: 165, Ankara 1978.

Sükan, Bige, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Sermaye Anlayışı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 54, Ankara 2014.

Şatıroğlu, Ayşen, "San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye'nin Yer Arayışı", **Sosyoloji Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 12, İstanbul 2006.

Şimşir, Bilâl Niyazi, " Ankara'nın Başkent Oluşu ", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı: 20, Ankara 1991.

The Life Of Winston Churchill: Soldier, Correspondent, Statesman, Orator, Author, Inspirational Leader, **The Churchill Centre**, England 2007.

Tosun, Hüseyin, " Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama) ", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13, Ankara 1994.

Tuncer, Hüner, " Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminde Türk Diplomasisi ", Dr. Hadiye Tuncer'e Armağan, **Sanat Kitapevi**, Ankara 1999.

Uzunçarşılı**,** İsmail Hakkı, "19. Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebetlerine Dair Vesikalar", **Belleten**, Cilt: XIII, Sayı: 51, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949.

ÖZÇELİK, Özer, - Tuncer, Güner, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 1, Afyon 2007.

Öztoprak, İzzet, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Cilt: XI, No: 33, Ankara 1995.

Ülman, Haluk, SANDER, Oral, " Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923 – 1968), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXVII, No: 1, Ankara 1972.

Yalçın, Osman, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Sayı: 47, Ankara 2011.

Yinanç, Refet, "Türk-Bulgar İlişkileri", Ed. Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002.

Yurdusev, Esin, "İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası", **Belleten**, Cilt: LXXI, Sayı: 260, Ankara 2007.

6. SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)

7. İNTERNET ERİŞİM KAYNAKLARI

http://tr.wikipedia.org/wiki/Afrikaner

http://www.sabah.com.tr/fotohaber/dunya/hitlerin_sag_kolu_heinrich_himmler?tc=45&page=1